

**İSLAM AİLE HUKUKUNDA ŞİDDETLİ
GEÇİMSİZLİK ve AİLE ARABULUCULUĞU**

Ahmet KAŞDİBİ

**2022
DOKTORA TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sinan YILMAZ**

**İSLAM AİLE HUKUKUNDA ŞİDDETLİ GEÇİMSİZLİK ve AİLE
ARABULUCULUĞU**

Ahmet KAŞDİBİ

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
Doktora Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sinan YILMAZ**

**KARABÜK
Haziran 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	6
DOĞRULUK BEYANI	7
ÖNSÖZ	8
ÖZ.....	10
ABSTRACT.....	12
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	14
ARCHIVE RECORD INFORMATION	15
KISALTMALAR	16
ARAŞTIRMANIN KONUSU	19
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	21
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	23
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	25
1. BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA EŞLER ARASI İLİŞKİLER VE EVLİLİK BİRLİĞİNİN SONA ERMESİ	28
1.1. Eşler Arası İlişkiler	31
1.1.1. Olumlu İlişkiler: Karşılıklı Hak ve Yükümlülükler	34
1.1.2. Olumsuz İlişkiler: Uyuşmazlıklar ve Sebepleri.....	37
1.2. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi ve Şekilleri	39
1.2.1. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi	39
1.2.2. Evlilik Birliğinin Sona Erme Şekilleri.....	41

2. İKİNCİ BÖLÜM: EŞLER ARASINDA ŞİDDETLİ GEÇİMSİZLİK VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK AİLE HAKEMLİĞİ-AİLE ARABULUCULUĞU	52
2.1. Genel Olarak Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları.....	52
2.1.1. Sulh.....	56
2.1.2. Muhakeme-Mahkeme.....	58
2.1.3. Tahkim	60
2.1.4. Hakemlik-Arabuluculuk	61
2.1.5. Aile Danışmanlığı	66
2.2. Uyuşmazlıkların Çözümünde Genel Olarak Hakemlik-Arabuluculuk.....	67
2.2.1. Cahiliye Döneminde.....	69
2.2.2. Hz. Peygamber Döneminde.....	70
2.2.3. Sahabe Döneminde.....	76
2.3. Eşler Arası Şiddetli Geçimsizlik Şekilleri	77
2.3.1. Nüşûz.....	77
2.3.2. Şikâk.....	82
2.3.3. Nüşûz ve Şikâk İçin Çözüm önerileri.....	84
2.4. Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Halinde Arabuluculuk Yöntemi: Aile Hakemliği.....	95
2.4.1. Kur'an'da ve Hadislerde (Sünnet'te) Hakemlik.....	96
2.4.2. Sahabe Uygulamalarında	104
2.4.3. Hukuk-u Aile Kararnamesindeki Düzenleme	107
2.4.4. Müslüman Ülkelerde Hakemlik.....	114
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA AİLE HAKEMLİĞİ MÜESSESESİ	117
3.1. Hakem	117
3.2. Hakemlerin Tayin Edilmesi	119
3.3. Hakem Olabilecek Kişiler ve Hakemlerde Aranılan Şartlar	124

3.3.1. Hakem Olabilecek Kişiler	124
3.3.2. Hakemlerde Aranılan Şartlar	130
3.4. Aile Hakemliği Çalışma Alanları.....	135
3.5. Hakemliğin Uygulanışı.....	137
3.6. Hakemlerin Yetkileri ve Görevleri	142
3.7. Hakemliğin Sona Ermesi	151
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BATIDA ARABULUCULUK VE AİLE ARABULUCULUĞU UYGULAMASI.....	154
4.1. Arabuluculuk Sisteminin Ortaya Çıkışı.....	155
4.2. Aile Arabuluculuğu Uygulamaları	158
5. BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE AİLE ARABULUCULUĞU SİSTEMİNİN DURUMU VE İSLAM HUKUKUNDA AİLE HAKEMLİĞİ UYGULAMASININ GÜNÜMÜZ HUKUK SİSTEMİNE İNTİBAKI.....	165
5.1. Mevcut Hukuk Sisteminde Konunun Ele Alınışı	165
5.1.1. Mevcut Hukukta Tahkim ve Arabuluculuk Düzenlemeleri .	167
5.1.2. Aile Hukukunda Arabuluculukla İlgili Hukuki Alt Yapı	174
5.1.3. Aile Arabuluculuğu Alanında Kurumsal Çalışmalar	192
5.2. İslam Hukukunda Aile Hakemliği Uygulamasının Günümüz Hukuk Sistemine İntibakı.....	202
6. ALTINCI BÖLÜM: İSLAM AİLE HUKUKU GELENEĞİNDEKİ HAKEMLİK MÜESSESESİ İLE GÜNÜMÜZ TÜRK HUKUKUNDAKİ ARABULUCULUK SİSTEMİNİN MUKAYESESİ	211
6.1. İki Hukuk Sistemi Arasındaki Benzerlikler	212
6.1.1. Hakem-Arabuluculuk Tayini Açısından.....	212
6.1.2. Ele Alınan Konu Açısından	215
6.1.3. Hakemliğin-Arabuluculuğun Sona Ermesi Açısından	216
6.2. İki Hukuk Sistemi Arasındaki Farklılıklar	218
6.2.1. Kaynak Açısından	218
6.2.2. Amacı Açısından	218

6.2.3. Hakem-Arabilucu Nitelikleri Açısından	219
6.2.4. Görev ve Yetki Açısından.....	221
6.2.5. Mevzuat ve Müesseseleşme Açısından	226
7. YEDİNCİ BÖLÜM: UYGULAMALI ARAŞTIRMA: EŞLER ARASI GEÇİMSİZLİK ve AİLE ARABULUCULUĞU	228
7.1. Araştırma ile İlgili Genel Bilgiler	228
7.1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	229
7.1.2. Evren ve Örneklem	229
7.1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	231
7.1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	232
7.2. Araştırmanın Uygulanması ve Verilerin Toplanması	232
7.3. Araştırma Bulguları ve Yorumları.....	234
7.4. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri	234
7.4.1. Yerleşim Yeri-İlçe	234
7.4.2. Cinsiyet.....	235
7.4.3. Meslek	236
7.4.4. Eğitim Durumu	236
7.4.5. Evlilik Müddeti.....	237
7.5. Akraba ve Sosyal Çevrenin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisinin Faktör Analizi ile İncelenmesi	238
7.5.1. Akraba ve Sosyal Çevrenin Etkisi.....	240
7.5.2. Aile Üyelerinin Etkisi.....	249
7.6. Kişisel Yaşam Tercihlerinin ve Sosyal Yaşam Örüntülerinin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisinin Faktör Analizi ile İncelenmesi.....	259
7.6.1. Kişisel Yaşam Tercihlerinin Etkisi.....	261
7.6.2. Sosyal Yaşam Örüntülerinin Etkisi.....	276

7.7. Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunların Çözümünde Etkili Olabilecek Kişi ve Kurumların Faktör Analizi ile İncelenmesi.....	287
7.7.1. Akrabalar ve Sosyal Çevrenin Etki Düzeyi	290
7.7.2. Aile Dışı Kişi ve Kurumların Etki Düzeyi	299
7.7.3. Karı-Kocanın Kendi Meselelerini Konuşarak Halletmesi	308
SONUÇ	311
KAYNAKÇA.....	327
TABLolar LİSTESİ	341
ŞEKİLLER LİSTESİ	346
EK : ANKET FORMU	347
ÖZGEÇMİŞ	349

TEZ ONAY SAYFASI

Ahmet KAŞDİBİ tarafından hazırlanan “İSLAM AİLE HUKUKUNDA ŞİDDETLİ GEÇİMSİZLİK ve AİLE ARABULUCULUĞU” başlıklı bu tezin Doktora Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sinan YILMAZ

.....

Tez Danışmanı, Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından **Oy Birliği** ile Temel İslam Bilimleri Dalı’nda **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir. 28/06/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Sinan YILMAZ (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Fahrettin ATAR (KBÜ- EMEKLİ)

KABUL-Online

Üye : Prof. Dr. Saffet KÖSE (İKÇÜ)

KABUL-Online

Üye : Doç. Dr. Osman ÇEPNİ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Abdullah TIRABZON (İÜ)

KABUL-Online

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, **Doktora Tezi** derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

.....

DOĞRULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ahmet KAŞDİBİ

İmza :

ÖNSÖZ

Aile bütün semâvî dinlerde toplumun temel taşı olarak kabul edilmiş ve bu dinlerde ailenin korunmasına büyük önem verilmiştir. Hz. Peygamber de “evleniniz. Zira ben diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övüneceğim”¹ anlamındaki hadisiyle evlenmeyi teşvik etmiş ve ümmetinin çokluğu ile övüneceğini açıklamıştır. Yine Peygamberimiz bu hadisiyle insan neslinin nikâh çatısı altında devam edip çoğalmasının önemli olduğuna işaret etmiş ve nikahla oluşturulan aile yuvasının kutsal bir yuva olduğunu vurgulamıştır.

Hiç şüphesiz insanlar çok ulvî amaçları gerçekleştirmek üzere evlenip aile yuvalarını kurarlar. Çok yüce amaçlarla kurulan bu ailenin fertlerine düşen en önemli görev, kendi iradeleriyle kurdukları bu kutsal yuvayı korumak ve basit nefsi arzulara uyarak yuvanın yıkılmasına sebebiyet vermemektir.

Aileyi kurmak nasıl kutsal bir görev ise, aileyi korumak da öyle kutsal bir görevdir. Aileyi kurmak ve koruma görevi öncelikle eşlere düşmektedir. Ailede eşler arasında bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Eşler genellikle ortaya çıkan sorunları aile yuvalarını yıkılmaması için büyütmeden suhuletle çözmeye becerisini gösterirler. Ancak eşler bazı durumlarda aile ile ilgili kangren haline gelen sorunları çözmeyi başaramayabilirler. Bu durumda eşler arasında ortaya çıkan sorunları çözmeye öncelikle eşlerin yakınlarına ve daha sonra topluma düşer. Daha açık bir ifade ile eşlerin aralarında çıkan problemleri kendi inisiyatifleriyle çözmeyi başaramadıkları zaman, bu sorunu çözmek görevi iki tarafın ailelerinden seçilecek hakemlere düşer. “Aile hakemliği/aile meclisi” kurumunun genel esasları, bu çalışmada genişçe ele alınan Nisâ Sûresi 4/35. âyeti dikkate alınarak ortaya konmuştur. Bir nevi arabuluculuk olarak adlandırılabilen aile hakemliği kurumu eşler arasında uyuşmazlıkların çözümünde önemli bir misyona sahiptir. Gerçekten aile hakemliği, eşler tarafından kendilerine getirilen ihtilafın çözümünde dostane uzlaştırıcı çözüm yöntemini uygulayan bir

¹ Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yay 1992), “Nikah”, 4.

kurumdur. Aile hakemliği müessesesi sulh, tahkim gibi çözümlerine benzerliği olsa da, bu yöntemde taraflar kendi çözümlerini kendileri bulurlar. Böylece taraflar kendi kararlarını kendileri verdiği için çoğu zaman uzlaşma zemininde sorunlar halledilmiş olur.

Bu çalışmada eşlerin kendi aralarında çözemedikleri özellikle şiddetli geçimsizlik olarak adlandırabilecek sorunların hallinde önemli bir görev üstlenen, aile meclisi olarak da ifade edilebilecek aile hakemliği konusu ele alınmıştır.

Bu çalışmamın her aşamasında doğru alanlara yönlendirerek katkılarından dolayı başta danışman hocam Prof. Dr. Sinan YILMAZ'a, bölüm hocalarım Prof. Dr.Fahrettin ATAR'a ve Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN'e, tezin tüm aşamalarını takip ederek katkıda bulunan Doç. Dr. Osman ÇEPNİ'ye, Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Mutlu KARAKOÇ'a, meslektaşım Refik YILDIZ'a, anketimize katkı sunan değerli katılımcılara, çalışmaya zaman ayırma noktasında en büyük destekçim olan eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

ÖZ

Bu araştırma İslam aile hukukunda aile arabuluculuğu uygulamalarının günümüz aile problemlerine ne gibi çözümler üretebileceğini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada Kur'an ve Sünnet'te yer alan arabuculuk konusundaki hüküm ve uygulamaları içeren âyet ve hadislere yer verilmiş, Müslüman toplumlarda arabuluculuğun işleyiş süreci ve uygulanışı ele alınarak günümüz şartlarında uygulanabilirliği tartışılmıştır

Araştırmada, eşler arasında şiddetli geçimsizlik, hakem, tahkim ve sulh gibi arabuluculuk konusunu ilgilendiren kavramlar incelendikten sonra İslam aile hukukundaki aile hakemliği uygulaması, hakemlerin seçilme usulü, hakemlerin görev ve yetkileri, hakem olabilme şartları, hakemliğin sona ermesi, adli yargı ve tahkim arasındaki farklar, Hukûk-ı Aile Kararnâmesi'ndeki arabuluculuğa ait düzenlemeler, bazı İslam ülkelerindeki aile hakemliği uygulamaları ve günümüzde özellikle başta Avrupa ülkeleri olmak üzere arabuluculuk uygulamalarının neler olduğu tartışılmıştır. Ayrıca aile hakemliği konusunda Batı'daki ve Türk hukuk sistemindeki uygulamalar ile İslam aile hukukundaki uygulamalar arasındaki benzer ve farklı yönler mukayese edilmiş ve Türk hukukundaki arabuluculuk uygulamalarının sorunlu noktaları tespit edildikten sonra İslam hukukundaki aile hakemliği müessesesinin günümüze intibak sorunlarının neler olduğu tartışılmıştır.

Araştırma nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma modele sahip bir araştırmadır. Araştırmada öncelikle aile arabuluculuğu konusu nitel araştırma yöntemlerinde en sık kullanılan analiz yöntemi olan doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve tartışılmıştır. Daha sonra nicel araştırma yönteminde en sık kullanılan veri toplama aracı olan anket tekniği kullanılarak toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilerek Türk toplumunda eşler arasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yolları ile ilgili düşüncelerin neler olduğu empirik verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, İşlam hukuk geleneğinde başarılı bir şekilde uygulanmış olan Aile Hakemliği uygulamasının, günümüz aile uyuşmazlıklarını çözebilecek nitelikte olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca, zellikle Batı toplumlarında aile uyuşmazlıklarının çözümü noktasında benzer uygulamaların oktan başlamış olduğu tespiti yapılmış ve farklı lkelerdeki uygulamalardan örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşler; Karı-Koca; şiddetli Geçimsizlik; Nşz; şikk; Arbuluculuk; Aile arbuluculuğu; Aile hakemliği

ABSTRACT

This research has been prepared to reveal what kind of solutions the family mediation practices in Islamic family law can produce to today's family problems. In the research, verses and hadiths containing the provisions and practices on mediation in the Qur'an and Sunnah were included, the functioning and application of the mediation in Muslim societies were indicated and its applicability in today's conditions was discussed.

In the research, after examining the concepts related to mediation such as severe discord between spouses, family conflict, arbitration and arbitrator, the practice of family arbitration in Islamic family law, the method of choosing the arbitrators, the duties and powers of the arbitrators, the conditions for being an arbitrator, the termination of arbitration, the differences between judicial jurisdiction and arbitration, the arrangements regarding mediation in the family law, the family arbitration practices in some Islamic countries and the mediation practices today, especially in European countries, were discussed. In addition, the similar and different aspects between the practices in the Western and Turkish legal system and the practices in Islamic family law on family arbitration were compared, and after determining the problematic points of the mediation practices in Turkish law, the adaptation problems of the family arbitration institution in Islamic law to the present day were discussed.

The research is a mixed model research in which qualitative and quantitative research methods were used together. In the research, first of all, the subject of family mediation was examined and discussed with the document analysis method, which is the most frequently used analysis method in qualitative research methods. Afterwards, the data collected by using the questionnaire technique, which is the most frequently used data collection tool in quantitative research method, was analysed with the SPSS program, and it was tried to reveal the problems that arise between spouses in Turkish society and the thoughts about the solutions.

As a result of the research, it has been determined that the family arbitration practices, which have been successfully applied in the Islamic legal tradition, is capable of resolving today's family disputes. In addition, it has been determined that similar practices have already started for the resolving of family disputes, especially in Western societies, and examples from different countries were given.

Keywords: Spouses; Husband-Wife; Family Conflict; Marital Conflict; Mediation; Family Mediation; Family Mediator

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu
Tezin Yazarı	Ahmet KAŞDİBİ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Sinan YILMAZ
Tezin Derecesi	Doktora
Tezin Tarihi	28.06.2022
Tezin Alanı	İslam Hukuku
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	349
Anahtar Kelimeler	Eşler; Karı-Koca; Şiddetli Geçimsizlik; Nüşûz; Şikâk; Arabuluculuk; Aile arabuluculuğu; Aile hakemliği

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Severe Marital conflict and Family Mediation in Islamic Family Law
Author of the Thesis	Ahmet KAŞDİBİ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Sinan YILMAZ
Status of the Thesis	PhD
Date of the Thesis	28.06.2022
Field of the Thesis	İslamic Law
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Toplam Page Number	349
Keywords	Spouses; Husband-Wife; Family Conflict; Marital Conflict; Mediation; Family Mediation; Family Mediator

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHL	: Anadolu İmam Hatip Lisesi
AL	: Anadolu Lisesi
AMK	: Aile Muhakemeleri Kanunu
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
a.s.	: aleyhisselam
b.	: bin (oğul)
bk.	: bakınız
bs.	: basım
bt.	: bint (kız)
b.y.y.	: basım yılı yok-basım yeri yok
C	: Cilt
ÇOMÜ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
çev.	: çeviren
ed.	: editör
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
dn	: Dipnot
H	: Hicrî
HAK	: Hukuku Aile Kararnamesi
haz.	: hazırlayan
HUAK	: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu

HUAKY	: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
Hız.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İHO	: İmam Hatip Ortaokulu
M	: Milâdî
md.	: madde
mtrc.	: mütercim
MTAL	: Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
No.	: numara
nşr.	: neşreden
s.	: sayfa
say.-sy.	: sayı
ss.	: sıra sayfalar
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
ŞS	: Şeri'yye Sicilleri
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
trc.	: tercüme Eden
ts.	: tarihsiz
tsh.	: tashih eden
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
v.	: vefat
vd.	: ve diğerleri

yy. : yayıncı yok

Yay. : yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmada karı-koca arasında ortaya çıkan şiddetli geçimsizlik ve böyle bir ihtilafın aile arabuluculuğu vasıtasıyla çözümlenmesi konusu incelenmiştir.

Toplumdaki önemine binaen insanlık tarihine paralel bir şekilde ailenin oluşumu ve devamına yönelik toplumsal kurallar ve normlar oluşturulmuş, dini kurallar da bu uygulamaları desteklemiş ve gerektiğinde ek kurallar getirmiştir. Ancak ailenin kurulması ve devamı sağlıklı bir nesil ve sağlıklı bir toplum oluşturma konusunda tek başına yeterli değildir. Eşler arasında ve dolayısıyla aile içindeki uyuşmazlıkla sonuçlanan sorunlar, toplumda sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan problemlere de yol açmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'te eşler arasında meydana gelen sorunların giderilmesine yönelik pek çok âyet ve hadisin bulunduğu ve fıkıh kitaplarında da fakihlerin bu âyet ve hadisleri dikkate alarak aile içindeki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik çok sayıda fikhî hüküm ortaya koymuş oldukları görülmektedir. Nisâ Suresi 35. âyetinden aile içi uyuşmazlıkların çözümü için "aile hakemliği" veya "aile meclisi" oluşturulmasının önerildiği anlaşılmaktadır. Yine bu âyette aile içindeki uyuşmazlıkların çözümü noktasında hakemlerin toplumu temsilen yapacakları iyi niyetli çalışmalarının aile yuvalarını yıkılmaktan kurtaracağına ve karı- koca arasındaki geçimsizliği uzlaşma ile sonuçlandıracağına işaret edilmektedir. Hiç şüphesiz aileyi yıpratmaya başlamış ihtilafların çözümünde aile büyüklerinin, toplum önderlerinin veya bilge kişilerin çözüm için gerekli adım atıp aile yuvalarının yıkılmalarını önlemeleri çok önemlidir. Zira aile, toplumun temel taşıdır; temel sağlam ise toplum da sağlam olur. Günümüzde de bazı devletlerin kanuni düzenlemelerinde arabuluculuk kurumuna yer verildiği ve pek çok ailevi ihtilafın da arabuluculuk yöntemiyle çözümlendiği görülmektedir.

Kur'an'da eşler arası uyuşmazlıkların hakemlik yöntemiyle giderilmesi emredilmiştir. Kur'an'ın bu emri sebebiyledir ki Hz. Peygamber döneminden itibaren İslam toplumlarında ailevi ihtilafların çözümünde hakemlik yöntemi uygulanmıştır. Hz. Peygamber'in evlilikle alakalı değişik meselelerde veya başka konularla ilgili uyuşmazlıklarda hakemlik yaptığına dair çok sayıda örnek vardır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde bu örneklere yer verilmiştir. Gerçekten Hz. Peygamber, içinde bulunduğu toplumda ihtilaf konusu olan her çeşit meselenin çözümünü bizzat kendisi

gerçekleştiriyor veya ihtilafın halli için başkalarını görevlendiriyordu. Hz. Peygamber'den sonraki dönemde toplumda ortaya çıkan ihtilafları çözüme görevini halifeler ya bizzat kendileri veya görevlendirdikleri ehil kimseler yürütmüşlerdir. Râşid halifeler döneminde eşler arası uyuşmazlıkların giderilmesiyle ilgili aile hakemliği uygulamalarına dair örnekler de ilgili bölümlerde verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu görev toplumun âkilleri yani ileri gelenleri tarafından yerine getirilmiştir.

Ailevî meselelerin dini emirler doğrultusunda çözümüne ilişkin uygulamalar sadece Müslüman toplumlara özgü değildir. Din mensuplarının diğer konularda olduğu gibi ailevi sorunlarda da din adamlarına, din bilginlerine başvurup çözüm yolları aramaları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, bütün toplumlarda bu tarz çözüm yolu arayışları farklı şekillerde de olsa zamanımıza kadar varlığını sürdürmüştür. Zira ailenin toplumun temeli olması sebebiyle evlilik birliğini yok edecek uyuşmazlıklardan korumak için çözümler sunmak da toplumun ve o toplumdaki kanaat önderlerinin başta gelen vazifesi olmuştur.

Eşler arası uyuşmazlıkların en önemli acı sonucu evlilik birliğinin bozulması, yani boşanmadır. Boşanma, kişilik yapıları, sosyo-kültürel değerler gibi çeşitli açılardan birbirine uyum sağlayamayan eşlerin, çekilmez hale gelen evliliği devam ettirmektense ayrılarak daha sağlıklı yaşam sürmeleri temeline dayalı bir süreçtir.

Boşanma hukuksal, ruhsal, sosyal yönleri ve etkileri olan bir süreci ifade etmektedir. Hem aileyi hem de varsa çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan eşler arası uyuşmazlıkları çözerek evlilik birliğinin devamını sağlamak en önemli toplumsal ve hukuki bir görevdir. Bu açıdan aile içi anlaşmazlıkları çözmek için günümüzde dünyanın birçok ülkesinde arabuluculuk uygulamaları etkin biçimde kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, günümüzde arabuluculuk çalışmalarının aile hukuku alanında işlevsel hale getirilmesinin önemine binaen, bu alanda İslam aile hayatında önemli bir müessese olan hakemlik uygulamasını gündeme getirme, çeşitli yönleriyle bu müesseseyi ele alma ve ondan elde edeceğimiz kazanımları günümüze taşıma amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Son yıllarda, eşler arası evlilik birliğinin sona ermesinin daha da artması ve bundan kaynaklı oluşan psikolojik sorunlar ile eşler arasında kimi zaman huzursuzluk, kavga ve daha tehlikeli durumlara yol açan geçimsizlikler, ilk iş olarak evliliklerin kurtarılabilmesine yönelik önlemler almaya, sonrasında ise, buna rağmen yine de karı koca arasındaki problemler devam edip, boşanma aşamasına gelirse, bu sürecin nizasız atlatılabilmesi için gerektiğinde alternatif çözüm yollarına başvurmaya sevk etmektedir. Ülkemizde birkaç yıldır yasal-hukuksal zeminde dile getirilen, aile arabuluculuğu, Amerika Birleşik Devletleri'nde boşanmaya odaklı “boşanma arabuluculuğu”, Avrupa'da ise boşanma da dahil evlilik ilişkisinin genelini kapsayacak “aile arabuluculuğu” şeklinde uygulanmakta olup, yaklaşık 30 yıllık bir geçmişi vardır. Ülkemizde de boşanma oranlarındaki kaygı verici artış, böyle bir müessesenin gerekliliğini ortaya çıkarmakla beraber, uygulamasının nasıl olacağına ilişkin tartışmaların yakın zamanda başladığı söylenebilir.

Sağlıklı bir toplum için ailenin üstlenmiş olduğu önemli rol nedeniyle, evlilik birliğinin devamını sağlamak için alınabilecek tüm önlemler son derece önemlidir. Aileyi korumak için devlet aracılığıyla çıkarılan kanunlar ve alınan sosyal tedbirlere ilaveten, günümüz Türk toplumunun kahir ekseriyetinin Müslüman olması nedeniyle, İslam dininin eşler arası uyuşmazlıkların çözümü için getirmiş olduğu kuralların günlük hayatta aktif olarak kullanılması son derece faydalı olacaktır. Özellikle Kuran-ı Kerim'de vurgulanan “aile hakemliği” uygulamasından istifade edilmesi oldukça önemlidir.

Bu araştırmanın temel amacı; İslam Aile Hukukunda eşler arası sorunları çözmeye önemli rolü olan “aile hakemliği” uygulaması ile ilgili kural ve örnekleri ortaya koymak, elde edilen verilerden yola çıkarak günümüzde bu alanda yapılan çalışmalara destek olmak ve evlilik birliğinin devamını sağlayacak çözümlere katkıda bulunmaktır. Ayrıca araştırmanın ikinci bölümünde, konu ile ilgili toplumsal durumu ortaya koymak ve toplumun aile arabuluculuğu ile ilgili düşüncelerini empirik verilerle ortaya koymak üzere araştırmacı ve danışmanı tarafından geliştirilen ve uygulanmak üzere etik kurul izni alınan bir anket çalışmasından elde edilen verilere de yer verilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen veriler, eşler arası uyuşmazlıklar ve aile hakemliği konusunda

nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda gerek araştırmacılara ve gerekse konunun uygulayıcılarına yol gösterici olacaktır.

Ülkemizde aile hukukunda zorunlu tutulan bir yapılanma olmamakla beraber Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde oluşturulan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları eşler arası anlaşmazlıkların çözümünde görev yapmaktadır. Bu görevi icra edenler, hassas bir dönemden geçen eşleri değerlendirerek, kendilerini aşan hususlarda gerekirse kendi iradeleriyle kararlarını vermelerine destek olma amacıyla bu sahada uzman olan avukat, aile danışmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikiyatrist gibi kişilere yönlendirme yapmaktadırlar.

Araştırma, Türkiye'de ve Dünyada bu tür uygulamaların neler olduğu ve Türkiye'nin toplumsal gerçeklikleri doğrultusunda neler yapılabileceği konusunda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, incelenen konuların niteliği ve gereklilikleri doğrultusunda Nicel ve Nitel araştırma yöntemlerinden ayrı ayrı yararlanılması gerekmiş ve bu nedenle araştırma yöntemi olarak sosyal bilimler alanında son zamanlarda kullanılması oldukça yaygınlaşan karma model (mixed model) tercih edilmiştir.

Bu modelin araştırmalarda tercih edilmesinin nedeni araştırma problemine nicel ve nitel veri kombinasyonunun daha iyi cevap vermesidir. Bu modelde araştırmacının hazırlık yaptığı araştırma konusu ve konu ile ilgili alanların sınırları dışına çıkmadan, hazırlanmış olduğu sorular çerçevesinde daha detaylı bilgiler elde etmek için gerektiğinde ilave sorular sorma hürriyetine sahip olması, araştırma hakkında gerekli verilerin daha sağlıklı bir şekilde elde edilmesine katkı sağlamaktadır.²

Araştırmanın ilk altı bölümden oluşan teorik bölümünde, İslam Aile Hukuku literatüründeki aile hakemliği ile ilgili teorik kurallar ve bu kuralların sosyal hayattaki uygulamalarının neler olduğu incelenmiş ve günümüz dünya toplumlarındaki arabuluculuk literatürü ile çeşitli doktrin ve uygulamacı görüşlerin mukayesesi yapılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde nitel araştırmalarda en önemli veri toplama yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi (dokümantasyon) yöntemine yer verilmiştir. Bu bölümde, doküman incelemesi yönteminin gereklilikleri doğrultusunda araştırmacı tarafından elde edilen bilgi ve belgeler ayrı ayrı tetkik edilerek ve birbiriyle ilişkilendirilerek genel bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmada ayrıca, Türkiye’de son dönemlerde yeni yeni başlayan aile arabuluculuğu uygulamalarına ilişkin olarak, arabuluculuğun ve arabulucuların yönetimi ihtiyacına ilişkin farkındalığın artırılması ve bu ihtiyacın gereklilikleri ile ilgili farklı fikir ve önerilerin ortaya çıkmasına da katkı sağlayacağı beklentisiyle nicel bir çalışma da yapılmıştır. Nicel araştırma için araştırmacı ve danışmanı tarafından geliştirilen anket İstanbul ilinde gönüllü 425 evli denek üzerinde uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Nicel araştırmadan elde edilen bulgular; frekans tabloları, faktör analizi ve Ki-kare analizlerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda yorumlanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın literatüre katkı

² Araştırma yöntemleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005).

sağlamasını kolaylaştırmak ve araştırma verilerini farklı verilerle desteklemek amacıyla araştırmanın bu bölümünde nicel bilgilerin yanı sıra nitel bilgilerin de yer almasına gayret edilmiştir. Bu bölümde araştırmacı tarafından nitel araştırma yöntemlerindeki önemli veri toplama araçları arasında yer alan gözlem ve mülakat teknikleriyle elde edilen veriler de zaman zaman tartışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Sanayi devrimine kadar tarıma dayalı üretimin de etkisiyle ataerkil yapıdaki geniş aileler toplumsal yapının önemli bir bölümünü oluştururken, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan göç ve kentleşme gibi olgular neticesinde çekirdek ailenin oranı hızla artmaya başlamış, günümüzde ise bu çekirdek aile yapısı da parçalanmaya başlamış ve geleneksel aile anlayışı başta Batı Medeniyetine mensup ülkelerde olmak üzere küresel ölçekte yeni bir boyuta evrilmiştir.

Son yüz yılda ortaya çıkan sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişim sebebiyle Türk toplum yapısını da etkileyen bu süreç, evlilik ve aile kurumlarını da yapısal ve işlevsel alanda olumsuz olarak etkilemiş ve derinden sarsmıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 1'deki yıllara göre evlenme ve boşanma istatistikleri incelendiğinde Türkiye'de son 20 yılda boşanma oranlarının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Boşanma sayısındaki bu artışın, etkilediği kişi ve alanlar açısından bakıldığında, ailedeki çözülmenin toplumun önemli bir sorunu haline geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Evlenme ve Boşanma Sayıları
Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı, boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2020

Yıl	Evlenme sayısı	Kaba evlenme		Kaba boşanma	
		hızı (%)	Boşanma sayısı	hızı (%)	
2001	544 322	8,35	91 994	1,41	
2002	510 155	7,73	95 323	1,44	
2003	565 468	8,47	92 637	1,39	
2004	615 357	9,10	91 022	1,35	
2005	641 241	9,37	95 895	1,40	
2006	636 121	9,18	93 489	1,35	
2007	638 311	9,10	94 219	1,34	
2008	641 973	9,04	99 663	1,40	
2009	591 742	8,21	114 162	1,58	
2010	582 715	7,97	118 568	1,62	
2011	592 775	7,99	120 117	1,62	
2012	603 751	8,03	123 325	1,64	
2013	600 138	7,88	125 305	1,65	
2014	599 704	7,77	130 913	1,70	
2015	602 982	7,71	131 830	1,69	
2016	594 493	7,50	126 164	1,59	
2017	569 459	7,09	128 411	1,60	
2018	554 389	6,81	143 573	1,76	
2019 ⁽ⁿ⁾	542 314	6,57	156 587	1,90	
2020	487 270	5,84	135 022	1,62	

TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2020

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Boşanma oranlarındaki bu artış, sanayi devrimi öncesinde tüm toplumlarda yaygın olarak görülen geniş aile yapısındaki bazı temel dinamiklerin, günümüz toplumlarında yaygın olarak görülen çekirdek aile yapısında bulunmadığını akla getirmektedir. Günümüz toplumlarında kadınların gelir getirici işlerde daha fazla çalışması ve ekonomik bağımsızlıklarının geleneksel dönemlere göre artmış olması gibi bazı farklı dinamiklerin de boşanma oranlarının artmasına etki ettiği bir gerçektir. Bir başka gerçek ise boşanmaların büyük bir çoğunluğunu eşler arası geçimsizlik oluşturmaktadır.³

Ancak, geleneksel aile yapılarında genç ve tecrübesiz eşlerin, aralarında ortaya çıkan çatışma alanlarının daha fazla büyümeden sona ermesinde aile büyüklerinin de etkisi ve katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Onlar sayesinde eşler arasındaki geçimsizlikler ileri boyutlara taşınmamış ve onların tampon görevi görmeleri neticesinde meseleler genellikle tatlıya bağlanmıştır. Bu araştırma, benzer bir şekilde, aile içindeki çatışma alanlarının günümüz şartlarına göre nasıl azaltılabileceği ya da engellenebileceği problemini konu edinmektedir.

Araştırmada problemin çözümüne yönelik olarak Dünya genelindeki bazı uygulamalara yer verilmiş ve İslam aile hukukunda yer bulan aile hakemliği müessesesinin resmi zemine oturtularak problemin çözümüne yönelik katkılarının neler olabileceği tartışılmıştır.

Günümüz Türk aile hukukunda, aile hakemliği anlamına gelebilecek arabuluculuk uygulamaları sistem olarak henüz tam manasıyla uygulama alanında değildir. Ancak bu konuda çalışmalar devam etmektedir. İşte bu çalışmalar esnasında Türk toplumunun kültürel dinamikleri dikkate alınarak İslam kültürünün bir parçası olan aile hakemliği uygulaması çok iyi incelenerek günümüze ne tür katkılar sağlayabileceği araştırılmalıdır. İslam kültürü ile yoğrulmuş olan Türk toplumu özelinde arabuluculuk müessesesinin hayata geçirilebilmesi için arabulucu olacak kişilerin seçiminde hukukçular ve psikologlar gibi bu alanda uzman olan kişilerin yanında İslam kültür ve gelenekleri doğrultusunda soruna çözüm sunabilecek olan diyanet ve ilahiyat camiası gibi toplumun manevi rehberlerinden de ne tür destekler alınabileceği tartışılmalıdır.

³ Ahmet Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, Darulfunun İlahiyat Dergisi 30/2 (Aralık 2019), 314.

Fıtrat açısından birbirlerinden farklı istek, ihtiyaç ve değerlere sahip olan insanların karşılıklı iletişim ve etkileşim halinde buldukları -aile de dahil- her ortamda, bu farklılıklar sebebiyle anlaşmazlık, dolayısıyla da çatışmaların yaşanması gayet doğaldır. Ancak aile gibi hassas bir kurum söz konusu olunca bu çatışmaları hiç olmazsa asgari düzeye indirmek sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulabilmesi için elzemdir. Günümüzde çeşitli alanlarda anlaşmazlık ve çatışmaları önlemek ve sorunları çözmek için kullanılan süreçlerden biri de arabuluculuk faaliyetidir. Bu araştırma, farklı alanlarda başarılı bir şekilde uygulanan arabuluculuk uygulamalarının, aile hukuku alanında ve aile içinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü noktasında başarılı bir şekilde nasıl uygulanabileceği problemi üzerine odaklanmaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA EŞLER ARASI İLİŞKİLER VE EVLİLİK BİRLİĞİNİN SONA ERMESİ

Toplumların en küçük yapı birimi olan aile, genel olarak “akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk”⁴ olarak tanımlanmaktadır. Aile ile ilgili değer ve yaklaşımlar toplumdan topluma farklılık gösterebileceği gibi zaman, mekân, ekonomik koşullar, dini inançlar vb. etkenler de farklı aile yapılarının oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Farklı aile yapılarını kategorize etmek üzere farklı kavramlar kullanılmaktadır. Ailede birlikte yaşayan fertler dikkate alınarak çekirdek aile ya da geniş aile, aile büyüklerinin hakimiyetine göre ataerkil ya da anaerkil aile, eş sayısına göre tek eşli/monogami ya da çok eşli/poligami, eşlerin karar verme yetkilerine göre pederi, maderi ya da demokratik aile gibi kavramların kullanılması yaygındır. Buna ilaveten, günümüzde özellikle Batı ülkelerinde çözülen aile yapısı nedeniyle partnerlik ve tek ebeveynli aile gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır.⁵

Ailenin kurulabilmesi için en önemli unsur olan eşlerin bir araya gelmesinin farklı toplumlara göre formel ya da informal pek çok şekli vardır. Ailenin formel olarak kurulmasını düzenleyen en önemli hukuki düzenleme evlilik/nikah akdidir. İslam hukukuna göre nikâh, belirli şartları taşıyan bir erkekle bir kadının şahitler huzurunda birbirlerini eş olarak kabul ettikleri yönündeki irade beyanlarıyla oluşan bir akit olarak tanımlanmıştır.⁶ Bu tanımda da görüldüğü üzere nikâh dünyevî sonuçları olan hukuki bir işlemdir. Ancak, bazı fakihlere göre evlenip yuva kurmak, aile sorumluluğunu üstlenip topluma yararlı çocuklar yetiştirmek Allah’ın hoşnut olduğu işlerden olduğu için nikâh bir yönüyle de ibadet kapsamında değerlendirilmiştir.⁷

İnsanlık tarihinin en eski kurumlarından birisi olan aile, insanoğlunun ortaya çıkışından itibaren varlığını her zaman koruyan ve sürdüren ortak bir değer olmuştur. İnsan neslinin devamı ve ahlaki bozulmaları engellemede önemli bir görev üstlenen aile,

⁴ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

⁵ Sevim Atila Demir – Şaziye Genç, “Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 7/13 (Ağustos 2017), 113; Emine Karşı, “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi 1/1 (Temmuz 2019), 2 vd.; Ayrıca bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Sinan Yılmaz vd., *Aile Sosyolojisi* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. bs., 2016).

⁶ Kemâlüddin Muhammed b. Abdolvâhid İbnü’l Hümâm, *Fethu’l-kadîr li’l-âcizi’l-fakîr* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, 2003), 3/98; Fahrettin Atar, “Nikâh”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

⁷ Hüseyin Esen, “İslam Hukukunda Aile”, İlahiyat Akademi Dergisi 11 (Temmuz 2020), 22.

bireylerin içinde doğduğu, büyüdüğü ve yetiştiği bir sosyal kurum olmanın yanında tarih boyunca genç bireylerin yetiştirilmesi, eğitimi ve sosyal adaptasyonu noktasında da çok önemli görevler ifa etmiştir. Buna ek olarak, dini ve ahlaki kuralların da ilk öğrenildiği yerin aile olması nedeniyle aileyi uhrevi ve dünyevi çift hüviyete sahip bir kurum olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumların sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürebilmeleri için en önemli görevi üstlenen ailenin ahlaki ve hukuki esaslar üzerine tesis edilmesi ve ailedeki her bir bireyin hak ve yükümlülüklerini belirleyen kuralların doğru bir şekilde oluşturulması ve işletilmesine ihtiyaç vardır.

İslam dininde, kadın ile erkek arasındaki ilişkilere ait kurallar fitratları dikkate alınarak düzenlenmiştir. Aile içinde karı-koca ilişkilerini düzenleyen kurallar da bu çerçevede belirlenmiştir. Bu kurallar ailenin kuruluşundan başlayarak evliliğin devamı ve eşler arasında çıkabilecek problemlerin çözümüne kadar aileyi ilgilendiren bütün konuları kapsayan kurallardır.⁸

İslam hukukçuları, aile hukukuyla ilgili ayet ve hadisleri dikkate alarak İslâm aile hukukunun sağlam temellere dayandığını, aile fertlerinden hiçbirinin haksızlığa maruz kalacağı bir hükmün bulunmadığını, aileyi teşkil eden fertlerin yaratılışlarına uygun ilkelere yer verildiğini ve ailenin temelini şefkat ve sevginin oluşturduğunu tespit etmişlerdir.⁹ Kur'an'da bu hususa şöyle işaret edilmiştir: “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun varlığının delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır”.¹⁰

Ayetin muhtevası incelendiğinde kendisi ile huzura kavuşulacak erdem sahibi eş, dünya ve ahirette yani iki cihanda mutluluğun kaynağı olduğu gibi, aile de eşlerin huzur bulduğu bir yuva, soyun devamını sağlayan bir vesile ve fertleri başta ahlaki olmak üzere çeşitli kötülüklerden koruyan sağlam bir kaledir. Bu bağlamda, karı-kocanın birbirleriyle güzel geçinmek, iffet ve namuslarını korumak, ailenin idaresinde

⁸ Abdullah Çolak, “İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (Nisan 2016), 105.

⁹ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2008), 14.

¹⁰ er-Rûm 30/21.

ve yeni neslin yetiştirilmesinde görüş alışverişinde bulunmak ve iş birliği yapmak gibi hususlarda karşılıklı hak ve sorumluluklarının olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.¹¹

Dolayısıyla aile, her şeyden önce eşlerin huzur bulacağı sıcak bir yuvadır. Allah karı koca arasında sevgi ve rahmeti var etmiştir. Ancak, ailedeki huzur ortamının varlığı ve devamı için O'nun Kur'an'da bildirdiği emir ve tavsiyelerine uymak gerektiği gibi yasaklamış olduğu şeylerden de kaçınılması gerekmektedir.

Arapçada evlilik terimini ifade etmek üzere nikâh kelimesi kullanılmaktadır. Fakihler nikâh terimini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Ancak nikâh terimi ile ilgili yapılan tanımların lafızları farklı olmakla birlikte özü itibariyle aralarında farklılık bulunmamaktadır. Yapılan tanımlardan birisine göre nikah, “Şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eden akittir”¹² şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre evlenecek eşler arasında evlenmelerine engel bir durumun olmaması ve nikah akdinin geçici değil, kalıcı olma niyetiyle yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bazı Müslüman toplumlarda geçici nikah akdi anlamına gelen Müt'a nikahının varlığı günümüze kadar varlığını sürdürmüş olsa da Müslüman toplumların kahir ekseriyeti geçici evlenmenin caiz olmadığı inancına tarih boyunca bağlı kalmışlardır.¹³

Bazı fıkıh eserlerinde nikah akdinin tarifinde eşlerin hakları ile yükümlülüklerine dikkat çekildiği görülür. Bu konuda Ebû Zehra tarafından “karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akittir” şeklinde yapılan nikâh tanımı örnek gösterilebilir.”¹⁴

Günümüzde evlilik, bir kadın ile bir erkeğin hayatlarını ömür boyu birleştirme niyetiyle gerçekleştirdikleri hukuki bir birlik veya anlaşmayı ifade eder. Günümüz anlayışına göre yapılan evlilik akdi tariflerinden biri de Özügurlu tarafından şu şekilde yapılmıştır:

¹¹ Mustafa Avcı, “Osmanlıda Aile Araboluculuğu”, 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı, ed. Ali Arslan (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 473.

¹² Atar, “Nikâh”, 33/112.

¹³ bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Müt'a”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174-180.

¹⁴ Muhammed Ebu Zehra, *Ahvalü 'ş-shahsiyye* (Kahire: Dâru-fikrî'larabî, 1957), 17.

Evlilik, birbirinden farklı ilgi, istek ve ihtiyaçlara sahip iki insanın, birlikte yaşamak, yaşantıları paylaşmak, çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla kurdukları bir ilişkiler sistemi, karşılıklı bir dayanışma ve toplumsal onaylamayla gerçekleşmiş bir sözleşme ve tüm toplumsal yasaklamalar dışında tutulan cinsel gereksinmelerin karşılıklı olarak doyuma ulaştırıldığı bir kaynaşmadır.¹⁵

Hem fakihler hem de günümüz hukukçuları tarafından yapılan nikâh tanımlarına baktığımızda temelde aralarında herhangi bir farklılık olmadığı görülmektedir. Zira, yukarıda da ifade edildiği üzere İslam inancında nikah, her ne kadar dini ve ahlaki boyutu olan bir kurum olsa da dünyevî pek çok sonucu olan medeni bir akittir.

1.1. Eşler Arası İlişkiler

Aile müessesesinin ilk kuruluşundan itibaren bu birlik ve beraberliğin korunması dini, dili ve ırkı ne olursa olsun tüm toplumların en fazla üzerinde durdukları hususlardan birisi olmuştur. Katolik inancında olduğu gibi aile birliğinin bozulmasına kesinlikle müdahale eden aşırı korumacı inanç/hukuk sistemleri bulunsa da pek çok toplumda zorunlu durumlarda bu birliği sona erdirecek düzenlemelere de yer verilmiştir. İslam dini de boşanmayı her ne kadar helal olarak görse de “boşanmanın Allah’a en sevimsiz gelen helal”¹⁶ olduğu vurgulanarak bu tercihin zorunlu haller dışında kullanılmamasına vurgu yapılmıştır. Aile birliğinin korunması ve devamı için değişik toplumlarda dini, ahlaki, örfi ve hukuki ilkelerin bazen hepsinden bazen ise birkaçından her zaman faydalanılmıştır.

Evlilik, devamlı bir hayat birlikteliği kurmak, iyi ve kötü günde ortaklaşa hayatı paylaşmak için kurulan ve Müslüman toplumların çoğunluğu tarafından kutsal olarak kabul edilen bir müessesedir.¹⁷ Aile birliğinin oluşumu ve bunun devam ettirilmesi eşler arasında var olan karşılıklı sevgi, dayanışma ve adalet temeline dayanmaktadır. Zira bu temel ilkelerin, eşler arasındaki mutluluğun tesisinde çok önemli etkileri vardır. Aile saadetinin kaynağı olan ilkelerin yok olması, karı kocanın birbirlerinin haklarını gözetmemelerine sebep olur.

Eşler arasında ortaya çıkan sorunların psikolojik, sosyolojik, kültürel, hukukî, ekonomik, tıbbî vb. nedenleri yanında, dinî ve ahlakî nedenleri de olabilir.¹⁸ Böyle bir

¹⁵ Kurban Özüğurlu, *Evlilik Raporu* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1990), 9.

¹⁶ Ebû Dâvûd, “Talak”, 3

¹⁷ Sinan Yılmaz, *Türkiye’de Ailenin Dönüşümü* (Ankara: Divan Kitap, 2012), 157-159.

¹⁸ Hüseyin Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 36 (Aralık 2016), 39.

durum ortaya çıktığında eşler arasında sonu boşanmaya kadar gidebilecek bir çatışma süreci başlamış olur. Bu çatışmaların önemli bir kısmının, eşlerin kendi aralarında konuşup anlaşmaları, aile büyüklerinin çözüm yönündeki çabaları ve günümüzde gittikçe yaygınlaşmaya başlayan uzman görüşüne başvurulması gibi süreçleri işleterek boşanma sürecine varmadan çözülmesi teorik olarak mümkündür. Ancak eşlerin, uzmanların ve aile büyüklerinin tüm gayretlerine rağmen anlaşmazlıkların giderilmesinin mümkün olmadığı durumlar da olabilir ve sonuç olarak evlilik birliğinin sona ermesi zorunlu hale gelebilir.¹⁹

Boşanma aşamasına gelen eşlerle ilgili olarak Kur'an'ın tavsiyesi şu şekildedir: "... eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir".²⁰ Bu ayetin muhtevası incelendiğinde İslam hukuk sisteminde kendisine doğrudan talak yetkisi verilen kocanın acele edip boşama yoluna gitmemesi, karısını boşaması durumunda ortaya çıkabilecek sorunları düşünmesi ve sabırla hareket etmesinin tavsiye edildiği anlaşılmaktadır.

Karşılaşılan olaylarda dikkatlerden kaçan pek çok olumlu yönler bulunabildiği, hayır sanılan şeyin şer, şer sanılan şeyin ise hayır olabileceği ile ilgili Kur'an'da başka ayetler de vardır: "Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz"²¹ ayeti, genel bir hayat felsefesi olarak Müslümanların karşılaştıkları durumları fevri olarak değerlendirmemeleri ve bunların uzun vadeli sonuçlarını dikkate almaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Konu ile ilgili olarak Acar'ın görüşleri ise şu şekildedir:

Kocanın iyi geçim sahibi olması, eşine güzel ahlakla muamelede bulunması kadının kocası üzerindeki hakkıdır. Güzel ahlaktan kasıt ise kadına eziyet etmek değil, ondan kaynaklı sorunlar sebebiyle sabırlı davranmak ve Peygamberin yolundan giderek taşkınlıklarına sabretmektir.²²

İslam inancına göre evlilik, toplum için birçok faydayı bünyesinde barındıran bir nimettir. Neslin helal yollarla güzel bir şekilde devam etmesine, insanlar arası ilişkilerde ahlaki erdemlerin yayılmasına vesile olmaktadır. Bu sebeple, bu güzel nimeti her daim

¹⁹ İbrahim Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", Turkish Studies 12/10 (2017), 333,353.

²⁰ en-Nisâ 4/19.

²¹ el-Bakara 2/216.

²² Halil İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi* (Erzurum: Ekev Yayınları, 2000), 18.

korumak başta eşler olmak üzere tüm toplumun görevidir. Bu da en başta karı kocanın birbirleriyle güzel geçinmelerine, Allah'ın evlilikle ilgili koyduğu kurallarda sınırları aşmamalarına, birbirlerinin hak ve hukukuna riayet etmelerine bağlıdır.

Diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslâm Hukuku'nda da evlilik kadar üzerinde durulan konulardan birisi de boşanma ve bazı nedenlerle aile birliğinin sona ermesi konusudur. Zira toplumların temelini oluşturan aile birliğinin boşanma veya başka sebeplerle sona ermesi, psikolojik, sosyal ve ekonomik sonuçları nedeniyle eşlerden başlayarak başta çocuklar olmak üzere tüm yakınları, dolayısıyla toplumu derinden etkilemektedir. Bu nedenle, artık sürdürülmesi mümkün olmayan evlilik birliğinin fertleri ve dolayısıyla toplumu derinden sarsmayacak şekilde sorunsuz ve nizasız sonlandırılması da en az evlilik birliği kadar önem arz etmektedir.

Bazen eşlerden kaynaklı aile içi nedenler ve bazen de aile dışı nedenlerle eşlerin boşanma aşamasına gelmeleri mümkündür. Kur'an'da eşleri boşanma aşamasına getiren sebepler; kadından kaynaklanan geçimsizlik²³, erkeğin olumsuz davranışlarının sebep olduğu geçimsizlik²⁴ ve eşlerden her ikisinin kusuru veya istememesi sebebiyle ortaya çıkan ayrılma tehlikesi²⁵ olarak ifade edilmektedir. Eşlerin arasında ortaya çıkan problemlerin çözümü ile ilgili olarak Kur'an'ın tavsiyesi ise bu olumsuz sebeplerin bazılarının çözümü için eşlerin karşılıklı fedakârlık ve gayrette bulunmaları²⁶, bazı sorunların çözümünde ise hakem heyeti veya aile meclisi olarak adlandırabileceğimiz aile büyüklerinin (hakem heyeti/aile meclisi) devreye girmesi²⁷ şeklindedir.

Yukarıda zikredilen ayetlerdeki tavsiyelere göre eşler, resmi makamlara başvurmadan önce, aile birliğini korumak adına, sorunu kendi aralarında halledebilmenin yollarını arayacaklardır.²⁸ Bu süreçte, eşlerin çabasına rağmen evlilik birliğinin devamını sağlamada bir uzlaşmaya varılamazsa, ayrılmak isteyen karı veya koca, birlikteliğin devam etmesi halinde, Allah'ın aile hukuku ile ilgili koyduğu kurallara riayet edememe korkusu²⁹ ve şikâk³⁰ diye nitelendirilen şiddetli geçimsizlik durumu gibi genel sebeplerle mahkemeye müracaat edecektir. Bu aşamada hâkim, önce hakem heyeti

²³ en-Nisâ 4/34.

²⁴ en-Nisâ 4/128.

²⁵ en-Nisâ 4/35.

²⁶ en-Nisâ 4/19, 34, 128.

²⁷ en-Nisâ 4/35.

²⁸ en-Nisâ 4/19, 34, 128.

²⁹ el-Bakara 2/229.

³⁰ en-Nisâ 4/35.

oluşturup ve bu heyetin görüşüne de itibar ederek dava hakkında ya sulh (uzlaşma-aile birliğinin devam etmesi) ya da tefrik (boşama-ayırma) şeklinde kararını verecektir.³¹

1.1.1. Olumlu İlişkiler: Karşılıklı Hak ve Yükümlülükler

İslam hukuk sistemi, dini hükümlere dayanmayan ve tamamen insan aklının ürünü olan hukuk sistemlerinin aksine evliliği sadece dünyevi bir bakışla, cinsel (şehvi) arzuların tatmini, neslin çoğalması ve devamının sağlanması gibi psiko-sosyal ihtiyaçların karşılandığı bir araç olarak değil, bunlara ilaveten her iki cihanda da insanın huzura ve mutluluğa ulaşmasının aracı olarak telakki eder. Dolayısıyla İslam kültüründe evliliğin uhrevi yönünün daha ağır bastığı söylenebilir. Evlilik akdi her ne kadar diğer akitler gibi medeni bir akit olsa da evlilik ve aile kurumunun bu özel durumu nedeniyle İslam aile hukuku ile ilgili ilkelerin Allah ve Peygamberi tarafından diğer hükümlere göre görece olarak daha detaylı bir şekilde belirlendiği anlaşılmaktadır.

Kur'an'da eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ile ilgili olarak: "...Onlarla iyi geçinin"³² ve "...kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde (hak konusunda) bir derece farkı vardır"³³ mealindeki ayetler genel olarak eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarına vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber de bir hadisinde "Mü'minlerin iman bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır. Hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlarınızdır"³⁴ buyurarak kocanın, Allah'ın sınırlarına uyduğu sürece eşine karşı her zaman güzel muamelede bulunması gerektiğini öğütlemektedir.

Hz. Peygamberin aşağıda yer alan ve Veda haccında yüz yirmi bin civarındaki Sahabiye irad ettiği hutbesinde dile getirmiş olduğu ümmetine vasiyet niteliğindeki tavsiyeleri ve eşlerin birbirlerine karşı hak ve yükümleri ile ilgili belirlemiş olduğu kurallar ise şu şekildedir:

Ashâbım! Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Vasiyetimi tutunuz. Zira onlar sizin idarenize ve himâyenize verilmişlerdir. Kesin olarak bildiğiniz bir ahlâksızlık

³¹ Avcı, "Osmanlıda Aile Araboluculuğu", 475.

³² en-Nisâ 4/19.

³³ el-Bakara 2/228.

³⁴ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975), "Radâ", 11; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî (Mısır: yy., 1972), "Nikâh", 50.

yapmadıkları takdirde, onlar üzerinde zorbalık kurmaya hakkınız yoktur. Eğer ahlâk dışı bir hareket yaparlarsa, onları yataklarında yalnız bırakın. Bir yerlerini incitmeyecek şekilde tedip edin. Şayet size itaat ederlerse, artık onlara zarar verecek bir şey yapmayın.

Şunu bilin ki, sizin kadımlar üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.

Sizin onlar üzerindeki haklarınız, yatağınızı yabancılardan korumaları, istemediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır.

Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, giyim kuşam ve yeme içme konularında kendilerine iyi imkânlar sağlamanızdır.³⁵

Yukardaki ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere karı-kocaya verilen haklar ve yüklenen sorumlulukların bir kısmı karının kocası veya kocanın karısı üzerindeki hak ve sorumlulukları olarak karşımıza çıkarken, bir kısmı da eşler arasında müşterek hak ve sorumluluklardır.

Ayet ve hadislerde zikredilen istisnalar hariç temel ilkeler doğrultusunda ifade edilen hak ve yükümlülükler taraflar açısından bakıldığında, kadının kocasına karşı başlıca görevleri olarak; zaruret ve özrü bulunmadıkça kocasının meşru isteklerini yerine getirmesi, kocasının kendisine tahsis ettiği evde oturması, kocasının maddi imkanları ölçüsünde kendisine sağladığı hayata razı olması, aile hayatını birlikte sürdürmeye gayret etmesi,³⁶ kocasıyla iyi geçinmesi, sadakate riayet etmesi, kocası evde olmadığı zaman evi ve içindekileri koruma sorumluluğu³⁷ gibi hak ve yükümlülükler ön plana çıkmaktadır.

Kocanın eşine karşı yükümlülükleri söz konusu olduğunda ise; eşinin mehrini verme, giyecek-yiyecek temini, konut temini gibi maddi yükümlülükler ilaveten aile reisliği, adil olma ve iyi geçinme, eşine güzel davranma ve ona zulmetmeme, sahip olduğu güç ve imkanları olumsuz şekilde kullanmama gibi yükümlülükler ön plana çıkmaktadır.³⁸ Bu konu ile ilgili olarak, bir kocanın eşine karşı yükümlülüklerinin neler olduğunu soran Sahabiye Hz. Peygamberin cevabı: “Yediğinden yedirmen, giydiğinden

³⁵ Tirmizî, “Radâ”, 11; İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

³⁶ Muhammed Semare, *Ahkamu ve Eseru 'z-Zevciyyeti* (Amman: yy., 2002), 263.

³⁷ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Ahvalü 'ş-şahsiyye* Beyrut: Mektebet'ül-İrşâd, 2003), 124-126.

³⁸ Abdulhamid, *el-Ahvalü 'ş-şahsiyye*, 126-127; Muhammed Mustafa Selbi, *Ahkamü'l-Üsreti fi'l-İslam* (Beyrut, yy., 1983), 345-347.

giydirmen, yüzüne vurmaman ve evinden başka yerde yalnız bırakmamandır”³⁹ şeklinde olmuştur.

Eşlerin ortak hak ve yükümlülüklerine gelince, karı koca olarak dinen çizilen sınırlara uymak şartıyla birbirinden faydalanma, sevgiye dayalı dayanışma halinde olma,⁴⁰ birbirlerinin haklarına saygılı olma ve kusurlara karşı hoşgörülü olma, karşılıklı olarak görevleri aksatmama⁴¹ şeklinde genel olarak özetlemek mümkündür.

Yukardaki bilgilerden anlaşılmaktadır ki taraflardan birinin hakkı diğerinin sorumluluğu, birinin sorumluluğu da diğerinin hakkıdır. Dolayısıyla kocanın sorumluluğu kadının hakkı, kadının sorumluluğu da kocanın hakkı olmaktadır. Ayrıca her ikisinin de ortak olduğu hak ve sorumluluklar vardır.

Sağlam temeller üzerine bina edilen sağlıklı bir ailenin oluşumu için üç temel ilkenin bir arada olması gerekir. Bunlar, din, ahlak ve hukuk kurallarıdır. Şeklen hukuk kuralları ile inşa edilip korunan ailenin muhafaza edilmesi ve sağlıklı bir şekilde devamı din ve ahlak kurallarına bağlıdır.

Bu bilgilerden hareketle aile birliğinin sağlıklı bir şekilde devamı için eşlerin uyması gereken dini ve ahlaki kurallardan bazıları şunlardır:

Mutluluk ve üzüntülü hallerini eşleriyle paylaşmak, birbirlerinin fitratına uygun davranmak, bir söz söyleyecek veya bir şey yapacak olsa, önce eşim bunu nasıl algılar diye düşünmek yani empati yapmak, aile içinde yaşanması muhtemel sorunlarda karşı tarafı rencide edebilecek davranışlardan kaçınmak ve birbirlerine danışarak çözüm yolu bulmak⁴², ailedeki tüm ilişkilerde sevgi, saygı içerisinde davranmak, güveni zedeleyecek davranışlardan kaçınmak⁴³, iyi niyeti her daim muhafaza etmek.

Bunlara ilaveten, mehir konusunda kadının gönlünün hoş tutulması, kocanın eş ve çocuklarının geçim ve nafakasını helal yollardan kazanarak ailesi için sarf etme konusunda cimri davranmaması ve ihmalkarlık yapmaması, aile saadetini yıkıp ayrılığa sebep olabilecek zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları, anlaşmazlık durumunda hemen boşanma niyetiyle mahkeme yolunun tutulmaması, önce kendi aralarında çözüm yolu

³⁹Ebû Dâvûd, “Nikah”, 42.

⁴⁰ Selbi, *Ahkamü'l-Üsreti fi'l-İslam*, 353.

⁴¹ Semare, *Ahkamu ve Eseru'z-Zevciyyeti*, 261.

⁴² eş-Şûrâ 42/38; Ahmed İbn Hanbel (v. 241 H/855 M), *Müsned* (Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts.), 4/227.

⁴³ el-Bakara 2/187.

aramaları, büyüklerinden ve yakınlarından sulh için destek almaları gibi hususlar da eşlerin sorumlulukları olarak zikredilmektedir.⁴⁴

1.1.2. Olumsuz İlişkiler: Uyuşmazlıklar ve Sebepleri

Günümüzde nerdeyse tüm dünyada, merkeze hukuk kurallarının alınıp, dini ve ahlaki kuralların arka plana atılması, aile kurumunu en ufak sarsıntıda yıkılacak şekilde kırılğan bir yapıya dönüştürmüştür. Tüm dünyada boşanma trendlerinin yükselişte olması ve evlilik oranlarında da görece olarak ortaya çıkan düşüşler bu kırılğan yapının toplumların sosyal yapısını bozabilecek bir düzeye ulaştığını göstermektedir. Bu sorunla baş edebilme noktasında farklı toplumlarda o toplumun yapısına uygun çözüm mekanizmalarının işletilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Günümüz dünyasında, aile yapılarının küçülmesi, kentleşmenin artması, bireyselleşme gibi faktörlere bağlı olarak aile içinde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların çözüm yolları geleneksel dönemlere göre farklılık göstermektedir. İnsanlar, sadece aile ilişkileri değil sosyal yaşamın hemen her evresinde yetersiz kaldıkları hususlarda kendilerine göre daha bilgili ve tecrübeli kişilerin rehberliğine ve danışmanlığına ihtiyaç duyarlar.⁴⁵

Geleneksel dönemlerde geniş aile yapıları nedeniyle bu tür sorunların ilk merci olarak aile büyükleri tarafından çözümlendiği söylenebilir. Ancak, günümüzde küçülen aile yapıları ve kuşaklar arasında ortaya çıkan kültürel farklılıklar gibi sebeplere bağlı olarak özellikle genç bireylere aile büyükleri tarafından rehberlik yapılması yerine bu görevin profesyonel yapılar tarafından ifa edilmeye başladığı görülmektedir. Buna rağmen önceden olduğu gibi yaygın ve etkili kullanımı olmasa da aile büyüklerinin devreye girdiği durumlara da rastlanmaktadır.⁴⁶ Her ne kadar aile büyüklerinin eşler arasındaki sorunları çözme görevini arabulucu sıfatıyla aile danışmanlığı tarzındaki kişiler ve kurumlar olsa da meslek icabı ifa edilen bu görevlerin, aile büyüklerinin hissiyatını veremeyecekleri âşikardır. Bu nedenle, bu tür kişi ya da kurumların verdikleri

⁴⁴ er-Rûm 30/21; Tirmizî, “Radâ”, 11; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; Ebû Zehra, *Ahvalü’ş-şahsiyye*, 17; Esen, “*İslam Hukukunda Aile*”, 36-38; Mesut Bayar, “*İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler*”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 5 (Nisan 2011), 107-108.

⁴⁵ Certel, “*Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları*”, 37.

⁴⁶ Certel, “*Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları*”, 63.

destek etkili olsa da, aile büyüklerinin ögütleri, tavsiyeleri, tecrübeleri ve yönlendirmelerine kıyasla daha zayıf kalacaktır.⁴⁷

Günümüzde geniş aile yapılarının yerini çekirdek aileye bırakması ve bireysel yaşamın artması, genç bireylerin birikim ve tecrübelerinden faydalanacakları aile büyüklerinden uzak kalmalarına neden olmuştur. Bu durum, yeni kurulan ailelerde yaşanan çatışmaların ve ayrılığa kadar varan anlaşmazlıkların çözümü noktasında farklı mekanizmalara ihtiyaç duyulacağını göstermektedir. Günümüzdeki modern yaşamın oluşturduğu şartlar gereği aile büyüklerinden ayrı ve onların tecrübelerinden yoksun şekilde yaşamak durumunda kalan eşlerin bu konudaki eksikliği, bu alanda hizmet verebilecek aile eğitim merkezleri, aile danışmanlıkları tarzı yapıların daha da artırılması, var olanların da daha işlevsel hale getirilmesiyle giderilebilir.

Evliliğin başlangıcında her işi beraberce, danışarak, dayanışma halinde yapacaklarını ifade eden eşler arasında zamanla bu konuda sıkıntılar yaşanmaya başlamaktadır. Aile içinde yaşanan sorunların aile mahremiyetini gözetmeksizin arkadaşlarla, komşularla paylaşılması ve hatta resmi makamlara iletilmesi, eşlerin aralarında küçük hamlelerle çözebilecekleri konuları içinden çıkılmaz hale getirebilir. Bu nedenle, ailede yaşanan problemlerde eşlerin önce kendi aralarında bu problemi çözmeye çalışmaları, ikinci aşamada aile büyüklerinden ve tanıdıkları akil kişilerden yardım almaları ve son olarak da kurumsal yapıların desteğine başvurmaları takip edilmesi gereken en makul yol olarak gözükmektedir.

Maddi konulardaki sıkıntılar da aile içinde eşler arası çatışmalara ve büyük sorunlara yol açabilen konular arasındadır. Hatta evliliğe hazırlık aşamasındayken taraflardan birinin aşırı harcamaları ya da diğer tarafın yeterli harcama yapmadığı şeklindeki çatışmalar nedeniyle pek çok nişanlı çiftin daha evlilik aşamasına ulaşmadan ayrıldıkları da gözlemlenmektedir. Bu sorunun çözümü ise gereksiz harcamalardan kaçınmak ve zamanında tasarruf tedbirlerine başvurmaktır. Öte yandan evliliğin başlangıcı olan düğün merasimlerinin adeta bir gösteriş merasimine dönüşmesi de maddi durumu elverişli olmayan yeni evlenecek çiftler için önemli bir sorun olduğu gibi evlendikten sonra başlayacak problemlerin de en önemli nedenleri arasındadır. Evlenecek çiftlere maddi yardımda bulunmak üzere faaliyet gösteren Mehir Vakfı gibi

⁴⁷ Hür Mahmut Yücer-Uğur Yaşa, “*Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği*”, 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı, ed. Ali Arslan (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 444.

bazı sivil toplum kuruluşları vardır. Devlet tarafından da aileyi destekleyici çocuk yardımı, aile yardımı vb. isimler altında bazı destekler veriliyor olsa da bu desteklerin yetersizliği ve kaynaklara ihtiyaç duyulduğu da ortadadır.

Geçmişten günümüze, aile içindeki yaşanan sorunlara teknolojik gelişmelerin de olumsuz anlamda bir katkısı olmuştur. Bilinçsiz ve sınırsız sosyal medya kullanımı günümüzün en önemli sorunlarından birisidir. Zaten geçmişe oranla küçülen aile yapısında aile bireylerinin birbirleriyle daha fazla iletişim kurmaya ihtiyaçları varken herkesin cep telefonu, tablet, televizyon, bilgisayar vb. cihazlarını alarak bir köşeye çekilmesi, zaten azalmış olan sohbetleri neredeyse bitirme noktasına getirmiştir. Bunun çözümü ise sosyal medyayı ihtiyaçlar ölçüsünde bilinçli kullanmayı öğrenmek, öğretmek ve mümkünse ailece bir arada olunan zamanlarda kullanmamayı tercih etmektir.

Ailedeki en büyük sorunlardan biri ve belki de en önemlisi aile içi şiddettir. Evlendikten sonra ailedeki ekonomik durum, günümüze ulaşan kalıplaşmış gelenekler, eşlerin eğitim seviyeleri, psikolojik rahatsızlıklar vb. çok sayıda etken aile içinde şiddete yol açabilmektedir. Ailedeki şiddet sonucunda aile fertleri hem fiziksel hem de ruhsal anlamda zarara uğramakta ve ailedeki çözülme hızlandırmaktadır. Hele çocukların gözü önünde yaşanan ailedeki şiddet olayları onların psikolojisini olumsuz etkileyerek sorunu içinden daha da çıkılmaz hale getirmekte ve çocukları gelecekte şiddete meyilli kuşaklar haline getirdiği gibi ruh sağlıklarını da olumsuz etkilemektedir.⁴⁸

1.2. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi ve Şekilleri

1.2.1. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi

İslam hukukunda hâkim olan görüşe göre evlilik geçici niyetle değil kalıcı niyetle yapılması gereken bir akittir. İslam dini nikah akdine çok önem vermekte ve akitle kurulan birlikteliğin ölüm vaki oluncaya kadar devam etmesi gerektiği nassların ruhundan anlaşılmaktadır. İslam kültürüyle yoğrulmuş olan Türk kültüründe de nikah kıyılırken kullanılan “bir ömür boyu bir yastığa baş koyunuz”, “bir ömür boyu

⁴⁸ Elmira Süleymanova, “İnsan Hakları Hukukunda Evlilik Birliğinin Korunması ve Aile Arabuluculuğu”, 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı, ed. Ali Arslan (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 434.

mutluluklar dileriz” gibi ifadeler bu niyeti ifade etmektedir. Bundan dolayı “Müt’a” nikahı gibi geçici evlilikler hâkim görüşe göre caiz değildir, yasaktır. İslam dini ve İslam hukukunun temel kaynakları olan ayet ve hadislerde evlilik, sorumluluğu ağır olan önemli bir sözleşme (misak-ı galiz)⁴⁹ olarak nitelendirilmiştir. Eşlerden de ağır sorumluluğu olan bu sözleşmeye sadık kalarak karı koca ilişkilerini ahlaki ilkelere göre yürütmeleri tavsiyesinde bulunulmuş ve ailenin devamlı olmasına vurgu yapılmıştır.⁵⁰

Evlilikte karı kocanın kurdukları yuvayı ölünceye kadar sürdürmeleri ve evliliğin ölümle sona ermesi esastır. Böyle olmakla beraber eşler arasında yaşanan uyuşmazlıklar aşılabilir hale geldiğinde, ailenin huzur ortamından uzaklaşıp mutsuz bir yuvaya dönüştüğü bir ortamda evlilik ilişkisinin devam ettirilmesi başta eşler olmak üzere birçok kesim üzerinde telafisi güç sonuçlara yol açacaktır. Bu nedenle İslam hukukunda nikahla kurulan evliliğin devamlı olması arzu edilerek, bir yandan sudan sebeplerle evliliğin yıkılmasına mâni olacak tedbirler alınmış, diğer yandan geçerli ve makul gerekçelere dayanıyorsa tarafların rızasıyla ya da gerektiği zaman mahkeme tarafından evliliğe son verilebileceği benimsenmiştir.⁵¹

İslâm hukukunda boşanma hak ve yetkisini kullanma genel olarak üç şekilde gerçekleşmektedir. Tek taraflı irade beyanı ile boşama (talâk)⁵², eşlerin anlaşarak boşanması (hul’/muhâlea)⁵³ ve yargı yoluyla boşanma (tefrik).⁵⁴ Görüldüğü üzere İslâm hukukunda boşanma konusunda erkeğe ve kadına olduğu gibi, kısmen hâkime de yetki verilmiştir.⁵⁵

⁴⁹ en-Nisâ 4/21 (Misak-ı galiz, sorumluluğu büyük olan ağır söz anlamına gelmektedir).

⁵⁰ Mesut Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 107.

⁵¹ Çolak, “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, 126-127.

⁵² el-Bakara 2/228-229; et-Talâk 65/1-2.

⁵³ el-Bakara 2/229.

⁵⁴ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/35.

⁵⁵ Yılmaz, “İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması”, 334.

1.2.2. Evlilik Birliğinin Sona Erme Şekilleri

1.2.2.1. Talak

Kelime olarak “serbest kalmak, serbest bırakmak, bağından kurtulmak, bağıni çözmek”⁵⁶ anlamına gelen talak, Fıkıh ilminde terim olarak “belirli sözlerle⁵⁷ derhal veya gelecekte belirtilen bir zaman itibariyle nikâh akdinin bozulması”⁵⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Boşanma, eşlerin birbirlerinden ayrılması, nikah akdinin feshedilmesidir.⁵⁹ İslam hukukuna göre talak/boşama genel olarak erkeğin yetkisinde olan bir işlem olmakla beraber diğer boşanma çeşitleri de talak olarak ifade edilebilmektedir.⁶⁰

Eşler arasında yaşanan sorunlar bir arada yaşamalarını mümkün kılmazsa evliliğin sona ermesi de bir nimettir. Yine de boşanmayı ailedeki sorunların çözümünde en son alternatif olarak düşünmek yerinde olacaktır. Hz. Peygamberin “Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır”⁶¹ ifadesi ile talak, meşru ama esasen yapılması istenmeyen bir işlemdir. Yine Kur’an’da “...Kadınlar size itaat ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın”⁶² şeklinde buyrulurken keyfi sebeplerle boşamaya izin verilmediği açıkça ifade edilmiştir.

Evliliği keyfi uygulamalarla bitirecek davranışlarda bulunmak, Allah ve Resulü tarafından tasvip edilmemiş, ayrıca boşama işlemi belirli kurallara bağlanmıştır. Kur’an’da ifade edilen “Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiler mi, ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın”⁶³ ve “Onları iddet zamanlarında boşayın”⁶⁴ şeklindeki hükümler boşamanın meşruiyetine işaret ederken, aynı zamanda kesin

⁵⁶ Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1997), 10/226.

⁵⁷ Halil İbrahim Acar, “*Talâk*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496.

⁵⁸ Muhâmmed b. Ahmed. Ebi Sehl Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1989), 6/ 2; İbnü'l Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/463; Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru Âlemü'l-kütüb, 1997), 8/234; Şemsuddin Muhammed b.Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1999), 6/279.

⁵⁹ Süleyman Ateş, “*Kitab ve Sünnet Işığında Evlenme ve Boşanmanın Hükümleri*” (Arapça Metin), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29/01 (1987), 63.

⁶⁰ Ali Bardakoğlu, “*İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri*”, 1. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu, ed. Saffet Köse (Konya: Mehîr Vakfı, 1998), 1.

⁶¹ Ebû Dâvûd, “*Talak*”, 3; İbn Mâce, “*Talâk*”, 1.

⁶² en-Nisâ 4/34.

⁶³ el-Bakara 2/230-231.

⁶⁴ et-Talâk 65/2.

boşama (bâin talak) öncesinde boşanmanın muhtemel sonuçlarını muhasebe edebilmesi için erkeğe belirli bir mühlet tanıdığı gibi eşlerin birbirlerini arzulama ve evlilik birliğinin devamı ihtimaline karşı da boşama işleminin kadınların temizlik dönemleri içinde gerçekleşmesi tavsiye edilmiştir. Kur'an-ı Kerimde boşama ile ilgili hususlarda "...Allah'tan korkun..."⁶⁵ şeklindeki sıkça yapılan uyarılar, özellikle de boşanma aşamasında kadınlara zulmedilmesi ve haksızlık yapılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Hz. Peygamber, arzu edilmese de boşamanın meşru bir işlem olduğunu ifade etmiş olsa da Allah'ın hoşnut olmadığı bu yetkinin koca tarafından keyfi ve sebepsiz yere kullanılmasının manevi sorumluluğuna da işaret etmiştir. İslam'ın boşamaya karşı bu yaklaşımı, yalnızca boşama yetkisi genel olarak elinde olan koca ile ilgili değildir. Sınırlı ve belli şartlarla bu yetkiye sahip olan kadın için de aynı uyarılar söz konusudur. Bu konu ile ilgili Hz. Peygamber, "Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur"⁶⁶ buyurarak bu hususa dikkat çekmiştir. Kocanın sahip olduğu bir hak olarak kabul gören, kocanın tek taraflı iradesiyle karısının rızasını almadan ve mahkemeye başvurmaksızın kullanma hakkına sahip olduğu "talâk" yetkisi, son zamanlarda ciddi tartışmalara neden olduğu gibi boşanma oranlarının arttığı ve ailenin korunması ile ilgili ilave tedbirlerin gündeme geldiği günümüzde de bu tartışmalı konumunu sürdürmeye devam edecek gibi gözükmektedir.⁶⁷

Kocanın "talâk" yetkisini kötüye kullanmasını önlemek, ciddi sebeplere dayanmayan ve aceleye getirilmiş boşanmaları sınırlamak ve aile birliğini sürdürmek üzere önleyici bir tedbir olarak Kur'an'da Müslümanlara emredilmiş olan hakem heyetlerinin⁶⁸ devreye alınması ve bu kuruma yeniden işlerlik kazandırılması son derece önemlidir. Ayrıca, dini kurallara uygun boşanma sürecinde toplumun ve devletin gerekli denetim mekanizmalarını harekete geçirerek boşanmaların sosyal ve psikolojik süreçler tamamlandıktan sonra resmi-hukuki prosedürlere uygun olarak yapılması ve tarafların mağduriyetinin önüne geçilmesi önem arz etmektedir.⁶⁹

⁶⁵ el-Bakara 2/231; et-Talâk 65/1-2.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

⁶⁷ Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 334.

⁶⁸ en-Nisâ 4/35.

⁶⁹ Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 336.

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, zaruri gerekçelerle boşamaya izin verilmiştir. Aile ilgili asıl beklenti, “Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin; hoşlanmadığınız bir şeyi Allah sizin için çok hayırlı kılmış olabilir.”⁷⁰ ayetinde belirtildiği üzere eşlerin huzurlu bir ortamda beraberliklerini sürdürmeleridir. Çünkü bir toplumun saadeti, ailenin saadeti ve çocukların mutlu ve huzurlu bir ortamda yetişmeleri ile doğrudan ilintilidir. Bu da ancak, eşlerin uyumlu birlikteliği ve karşılıklı iyi ilişkileri devam ettirmeleri ile mümkün olabilir.

1.2.2.2.Evlenme Yasağı olanlarla Evlenmek

Bu başlık altında evlilik birliğini sona erdiren sebeplerden kastedilen şey, in’ikad şartları olarak adlandırılan, nikah akdinin kurulması için gerekli olan şartlardaki eksikliklerdir. Bu tür evlilikler bilerek ya da bilmeyerek (yanılarak) aslında hiç olmaması gereken batıl evliliklerdir ve derhal sona erdirilmelidir.⁷¹ Bu da ya nesep, nikah ve süt hısımlığı gibi sebeplerle evlenilmesi yasak olan kişilerle evlenmek şeklinde olur ki örneğin, süt kardeşle evlenme, torunla evlenme ya da Müslüman erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesi veya Müslüman kadının Müslüman olmayan (müşrik veya gayri müslim) bir erkekle evlenmesi şeklinde olur.

Bir erkeğin kendisiyle evlenmesinin yasak olduğu kadınlar aşağıdaki ayetlerde açıklanmıştır:

Geçmişte olanlar hariç, (bundan böyle) babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu, edepsizliktir, öfke duyulması gereken bir fiildir ve iğrenç bir yoldur... Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız-eğer onlarla henüz zifafa girmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur-kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kız kardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. (Savaşta esir olarak) ellerinize geçen (cariye)ler müstesna, evli kadınlar ile evlenmeniz) de (haramdır. İşte bunlar) size Allah'ın yazdığı yasaklardır.⁷²

Ayetlerde, yasaklanan hısımlık evliliği ile ilgili hitap erkeklere olmakla beraber kadının da aynı açıdan yasak kapsamına dahil olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

⁷⁰ en-Nisâ 4/19.

⁷¹ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990), 2/102.

⁷² en-Nisâ 4/22-24.

Aşağıdaki ayette ise Müslüman erkeğin müşrik bir kadınla veya Müslüman kadının Müslüman olmayan (müşrik veya gayri müslim) bir erkekle evlenmesinin yasaklandığı ifade edilmiştir:

İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.⁷³

1.2.2.3. Ölüm

Karı veya kocanın tabii ölümü evlilik birliğinin doğal olarak sonlanmasını gerektiren iradi olmayan bir sebeptir. Aynı şekilde hükmi ölüm olarak ifade edilen, kocanın kayıp (mefkud) olması sebebiyle ve karısının başvuru üzerine hâkimin kocanın ölümüne hükmetmesi, tabii ölüm gibi evlilik birliğini sona erdiren sebep⁷⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2.4. Muhala'a (Anlaşmalı Boşanma)

Sözlükte; “çıkarmak, gidermek, soyunmak, elbiseyi çıkarmak, ayırmak”⁷⁵ anlamlarında kullanılan hul' kelimesi İslam hukukunda terim olarak “kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını”⁷⁶ ifade eder. Karı kocanın müşterek anlaşması sonucu gerçekleştiği için bu işlem “muhala'a” olarak isimlendirilmektedir.⁷⁷

Genelde kadının iradesiyle gerçekleşen Hul' zaman zaman kocalara yönelik olarak da kullanılabilir. Fakat hüküm açısından, kadınıninkinden farklılık arz etmektedir. Hul' kadın kaynaklı geçimsizlik (nüşûzdan) veya karı kocanın müşterek sebep olduğu geçimsizlikten (Şikâk) kaynaklanıyorsa, hul' yapıldığı zaman kocanın hanımından bedeli almasında sakınca yoktur. Yok eğer hul' kocadan kaynaklı

⁷³ el-Bakara 2/ 221.

⁷⁴ Ebû Zehra, *Ahvalü's-şahsiyye*, 367; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 194.

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/76.

⁷⁶ Fahrettin Atar, “*Muhalea*”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/399.

⁷⁷ Atar, “*Muhalea*”, 30/399.

geçimsizlik (nüşûz) sebebiyle yapılıyorsa, koca tarafından bedelin alınması mekruh görülmüştür.⁷⁸ Bu şekildeki boşanma işlemi ile ilgili Bayar'ın tespiti şöyledir:

İslâm hukukçuları, evlilik hayatı çekilmez hale geldiğinde kadının muhâla'a yöntemiyle boşanma hakkına sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple fıkıh kitaplarında geçimsizlik sebebiyle evliliğe son verme konusunda talak terimi kullanılmaz, daha çok hul' ve muhala'a kavramları kullanılır.⁷⁹

1.2.2.5.Fesih

Fesih, sıhhat şartları açısından, evliliğin, nikah esnasında bilgi sahibi olunan veya nikahtan sonra ortaya çıkan ve evliliğin devamına engel oluşturabilecek sebepler yüzünden bozulmasıdır. Bir başka ifade ile nikah akdinin unsurları (in'ikad şartları) mevcut fakat sıhhat şartları yoktur. Örneğin şahitler olmadan evlenme ve eşlerden birisinin dinden dönmesi (irtidad), gerektiği yer ve zamanda velinin bulunmaması ve nikahın ikrah (zorlama) altında yapılması durumlarında nikahın feshi söz konusu olmaktadır.⁸⁰

1.2.2.6.Tefrik

Tefrik sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamına gelmekte olup, Fıkıh'ta “kadının mahkemeye başvurması üzerine hâkim kararıyla evliliğe son verilmesini yani adli (kazâi) boşanmayı” ifade etmektedir.⁸¹

Tefrik, genel olarak kadın açısından başvurulmuş bir yoldur. Zira talak yetkisi elinde olması sebebiyle erkeğin başka yollara başvurmaya çok da ihtiyacı yoktur. Aşağıda açıklayacağımız Lian (Mülaane) meselesinde olduğu gibi nadiren de olsa erkek de tefrik yoluna başvurabilmektedir.

Mahkemenin devreye girmesi ile evlilik birliğinin sonlandırılması iki şekilde olabilmektedir. Birincisi; şahitsiz evlilik, eşlerden birisinin irtidad etmesi, fuzulinin

⁷⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 7/127; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd *el-Hafid*, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004), 1/779; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yay., 1992), 2/270.

⁷⁹ Bayar, “*İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler*”, 91.

⁸⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 2/293; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 186; Acar, “*Talak*”, 39/497.

⁸¹ Halil İbrahim Acar, “*Tefrik*”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/277; İlyas Karşlı, *İslam Hukukunda Kazai Boşanma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master (Yüksek Lisans) Tezi, 1988), 8; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 70.

(yetkisiz bir kimsenin) yaptığı akit, akıl hastasının evliliği gibi hukuki açıdan geçersizlik nedeniyle mahkemenin evliliğe direkt müdahalesi sonucu nikâh akdinin feshedilmesidir. İkincisi ise eşlerin birlikte mahkemeye başvurmaları şeklinde de gerçekleşebilen, ancak genellikle talak yetkisine sahip olmayan ve muhala'a usulü ile de boşanma imkânı olmayan kadınının evliliğin sürdürülmesi imkansız hale geldiğinde mahkemeye başvurarak tefrik yoluna başvurmasıdır.⁸² Çalışmanın konusu bir anlamda bu kapsama girdiği için tefrik sebeplerini kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Fizyolojik-biyolojik-ruhsal hastalıklar ve kusurlar: Tefrik yolu ile boşanmanın gerçekleşebilmesi için Zahiriler hariç dört mezhebe göre ittifak edilen hastalıklar iktidarsızlık ve kısırlık olarak zikredilmektedir.⁸³ Yine Hanbeliler, nefret ve tiksinti sebebiyle cinsel ilişkiye mani olacak her türlü hastalık ve kusuru tefrik sebebi saymaktadırlar.⁸⁴ Ayrıca bazı Hanefilere göre çift cinsiyete sahip olma (hünsa)⁸⁵, Malikilere göre kocanın tenasül uzvunun küçüklüğü ile bir anlamda akıl hastalığına benzetilen sara⁸⁶, Şafiilere göre tenasül uzvunun büyüklüğü⁸⁷; Hanbelilere göre basür⁸⁸; yine İmam-ı Muhammed⁸⁹, Şafii ve Malikilere⁹⁰ göre eşler arasında nefrete sebebiyet verebilecek baras (alatenlik), cüzzam, cünun gibi ruhsal, cinsel, biyolojik ve fiziksel hastalıklar, kusurlar da tefrik sebebi sayılmaktadır.⁹¹ Zahirilere göre nikah akdinde hastalık ve kusurlardan salim olma şartıyla, diğer dört mezhebe göre akit esnasında bulunmasa bile sonradan ortaya çıkan ve evliliğin devamına engel teşkil eden hastalık ve kusurlar tefrik sebebidir.⁹² İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre de eşlerden birinde körlük, kısırlık, dilsizlik, topallık, sağırılık, elin ve ayağın kesik olması gibi kusur ve hastalıkların varlığı durumunda tefrik talebinde bulunmak câizdir.⁹³

⁸² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/344.

⁸³ Zekiyyüddin Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye* (Beirut: yy., 1978), 482.

⁸⁴ Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*, 484.

⁸⁵ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beirut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/327.

⁸⁶ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/202.

⁸⁷ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/203.

⁸⁸ Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*, 484.

⁸⁹ İbnü'l Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/268.

⁹⁰ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/202.

⁹¹ Acar, "Tefrik", 40/277; Karşı, *İslam Hukukunda Kazai Boşanma*, 13 vd.

⁹² Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*, 482.

⁹³ Acar, "Tefrik", 40/278.

Kayıp Olma Hali: Kaybolmuş, nerede olduğu, hayatta olup olmadığı hiçbir kimse tarafından bilinmeyen kocaya mefkud, hayatta olduğu malum ancak yeri bilinmeyen kocaya ise gâib denilmektedir.⁹⁴

Eşi kaybolmuş (mefkud) kadın, Malikilere göre mahkemeye müracaat etmesinin üzerinden dört yıl geçince kocasından boşanmış kabul edilir. Şafii ve Hanefilere göre bu durumda kadın mahkemeye müracaat edemez, çünkü talak yetkisi elinde olan kocanın öldüğüne dair kesin delil yoktur. Mahkemeye müracaat etse bile kayıp kocanın yaşatlarının yaşam süresi kadar beklemesi gerektiği görüşündedirler. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi bu konuda Maliki mezhebinin görüşü doğrultusunda düzenleme yapmıştır.⁹⁵ Kararnamede Malikilerin görüşünün benimsenmesinin sebebi, Hanefi ve Şafiilerin görüşüne göre evlenme imkânı neredeyse hiç olmayacak durumdaki kadının, maddi sorunlar, ahlak dışı yollara düşme endişesi gibi birçok açıdan mağdur olacağı düşüncesidir. Bu karar, Osmanlı devletinin son dönemlerinde yaşanan savaşlar ve uzak diyarlarda yapılan uzun askerlikler nedeniyle çok sayıda kişinin mefkud durumunda olmasının ortaya çıkardığı sosyal problemlere, başka mezheplerin görüşlerinden faydalanılarak çözüm bulunduğu ilk örnek olması nedeniyle oldukça önemlidir.

Kocanın gaip olması durumunda ise, Hanefi, Şâfiî, Zâhirî ve Ca'ferîler'e göre kadın maddi zorluklar yaşama, namusunu koruyamama endişesi vb. hangi sebep olursa olsun mahkemeye tefrik müracaatında bulunamaz.⁹⁶ Çünkü onlara göre öldüğüne dair kesin delil olmayan kocada olan talak yetkisi, onun izni ve yetki vermesi dışında kimse tarafından kullanılamaz. Ancak bu görüşün, uzun süre evine dönmeyen koca yüzünden, kadını maddi ve manevi sıkıntılara maruz bırakacak bir görüş olduğu ortadadır.

Mâlîkî mezhebine göre koca, ilim öğrenme, cihad yapma, askere gitme ve ticaret yapma gibi kabul edilebilir nedenlerle gaip olup, ailesinin geçimi için mal ve sermaye de bıraksa kadın tefrik talebinde bulunabilir. Hanbelîlere göre ise yukarıdaki gibi meşru gerekçelerle koca gaip olursa kadın tefrik talebinde bulunamaz, aksi takdirde bulunabilir. Yine kocası gaip olan kadının tefrik talebinde bulunabilmesi için, Malikilere göre gaipliğin üzerinden en az bir sene geçmesi gerekirken, Hanbelilerde bu süre en az altı aydır.⁹⁷

⁹⁴ Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 2/122-123.

⁹⁵ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 194.

⁹⁶ Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*, 499.

⁹⁷ Acar, "Tefrik", *DİA*, 40/278; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 194.

Burada Hanbelilerin görüşü maslahata daha uygundur. Çünkü Malikilerin görüşüne göre hükmedilirse, makul olan gidiş sebebini eşine söyleyip, iâşe için mal veya para bırakarak giden kocanın ardından kadına bu hakkın verilmesi, kocanın iyi niyetiyle bağdaşmaz. Günümüzde aynı gerekçelerle ve belki daha uzun süre kocanın evinden uzakta olmasını gerektiren durumlarla karşılaşılmaktadır ki bu hükme göre hareket edilirse birçok ayrılığa sebep olacağı aşikardır. Bu açıdan Hanbelilerin görüşü maslahata daha uygun olmakla beraber, onun da sürenin kısıllığı açısından mahzurları vardır. Belirtildiği gibi günümüzde yukarıda ifade edilen gerekçelerle evinden daha uzun süre ayrı kalan kocalar vardır.

Kocanın nafakayı kesmesi veya temin edememesi: Koca ekonomik gücünün zayıflığı sebebiyle veya ekonomik gücü olduğu halde ihmal ve kasıt nedeniyle karısının nafakasını sağlayamasa bile Hanefilere göre kadın mahkemeye başvurup tefrik talebinde bulunamaz.⁹⁸

Koca ailenin iâşesini temin etmede yetersiz kalırsa Mâliki, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre bu durum kadın için mahkemeye tefrik müracaatında bulunmaya sebep olabilir.⁹⁹ Müracaat üzerine hâkim, gerekli incelemeyi yaptıktan sonra kocanın tamamen veya kısmen nafaka yükümlülüğünü yerine getiremediğini tespit ederse boşama kararı verip eşlerin beraberliklerini sonlandırır.¹⁰⁰

Bu konuda kocanın nafaka temini konusunda gayretine rağmen çaresiz olması ile kasıt ve ihmalinin olmasını aynı sonuca bağlamamak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü iyi niyetle elinden gelen gayreti gösterdiği halde maddi sorunu aşamayan kocaya bir de ailesinin yıkımına karar verilerek zarar verilmemelidir. Bu konuda devlet eliyle, yardımlaşma ruhuyla ve gönüllü sivil toplum kuruluşlarının¹⁰¹ desteğiyle çözümler üretilmelidir.

Mûlaane (lanetleşme): Kocanın karısına zina isnadında bulunup kendisinden başka olaya tanıklık eden kimse olmadığı için iddiasını mahkemeye taşıması ve

⁹⁸ Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 2/122.

⁹⁹ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/52; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/573; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, 3/442.

¹⁰⁰ Karslı, *İslam Hukukunda Kazai Boşanma*, 27.

¹⁰¹ Bu gönüllü kuruluşlardan biri de kısaca "Mehir Vakfı" olarak ifade edilen ve 1996 yılından beri Konya'da faaliyet gösteren "herkese iş, aş ve eş" sloganıyla sadece evlilik aşamasında değil evlilik sonrasında da ailelerin maddi sorunlarına çözümler üreten "Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı"dır. Detaylı bilgi için www.mehir.org sitesine bakılabilir.

mahkemede karı koca olarak ayetlerde belirtilen şekliyle¹⁰² yeminleşmelerine mülaane denir.¹⁰³ Yeminleşme bittiği zaman Hanefî¹⁰⁴ ve Hanbelilere¹⁰⁵ göre hâkimin hükmünü vermesi ile evlilik birliği sona erer.

İ'la (Kadına Yaklaşmama Yemini): Sözlükte “birbirinden uzaklaşmak, ayrı kalmak” anlamında kullanılmakta olup Fıkhi terim olarak “erkeğin hanımına yaklaşmayacağı hususunda Allah’ın adını anarak yemin etmesi veya kocanın, eşyle cinsel ilişkide bulunmayı adak veya ağır bir şarta bağlamak suretiyle kendisine yasaklaması”¹⁰⁶ anlamında kullanılmaktadır.

Bu durumda Hanefilerin aksine diğer mezheplere göre Kur’an’da belirtilen dört aylık sürenin¹⁰⁷ bitimiyle ayrılık kendiliğinden olmaz, koca ya döner ya da boşar. Aksi halde kadın mahkemeye müracaat ederek tefrik talebinde bulunur ve hâkim resen kadını boşar. Hanefiler yine burada da talak yetkisinin kocada olduğundan hareketle, koca süre bitiminde dönmüyorsa talak niyetini göstermiştir ve boşama gerçekleşmiştir demektedirler.¹⁰⁸

Hapis, tutuklanma, esir olma: Kocanın bu durumlardan kurtulması uzun zaman alacak da olsa nassa ve İslam’ın temel kaynaklarına dayalı bir delil olmadığı için Hanefî, Hanbeli ve Şâfiîler kadının mahkemeye tefrik müracaatında bulunamayacağını ifade ederler.¹⁰⁹ Mâlikîler ve Hanbelîlerden İbn Teymiyye üç yıl ve daha uzun süren bu durumları kocanın gaip olmasına benzeterek bu durumlarda da kadının aynı mağduriyeti yaşayacağı düşüncesiyle bir yıl sonra kadının mahkemeye tefrik müracaatında bulunabileceğini ifade etmişlerdir. Kadının müracaatı üzerine bu durumlarda bir yıl geçince hâkim kocaya haber vermeksizin bir süre tayininde de bulunmaksızın eşleri tefrik eder.¹¹⁰

Malikiler her ne kadar zarar görmemesi gerekçesiyle kadına tefrik talebinde bulunma hakkı verseler de burada Hanefî, Şafii ve Hanbelilerin çoğunluğunun

¹⁰² bk. Nûr 24/6-9.

¹⁰³ Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 2/126.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâi’*, 3/244.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/412-413; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *Kitabu'l Fıkh alel Mezahibil Erbaa* (Kahire: El-Mektebetu't-Tevfikiyye, ts.), 5/111.

¹⁰⁶ Hamdi Döndüren, “İ'la”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/226.

¹⁰⁸ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 196; Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 2/126.

¹⁰⁹ Şa'ban, *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*, 499.

¹¹⁰ Ebû Zehra, *Ahvalü's-Şahsiyye*, 367-368; Acar, “Tefrik”, 40/278.

görüşünün nazarı itibara alınması gerektiği ortadadır. Çünkü kocanın yaşadığı ve bulunduğu yer bilinmektedir. Af vb. sebeplerle üç yıl sonra koca evine dönme imkanına kavuştuğunda daha büyük mağduriyetlere yol açma durumu ortaya çıkacaktır.

Nikah akdi şartlarına muhalefet: Mesela, nikah akdi yapılırken eşlerden biri, diğerinin bekar olması, güzel olması gibi şartlar ileri sürerse, Hanefilere göre, akit geçerli, şartlar batıldır, uymak gerekmez.¹¹¹ Diğer üç mezhebe göre ise akit esnasındaki bu tür şartlar geçerli ve riayet etmek gerekir. Şartları ileri süren kadın ise ve şartlara uymayan bir durum varsa hâkime başvurup, nikah akdini feshettirebilir.¹¹²

Sonuç olarak akit esnasında ileri sürülen ve kabul edilen şartlara aykırı bir durum olursa, mesela yalan, hile ve aldatma olup olmadığına bakılmalı, eğer böyle durumlar varsa kadına tefrik talebi tanınmalıdır.

Aldatma: Aldatma kelimesi, günümüzde, anlam kaymasına uğrayarak eşlerden birinin zina yapması anlamında da kullanılmaktadır. Ancak bu başlık altında bir kadına evlenmek üzere talip olan bir erkeğin bu emeline ulaşabilmek için kendisiyle ilgili durumları gizleyerek karşı tarafı aldatma yöntemine başvurması kastedilmektedir. Bu durum dönüşü çok zor olan nikahtan sonra ortaya çıktığında ise daha büyük sorunlara yol açmaktadır.¹¹³

İslam hukukunda ailenin sağlıklı bir şekilde oluşması, sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesi ve daha sonra parçalanmasının önüne geçilmesi için eşler arasında denklik meselesine çok önem verilmiştir. Denklik din, zenginlik, soy vb. hususlarda erkeğin kadına denk olması anlamındadır. Kadının erkeğe denk olması şart değildir. Aldatma ile ilgili örneklere bakıldığında denklik yönünden kadına eşit olmayan bir erkeğin bu durumu gizlemesi neticesinde kadına evliliği feshetme hakkı tanınmaktadır.¹¹⁴ Mesela, Hanefi fikhî kaynaklarında, bir erkek soyunu gizleyerek veya soyu ile ilgili yalan söyleyerek bir kadınla evlense ve erkeğin soyunun kadından daha aşağı statüde olduğu sonradan anlaşılrsa, kadının hâkime başvurarak akdi feshettirebileceği belirtilmektedir.¹¹⁵ Yine kendisini dindar ve ahlaklı olarak tanıtan

¹¹¹ es-Serahsi, *el-Mebsut*, 5/ 94.

¹¹² Ebul Velid Süleyman b. Helef el Bâcî, *el-Münteka Şerhu 'l-Muvatta'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 3/296.

¹¹³ Karşlı, *İslam Hukukunda Kazai Boşanma*, 32.

¹¹⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/69.

¹¹⁵ es-Serahsi, *el-Mebsut*, 5/29-30.

erkeğin, fasık ve ahlaksız çıkması¹¹⁶ veya erkeğin dini yönden kadına denk (küfüv) olmaması da aynı hükmü doğurur.¹¹⁷

Şiddetli Geçimsizlik: Nüşûz ve özellikle de Şikâk kelimeleriyle ifade edilen şiddetli geçimsizlik konusu ileriki bölümlerde daha genişçe ele alınacağından burada sadece madde olarak zikretmekle yetinilmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında, tefrik konusu ile alakalı olarak farklı mezhepler tarafından verilen farklı hükümlerin, ortaya çıkan sosyal ihtiyaçlar ve toplumsal düzenin devamlılığı doğrultusunda örfe ve maslahata göre verildiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, velisi tarafından istemediği bir kişiyle evlendirilen kadının kendisine müracaat etmesi üzerine almış olduğu mehri iade etmesi şartıyla kadının boşanmasına hükmetmiştir.¹¹⁸

Bu örnek, boşanma konusunda kadınların da en az erkekler kadar hak sahibi olduğunu göstermektedir. İslam kültürüne göre, erkek evlenirken eşine mehir ödediği için kendisine talak yetkisi verilmiştir. Kadın ise haklı bir ayrılık sebebi olmadan kocasından ayrılmak isterse aldığı mehir nedeniyle kocasını mağdur etme ihtimali olduğu için ancak mahkeme nezdinde eşinden boşanabilmektedir. Bunun dışında, kadının kocasından ayrılmasını zorlaştırıcı fetva ve hükümler, tamamen ailenin devamını sağlamak üzere maslahata ya da örfe dayalı olarak verilmiş hükümlerdir. Dolayısıyla erkek kadını boşamak istemese bile gerekli durumlarda kadının tefrik yolunu tercih ederek mahkeme yoluyla boşanmaya her zaman hakkı vardır.

¹¹⁶ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1971), 2/61.

¹¹⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/69.

¹¹⁸ İbn Mâce, “*Talak*”, 22.

2. İKİNCİ BÖLÜM: EŞLER ARASINDA ŞİDDETLİ GEÇİMSİZLİK VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK AİLE HAKEMLİĞİ-AİLE ARABULUCULUĞU

2.1. Genel Olarak Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları

Yaratılış gayesi dikkate alındığında insanın sosyal bir varlık olduğu ve toplumsal ilişkiler ağı içerisinde yetkinleşen bir varlık olduğu söylenebilir. Ancak, insanın münzevi bir hayat yaşaması gerektiğini söyleyen İbn Bacce, İbn Tufeyl, Gazzali gibi bazı Müslüman düşünürler olduğu gibi “insan insanın kurdudur” diyen Thomas Hobbes gibi Batılı düşünürlere de rastlamak mümkündür. Bu farklı düşünceler, sosyal ilişkilerin giriftliğine ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunlara işaret etmektedir. Allah insanların her birini farklı mizaç, yetenek ve vasıflarla yaratmıştır. Bu farklılıklar sebebiyle, insanlar arası ilişkiler her zaman olumlu düzeyde seyretmemiş, ihtilaflara ve sorunlara neden olmuş, bunların çözümü için de zamana ve şartlara göre farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler arasında dini telkin ve önerilerin de önemli etkisi bulunmaktadır. Hz. Adem’in oğulları Kâbil ve Hâbil arasında geçen hangisinin kurbanının geçerli olacağına dair yaşananlar ve sonuçta Hâbil’in Kâbil tarafından öldürülmesi aynı zamanda insanlar arasında yaşanan anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların ilk örneğidir.¹¹⁹

Günümüzde Özel Hukuk alanı ile ilgili anlaşmazlıklar temel olarak yargı vasıtasıyla mahkemelerde, bazen de istisnâ olarak ihtilâfın taraflarınca kabul edilen tahkim, tahkim dışı müzakere, uzlaşma, hakem-bilirkişilik, ön hakemlik ve üçüncü kişilerin müdahalesi şeklindeki yollarla çözümlenmektedir. Tahkim dışındaki çözüm yolları, tarafların isteğine bağlı ve yaptırım olmayan yöntemlerdir.¹²⁰ Bu durumda ise bu yöntemlerin, sorunun sonuçlarına yönelik etkisi tahkime göre daha zayıf kalmaktadır.

Aslında ihtilafların çözüm yolları olarak yukarıda zikredilen usuller, sorunun çözümü aşamalarında genel olarak birbirini takip eden yöntemlerdir. Birinde sorun çözülemezse diğer aşamaya geçilmektedir. Bu aşamalar sırasıyla müzakere, uzlaşma, hakem (bilirkişi), ön hakemlik, üçüncü kişilerin müdahalesi, tahkim ve yargı

¹¹⁹ el-Mâide 27-40.

¹²⁰ Muharrem Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim* (İstanbul: Danışman Yayınları, 1999), 23.

şeklindedir. Ancak yaşanan sorunun niteliğine göre birden fazla yöntemin aynı anda devreye girmesi de mümkün olabilmektedir.¹²¹

Müzakere yöntemi, bir anlaşmazlık olduğunda tarafların, yakınlarının ya da temsilcilerinin çözüm için bir araya gelmeleri usulüne denmektedir. Taraflarca bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi, ihtilafların giderilmesinde yargılamanın uzun sürmesi, dolayısıyla fazladan maliyetler yüklemesi ve bunlardan dolayı ihtilafların daha derinleşeceği hususlarıdır. İşte bu açılardan müzakere yolunun yargıdan daha avantajlı olması sebebiyle, taraflar görüşmeler yoluyla sorunları halletme yolunu tercih etmektedirler.¹²²

Uzlaştırma yöntemi, ihtilafların çözümünde müzakere yönteminden sonuç alınmadığında başvurulan yöntemdir. Bu yöntemde tarafların aralarında konuşarak seçtikleri uzlaştırıcı, anlaşmazlık yaşayan tarafların bilgi ve görüşlerine değer verdiği, aynı zamanda da ilgili konuda işin ehli bir kişi olmalıdır. Görüşmeler sonucunda uzlaştırıcı bir tavsiye kararı alırsa taraflar buna uyup uymama da serbesttir. Çünkü bu yöntem, tarafları bağlayıcı nitelikte olmayan tavsiye niteliğinde ihtiyari bir çözüm yoludur. Fakat uzlaştırıcının aldığı kararlar tavsiye niteliğinde olsa da sorunun iletildiği yere göre örneğin mahkemede ya da tahkimde verilecek karara etki edebilmektedir.¹²³ Toplumumuzda genellikle uzlaştırıcılık ve hakemlik görevleri birbiriyle karıştırılmakta, uzlaştırıcının yaptığı görev hakemlik olarak algılanmaktadır. Halbuki iki yöntemin işlevsellik anlamında farklılıkları vardır. Çünkü ihtilafın hakeme götürülmesi yönteminde, işlemler yazışma yoluyla olmakta ve hakemlerin aldığı kararlar sürecin başında alınan konuşulan şartlara göre bağlayıcı olabilmektedir. Uzlaşma yönteminde alınan kararların hiçbir şekilde bağlayıcılığı yoktur.¹²⁴

Hakem-bilirkişilik yönteminde, taraflar ihtilaf ettikleri hususlarda çözüm için özel bilgi gerektiren konularda alanında uzmanlaşmış birini (hakem-bilirkişi) yetkilendirebilirler. Hakem-bilirkişilerin yaptığı incelemeler ve görüşmeler sonucu sorun hal olur ve taraflar da sonuca razı olursa, sorun mahkemeye ya da tahkime taşınmadan çözüme kavuşturulmuş olmaktadır. Tarafların başta yaptığı hakem-bilirkişi

¹²¹ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 23.

¹²² Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 24.

¹²³ Cemal Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayını, 1996), 344-345.

¹²⁴ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 26.

sözleşmesinde kararların bağlayıcı olacağı şart koşulmasına rağmen buna uyulmasa dahi sorunun taşınması durumunda yargıda ya da tahkimde kati delil sayılır. Çünkü taraflar sonuca razı olmasalar da sözleşme esnasında alınan kararlara uyacaklarına söz vermiş olmalarından dolayı bunların delil olma özelliğini de peşinen kabul etmiş oldukları var sayılmaktadır. Taraflarca, alınan kararlara uyacaklarına dair başta anlaşma olmamışsa veya sözleşmeye bu hususta bir madde konulmamışsa hakem-bilirkişilerin konumu uzlaştırıcılık olacaktır.¹²⁵

Üçüncü kişinin müdahalesi yöntemi, taraflarca yapılan sözleşmede boşlukların olması, sözleşmenin yorumlanması ve sözleşmenin değişen durumlara uyarlanması durumlarında söz konusu olmaktadır. Sözleşmede boşlukların olması veya dış etkenler nedeniyle sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesi imkansızlaşır, taraflar sorunların dostane çözümü için üçüncü bir kişinin devreye girmesi için uzlaşabilirler. Üçüncü kişinin müdahalesi için varılan uzlaşının sözleşmede yer alması gerekmektedir.¹²⁶

Buna göre üçüncü kişinin müdahalesiyle varılan sonuçla ilgili eğer taraflar bağlayıcı olacağına dair karar almışlar ve varılan sonuca razı olmuşlarsa herhangi bir sorun yoktur. Aksi durumda sözleşmede varılan sonuca uyacaklarına dair prensip kararı almalarına rağmen taraflardan biri veya ikisi aksi tavır sergileyip karara uymazlarsa yargılamaya gidildiği takdirde önceki yöntemlerde olduğu gibi kesin bir delil olarak kabul edilecektir.

Ön hakemlik yöntemi, daha çok taraflarca yapılan sözleşmenin yerine getirilmesi esnasında acil olarak ortaya çıkan sorunların çözümü için kullanılan geçici bir yöntemdir. Taraflarca ehliyeti ve tarafsızlığı şüphe götürmeyen bir kişi üzerinde uzlaşılması ve onun geçici tedbirlerle bu acil duruma müdahale etmesi söz konusudur. Bu acil sorunlar genel olarak hukuk, ekonomi ve teknikle ilgili alanlarda olabilmektedir. İşte tarafların seçtiği ön hakem, ihtilafların sona erdirilmesinde muhatapların lehinde veya aleyhinde olan durumları tespit etmekte, zararı artıracak sebepleri engellemekte, delillerin korunmasını sağlamakta, bütün bunları yapabilmek için acilen geçici önlemler almaktadır.¹²⁷

¹²⁵ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 30.

¹²⁶ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 32.

¹²⁷ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 35.

Tahkim yöntemi, Yeğengil tarafından “uyuşmazlıkların kamu yargısı haricinde, özel ve yetkilendirilmiş bir kurumca çözüme kavuşturulması”¹²⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Kişisel hak arama ve hak alma yöntemlerinin zararlarının görülmesi karşısında devlet oluşumunun olmadığı dönemlerde tahkim, ilk yargı kuruluşu gibi işlev görmüş ve sorunların çözüm yollarından biri olarak görev icra etmiştir. Bununla beraber, ilk zamanlarda herhangi bir maddi yaptırım bulunmayan bu usulün vicdana yani bütünüyle manevi güce dayanmasındaki eksiklik ile bazen de kişisel hak arama ve alma yöntemine dönüşmesindeki eksiklik, devlet oluşumundan sonra yaptırımlarla desteklenerek kanuni güvence altına alınmak suretiyle giderilmiştir.¹²⁹

Tahkim yöntemi bu kanuni güvenceye kavuşmamış olsaydı bundan önce bahsi geçen uzlaşma ve hakemlik gibi diğer yöntemlerden çok da farkı olmayacaktı. Çünkü tarafları bağlayıcılığı açısından tereddütler keyfiliklere yol açacak ve bu yöntemle de sorunlara nihai çözüm bulmak güçleşecekti.

Geçmişte sadece manevi müeyyideye sahip olması nedeniyle etki yönünden zayıf kalmış olan tahkim yöntemi, zaten yargı organı aracılığı ile devletin tahkime konu olan sorunlara el attığı düşüncesinden hareketle ya devlet ya da devlet organı olan yargı tarafından yargıya alternatif ve rakip olarak görülerek geri plana atılmıştır. Sadece ülke içindeki anlaşmazlıklarda değil, onun ötesinde uluslararası birçok alanda sorunların çözüm yolu olarak görülen tahkimin hak ettiği yeri bulamaması düşündürücüdür. Bugün yargı yükünün fazlalığı, uzun süren davalar vb. sebepler tahkime olan ihtiyacı artırmış ve günümüzde sınırlı alanlarda olsa bile bu kurumun işler hale getirilmesi önemli bir boşluğu doldurur hale gelmiştir.¹³⁰

Şanlı, birtakım olumsuzluklarla karşılaşmış olmasına rağmen tahkim yönteminin önemini şu şekilde ifade etmektedir:

İster sadece manevi yönden bağlayıcı olduğu dönemlerde olsun, ister devletin yargı güvencesi altına girdiği günümüzde olsun tahkim, hukuki sorunların çözümünde ve insanlar arası sosyal ilişkilerin ıslahında “en medeni” yargı yöntemi kabul edilerek devam ettirilmiş ve halen devam ettirilmektedir.¹³¹

¹²⁸ Rasih Yeğengil, *Tahkim* (İstanbul: Cezaevi Matbaası, 1974), 7.

¹²⁹ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 40.

¹³⁰ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 41.

¹³¹ Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, 18.

Yargı yöntemi, yukarıda bahsi geçen sorunları çözme yöntemlerinin sonuncusu ve kararlarının bağlayıcılığı yönünden en güçlü olanıdır. Çünkü cezai yaptırımlara sahip, devletin temel ve vazgeçilmez organlarından biri olarak, hukuk kurallarına dayanarak aldığı kararlar kesin olup, herkesi bağlamaktadır.¹³² Diğer çözüm yollarından bir sonuç alınamazsa yargı yoluna başvurulmalıdır. Çünkü uzun süren yargılamalar tarafları maddi ve manevi olarak yıpratmakta ve kararların gecikmesi sebebiyle de başka mağduriyetlere yol açmaktadır.

Dil, din, ırk ve yaşanan coğrafya farklılığı olsa da insan olma ortak noktasından hareket edildiğinde fertler arası ilişkilerin birbirine benzerliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ilişkilerin benzerliği, yaşanan sorunların da benzer olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu da kökeni ne olursa olsun bütün hukuk sistemlerinde aynı tür sorunlara bazı farklılıklar bir yana, benzer çözümler getirildiğini söylemek mümkündür.

Aşağıda ele alındığı üzere yukarıda bahsettiğimiz günümüz hukukundaki çözüm yollarına benzer yöntemlerin İslam hukukunda da var olduğu görülecektir.

Kur'an'da Allah'ın insanları farklı kabile ve toplumlar içerisinde ve farklı farklı özelliklerde yarattığı, bunun insanların tanışmalarına ve birbirleriyle iletişim halinde olmalarına vesile olacağı ifade edilmiştir.¹³³ Zira farklı özellikler, ihtilafları içermekle birlikte insanların her açıdan kendilerini geliştirmesine yardımcı olan hususlardır. "Ümmetin ihtilafı rahmettir"¹³⁴ ilkesine göre ihtilafların rahmet niteliği kazanması için çözümlerinin İslam'ın temel gayelerine uygun olarak yapılması gerekmektedir.¹³⁵ İslam'da uyuşmazlıkların çözümü için genel olarak aşağıdaki yöntemler önerilmiştir:

2.1.1. Sulh

Sulh sözlükte "uzlaşma, anlaşma, barış, barışma ve barıştırma"¹³⁶ anlamlarına gelmektedir. İslâm hukukuna göre ise "toplumlar veya daha çok insanlar arası ilişkilerde

¹³² Fahrettin Atar, "Kazâ", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/115.

¹³³ bk. el-Hucurât 49/13.

¹³⁴ el-Acluni'nin Keşfu'l Hafa adlı eserinde hadis olarak geçen bu ifadenin senedi açısından hadis olup olmadığı tartışmalıdır. bk. Şükrü Özen, "İhtilaf", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 567.

¹³⁵ Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: Nesil Yay., 1992), 3/467.

¹³⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), "Sulh", 513; Fahrettin Atar, "Sulh", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/481.

ortaya çıkan anlaşmazlıkların karşılıklı rızaları doğrultusunda ortadan kaldırılması için tarafların yaptıkları sözleşme yahut devam eden davaya tarafların uzlaşmayla son vermesi”¹³⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavramla ilgili tanımların müşterek noktası, insanlar arası ihtilafların çözüme kavuşturulmasıdır.¹³⁸

İslam Dininde hem hukukî hem de sosyal anlamda köklü bir geleneği temsil etmekte olan “...Sulh en iyi karardır...”¹³⁹ kaidesi, hakemlik ve arabuluculuğun hukuk sisteminin ve yargı sürecinin sadece tamamlayıcı bir cüz’ü olmadığını göstermektedir. Aksine bunların genellikle son çare olarak görülen mahkemedeki davadan daha etkili bir şekilde konumlandırıldıklarını ortaya koymaktadır.¹⁴⁰

Kur’an’da sulh ve ıslah kavramları kullanılmakla beraber bunların yanında aynı kökten türemiş olan fiiller de kullanılmıştır. Mesela, karı-koca arasında geçimsizlik¹⁴¹ iki Müslüman topluluğun çatışma içine girmesi¹⁴² hallerinde uzlaştırma usulü tavsiye ve teşvik edilerek bunun ümmet olma sorumluluğu sebebiyle her bir Müslümanın görevi olduğu belirtilmiş¹⁴³ ve bu anlamda uzlaşmanın en iyi çözüm yolu olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁴ Hadislerde de aynı kavramlar sıkça kullanılmış, özellikle Allah’ın haramının helal; helalinin haram yapılmaması şartıyla Müslümanların sorunlarını çözecek her çeşit sulhun caiz olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁵

Bir akit olarak taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olan sulhun kuruluşu (in’ikadı) için bazı şartlar (unsurlar) vardır. Bunlar, icab ve kabul, akdin tarafları (âkidân), sulh bedeli (musâlehun aleyh) ve sulh mahalli (musâlehunanh)’dir.¹⁴⁶ Bir akit olması sebebiyle sulh’da aranan bu şartlar diğer uyuşmazlık çözümlerinde bulunmamaktadır.

Bazen uygulama açısından birbirine karıştırılsa da Sulh Akdi ile arabuluculuk faaliyeti arasında bazı farklar bulunmaktadır. Sulh, anlaşmazlığın çözüme ulaştırılması

¹³⁷ Mecelle, Md. 1531; Atar, “Sulh”, 37/481.

¹³⁸ Davud Yaylalı, *İslâm Hukukunda Sulh* (İstanbul: Taştan Matbaacılık, 1993), 13.

¹³⁹ en-Nisâ 4/128.

¹⁴⁰ Muteber Gülsefa Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 69.

¹⁴¹ en-Nisâ 4/35.

¹⁴² el-Hucurât 49/9.

¹⁴³ el-Enfal 8/1.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/128.

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Akziye”, 12; Tirmizî, “Ahkam”, 17.

¹⁴⁶ Atar, “Sulh”, 37/482; Mecelle, Md. 1842; Mustafa Ahmed Zerkâ, *el-Fıkhu’l-İslâmî fi sevbihî’l-cedîd* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1967), 1/554.

anlamında bir sonuçken, arabuluculuk sulha götüren ön aşamadır. Yani arabuluculuk sonuca götüren bir sebep, sulh ise sonuçtur. Sulh, taraf olanlarca yazılı şekilde ve bedeli mukabilinde yapılan bir sözleşme iken arabuluculukta bu tarz uygulamalar yoktur. Arabuluculuk, yazılı, sınırlayıcı ve bağlayıcı olmaması açısından sulha göre daha esnektir. Sulh, arabuluculuğu da kapsayan daha geniş kavram ve uygulamadır. Arabuluculuk ise amaçlara ulaşma açısından daha geniş hareket imkânı sağlamakta ve daha kolaylaştırıcı olmaktadır. İslam hukukunda sulh yapabilmek için dava açılma şartı aranırken, arabuluculuk davadan önce veya dava açıldıktan sonra da uygulanabilmektedir.¹⁴⁷

2.1.2. Muhakeme-Mahkeme

Mahkeme sözlükte “yargılamanın yapıldığı ve hükmün verildiği yer”, muhakeme ise “mahkemede yapılan yargılama işlemi” anlamına gelmektedir. Fıkıh’ta mahkeme “kadılar tarafından davalara bakılan daire ve makam, daha teknik anlamda kamusal hizmet gereği yargılama yetkisinin kullanılması adına kurulmuş olan resmi makam ve kurum”¹⁴⁸ olarak ifade edilmektedir. Muhâkeme ise “hâkimin taraflar arasındaki ihtilafın (müddeâbih) çözümünü noktasında ispat delillerine dayanarak adaletle karar vermesidir”¹⁴⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Diğer kurumsal faaliyetlerde olduğu gibi ilk dönemlerde mahkeme tarzı kurumlar ve bugünkü anlamda muhakeme usulü yoktu. Bu işlemler o an müsait olan yer neresi ise orda yapılır ve bu işlem toplumun ileri gelenleri tarafından bugüne göre daha basit ve sade bir şekilde yerine getirilirdi. Bu yapı zamanla kurumsallaşmış, kanuni düzenlemelerle alt yapısı da güçlendirilmiştir. Yine ilk zamanlarda, bugün olduğu gibi ilk mahkeme ve temyiz mahkemeleri tarzı ayırım bulunmuyordu. Taraflar arasındaki davalara bakan mahkemeler tek hâkimli ve tek dereceli idi. Zamanla sorunların çözümünde çok hâkimli mahkemeler ile temyiz görevi de gören üst mahkemeler görev yapmaya başlamışlardır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Yusuf Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/22 (Aralık 2012), 113; Yaylalı, *İslâm Hukukunda Sulh*, 14.

¹⁴⁸ Fahrettin Atar, “Mahkeme”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/338.

¹⁴⁹ Muhâmmed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yay., 1991), 2/928.

¹⁵⁰ Atar, “Kazâ”, 25/116.

İlk dönem İslâm Dini uygulamalarında da muhakeme usulü, tahkime benzer şekilde basit ve sade idi ama pratik çözümler içeriyordu. Uyuşmazlık yaşayan taraflar, sorunlarını en başta Hz. Peygamber'e, O'nun bulunmadığı zamanlarda da sorunu çözebileceğine inandıkları bir Sahabiye arz ediyor, böylece sorunlar çözülmüyordu. Mescidler, evler veya o an bulunulan yer muhakeme mekânı olabiliyordu. Daha sonraki dönemlerde bu başvurulan kişilere kadı vb. isimler verilmiştir.¹⁵¹

Davacı taraf iddiasını, varsa delilleriyle beraber kadı veya başka isimle bu görevi icra eden kişiye sunmakta, hüküm de bu delillere istinaden verilmekteydi. İlk dönemlerde ceza hukuku alanına giren kısas, had türü davalara halifeler veya yetkili kıldıkları valilerce bakılıyorken, sonraları bu tür ceza davalarını da kapsayacak şekilde bütün hukuk davalarına kadılar bakmaya başlamıştır.¹⁵² Buna göre ilk dönemlerde kadılarla anılan mahkemeler, sonraları hâkimlerle anılır olmuştur. Yine süreç içerisinde mahkemelerin baktıkları davaların bazısı yargı alanında veya yargıya yardım amaçlı kurulmuş olan mezalim mahkemesi, Şurta ve Hisbe teşkilatı tarzı müesseselere devredilmiştir.¹⁵³

Şer'i ve örfî hukukun beraber uygulandığı Osmanlıda yargı sistemi, o dönemde halkı Müslüman olan diğer ülkelere göre ileri düzeyde gelişmiş sisteme sahipti ve onlardaki gibi farklı türdeki mahkemelerin (mezalim, şurta) olmayışı kafa karışıklıklarını önliyordu. Osmanlı'da dava süreci yürütülürken kadılara yardımcı olan ve "muslihûn" olarak adlandırılan arabulucular da vardı. Bunlar o zamanlarda bu görevi yaygın olarak yapıyorlardı ve taraflar arasında sulhu sağlamada kadılara yardımcı oluyorlardı. Ayrıca "müftîler" de öncelikle dini konularda olmak üzere gerektiğinde hukuki konularda arabulucu vasfıyla dolaylı da olsa mahkemeye yardımcı olmuşlardır.¹⁵⁴ Yine alenen yapılan yargılama sürecinin gözlemcisi "şuhûdül-hâl", yargılama için sanıkları mahkemelere getirip götüreren "muhtızrlar" da kadılara yardımcı olarak görev yapmaktaydılar.¹⁵⁵

¹⁵¹ Atar, "Mahkeme", 27/341-342.

¹⁵² Şen, "İslam Hukukunda Arabuluculuk", 109.

¹⁵³ Atar, "Mahkeme", 27/340.

¹⁵⁴ Mehmet Akif Aydın, "Mahkeme", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/343.

¹⁵⁵ Atar, "Mahkeme", 27/340.

2.1.3. Tahkim

Tahkim sözlükte “hüküm vermesi için bir kişiyi hakem olarak görevlendirmek, anlaşmazlık hakkında hükmü ve kararı ona bırakmak”¹⁵⁶ anlamlarına gelmektedir. Fıkhi terim olarak ise “uyuşmazlık yaşayan taraflara, aralarındaki ihtilafı çözmeleri için iradeleri doğrultusunda bir diğer üçüncü kişiyi veya kişileri hakemliğe yetkili kılmaları hususunda yapılan akittir.”¹⁵⁷ Yine “anlaşmazlık yaşayan tarafların, aralarındaki çıkan ihtilafı çözmek üzere bir ya da daha fazla kişiyi karar vermeleri konusunda yetkili kılmış oldukları sözleşme”¹⁵⁸ şeklinde de tarifi yapılmaktadır.

Tahkim Mecelle’de “Aralarında anlaşmazlık bulunan iki şahsın bu anlaşmazlığı çözüme kavuşturarak hükme bağlaması için rızaları ile bir başkasını hâkim tayin etmeleridir”¹⁵⁹ şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözenin bir başka şekli de davanın taraflarının, hâkimlik şartlarını taşıyan herhangi bir kişiyi ya da kişileri hakem tayin etmeleri (tahkim) ve onun verdiği karara uymalarıdır.¹⁶⁰

Konu hakkında tam bir ittifak olmasa da genel görüş, hem İslam hukukunu referans alan Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnamesi’nin 130. maddesine, hem de HUMK’un 520. maddesine göre hakem tayini, tarafların mahkemeye müracaatından sonra hâkim tarafından yapılır. Bu bilgilere göre tam anlamıyla bir tahkîm tarifi şu şekilde yapılabilir:

Aralarında tahkîme konu olabilecek türden anlaşmazlık bulunan kişi veya devletlerin bu anlaşmazlığı gidermeleri için bizzat kendilerinin veya mahkemeye müracaatları neticesinde hâkimlerin hakem tayin etmeleri sonucunda gerçekleşen yargılama usulüne tahkîm denir.”¹⁶¹

Çalışmada konu edilen hakemlik uygulaması, hâkim tarafından tayin edilen zorunlu tahkim değil, ihtiyari olan tahkim, bir başka ifade ile zorunlu olmayan, tarafların

¹⁵⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “Tahkim”, 428.

¹⁵⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 8/250; Örnek için bk. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 2/923; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle* (İstanbul: Hikmet Yay., 1990), 406-420 (Mecelle md. 1790).

¹⁵⁸ Yeğengil, *Tahkim*, 68.

¹⁵⁹ Mecelle, md. 1790.

¹⁶⁰ Hüseyin Çeliker, “*İslâm Hukukunda Tahkim*”, *Diyanet İlmî Dergi* 41/1 (Ocak 2005), 17.

¹⁶¹ Ayşe Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 24.

isteğiyle kurulan tahkimdir. Buna göre ihtiyari tahkim “uyuşmazlık yaşayan tarafların aralarında anlaşıp çözümünü bir diğer kişiye veya kişilere bırakmaları ve uyuşmazlık konusunun onlar tarafından incelenip kararın verilmesi” olarak tanımlanmakta olup bu görevi yerine getiren kişilere ise “hakem” denilmektedir.¹⁶²

Tahkimin ihtilaftan önce veya sonra yapılması ile ilgili Yeğengil’in tespitleri şu şekildedir:

İnsanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların bilinen en eski çözüm yollarından biri de “tahkîm” usulüdür. Taraflar ile hakem arasında da Tahkim Akdi yapılır ki, bu akit, tayin edilen hakem kararlarına uyacakları konusunda tarafların kendilerini bağlamalarıdır. Taraflar ile hakem arasında yapılan akdin hukukî mahiyeti ve vasfı, Fâkihler arasında ihtilâflı bir konudur. İmam Ebu Yusuf’a göre tahkim, dış görünüşü itibariyle tarafların hakemlere velâyet vermesi gibi görünse de hakikatte husumete son verme ve ihtilâfi çözmeyi amaçladığından, tahkim akdinin, sulh mahiyetinde olduğuna, ancak henüz doğmamış ve ileride doğabilecek bir ihtilâf hakkında sulh akdine cevaz verilemeyeceğine ve dolayısıyla tahkimin mümkün olamayacağına, tahkimin ihtilâf doğduktan sonra mümkün olabileceğine hükmeder. İmam Muhammed’e göre, Tahkim Akdi bir velâyettir. Taraflar hakeme, yargıya velâyet, yani bir nevi vekalet vermektedirler. Dolayısıyla doğacak ihtilâflar için de tahkim akdine cevaz vermektedir.¹⁶³

2.1.4. Hakemlik-Arabiluculuk

Hakemlik sözlükte “yaşanılan anlaşmazlıkların tarafların anlaşarak üzerinde uzlaştıkları üçüncü kişi veya kişilerin önerileriyle çözüme kavuşturulması”¹⁶⁴ anlamına gelmektedir. Fıkıh’ta ise “üçüncü kişi olarak ifade edilen arabulucunun (muslih) yerine getirdiği işlev, aynı zamanda mahkemenin başlangıcı aşamasında taraflarca memnuniyet esaslı başvuru uyuşmazlığın çözümüne götürmesi amaçlanan yol”¹⁶⁵ olarak ifade edilmektedir. Buna göre hakemlik, arabuluculuk ve uzlaştırmayı da içinde barındıran daha kapsamlı bir kavram ve daha ileri seviyede bir görev olmaktadır.¹⁶⁶

Hakemlikle -arabiluculuk ilgili yapılan bir başka tanım ise şu şekildedir:

Tarafların, aralarındaki anlaşmazlığın çözümü için, kendilerinin durumları hakkında incelemelerde bulunularak, uyuşmazlık konusunun değerlendirilebilmesi amacıyla bir diğer

¹⁶² Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 10.

¹⁶³ Yeğengil, *Tahkim*, 68.

¹⁶⁴ Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 471.

¹⁶⁵ Hayreddin Karaman, “*Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah’ın Davranışları*”, Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989), 142.

¹⁶⁶ Certel, “*Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları*”, 63.

kişiyi tayin etmeleri ve bu kişinin de (arabulucunun) değerlendirmeleri ışığında taraflara uzlaşma (islah-ı zati'l-beyn) hususunda yardım ettiği yöntemdir.¹⁶⁷

Toplumlarda var olan diğer sorunlar gibi eşler dahil aile fertleri arasındaki ilişkilerden kaynaklı problemler, aile kurumunun kurulmasından itibaren var olagelmıştır. Bu açıdan bugünkü anlamda profesyonel yöntemler kullanılmasa da sorunların çözümüne yardımcı olacak her türlü yola başvurulmuştur. Eskiden beri insanlar, aile içi sorunlarını çözmek için duruma ve soruna göre hakem veya arabulucu olarak başta aile büyükleri ile toplumda saygın bir yeri olan, bilgili, tecrübeli, hatırı sayılan kişilerin desteğine müracaat etmişlerdir.¹⁶⁸

Aile hakemliği veya danışmanlığı konusunda en önemli husus eşler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde hakemlik-arabuluculuk yapılmasıdır. Kur'ân ayetleri¹⁶⁹ ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına¹⁷⁰ bakıldığında, İslam dininin Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü noktasında mahkemeden önce hakemlik-arabuluculuk müessesesini getirdiği görülmektedir.¹⁷¹

Nisa Suresi, 128. ayetinde “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır...” buyrulurken kocanın geçimsizliğinden bahsedilmekte “sulh hayırlıdır” ifadesi ile sorunların çözümü için öncelikle eşlerin kendi aralarında anlaşmalarını arzu etmiş, bunun mümkün olmaması durumunda ise hakem-arabulucu olarak adlandırılan üçüncü kişi veya kişilerin devreye girmesi ile sorunun çözülmesini teşvik etmiştir.

Avcı'ya göre hakemlik-arabuluculuk karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yöntemlerden bir tanesidir. Eşler arasındaki uyuşmazlıklar kendi haline bırakılıp, hakemlik veya arabuluculuk yoluyla rehberlik edilmezse, bu sorun onları boşanmaya kadar götürebilmektedir.¹⁷²

Taraflar arasında ortaya çıkan ihtilafların çözümü için hukuksal anlamda son müracaat yerinin mahkemeler olduğu hususu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak hakemlik-

¹⁶⁷ Mustafa Özbek, “Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 55/1 (2006), 235.

¹⁶⁸ Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, 64.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/182, 224; en-Nisâ 4/35,114.

¹⁷⁰ Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beirut-Şam: Dar İbn Kesir, 1993),“Sulh”, 1,2.

¹⁷¹ Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, 62.

¹⁷² Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 471.

arabuluculuk gibi alternatif uyuşmazlık yollarına başvurmadan yargılamanın direkt mahkemede yapılması sonucu verilen karardan taraflar hoşnut olmayabilir. Çünkü hâkimin kararları genelde yazılı mevzuata dayanmaktadır ve tarafların sosyo-psikolojik durumları gözden kaçabilir. Bundan dolayı mahkeme, tarafların bu hususları rahatça konuşabilecekleri hakemlik-arabuluculuk sistemine yönlendirilmeleri daha uygun olacaktır. Daha sonraki bölümlerde ele alındığı üzere İslam hukukunda da bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Hakemlik-arabuluculuk günümüzde de dava aşamasında yaşanması muhtemel olumsuzlukların hiç yaşanmaması veya en aza indirgenmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir. Arabuluculuk süreçlerinde tarafların karar verici olması ortamı rahatlatmakta ve birbirlerinin taleplerini daha çok dikkate almaktadırlar. Bu süreçte arabulucuların rolü daha çok uyuşmazlık yaşayan taraflar arasında iyi bir iletişimin sağlanmasına öncülük etmektir. Bu süreç sonunda taraflar anlaşsın veya anlaşmasın mutlaka tutanak tutulur ve işlem Arabuluculuk Anlaşma Belgesi adıyla resmi hüviyet kazanmış olur. Uzlaşma olursa bu tutanakta alınan kararlar tarafları bağlayıcı hale gelir. Böylece arabuluculuk müessesesi ile mahkeme süreci yaşanmadan zaman ve maddi külfetten tasarruf edilerek anlaşmazlık çözümlenmiş olur.¹⁷³ Anlaşma olmaz ve taraflar ihtilaf konusundaki iddialarında ısrar ederlerse mahkeme süreci dışında bir alternatif kalmamış olmaktadır.

Dolayısıyla eşler arası sorunlar da dahil anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların çözümü için mahkemeler dışında alternatif yöntemlerde mevcuttur ve gerektiğinde sulh için hepsinden faydalanmak gerekmektedir. Hakemlik-arabuluculuk da mahkeme dışındaki alternatif çözüm yollarından bir tanesi olarak görülmektedir.¹⁷⁴

Yukardaki bilgiler ışığında sulh, tahkim, muhâkeme ve hakemlik-arabuluculuk arasındaki farkların şunlar olduğu söylenebilir:

Hakemlerin-arabulucuların verdiği kararlar, tarafların izin vermesi dışında bağlayıcı değildir, karar almaya yönelik bir tavsiye ve öneri olmaktan öteye gitmez. Mahkemede hâkimlerin verdiği karar ise tarafları kesin olarak bağlayıcıdır.

¹⁷³Yasemin Güllüoğlu Altun, “Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri”, 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı, ed. Ali Arslan (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 502.

¹⁷⁴Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 106.

Serahsi'ye göre de arabuluculuk, işlevsel olarak temelde mahkeme ve tahkimden ayrılmaktadır. Zira arabulucu kararlarının, hâkim veya hakemin verdiği kararlar gibi taraflar açısından bağlayıcılığı yoktur. Sadece anlaşmazlık yaşayan taraflar için uzlaşmalarına yardım edecek sulh öncesi hazırlık aşamasıdır.¹⁷⁵

Hakemlikte-arabuluculukta daha serbest bir ortam ve süreç varken, tahkimdeki süreç bir takım şekilsel zorunluluklardan dolayı daha zorlu geçmekte, mahkemedeki süreç bu açıdan karara ulaşmayı daha da geciktirmektedir. Örneğin hakemlikte-arabuluculukta tahkim ve mahkemenin aksine belli bir mekân zorunluluğu yoktur.

Hâkim kararını verirken karine ve delillerden yararlanır. Tahkimde karine ve deliller esnetilerek kullanılırken, arabuluculukta nerdeyse hiç kullanılmaz. Çünkü hakemlik-arabuluculuk işlemi daha çok tarafların kendi aralarında anlaşma zemini bulmalarına yöneliktir. İslâm hukukunda muhakeme yapılırken ispata yardımcı delil ve karine olarak genelde yemin, şahitlik, yeminden kaçınma (nükûl) kullanılmaktadır.¹⁷⁶

Tahkim, hakemlik-arabuluculuk ve sulh'ün konu alanları genelde kul hakları ile ilgilidir.¹⁷⁷ İslâm hukuk geleneğinde ceza hukuku alanına giren kısas ve diyet konularında da hak sahibinin affı yanında belirlenecek bedel karşılığı sulh yolu da câiz görülmektedir.¹⁷⁸ Mahkemelerde bakılan davalar ise Allah hakkı olsun, kul hakkı olsun tüm konuları kapsamaktadır.

İslâm Hukuku'na göre, mahkemede yapılan muhakeme esnasında, hâkim gerekli gördüğü takdirde alanında uzman kişilere (ehl-i hibre) olayla ilgili keşif yaptırabilmektedir. Ehl-i hibre kararları hâkimin vereceği hükme etki edebilmektedir. Tahkimde keşif bazen zorunlu ama daha dar kapsamda yapılıyor iken hakemlikte-arabuluculukta ise keşif zorunlu olmamakta ve neredeyse hiç keşif yapılmamaktadır.¹⁷⁹

Mahkemedeki muhakeme süreçleri kamuya açık yapılırken tahkim belli kişiler arasında özellikle karı koca anlaşmazlığında aile meclisine açık olarak uygulanmaktadır.¹⁸⁰ Hakemlik-Arabuluculuk sadece taraflar arasında yapılarak alan

¹⁷⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 2/133.

¹⁷⁶ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı* (Ankara: DİB Yay., 1991), 195-211.

¹⁷⁷ Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi mezhebi 'l-imâm eş-şâfî*, thk. Adil Ahmed Mevcûd (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2003), 3/593; Abdullah b. Mahmud b. Mevdud Mavsîlî, *Kitâbu 'l-ihtiyar li ta'îlî 'l-muhtar* (Beyrut: Dâru'lMa'rife, 2010), 2/111.

¹⁷⁸ Şamil Dağcı, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996), 124; Yaylalı, *İslâm Hukukunda Sulh*, 145.

¹⁷⁹ Şen, "*İslâm Hukukunda Arabuluculuk*", 112.

¹⁸⁰ Zerkâ, *el-Fikhu 'l-İslâmî fî sevbihi 'l-cedîd*, 1/555.

biraz daha daralmakta ve gizlilik ilkesine uygun olarak icra edilmektedir. Oysaki hakemlikte-arabuluculukta birkaç kişinin vâkıf olduğu sorunlardaki gizlilik ve mahremiyet, tahkim ve mahkemede giderek daha çok kişi tarafından bilinir hale gelmekte, bu da taraflar arasında rahatsızlıklara yol açarak çözümü zorlaştırmaktadır.

Yücer ve Yaşa'ya göre hakemlik-arabuluculuk vb. alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin yeterince işletilememesi her gün aile yuvalarının dağılmasını hızlandırmaktadır. Yargı alanı bu konularda daha çok boşanmaya ve ondan kaynaklı mal paylaşımı ve varsa çocukların velayet hususlarına odaklandığı için cinayetlere varan baskı süreçleri meydana gelmektedir. Oysa dava öncesi diğer anlaşmazlık yöntemleri devreye sokulmuş olsa hem bu olumsuzlukların birçoğunun önüne geçilmiş olur hem de uzun süren mahkeme süreçlerinin aksine zaman ve masraftan tasarruf edilmiş olurdu. Yine alternatif süreçler işletilmiş olsa konu ile ilgili ehil kişilerin devreye girmesiyle mahkemelere göre daha rahat ve samimi ortamda taraflar kendilerini daha iyi ifade edebilir, birbirlerini daha kolay anlayabilir ve de belki de mahkemeye taşınmadan sorun çözülerek aile birliğinin devamı sağlanırdı. Bu yöntemde bazen güven problemleri, tarafların ekonomik imkanları, uyuşmazlığa dahil olanların çokluğu, uyuşmazlık yaşayanların birden fazla olması, gizliliğin ihlal edilmesi gibi olumsuzluklar yaşansa da büyük oranda yukarıda zikredilen faydalarından dolayı arabuluculuk vb. alternatif uyuşmazlık yöntemleri uygulama dışında kalmamalıdır. Bu yöntemlerin zikredilen olumsuzluklarını en aza indirmek için arabulucuların konuyu iyi analiz edip değerlendirmeleri, sonuçları şüphe bırakmayacak şekilde taraflarla paylaşmaları, taraflara ön yargılarını bir kenara bırakmalarını, birbirlerini dinlemeleri gerektiğini söyleyip gerekirse karşılıklı özveride bulunmalarının önemini vurgulamaları ve onlara çözüme yönelik öneriler sunmaları gerekmektedir.¹⁸¹

İster mahkeme olsun ister tahkim, sulh veya hakemlik-arabuluculuk olsun tüm işlemlerde temel hareket noktası hakların kaybını önlemektir. Bunun için de süreçlerin fazla uzamaması ve yargılama maliyetlerinin artmaması gerekmektedir. Bu açıdan uzlaşmazlıklarda mahkemelerdeki yargılama süreci yerine tahkim ve hatta ondan da avantajlı olan hakemlik-arabuluculuk yöntemini devreye sokmak daha yararlı olacaktır. Çünkü zaman ve masraflar açısından kayıpları en aza indirecek olan hakemlik-arabuluculuktur.

¹⁸¹ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 444.

Yukarıda değinilen sulh, tahkim, hakemlik (arabuluculuk) gibi çözüm yolları yanında Hisbe Teşkilâtı, Mezâlim Mahkemeleri, Sâhibü’ş-Şurta, Kâdı’l-Asker gibi kurum ve kuruluşlar da benzeri davalarda mahkemelere yardımcı olmaktadır. Bütün bu müesseselerin gayesi, taraflar arasındaki ihtilafları sonlandırmak, hak sahiplerine haklarını teslim etmektir. Hakemlik-Arabuluculuk ise bütün bu yöntemlerin başlangıç aşaması olarak görev icra etmektedir.¹⁸²

2.1.5. Aile Danışmanlığı

Aile danışmanlığı, aileyi çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele alıp anlamaya çalışarak eşler arası veya aile bireyleri arasında sağlıklı bir iletişim ortamının oluşturulması ve sorunların çözümü için değişim ve gelişimi hedefleyen, bu amaçla bilimsel kuramlardan yararlanan, profesyonel yöntem ve teknikleri kullanan bir psiko-sosyal yardım sürecidir.¹⁸³

İleriki bölümlerde ele alındığı üzere Hz. Peygamberin genel olarak yaptığı dini rehberlik faaliyetlerinden eşler arası sorunlar da dahil aileye yönelik olanlarını aile danışmanlığı kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Dindar insanlar için, dini ilkeler, yaşamının her alanında olduğu gibi ailevi sorunların çözümünde de en önemli veya yegâne kaynak olmaktadır. Dini yaşama seviyeleri ne olursa olsun insanlar, karşılaştıkları sorunların çözümü için dinlerinin önerdiği çözüm yollarını dikkate almakta ve önemsemektedirler. Bir Müslüman için Allah’ın ve Hz. Peygamberin gösterdiği çözüm yolundan daha üstün ve bağlayıcı başka bir yol bulunmamaktadır. Kur’ân-ı Kerim ayetlerinde ve Hz. Peygamberin sünnetinde hayatın her alanına ilişkin düzenlemeler olduğu gibi, İslâm’ın büyük önem verdiği aile konusunda da aile danışmanlarına yol gösterecek ilkeler bulunmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸² Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 113-114.

¹⁸³ Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, 39.

¹⁸⁴ Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, 39.

2.2. Uyuşmazlıkların Çözümünde Genel Olarak Hakemlik-Arbuluculuk

İslâm Dini inanç, ibadet, ahlâk ve muamelat düzenlemeleriyle bir Müslümanın hayatının her alanına nüfuz ettiği için, Müslümanlar ailevi sorunlar dahil her uyuşmazlığın çözümünü öncelikle İslam'daki ilkelerde aramaktadırlar.

Kur'an'da Müslümanların birbirleriyle ayrılığa düşmemeleri ve ihtilafları çözüme kavuşturup toplumda birliği sağlamak, temel ilke olarak emredilmektedir.¹⁸⁵ “...Kardeşlerinizin arasını düzeltin...”¹⁸⁶ ilahi mesajından hareketle, uyuşmazlık yaşayan Müslümanların arasının düzeltilmesi, toplumsal barış ve huzurun sağlanması hususları, İslam hukukunun da hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Bu açıdan ihtilafları ortadan kaldıran sulh ne kadar önemli bir işlevse, sulhun ön aşaması olan ve sulhe zemin hazırlayan arbuluculuk yani hakemlik de o kadar önemli bir süreçtir.

Yine Sünnet'te “insanların arasında fesada yol açacak, düşmanlık ve ayrılıklara sebep olacak hususlar (ifsad)”¹⁸⁷ yasak kapsamına alınmıştır. Ayrıca Kur'an'da “Parçalanıp ayrılmayın”¹⁸⁸ ayetinde ise Müslümanların dinen, ilmen ve fikren gelişmelerine katkı sağlayacak görüş farklılıklarına değil, İslam ümmetini fitne ve fesada götürecek ayrılıklara işaret edilmektedir. Bu anlamda Kur'an'ın ve Sünnetin ruhuna aykırı olan ihtilafların yol açacağı kayıplar, Müslümanların birlik ve beraberliğine zarar veren önemli hususlardır. Buna sebep olunmaması için ihtilaf konularının ileri boyutlara ulaşmadan çözüme kavuşturulması önem arz etmektedir.

Arbuluculuk ahlaki, hukuki ve vahyi temelleri olan bir işlemdir. Yukarıda belirtildiği gibi sulh, uzlaşma ayetlerde tavsiye ve teşvik edilmiştir. Ahlaki temelinden kasıt sorunlar karşısında sabırlı olmak, kardeşin hakkını gözetmek ve çözüm için yapıcı olmaktır. Hukuki boyut ise uyuşmazlıkların çözüm yollarından biri olarak yargı sistemine yardımcı olmasıdır. Müslümanların aralarındaki çekişmelerin çözüme kavuşturulup, sulh sağlanması “Allah ve resulüne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden kaçırsınız. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenlerle

¹⁸⁵ eI-Hucurât 49/9, 10; ÂI-i İmran 3/103.

¹⁸⁶ eI-Hucurât 49/10.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50.

¹⁸⁸ ÂI-i İmran 3/103.

beraberdır”¹⁸⁹ ayetiyle buyurulmaktadır. Ayette belirtilen çekişmelerin yargı aşamasına gelmeden hakemlik gibi sulh yöntemleriyle çözülmesi fert ve toplum huzuru için Müslümanlara yönelik farz-ı kifaye hükmünde önemli toplumsal bir görevdir. Daha sonraki bölümlerde genişçe ele alınmış olan Nisa Suresi 35. ayetinde ise eşler arası uyuşmazlıklarda arabulucu olarak hakemlerin devreye girmesi istenmektedir.

Konuyu yine Kur’an’da hakemliğe kaynaklık eden birkaç ayeti zikrederek bitirmek yararlı olacaktır.

Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa Allah’ın emrine geri dönüncüye kadar-haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.¹⁹⁰

Bu ayette fert veya gruplar arasındaki sorunların çözümünde adaletin esas alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak sulh girişimlerine rağmen taraflardan biri sulha yanaşmaz veya aşırıya giderse ona karşı savaş dahil daha sert tedbirlerin alınması istenmektedir. Çünkü sonuç alınmadığı halde sulha devam etmek zulme uğrayan tarafı daha da mağdur edecektir.

Onlar, hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir. Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever. İçinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar; bunun ardından da yüz çevirip gidiyorlar. Onlar asla inanmış değildiler.¹⁹¹

Bu ayette Hz. Peygamberin Müslümanların dışında diğer din mensuplarına da hakemlik yapabileceği fakat bunun bir zorunluluk değil, kendisinin istemesi halinde olabileceği vurgulanmaktadır.

Bir başka ayette “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!”¹⁹² buyurularak hem sorun yaşayan taraflara uyuşmazlığın güzellekle çözülmesi emredilmekte ki böylece kardeşlik bağları güçlenerek devam eder, hem de üçüncü kişilere (arabuluculara), tarafların

¹⁸⁹ el-Enfâl 8/46.

¹⁹⁰ el-Hucurât 49/9-10.

¹⁹¹ el-Mâide 5/42-43.

¹⁹² el-Fussilet Suresi 41/34.

uyuşmazlıklarının çözümü için iyi niyetle devreye girmelerinin Müslümanların en önemli görevlerinden biri olduğu hatırlatılmaktadır.

Yine bir başka ayette “Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve Resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin”¹⁹³ buyurulmuş, kâmil mümin olmanın yolunun hataya düşmekten Allah’a sığınarak O’na ve Peygamberine itaat içinde bulunmaktan geçtiği vurgulanmış, önemli olanın sorunları çözüme kavuşturmak olduğu ifade edilmiştir.

2.2.1. Cahiliye Döneminde

Kurumsal müessese hüviyetini çok sonraları kazanmış olsa da hakemlik-arabuluculuk uygulamasının Hz. Adem’den itibaren uygulandığını söylemek mümkündür. İnsanlar arasında ilk ihtilaf¹⁹⁴ olan Hz. Adem’in oğulları Habil ve Kabil arasındaki uyuşmazlığı vahiy yoluyla Allah çözüme kavuşturmuştur.¹⁹⁵ Bu olaydan yola çıkılarak hukuki anlamda olmasa da ilk ve asıl hakemin Allah (el-Hakem) ¹⁹⁶ olduğu söylenebilir. Yine kaynaklar, Hz. Süleyman’ın hakem rolünde ihtilâfları çözüme kavuşturduğunu zikretmektedirler.¹⁹⁷ Bu anlamda, insanın üstlendiği hakemlik görevinin insanlık tarihi kadar eski olduğu da bir gerçektir.

İslam’dan önceki dönemlerde de hakemlik müessesesi uygulanmaktaydı ve bugün olduğu gibi merkezi yerleşme olmadığı, kabileler şeklinde dağınık yerleşim hâkim olduğu için uyuşmazlıklar, adil, saygın, bilge, tecrübeli özelliklerine sahip kabilelerin ileri gelenlerinin hakemliği sayesinde çözülmüyordu. Cahiliye döneminde de şehirleşme yaygın değildi ve gelişmemişti. Bu sebeple uygulanacak ortak hukuk sistemi de mevcut değildi. Bundan dolayı Cahiliye Araplarında yargılama ve adalet dağıtımı,

¹⁹³ el-Enfâl Suresi 8/1.

¹⁹⁴ Rivayete göre Âdem’in iki oğlu Hâbil ile Kabil arasında bir ihtilâf çıkmış, babaları her ikisinin de Allah’a kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemişti. O zaman gökten inen bir ateşin kurbanı yakması, kurbanın kabul edildiğini gösteriyordu. Sunulan kurbanlardan Hâbil’inki kabul edildi. Kıskançlığı yüzünden bu durumu içine sindiremeyen Kabil, kardeşini öldürdü bk. Ebu’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 3/76.

¹⁹⁵ el-Mâide 5/27.

¹⁹⁶ el-En’âm 6/114.

¹⁹⁷ Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, 13

adam öldürme vb. olaylarda örfe dayalı öç alma şeklinde olup diğer ihtilafların çözümü ise hakemlik uygulaması ile sağlanıyordu.¹⁹⁸

Konu ile ilgili Akgündüz'ün değerlendirmesi şu şekildedir:

Cahiliye zamanında kabileler arasındaki ihtilaflar kaba kuvvet dayalı çözüm, şahsi intikam ve savaş ile sonlandırılmaya çalışılıyordu. Sulh sistemiyle çok da bağdaşmayan bu yöntemler her zaman çıkar yol olmamış, taraflar çok defa barışçı bir yolla uzlaşmaya mecbur kalmışlardı. Bu da genelde hakeme başvurmaları şeklinde oluyordu. Hakemlik usulü, anlaşmazlık içinde olan tarafların ortak iradeleriyle oluşturulabilecek özel bir yargı ve çözüm imkanı gibi görünse de gerek tarafların ön mutabakatı, gerekse hakemlerin toplum içindeki saygınlığı ve gelenekler hakem kararlarına uymayı adeta zorunlu hale getirdiğinden toplumda düşmanlık ve ihtilafların çoğu bu yolla çözüme kavuşmaktaydı.¹⁹⁹

Cahiliye döneminde en dikkat çekici hakemlik uygulamalarından biri de Hz. Peygambere aittir. Peygamberlik görevini almasına yakın bir zaman da gerçekleşen, Kabe'nin yeniden inşası sonrası Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasıyla ilgili kabileleri nerdeyse savaşa sürükleyecek ihtilafı, tüm kabilelerin memnun olduğu mükemmel hakemlik örneğiyle çözmüştür.²⁰⁰

2.2.2. Hz. Peygamber Döneminde

Cahiliye döneminde doğruluğu, adaletli ve hakkaniyetli oluşu sebebiyle toplumun takdirini kazanan, Hacerü'l-Esved'in yerine konulması gibi kabilelerin ihtilafli konularında hakemlik de yapan Hz. Peygamberin bu misyonu, risaletten sonra da uyuşmazlıkların çözümünde en önemli görevlerinden biri olmuştur.

Kur'an'da "...yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır" buyurulmuş, ayetten Allah'ın her konuda yeterli açıklamayı yaptığı, gereken cevapları verdiği anlaşılabilir da ayetlerin çoğunda genel ilkelerden bahsedilmektedir. Ayetlerin anlaşılabilmesi durumunda veya özeli ilgilendiren ihtilafli meselelerde ya ayetleri açıklaması ya da bizzat devreye girmesi şeklinde Hz. Peygamberin hakemliğine, arabuluculuğuna başvuruluyordu.

¹⁹⁸ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 48-49.

¹⁹⁹ Akgündüz, "*Hakem*", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/171.

²⁰⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 72; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut, Dârü Sadır, 1968), 1/145-147.

Kur’ân-ı Kerîm aşağıda örnekleri verilecek ayetlerde, ferdi, aileyi veya toplumu ilgilendiren -hatta ibadetlerle ilgili konular dahil- ihtilafların çözümünde en başta Hz. Peygambere başvurulması emredilerek, hakemlik müessesesine atıfta bulunulmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, hakemlikle ilgili ayetler incelendiğinde, bunlardan bazısının toplumun genelini ilgilendiren hususiyette olmakla beraber kişiye özel ihtilafları içerdiğini, bazısının doğrudan aile ve toplumdaki ihtilaflarla ilgili olduğunu, bazısının da ibadetlerdeki ihtilaflara ait olduğunu söylemek mümkündür.²⁰¹

Kur’an’da hakemlikle alakalı “karı koca arasındaki anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözümlenmesi”,²⁰² “iş kurmak üzere ortaklığa giden davacı iki kişinin Dâvûd (a.s.)’a ihtilâflarının çözümü için gelmeleri ve ihtilâflarına çözüm istemeleri”²⁰³ “birbirleriyle savaşan iki topluluğun aralarının düzeltilmesi ve savaş dolayısıyla oluşacak toplumsal sorunların önüne geçilerek çözüme kavuşturulması”,²⁰⁴ Araplardaki hakemlik geleneğinden hareketle “Hz. Peygamber’in hakemliğine dikkat çekilmesi ve aslında yapılacak bütün hakemliklerde Allah’tan başka hakemin de olmadığına da belirtilmesi”,²⁰⁵ sorulan sorularda hüküm verip vermeme hakkı ve hüküm verdiğinde de adaletli olması emredilmek suretiyle “Hz. Peygamber’in hakemliği”²⁰⁶ ve “Müslümanların, aralarındaki anlaşmazlıklarda Hz. Peygamber’i hakem seçip sonra da O’nun vereceği kararı amasız kalben tümüyle kabullenmedikleri sürece kâmil manada iman etmiş olmayacaklarının bildirilmesi”²⁰⁷ ayetleri yer almaktadır. İbadetteki ihtilafın hakemlikle çözümlenmesine örnek ise, “ihramlı iken avladığı hayvana ceza olarak ödeyeceği hayvanın, avlanan hayvana denk bir hayvan olup olmadığını tespit için iki hakem belirlenmesi ve hakemin konu ile ilgili hüküm vermesi”²⁰⁸ şeklindedir.

Müslümanlar için karşılaştıkları sorunlarda başvuracakları iki kaynaktan ilki Kur’an, ikincisi sünnettir. Bir Müslüman için bir diğer konularda olduğu gibi aile içi sorunların çözümünde rehberlik anlamında en güzel örnekler Hz. Peygamberin uygulamalarında bulunmaktadır.²⁰⁹

²⁰¹ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 42.

²⁰² en-Nisâ 4/35.

²⁰³ es-Sâd 38/22.

²⁰⁴ el-Hucurât 49/9.

²⁰⁵ el-En’âm 6/114.

²⁰⁶ el-Mâide 5/42-43.

²⁰⁷ en-Nisâ 4/65.

²⁰⁸ el-Mâide 5/95.

²⁰⁹ Certel, “*Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları*”, 38.

Kur'an'da, yukarıda belirtildiği üzere nizalı konularda Hz. Peygamberi kararına gönülden razı olunması şartıyla Müslümanlara hakem tayin etmeleri emredilerek ve Hz. Peygamberin Müslümanlar için “güzel bir örnek (üsvetün hasenetün) olduğuna²¹⁰ işaret edilerek, aile meseleleri dahil ihtilaf ve problemlerin çözümünde Müslümanların Hz. Peygamberin hakemliğine başvurması ve benzer problemleri çözecek hakemlerin O'nun örneğinde çözümler üretmesi vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamberin hicretten sonra devlet başkanı ve hakem olarak hem Müslümanların kendi aralarında hem de gayri müslimlerle aralarında meydana gelen uyuşmazlıkları çözüme hakemlik uygulamasını tatbik ettiği, bu konuda hakemlere bazı emir ve tavsiyelerinin olduğu görülmektedir.²¹¹

Hz. Peygamber döneminde, hakemlik uygulamasına konu olan farklı konulardaki ihtilafların çözümünün Sünnet ile tescil ve teyit edildiği fıkıhçılar tarafından kabul edilen bir husustur.

Kadı Şureyh'in, babası Hânî'den hakemlikle ilgili naklettiği olay şu şekildedir:

Hânî, kavmiyle birlikte heyet olarak Hz. Peygamber'e gelmişti. Allah Rasûlü, kavminin Hânî'ye Ebû'l-hakem (hakemlerin piri) şeklinde seslendiklerini işitince onu çağırarak ve şöyle dedi:

-Şüphesiz hakem olan Allah'tır, hükmü vermek de O'nun hakkıdır. Niçin Ebû'l-hakem künyesini kullandın?

-Kavmim bir hususta anlaşmazlığa düştüğünde bana başvurur ve ben de aralarındaki uyuşmazlık konusunda hükmümü söylerim. Sonuçta taraflar benim hükmüme rıza gösterir.

- Ne kadar güzel! Çocuğun var mı?

- Şureyh, Abdullah ve Müslim

- En büyüğü kim?

- Şureyh

- Öyleyse sen Ebû Şureyh'sin.

Hz. Peygamber bu konuşma sonrasında Ebu Şureyh ve çocuklarına duada bulundu.²¹²

²¹⁰ en-Nisâ 4/65; el-Ahzâb 33/21.

²¹¹ Akgündüz, “*Hakem*”, 15/172.

²¹² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 62; Tirmizî, “Deavât”, 82.

Hiz. Peygamber Kuba sakinlerinin birbirlerine taşla saldırdıklarını haber aldığında: “Onları getiriniz, uzlaştırılm, aralarında sulh için arabuluculukta bulunalım”²¹³ buyurarak aralarındaki ihtilafı çözmüştür.

Hiz. Peygamber, iki Sahabi arasında borç sebebiyle oluşan ihtilafı, alacaklınm alacağının yarısından vazgeçmesi, borçlunun da borcunun yarısını ödemesi teklifini sunarak arabuluculuğu uygulamış ve sorunu halletmiştir.²¹⁴

Hiz. Peygamberin hakemlik-arabuluculuk vasfıyla müdahil olup sorunu çözüme kavuşturduğu başka bir olay ise şu şekilde gerçekteşmiştir:

Hiz. Zübeyr ile Medine’li Humeyd arasında, Zübeyr’in bahçesinden geçip Humeyd’in bahçesine akan su sebebiyle çıkan anlaşmazlığı Peygamberimize arz ettiler. O’da arabulucu vasfıyla: “Zübeyr, ağaçlarını sulayınca bırak, Humeyd de sulasın” dedi. Humeyd (hakkaniyete uygun) bu karara sinirlenerek hiddetlenmiş, bunun üzerine Peygamberimiz (Humeyd’e ders verir nitelikte Zübeyr’e hitaben): “Zübeyr, ağaçlarını sula, havuzlardan taşıncaya kadar da suyu tut”²¹⁵ buyurarak ihtilafa son noktayı koymuştur.

Karaman’a göre Hiz. Peygamber bu olayda öncelikle hak sahibi olanın hakkını alması gerektiğini ifade etmiştir.²¹⁶ Ayrıca bu hadiseden, verilen karardan herhangi bir mağduriyet yaşamadığı halde anlaşmaya yanaşmayanlara, Hiz. Peygamberin müsamaha göstermediği de anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber ihtilafların çözüme kavuşturulmasının hem hukuki açıdan hem de manevi açıdan önemine vurgu yaptığı bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

Allah’a şirk koşan müşrikler ve birbirlerine (karşı) kin, düşmanlık ve kırgınlık besleyen Müslümanlar hariç (olmak üzere), Allah’ın herkesi affetmesi için pazartesi ve perşembe günlerinde Cennet’in kapıları açılır.” Sonrasında da Cenabı Hak şöyle buyurur: "Bu ikisi anlaşıp barışana kadar bekleyin."²¹⁷

Evs ve Hazrec kabilelerinden iki kişi arasındaki kavga yakınlarının da katılımıyla büyümuş, olaydan haberdar olan ve sonrasında müdahale eden Hiz. Peygamber kavgayı ayırarak aralarında barışı tesis etmiştir. Yine Ensar’dan İmran, karısının akrabalarını

²¹³ Buhârî, “Sulh”, 1.

²¹⁴ Buhârî, “Sulh”, 10.

²¹⁵ Buhârî, “Şürb”, 6.

²¹⁶ Karaman, “Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah’ın Davranışları”, 142.

²¹⁷ Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, *el-Câmiu’s-sahih* (İstanbul: Çağrı Yay., 1992), “el-Birr ve’s-Sıla”, 11.

ziyaretine izin vermemiş, bu sebeple iki tarafın yakınları arasındaki kavgayı Hz. Peygamber bir hakem göndererek sonlandırmıştır.²¹⁸

Hz. Peygamber: “Sizden herhangi birinize (bir) din kardeşi özür dilemek ve barışmak amacıyla gelirse, (diğeri) kabul etsin. Eğer geri çevirirse, bütün mü’minlerin etrafında toplanacağı Havz-ı Kevser’e gelemes”²¹⁹ buyurarak sulh olmanın önemini vurgulamıştır.

Yine eski bir miras ihtilafında Hz. Peygamberin hakemliğine başvurulması ile ilgili Hz. Ümmü Seleme’den gelen rivayet şu şekildedir:

Peygamberimize eski (den kalma) bir miras davasını çözmek üzere iki kişi müracaat eder. Davayı çözmeye yardım edecek delilleri olmadığını gören Allah’ın Elçi’si, “Siz bana gelip dava açıyorsunuz. Ben de bir beşerim. Belki sizin bazınız bazınızdaki daha düzgün ve belîğ (etkileyici) bir şekilde ifade edilebilir. Ben de işittiğime göre hüküm veririm. Şunu iyi biliniz ki, zahir delillere istinaden kime hakkı olmadığı halde kardeşinin hakkını vermiş olursam, o, bunu almasın. Zira bu durumda ben ona Cehennem’den bir ateş parçası vermiş olurum” diye açıklamada bulununca, iki adam da ağlayarak “Benim hakkım kardeşimin olsun!” der. Hz. Peygamber de “Madem böyle diyorsunuz, o zaman gidip malı taksim ediniz. Sonra hakkı araştırınız. Bundan sonra da kura ile kendi payınıza düşeni belirleyip helâlleşiniz!”²²⁰

Bu hadiste Hz. Peygamber, Müslümanlardan birbirlerinin haklarını gözetmelerini isteyerek, delili yok diye bile bile din kardeşinin hakkını yemenin vahim sonuçları olacağı hakkında Müslümanları kesin bir şekilde ikaz etmiştir.

Bir diğere örnek babasının borçlu olduğu kişi ile anlaşmazlık yaşayan Cabir b. Abdillâh’ın talebine binaen, Hz. Peygamberin ihtilaf konusunda hakemlik yaparak helâlleşmelerini sağlaması da²²¹ arabuluculuğun önemini gösteren önemli delillerden biridir.

Hz. Peygamber: “Haramı helal yahut helalı haram yapmadıkça, Müslümanlar arasında sulh, arabuluculuk caizdir”²²² buyurarak cevaz verilen veya verilmeyen arabuluculuk hakkında sabit bir ilke belirlemiştir. Eğer arabuluculuk haramı helal veya helalı haram yapmıyorsa caiz, aksi durumda ise caiz değildir. Nitekim bu hadis uyarınca fıkıhçılar haram veya helal olan arabuluculuk şeklinde ikili ayırımı gitmişlerdir:

²¹⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 6/446.

²¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim *en-Nisâbü’rî, el-Müstedrek ale’s-sahîhayn* (Beyrut: Mektebü’l-Matbûati’l-İslâmiyye, ts.), 4/154.

²²⁰ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 7.

²²¹ Buhârî, “Sulh”, 12.

²²² Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 12.

Onlara göre, haram olan domuz etini helal sayma, keyfi olarak orucun farz hükmünü düşürme, faiz alıp yeme şeklinde olanlar haram olan arabuluculuktur. Bu şekilde yapılan arabuluculuk kabul edilemez. Helal arabuluculuk ise adalet ve ilim sahibi ehil kimselerin devreye girmesiyle gerçekleşen Allah'ın razı olduğu ve tarafların da ikna olduğu arabuluculuktur.²²³

Yine Hz. Peygamberin sulha aracılık etmenin ibadetler çerçevesinde derecesinin önemine vurgu yaptığı ifadesi şu şekildedir: “Size oruç, namaz, hac ve sadakadan daha faziletlisini söyleyeyim mi?” diye sormuş. Oradakilerde “Evet yâ Resulallah” deyince, Hz. Peygamber: “Kişilerin arasını bulup barıştırmaktırYine başka bir hadis-i şerifte: “Size oruç, namaz, hac ve sadakanın derecesinden daha faziletlisini söyleyeyim mi?” “Evet ya Rasulü Allah denilince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kişilerin arasını bulup barıştırmaktır (ıslâhu zâti'l-beyn)”.²²⁴

İbn Ömer'den gelen ve ihtilafli taraflar arasında Hz. Peygamberin arabuluculuk vasfıyla sorunu çözdüğüne dair bir diğer rivayet ise şöyledir:

Bir adam selem yoluyla bir ağaçtaki hurmaları sattı. Fakat o sene o ağaçta hiç ürün olmadı. Satıcı ile alıcı anlaşmazlığa düşerek davalarını Hz. Peygamber'e getirdiler. Hz. Peygamber satıcıya: “Onun parasını nasıl helal sayarsın, parayı geri ver” dedi. Sonra da: “Hurma, üzerinde akit yapılacak hale gelinceye kadar onu selem yoluyla satmayın.”²²⁵

Bu hadise göre Hz. Peygamber henüz mevcut olmayan, olup olmayacağı da kesin olarak bilinmeyen mahsullerin satışını yasaklayarak bu konuda çıkması muhtemel ihtilafları önlemiştir.²²⁶

Hendek Savaşı'nda aralarındaki anlaşmayı bozarak Müslümanlara ihanet eden ve onları zor durumda bırakan Benî Kureyza Yahudileri savaş bittikten sonra Müslümanlar tarafından kuşatıldılar. Çaresiz kalan Beni Kureyza bir hakem tayin ederek onun vereceği hükme razı olacaklarını bildirdiler ve hakem olarak Sa'd b. Muâz'ı tayin etmek istediler. Hz. Peygamber de bunun üzerine hakemlik yapmak üzere Sa'd'ı görevlendirmiştir.²²⁷

²²³Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhâmmed İbn el-Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350), *İ'lâmü'l-muvakkûn an rabbi'l-âlemîn* (Beyrut: Dâru'l-cil, ts), 1/109-110.

²²⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50.

²²⁵ İbn Mâce, “Ticârât”, 61; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, el-Muvattâ' (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1997), “Büyü”, 21; Buhârî, “Selem”, 2.

²²⁶ Bu hadiste yasaklanan Selem Akdi'ne sonraları insanların ihtiyacına binaen cevaz verilmiştir.

²²⁷ Buhârî, “Cihad”, 168; Müslim, “Cihad”, 64; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 1/587.

Sonuç olarak yukarıdaki hadislerden anlaşıldığı üzere Kur'an'da çözümü bulunamayan ihtilaflarda hakemlik yapması hususunda ilk başvuru mercii Hz. Peygamber olmuştur. Bazen tarafların talebi üzerine, bazen de olaya şahit olduğu anda bizzat devreye girmek suretiyle arabulucu olarak sorunları çözmüştür ve örnek uygulamalara imza atmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber, tarafların güvenini kazandığından, tartışma konusu olan ihtilaflar O'nun arabuluculuğunda hemen çözüme kavuşmuş, insanlar huzura ermiştir.²²⁸

2.2.3. Sahabe Döneminde

Hız. Peygamber ve sonrasında raşid halifeler döneminde, özellikle Müslümanlar arasında karşılaşılan ihtilaflarda yargıdan önce arabuluculuk teşvik edilmiştir. Sahabe döneminde de hakemlik uygulamalarına rastlanmaktadır. Bilhassa ilk halifeler döneminde mahkemelerde yargılama işlerini yapacak kadılar tayin edilirken bazen de arabuluculuk için hakemler görevlendiriliyordu. Özellikle Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde kendi meseleleri de dahil ihtilafların çözümü için da bizatihi hakemlere başvurmuşlardır.²²⁹ Hz. Ömer'in Kûfe'de kadı olan Ebu Musa el-Eş'ari'ye yazdığı yargılama ile ilgili talimatnamesinde: "Hasımları arabuluculuğa yönlendirin. Zira davaların mahkemeye taşınıp orada hüküm verilmesi aralarında düşmanlık meydana getirir"²³⁰ diyerek Hz. Peygamberin helalin haram, haramın helal yapılmaması ilkesinden hareket edilerek her konuda arabuluculuk yapılabileceğini vurgulamıştır.

Hız. Ömer dönemindeki hakemlikle ilgili bir diğer örnek ise, taraflardan birinin kendisinin olduğu bir vakada, arabuluculuk süreçlerini çok iyi yöneten Şurayh'ı görevlendirmesidir. Olay şöyle aktarılır:

Hız. Ömer bir at satın almak için pazarlık yapar. Fakat hızını denemek için ata bindiğinde at ölür. Hız. Ömer ayb muhayyerliği ile atı geri vermek istediğinde adam kabul etmez. İki tarafın da rızası ile Şurayh'ın hakemliğine gidilir. Sürecin devamında, Şurayh Hız. Ömer'in atı zorladığı kanaatine varmış ve "Ey Müminlerin emiri! Ya satın aldığın şeyi al ya da aldığın gibi iade et." diye hüküm vermiştir. Hız. Ömer: "Hüküm dediğin böyle olur." demiş ve onu Kûfe'ye kadı olarak tayin ederek taltif etmiştir.²³¹

²²⁸ Şen, "İslam Hukukunda Arabuluculuk", 119.

²²⁹ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, 221-222.

²³⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 20/134; Mecelle, md. 1826.

²³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/102.

Hız. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen halifelikle ilgili anlaşmazlıkta, Muaviye'den gelen her iki taraf da hakem tayin etsin teklifi Hız. Ali tarafından kabul edilince, Hız. Ali'nin hakemi Ebu Musa el-Eş'ari, Muaviye'ninki ise de Amr İbnü'l-As olmuştur ve bu konuda taraflar bir "Tahkimname" imzalamışlardır. Sıffin Savaşı sonucu ortaya çıkan bu ihtilafli mesele, tarihte "hakem olayı" olarak anılmakta ve tahkim yöntemiyle hakemliğin (arabuluculuğun) ortaya çıktığı ilk örnek sayılmaktadır.²³²

2.3. Eşler Arası Şiddetli Geçimsizlik Şekilleri

Eşlerin temelini attığı ailede, kurulan yuvanın devamı için, uyulması gereken dini, hukuki ve ahlaki kurallar vardır. Bu kurallara göre ilişkiler sürdürülürse herhangi bir sorun yoktur. Ancak tersi olur da eşler arasındaki ilişkilerde hakka riayet gözetilmezse aile sarsılmaya başlar. Bunun neticesi olarak dini ve hukuki yani maddi ve manevi tedbirlerin müdahalesi gerekli hale gelebilir.

Kur'an'da eşlerin birbirlerine örtü oldukları vurgulanarak²³³ ailede eşlerin birbirlerinin hatalarını, kusurlarını yüzlerine vurmamaları, bazen sabırla bekleyerek, bazen karşılıklı konuşarak bu hususları büyütmemeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Eşler arası ilişkilerin temelinde bu hassasiyete rağmen bazen karı veya kocadan birinden kaynaklı (nüşûz) bazen de her ikisinden kaynaklı (şikâk) geçimsizlikler ortaya çıkmaktadır.

2.3.1. Nüşûz

Nüşûz kelimesi sözlükte "yüksek yer, tümsek, yükselmek ve ayağa kalkmak"²³⁴ anlamlarına gelmektedir.

Bilmen, nüşûza sözlükte "serkeşlik" anlamı vermiş, terim anlamı olarak ise "kadının zevcine kafa tutması, isyankâr hareketlerde bulunması, kocasının yanında bulunmayı terk etmesi gibi şeylerdir"²³⁵ şeklinde tarif etmiştir.

²³² İsmail Yiğit, "Sıffin Savaşı", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/108.

²³³ el-Bakara 2/187.

²³⁴ Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus* (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt 1975), 15/354.

²³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı-Kerim'in Türkçe Meal'i-Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yay., 1990), 2/585.

Konu ile ilgili ayette şöyle buyurulmaktadır:

Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.²³⁶

Nüşûz'un terim anlamı konusunda bu ayet kaynaklı birçok farklı görüş vardır. İtaatten yola çıkanlar, ayete göre kocayı merkeze alarak, genelde ailenin iâşesini temin eden, ailenin reisi ve koruyucusu,²³⁷ olması sebebiyle kocanın üstünlüğüne işaret ederek karısının kocasına itaat etmesi gerektiğini vurgulayarak terim anlamını bu ölçüte göre yapmışlardır. Buna göre terim olarak nüşûzu, kadının kocasına itaat etmemesi, kin ve nefret beslemesi, kendini kocasından üstün görmesi şeklinde tanımlamışlardır. Kur'an ve hadislerde nüşûz halinde kadınlara yönelik önerilerin fazlalığı ve kocasına itaatin vurgulanması, fıkıh eserlerinde daha çok kadının nüşûzuna yer verilmesine sebep olmuştur. Diğer alimler bu kavramın tanımına, yukarıdaki anlamlardan farklı olarak kadının normalin dışında tavır değişikliklerini de ilave ederek nüşûz kavramının kapsamını geniş tutmuşlardır.²³⁸

Cessâs tarafından Nisa Suresi 34. ayetinden hareketle nüşûzun terim anlamı şu şekilde yapılmıştır:

Bu ayete göre nüşûz, kadının kocasına itaati terk etmesidir. Kadınların kocalarına karşı itaatkâr olmalarının gerekliliğini ifade eden ayette, bazı yanlış tavırlar sebebiyle itaatten vazgeçen, dinin kendisi için çizdiği sınırların dışına çıkan, kısaca başkaldıran, isyan eden kadın için "naşizât", bu durumun aksine itaat eden salih kadınlar için ise "kânitât" kavramları kullanılmıştır.²³⁹

²³⁶ en-Nisâ 4/34. Bu ayetin tefsiri hakkında farklı bakış açısı ile Âlûsî şu açıklamayı yapmaktadır: "(Naşize kadın) size uyum sağlamayacaklarından ve başkaldırmalarından korktuğunuz kadın demektir. Nüşûz, neşz veya neşez kelimelerinden gelmez. Bu kelime "yüksekçe yer ve yükselmek" anlamına gelmektedir. İşte nüşuz hallerinde o kadınlara nasihat ediniz. Onlara "Allah'tan sakınınız ve bu davranışınızdan vazgeçin" deyiniz. Ayetin zahirinden anlaşılan burada, nüşûzun vukuu halinde değil de nüşûzdan endişelenme durumunda alınması gereken tedbirlerden bahsedilmektedir. Nüşûz vâki olsaydı, zaten "nüşûz eden kadınlar" ifadesi kullanılırdı. Zaten burada kastedilen de bu değildir. bk. Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azîm ve'sseb'i'l-mesânî*, tsh. Muhammed Hüseyin Arab (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1997), 5/25.

²³⁷ en-Nisâ 4/34.

²³⁸ Avcı, "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu", 476.

²³⁹ Ebû Bekir er-Râzî el- Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2/187.

Bazı alimler nüşûzu “kadının kocasına buğz edip başkasını sevmesi,”²⁴⁰ bazıları da “kadının kendisini kocasından üstün görmesidir”²⁴¹ şeklinde tanımlamışlardır. Bu iki tanıma göre bu durumlarda devamlılık esasına göre kurulan evliliğin sürdürülmesi mümkün değildir. Çünkü evliliğin temeli karşılıklı sevgi ve saygıdır. Özellikle kadının kocasına nefret beslemesi veya bir başkasını sevmesi, karı koca ilişkisinin temeli olan sevginin yok olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sevgi ve saygının bulunmadığı bir ortamda anlaşmazlıklar ortaya çıkmakta ve bu durumlar şiddetli geçimsizliğe sebep olmaktadır.²⁴²

Kadının kendisini kocasından üstün görmesine örnek olarak rivayete göre Kureyş’in ileri gelen ailelerinden olan Zeyneb bint-i Cahş’ın kocası azatlı bir köle olan Zeyd b. Harise idi. Bu sebeple Zeyneb’in, kendini kocasından mevki olarak üstte görmesi şiddetli geçimsizliğe neden oluyordu. Bu sebeple Zeyd, Zeyneb’i boşamak istemiş, isteği Hz. Peygamber tarafından birçok kez geri çevrilmiş fakat sonuçta boşanma gerçekleşmişti.²⁴³ Bu olay, Kâsânî’nin ifade ettiği gibi, sonraki fakihlerin birçoğu tarafından kocanın kadına denk olması gerektiği görüşüne dönüşmüş ve “evlilikte denklik” konusunu nefaz (geçerlik) şartı saymalarına sebep olmuştur.²⁴⁴ Aslında bu rivayette Hz. Peygamberin tavrından yola çıkılarak soy, kabile üstünlüğünün boşamaya bir sebep olmadığı, evliliğin devamı için eşlerin sabretmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak evliliğin devamı boşamaya kıyasla daha fazla zarar verici hale gelirse, bu durumda da boşamaya müsaade edilmektedir.

Kadının sebep olduğu geçimsizliği ifade eden nüşûz’un başka bir tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Kocaya itaat etmesi kendisi üzerine vacip olan durumlarda kadının

²⁴⁰ Huseyn b. Muhammed Ragıb el- İsfehânî, *el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylani. (Kahire: Şeriketu ve Matabaatu Mustafa el-Bani, 1961), 495.

²⁴¹ Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-ur'ân* (Beyrut: Dâru'l-U'lûm, 2005), 3/76; Ayrıca Yazır, bu durumu “güya kadın, kendisini kocasından yüksek/üstün görerek, evlilik akdinin kocası lehine kendisine yüklediği itaatini kaldırmakla kendisini yüceltmış olmaktadır” şeklinde açıklamıştır. bk. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 2/517.

²⁴² Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 93.

²⁴³ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 14/124.

²⁴⁴ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/501; eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/270; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/68.

kocasına itaat etmemesi ve ondan nefret etmesidir.”²⁴⁵ Kocasına itaati terk eden isyankâr kadına, kendisindeki sertlik ve dik başlılık sebebiyle nâşize kadın denir.²⁴⁶

Genel olarak kocanın dinen ve hukuken makul ve meşru taleplerine kadının itaat etmesi gerekmektedir. Kocanın dinen meşru cinsel talepleri, kadının kocanın tahsis ettiği evde oturması ve kocasının izni olmadan evden ayrılması, eve hiçbir kimseyi kabul etmemesi kocaya itaatin gerekli olduğunu gösteren örneklerdendir. Bugün haberleşmenin geliştiği bir dönemde izinle ilgili hususların esnetilmeye müsait olduğu da bir gerçektir.

Bazı Şafii²⁴⁷ ve Hanbelî fakihleri,²⁴⁸ kadının nüşûzunun sözle veya fiille olabileceğini belirtmişlerdir. Buna göre aşağıdaki görüş kadının nüşûzunu en kapsamlı şekilde ortaya koymaktadır:

Nüşûzun sözlü olmasından kasıt mesela önceden kendisine seslendiğinde “efendim, buyur” diyerek söz dinleyen kadının, sonraları bu tavra aykırı hareket ederek ya nefret tavırlarıyla hiç cevap vermemesi veya “gelmiyorum, ne var!!!” tarzıyla sert ve kırıcı cevaplar vermesidir. Fiili olmasına örnekler ise daha önce yanına vardığında hemen yerinden ayağa kalkarak bir şey isteyip istemediğini sorarken, sonradan bunlara aykırı hareket etmesi, kocası eve girmek istediğinde izin vermemesi, ona kapıyı kapatması ve güzel koku sürünmemesidir.²⁴⁹ Bu durumlar, o kadının nüşûzuna ve isyankâr durumuna ait belirtilerdir. Bu gibi durumların varlığı geçimsizlik endişesi doğurur.²⁵⁰

Bu iki duruma bir de söz ve fiilin beraber olduğu kadının nüşûz durumu da ilave edilebilir. Nüşûzun sözlü ifade ile gerçekleşmesi anında beraberinde öfke ve nefret tavırları sergilemek; fiili yapılması esnasında ise bunu sert ve kırıcı sözlerle desteklemek gibi. Bu durumda nüşûzun şiddetinin daha da ağır olacağı ve eşler arası ilişkileri daha çok sarsacağı muhakkaktır.

Kur’an’da erkeğin nüşûzu ile ilgili ayette “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır.”²⁵¹ buyrulmaktadır. Ayete göre nikah akdi gereği kadının hakları olan nafaka, cinsel faydalanma, geceleri evde kalma

²⁴⁵ Amed b. Teymiyye Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Feteva*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed en-Necdi (Riyad: Matabiü'r-Riyad, 1962), 14/211.

²⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/187.

²⁴⁷ Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Kitabu'l-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzebi li'ş- Şirazi* (Kahire: Darü'l-Hadis, 1995), 18/145.

²⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/295.

²⁴⁹ eş-Şirbîni, *Muğnil Muhtac*, 3/251.

²⁵⁰ Nevevî, *Kitabu'l-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzebi li'ş- Şirazi*, 18/145.

²⁵¹ en-Nisâ 4/128.

vb. hususlarda kocanın sorumluluklarını ihmal etmesi veya karısına karşı sevgisiz ve ilgisiz olması ile aile reisliği hakkını kötüye kullanarak karısına zulmetmesi”²⁵² gibi hususları kocanın nüşûzuna örnek olarak vermek mümkündür.

Bu ayette erkeğin sebep olduğu nüşûzdan dolayı eşlerin kendi aralarında anlaşmasının veya arabulucu vasıtasıyla sorunlarının çözülmesinin daha hayırlı olacağı vurgulanmaktadır. Bu durumda sulh yolunun tercih edilmesi, geçimsizliğin devam etmesinden ve de boşanmaktan daha hayırlı olacaktır. Zira toplumun temeli olan ailenin dağılmaması için öncelikle eşlerin kendi aralarında sulhe yaşaması, bu mümkün olmuyorsa arabuluculuğun devreye girmesi, sonuç itibarıyla toplumun huzuru bakımından büyük öneme sahiptir. Yargıdan önce bu süreçleri çalıştırmak, Ku’an’ın da izlediği, tavsiye ve teşvik ettiği bir yoldur.²⁵³

Yine nüşûz’un “eşlerden her birinin diğerinden (karşılıklı olarak) nefret etmeleridir”²⁵⁴ şeklindeki tanımına göre bunun emareleri kadının kötü huya sahip oluşu ya başkasıyla evlenmeyi arzu etmesi ya da erkeğin kaba ve sert mizaca sahip oluşu olabilir.

Yukardaki bilgilerden yola çıkarak bazı alimler nüşûzu “kadın tarafından kocasına itaatten vazgeçmesi, kocanın da eşine eziyet vermesi”²⁵⁵ şeklinde tanımlayarak, kadın ve erkeğin nüşûzunun farklı anlamları olduğunu ifade etseler de bazılarının nüşûzu “eşlerden her birinin diğerlerinden nefret etmesi”²⁵⁶ şeklindeki tariflerinden ister kadın tarafından olsun isterse erkek tarafından olsun Nüşûzun aynı anlamalara geldiğini ifade ettiklerini söylemek mümkündür. Kur’an’da geçimsizlik sebebinin karı veya kocadan kaynaklı ve hatta karşılıklı olması hallerinin hepsinde nüşûz ifadesinin kullanımı bu görüşe dayanak olmuştur.²⁵⁷

Yukardaki tanımlardan farklı olarak Esed nüşûzu “karı kocanın karşılıklı kötü niyetli olması” şeklinde tanımlayarak nüşûz’un daha çok psikolojik yönüne vurgu

²⁵² Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 477.

²⁵³ Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 117.

²⁵⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru Sühnûn, 1997), 3/41-42.

²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/418.

²⁵⁶ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/283.

²⁵⁷ en-Nisâ 4/34 (Kadının Nüşûzu); en-Nisâ 4/128 (Erkeğin Nüşûzu); en-Nisâ 4/35 (Her iki tarafın karşılıklı nüşûzundan bahseder).

yapmıştır. Buna göre nüşûz, karı kocanın bilinçli bir şekilde her türlü kötü davranışı sergileyerek birbirlerini ruhsal açıdan baskı altına almalarıdır.²⁵⁸

Kutub tarafından yapılan nüşûz’la ilgili “itaat etmeme, birbirlerinden yüz çevirme ve karşılıklı nefret etmedir” şeklindeki tanım, bütün tanımların özeti niteliğindedir. Buna göre nüşûzu yalnızca kadın kaynaklı düşünenler “itaatsizlik etme, kafa tutma, karşı gelme” anlamlarında yoğunlaşmışlardır. Karı ve kocadan kaynaklı düşünenler ise daha çok “karşılıklı nefret etme ve birbirlerinden yüz çevirme” anlamları üzerinde durmuşlardır.²⁵⁹

Sonuç olarak İbn Âşur’un nüşûz için “karı-koca uyumuna aykırı olan durumlar” şeklindeki genel tanımı, bütün tanımları hem kapsamakta hem de özetlemektedir.²⁶⁰

2.3.2. Şikâk

Şikâk sözlükte “muhalefet etmek, ters düşmek, ayrılmak, düşmanlık etmek, iki grup veya iki kişi arasındaki anlaşmazlık ve uyuşmazlık”²⁶¹ anlamlarına gelmektedir. Şikâk’ı “karı kocanın tahammül edemeyecekleri hususlarda birbirlerine karşı ısrarcı tutum içinde olmaları”²⁶² şeklinde tanımlayan Zeydan’a göre “şikâk” kelimesinin hukuk dilindeki anlamı ile sözlükteki anlamıyla aynıdır.²⁶³

Kur’ân’da, başta kafirler olmak üzere Allah’a ve Peygamberine karşı çıkanların şiddetli cezaya çarptırılacağı ifade edilerek, özellikle kafirler olmak üzere bu özelliğe sahip olanları anlatmak için de genel olarak şikâk kavramı kullanılmıştır.²⁶⁴ Bu genel kullanım dışında sözlük anlamını içeren ayetler de vardır. Örneğin, “hak yoldan sapmak, ayrılmak”²⁶⁵, “ayrılığa düşmek”²⁶⁶, “düşmanlık etmek”²⁶⁷ ve “muhâlefet etmek”²⁶⁸ gibi.

²⁵⁸ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı* (Meal – Tefsir), trc. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 143. (Dipnot, 44)

²⁵⁹ Seyyid Kutub, *Fi Zilali’l-Kur’ân*, çev. Hacı Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Hikmet neşriyat, 1970), 3/213.

²⁶⁰ Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 94.

²⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 10/183.

²⁶² Abdülkerîm Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmi’l-mer’e ve’l-beytü’l-müslim fî’ş-şeriatî’l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1993), 2/143.

²⁶³ Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmi’l-mer’e ve’l-beytü’l-müslim*, 8/408.

²⁶⁴ bk. el-Haşr 59/4; en-Nisâ 4/115; Muhammed 47/32.

²⁶⁵ el-Bakara 2/176.

²⁶⁶ el-Bakara 2/137.

²⁶⁷ en-Nahl 16/27.

²⁶⁸ el-Enfâl 8/13.

Bu çalışmamayla ilgili olan anlam ise ayette “karı-kocanın ayrılığa düşmesi”²⁶⁹ olarak ifade edilmektedir.

Köse'nin şikâk'ın sebep sonuçlarını da kapsayan tanımını şu şekildedir:

Eşlerin karşılıklı olarak anlaşmazlığa ve geçimsizliğe düşmeleri, bu anlaşmazlığın uzaması, kimin hatalı olduğunun tam olarak bilinmemesi ve ilişkilerin giderek şiddetli çatışmaya dönüşmesi, bunun da zulüm ve adaletsizliğe yol açması sebebiyle işlerin iyice çıkmaza girmesi ve aile birliğinin devamının zorlaşarak, ailenin çözülmeyle sonuçlanacak noktaya gelmesidir.²⁷⁰

Günümüzde yapılan bir başka tanımda ise şikâk “medeni hukuk alanında şiddetli geçimsizlik olarak tanımlanmakta olup, doğrudan boşanma sebeplerinden biri olan ve aile birliğinin temelden sarsılmasına yol açan durumlar”²⁷¹ şeklinde ifade edilmektedir.

Bu tanımlarda kastedilen şikâk, tarafları düşmanlığa kadar sürükleyen ihtilaflar değil, fertler ve özellikle de eşler arasındaki uyumsuzluklar ve anlaşmazlıklardır.²⁷²

Şikâk'ın bir başka anlamı da karşıdakini kendi tarafına çekme ve bu hususta ısrarcı olmaktır. Buna göre karı koca ilişkilerinden kaynaklı şikâk; karı kocadan birinin diğerini kendisinin istediği tarafa çekme gayretlerini²⁷³ ve katlanamayacakları hususlarda karşılıklı olarak ısrarcı bir tutum sergilemelerini²⁷⁴ ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durumda sonuç olarak, eşlerden birinden veya karşılıklı olarak kaynaklanan sözlü, fiili veya psikolojik sorunlardan dolayı evliliğin devamı tehlikeye girmekte, aile yuvası dağılma ihtimali ile karşı karşıya kalmaktadır. Osmanlı döneminde ise, eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik mahkeme kayıtlarında “adem-i hüsn-i imtizac”, “adem-i hüsn-i muaşeret” ifadeleri ile yer almaktadır.²⁷⁵

Günümüz İslâm hukukçuları tarafından, karı koca ilişkilerinden kaynaklı şiddetli geçimsizlik için “fena muâmele” ve bu sebeple boşanma için ise “zarar ve şikâk sebebiyle tefrik veya tatlik (boşanma)” ifadeleri kullanılmaktadır.²⁷⁶ Muhammed Ebû Zehra ayetteki şikâk kavramının karı koca arasındaki münasebetlerden ortaya çıkan her

²⁶⁹ en-Nisâ 4/35.

²⁷⁰ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2. bs., 2014), 310.

²⁷¹ Eşref Yazar, *İslâm Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü* (Nüşûz) (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 40.

²⁷² el- İsfehânî, *el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*, 276.

²⁷³ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2/289.

²⁷⁴ Zeydan, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim*, 2/143.

²⁷⁵ Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 478.

²⁷⁶ Ebû Zehra, *Ahvalü's-şahsiyye*, 360.

çeşit geçimsizlik halini içerdiğini söyleyerek her iki eşin de kötü muamele ve geçimsizlik durumunda, hakemlik yöntemine müracaat etmelerinin vacip olduğu”²⁷⁷ şeklindeki kanaatini ifade etmiştir.

Ailede huzur ve düzenin bozulması eşlerden sadece birinden kaynaklanıyorsa nüşûz, karı kocanın karşılıklı anlaşmazlıklarından, hukuk ihlâllerinden ve geçimsizliklerinden kaynaklanıyor ve bu durumun devamı ayrılmalarına, ailenin dağılmasına sebep oluyorsa şikâk gerçekleşmiş olur.²⁷⁸

Günay, nüşûz ve şikâk kavramları arasında anlam kargaşası olduğunu nüşûz kelimesine verilen geçimsizlik manasında bir yanlış anlama olduğunu, aslında verilen mananın şikâk kelimesinin manası olduğunu belirtmiştir ²⁷⁹. Bir başka ifade ile eşler arası nüşûz durumunda henüz karşılıklı nefret hali yoktur. Şikâk'ta ise; sosyo, ekonomik ve kültürel yapı ile eğitim düzeyi farklılığı gibi nedenlerle karı kocanın uzlaşma zemini bulamamaları, ailedeki birliği sağlıklı ve huzurlu bir şekilde yürütememeleri durumu söz konusudur. Nüşûz karı veya kocanın birinden kaynaklanır, yani tek taraflıdır, şikâk ise müşâralet-ortaklık ifade eder ve iki taraf arasında bir tür kutuplaşma söz konusudur.²⁸⁰

Hz. Peygamber, diğer alanlarda olduğu gibi aile hayatında da Müslümanlara en güzel örnektir. O, evlilik hayatı boyunca eşlerinden hiçbirine sözlü ve fiziksel şiddet uygulamamış, hakaret içeren hiçbir davranışta bulunmamış, bilakis ev işlerinde onlara yardım ederek sevgi ve saygı çerçevesinde aile hayatını sürdürmüştür. Müslümanlara, kadınlar hakkında sürekli güzel davranışta bulunmalarını, onları sürekli kendi zaviyelerinden düzeltmeye kalkmamalarını, her türlü ihtiyaçlarını karşılamalarını tavsiye ederek “Sizin en hayırlınız, eşlerine (zevcelerine) en güzel ve nazik davrananınızdır”²⁸¹ hadisiyle de bunu özellikle vurgulamıştır.

2.3.3. Nüşûz ve Şikâk İçin Çözüm önerileri

Aile birliğinin devamı, eşlerin sevgi ve saygı temeline dayalı uyum içinde olmalarının yanı sıra, ailede karı ve kocanın konumuna riayet edilmesi ilkesi ile de

²⁷⁷ Ebû Zehra, *Ahvalü 'ş-şahsiyye*, 363.

²⁷⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Türkçe Meâl ve Tefsir) (Ankara: DİB Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2006), 2/40.

²⁷⁹ Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/303.

²⁸⁰ Yazar, *İslâm Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü* (Nüşûz), 40.

²⁸¹ İbn Mace, *Nikah* 50.

yakından ilgilidir. İslam'a göre karı-koca konumu ile ilgili, daha önce Nisâ Suresi 34. ayette belirtildiği üzere koca evin reisi ve hamisi, genel olarak işeyi temin edendir. Kadın ise ev idaresinde kocasının yardımcısıdır ve bu konuda kocanın meşru isteklerini yerine getirmek durumundadır. Eşler, İslam hukukunda da kabul gören karı kocanın bu konularına riayet etmek ve ailenin devamını sağlamakla yükümlüdürler.

Temelde kocanın sorumluluğunda olan ev idaresi zaman zaman eşler arasındaki anlaşmazlıklara konu olmaktadır. Burada ev idaresinden kasıt, başta karı koca ilişkileri olmak üzere, mali konular, çocukların yetiştirilmesi vb. temel konulardır. Bu tür konulardaki ihtilaflarda karı-kocaya önerilen çözüm yolları birbirinden farklıdır. Örneğin Nüşûz durumunda sorunun sebebi kadın olduğunda, evdeki sorumluluğun büyük bir kısmı üzerinde olan erkek, aşağıda açıklandığı üzere farklı çözüm yollarına sahiptir ve nihayet diğer yöntemlerden herhangi bir sonuca ulaşamazsa boşama yetkisini kullanarak sıkıntıya son verebilmektedir. Tersi durumda ise, kadının başta boşama yetkisi olmak üzere kocanın sahip olduğu diğer çözüm yollarının hepsini kullanmadığı ortadadır.

Diğer taraftan eşlerin her ikisinin sebep olduğu şiddetli geçimsizlikteki (şikâk) çözüm önerisi daha farklı olmaktadır. En temel farklılık, karı veya kocanın birinden kaynaklı geçimsizlik olarak ifade edilen nüşûzun çözümü, sorunun sebebi olmayan eşe tavsiye edilirken; karşılıklı anlaşmazlık hali olan Şikâk'taki çözüm, üçüncü kişilere yani hakemlere-arabuluculara önerilmektedir.²⁸²

2.3.3.1. Nüşûz İçin Çözüm Önerileri

Yukarda değinildiği üzere nüşûz olarak ortaya çıkan geçimsizliğin kaynağı ya kocadır ya da kadındır. Kocanın nüşûzu durumunda kadına ait çözüm önerisi ile ilgili ayette “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır”²⁸³ buyurularak, bu durumda kadının kocasına karşı tavrının nasıl olacağına işaret edilmektedir. Ayete göre kocanın geçimsizliği veya kendisine yüz vermemesinden dolayı kadının izleyeceği yol, kocası ile diyalog yöntemini kullanarak sulh yapmaktır.

²⁸² Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 95.

²⁸³ en-Nisâ 4/128.

Aslında kadın, kocasının geçimsizliği sebebiyle tek bir seçeneğe, yani sulha mahkûm değildir. Kadının bu sebeple aynı zamanda mahkemeye başvurup, kocasından ayrılma talebinde bulunabilme hakkı da vardır. Ancak aileyi toplumun temeli; sağlam ve inanlı nesillerin doğup büyüdüğü kutsal bir yuva gören İslam, öncelikle aile birliğinin devamına yönelik adımlar atılmasını tavsiye etmektedir. İşte bu sebeple ayet, kadına gerekirse birtakım özverilerde bulunarak öncelikle anlaşma yolunu tercih etmesini tavsiye ederek, bunun hayra daha muvafık bir tavır olduğuna işaret etmiştir. Fıkıh külliyatındaki bilgilere göre kadın mehir, nafaka gibi kocasının temin etmesi gereken ekonomik haklarda tamamen veya kısmen vazgeçerek veya çok eşlilik durumu varsa nöbet hakkını diğer eşe devrederek özverilerde bulunabileceği anlaşılmaktadır.²⁸⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki ayetin tavsiyesi gereği Allah'ın rızası olan anlaşma zemini için birtakım fedakarlıklarda bulunan kadının çabası, sonucunda sulh olsun veya olmasın, Allah katında karşılıksız kalmayacaktır. Sonuçta kadının yaptığı özverilere rağmen kocasının durumunda anlaşmaya dair bir değişiklik olmazsa kadın ikinci seçeneğe yönelebilmekte, yani mahkemeye başvurabilmektedir.

Ayette kocanın geçimsizliği yanında i'raz yani yüz çevirmesinden, yüz vermemesinden de bahsedilmekte ve bu halde de anlaşma yani sulh tavsiye edilmektedir. İ'raz, sözlükte, “yüz çevirmek”, “sırtını dönmek”²⁸⁵ gibi anlamlara gelir. Kocaya nispet edildiğinde ise “başka bir hanımla evlenme isteği sebebiyle hanımına mesafeli durması”, “hanımıyla cinsel ilişkiden uzak durması” ve “hanımından ayrılmak (boşanmak) istemesi”²⁸⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

Ayette, bahsedilen sulhun içeriğine, nasıl uygulanacağına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Çünkü zaman sürekli ilerlemekte, toplumsal yapı ve sosyal şartlar her daim değişim içinde olmaktadır. Bundan dolayı her dönemde değişen durumlara göre sulh yöntemleri de değişim göstermektedir. Çünkü her sorun kendi özel şartları göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturulma imkanına sahiptir. Bundan dolayı kocasıyla anlaşma yapmak isteyen kadının bu girişimi, dönemin şartları gereği farklı

²⁸⁴ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 5/404.

²⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/176.

²⁸⁶ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 5/399.

şekillerde yorumlanıp, uygulanabilir olma imkanına sahiptir.²⁸⁷ Yöntemler farklı da olsa önemli olan sulhun gerçekleştirilip, ailenin dağılmasını önlemektir.

Kadının nüşûzu halinde kocaya verilen nasihat etme yolu, kadına seçenek olarak sunulmamış olsa da bu yöntemi kullanmasında dinen ve hukuken bir engel yoktur. Bu birazda yaşanan dönemin toplumsal yapısı ve örf adetlerle ilgili bir husustur. Her ne kadar o dönemde kadınların kocalarına karşı statü bakımından bir şey söylemeleri örfeye göre çok hoş karşılanmasa da Hz. Peygamberin bazen hanımlarının tavsiyelerini dikkate aldığına dair rivayetler vardır.²⁸⁸ Sonuç olarak nasihat etme imkânı ve kapasitesi olan her kadının bu ve diğer konularda da gerektiğinde kocasına tavsiyelerde bulunabileceği de bir gerçektir.

Ayrıca kadına, ayette kocaya verilen yatağı terk ve dövme yetkisi de seçenek olarak verilmemiştir. Kadına yatağı terk etme yetkisi verilmesi halinde, belki bu durum kocanın beklediği bir hamle olup işine de gelebilir ve bu yetki anlamını yitirirdi. Diğer yöntem olan dövme tedbiri, hem fiziksel olarak kadının imkanının olmadığı ve kocaya verilen bir yetki bile olsa dinimizin hoş karşılamadığı, yapılmasını arzu etmediği ama o günün örfünde normal karşılanan bir eylemdir. Şayet kadın bu durumda nikah esnasında şart koştuğu talak hakkı, mahkemeye tefrik talebinde bulunma hakkı ve muhalea yapma imkânı olmasına rağmen kocasından ayrılmak istemezse elinde sulh ve fena muameleyi asgariye indirtme çabası dışında başka bir yolu kalmamış demektir.²⁸⁹

Sonuç olarak ayete göre her ne kadar kocanın nüşûzu halinde kadına nasihat etme yetkisi verilmemiş gibi anlaşılabilir da Hz. Peygamberin hanımlarının nasihat ve tavsiyelerini dinlediğini göz önüne alırsak, nasihatın ve diyalogun tüm erkek ve kadınlar

²⁸⁷ Hamza Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", Dini Araştırmalar Dergisi 5/4 (Haziran 2002), 6.

²⁸⁸ Ümmü Seleme'nin Hudeybiye Antlaşması sonrasında Hz. Peygamber'e verdiği tavsiyesi olumlu anlamda çok etkili olmuştur. Rivayete göre Hz. Peygamber, Hudeybiye antlaşmasının yazma işi bitince ashabına: "Kalkıp, kurbanlarınızı kesin ve sonrasında tıraş olun" diye emir verdi. Fakat bu emrini üç kere tekrar etmesine karşın hiçbir Sahabi yerinden kalkmamıştı. Bu duruma üzülen Peygamberimiz, kalkarak Ümmü Seleme'nin yanına gidip yaşananları anlattı. Ümmü Seleme O'na: "Ey Allah'ın Resülü! Bunu yapmalarını istiyorsan çık, onlardan hiçbirine tek bir kelime söylemeden kurbanını kes ve berberini çağır, tıraş ol." dedi. Peygamberimiz dışarı çıktı ve kurbanını kesip, berberini çağırarak tıraş oluncaya kadar hiçbir şey söylemedi. Ashab Peygamberimizin yaptıklarını görünce, kalkıp kurbanlarını kestiler ve birbirlerini tıraş ettiler. bk. Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed İbn el-Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-mead fi hedyi hayri'l-bâd*, thk. Şuayb el-Abdülkadir Arnaut (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 2. bs., 1981), 3/338-339.

²⁸⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/119-121.

için tavsiye edildiğini söylemek mümkündür. Zira eşler arası geçimsizliklerde çözüme ulaştırın meşru tüm yöntemleri kullanmak karı koca olarak her ikisinin de hakkıdır.²⁹⁰

Kadın kaynaklı geçimsizliğe gelince, Kur'an'da Nisa Suresi 34. Ayette "...evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün..." buyurulmaktadır. Ayete göre kadının geçimsizliği yani nüşûzu halinde çözüm önerisi anlamında erkeğe verilen yetkiler sırasıyla nasihat etme, yatağı terk ve t'edib' (dövme)dir.

Kocanın eşine nasihat etmesi: Ayetteki "...baş kaldırmasından (nüşûzundan) endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin..." ifadesi kadının geçimsizliği halinde erkeğe verilen nasihat etme yetkisinden bahsetmektedir. Bu durumda eşinin geçimsizliği nedeniyle kocanın başvuracağı ilk çözüm yolu ona nasihat etmektir. Nasihat ile çözüme ulaşamazsa ayetteki diğer alternatifler sırasıyla devreye girer. Bu yüzden kadının nüşûzu halinde öncelikli çözüm yolu nasihattir.

Buna göre koca, geçimsiz tavır içerisinde olan hanımını ilk önce nasihat ederek düzeltmeye çalışacaktır. Ayet kocanın hanımına vereceği nasihatın içeriğine ve niteliğine değinmemiştir. Zamana, şartlara ve meselenin şekline göre nasihatın içeriği değişebilir. Kadının içinde yaşadığı kültür ve anlayış derecesiyle de paralellik arz etmelidir. Koca öncelikle "Allah'tan sakınma"²⁹¹ ve "kocasına itaati"²⁹² vurgulayan ifadelerle nasihat etmelidir.

Yine fıkıh kitaplarında kocanın hanımına tatlı dil ve güler yüzle nasihat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak koca gerektiği zaman ayet ve hadislerdeki tavsiyelere ek olarak hanımının ruhuna, vicdanına seslenerek örneğin sevgi, saygı ve özverinin her sorunun üstesinden gelebileceğini, küçük sebeplerle yuvayı dağılma aşamasına getirip bu sorumluluğun altına vicdanen girmemek gerektiğine dair kalbe hitap eden cümlelerle de nasihat edebilir.²⁹³

Sonuç olarak İslam'da, çıkması muhtemel uyuşmazlıklarda, eşlere karşılıklı olarak konuşmaları ve birbirleriyle anlaşmaları önerilmektedir. Nikahın, ağır

²⁹⁰ Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", 97.

²⁹¹ el-Bakara 2/231; et-Talâk 65/1-2.

²⁹² en-Nisâ 4/34.

²⁹³ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/283; Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", 97-98.

sorumlulukları olan bir sözleşme (misak-ı galiz)²⁹⁴ ile yapıldığına, karı kocanın birbirlerinin elbiseleri olduklarına²⁹⁵ ve karı koca arasındaki sevginin ve merhametin kendi ayetlerinden olduğuna²⁹⁶ işaret eden Allah, karı kocanın geçimsizliği hususunda önerdiği çözümlerle de bu hususları kuvvetlendirmiştir.

Kocanın eşinin yatağını terk etmesi: Nasihat etme aşamasından sonuç alınmadığı takdirde ayetin devamında “...yataklarda onları terk edin...” buyurularak sulhun ikinci aşamasına geçilmesi önerilmektedir. İkinci aşamaya geçmeden önce birinci aşamada çözüm ümidinin kalmadığı kesinlik kazanmalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi kadının sebep olduğu geçimsizlik halinde önerilen çözüm yolları sırasıyla gerçekleşmekte ve bir önceki aşamadan sonuç alınmadığı takdirde bir öncekinden daha etkili olan diğer aşamaya geçilmektedir. Nasihat aşamasında çözüm bulunmadığı takdirde daha etkili yol olan ikinci aşamadaki yatağı terk etme önerisine geçilmektedir.

Yatak terkinin niteliği ile ilgili ayette detaya girilmediği için bu konu mezhepler arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Hanefî mezhebinde yatak terkinin nasıl olacağı ile ilgili dört farklı görüş ortaya çıkmıştır. Kâsânî, bu görüşleri şu şekilde özetlemiştir:

Birinci görüşe göre koca, eşini yatakta yalnız bırakır, kendisi ile cinsel ilişkiye girmez. İkinci görüşe göre koca yatakta eşiyile konuşmaz ancak onunla cinsel ilişkiyi ve birlikte yatmayı ihmal etmez. Zira bunlar karı koca arasında müşterek haklardır. Üçüncü görüşe göre kocanın yatakta hanımından ayrılmasıdır. Bu (evlilik akdinin) hanıma verilen hakkı yerine getirmemek demektir. Fakat hanımın hakkı, Allah'ın sınırlarını aşmadığı takdirde geçerlidir. Dördüncü görüşe göre ise hanımın kocasına isteği ve ihtiyacının olduğu zamanlarda onunla birlikte yatmayı ve onunla cinsel ilişkiyi keser. Koca bu hususlarda kendi istediği ve ihtiyaç duyduğu vakitler de ise bunları ihmal etmez. Zira bu usul, kocanın kendi nefesine zulmetmesi için değil, hanımını düzeltmesi için uygulanmaktadır.²⁹⁷

Malikiler ise yatağı terkten kastın kocanın yatakta eşine sırtını dönmesi ve hanımıyla aynı yatakta yatmaması²⁹⁸ olduğunu ifade etmişlerdir.

Şirbînî, yatağı terkin niteliği ile ilgili Şafîilerin “erkeğin yatağını ayırması yani aynı yatakta yatmaması”, “cinsel ilişkiyi terk etmesi”, “benden ayrı kal” gibi kaba sözler söylemesi²⁹⁹ şeklinde üç farklı görüşe sahip olduklarını ifade etmektedir.

²⁹⁴ en-Nisâ 4/21.

²⁹⁵ el-Bakara 2/187.

²⁹⁶ er-Rûm 30/21.

²⁹⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/334.

²⁹⁸ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/284.

²⁹⁹ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/259.

Hanbelîlere göre ise ayette herhangi bir sınırlama olmadığı için erkek istediği şekilde yatağı terk edebilir. Bu ifadeden yola çıkarak onlara göre yatağı terk örneğın eşıyle konuşmama, cinsel ilişkiye girmeme veya yatağını ayırma şekillerinde olabilmektedir.³⁰⁰ Şafiiler ve Hanbelîler eğer yatağı terk eşıyle konuşmama şeklinde olacaksa ilgili hadise³⁰¹ göre konuşmama süresinin üç günü geçemeyeceğini belirtmişlerdir.³⁰²

Yukardaki bilgilerden yatağı terkin niteliğiyle ilgili cinsel ilişkiye girmeme, yatakta sırt dönme, yatakları ayırma ve yatakta konuşmama³⁰³ şekillerinde mezheplerin ittifak ettikleri görülmektedir.

Bayar'a göre geçimsiz olan hanımı düzeltmek için uygulanan "yatakta terk etme" yöntemi, koca açısından da kendisi için bir hak olan eşı ile cinsel ve duygusal birlikteliğini eşını düzeltme uğruna terk etmesi bakımından zor bir yoldur. Koca, kendisi için zor da olsa, hanımından kaynaklı problemin düzeltilmesi için uğraşmakla görevlendirilmiştir. Zorluğuna rağmen bu yöntem, İslâm'ın ailenin devamına vermiş olduğu önemi göstermesi bakımından önemli bir işlevi yerine getirmektedir.³⁰⁴

Kocanın eşını te'dib (darb) etmesi: Ayetin devamında "onları darb edin" buyrularak yatak terki aşamasından sonuç alınamazsa daha etkili olacağı düşünölen üçüncü aşamaya te'dib'e işaret edilmektedir. Darb, geçimsizliğe sebep olan kadının düzelmesi için ayette önerilen son sulh yöntemidir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre dövme aşaması, ilk iki tedbirden sonuç alınamazsa devreye girmelidir. Bazı Şafiiler ise, ayetin nâşize kadın hakkında uygulanacak sulh yöntemlerinde bir sıralama zorunluluğuna getirmediğini söylemişlerdir.³⁰⁵

Diğer iki yöntemde olduğu gibi "darb" ın niteliği ile ilgili ayette detay bilgi verilmediğinden mahiyeti ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Darb'ın niteliği ile ilgili ihtilaf olsa da genel olarak fakihler, ayetten açıkça anlaşıldığı üzere nâşize kadını

³⁰⁰ Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn el-Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' an Metni'l-iknâ'* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1982), 5/209.

³⁰¹ "Bir kişinin kardeşini üç günden fazla yalnız bırakması(küsmesi) helâl değildir..." bk. Müslim, "el-Birr ve's-Sıla", 23.

³⁰² eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/259; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' an Metni'l-iknâ'*, 5/209.

³⁰³ Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/533-534.

³⁰⁴ Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", 99.

³⁰⁵ Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttekîn*. (Beyrut: Darü'l-Marife, 1970), 7/368.

bu tutumundan vazgeçirme hususunda önceki usullerden sonuç alınamazsa dövme yöntemine başvurulması gerektiği ve dövmenin yaralamaya, kan akıtmaya sebep olmayacak tarzda olması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.³⁰⁶ Bu yöntemin uygulanması esnasında bizzat kocanın fiili sebebiyle kadın yaralanır veya bir uzvu zarar görürse bazı fakihlere göre bu durumlarda kocanın tazminat ödemesi gerekmektedir.³⁰⁷

Kurtubi, Şafîiler, Hanefiler ve çoğunluk Hanbelîlere göre koca, geçimsiz olan eşine acıtma, kan akıtma ve morartma olmayacak tarzda sopa ile vurabileceğini, yine Malikîlerin, bazı Şafîilerin ve Hanbelîlerin, dövmenin sadece sopa ile değil de mendil, misvak gibi temsili şeylerle de gerçekleşeceğini söylediklerini³⁰⁸ aktarmıştır. Behûti ve Remli'nin aktardığına göre ise Şafîiler ve Malikîler dövmenin bir ruhsat olduğunu ve dövmemenin daha uygun olacağını ifade etmektedirler.³⁰⁹

Görüşlerden yola çıkarak fukahanın nâşize kadının düzelmesi için çözüm olarak önerilen dövme ceza değil, düzeltme amaçlı psikolojik bir tedbir olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Buna göre ortada hukuki açıdan cezalandırılan bir suç değil, eşlerden birinin görevini ihmal etmesi vardır. O halde kocanın eşini dövmesini, ailede görevlerini aksatan herhangi bir bireyin düzelmesi için aile reisinin alması gereken tedbirlerden biri olarak algılamak gerekmektedir. Bu yüzden, dövmenin niteliğini özetleyen “karşı tarafı acıtmama ve incitmeme” görüşünde fakihler ittifak etmişlerdir.³¹⁰

Ayetteki “darb” emrinin fiili olarak dövme değil sembolik olduğu şeklinde yorumlayanlar da vardır. Bunlara göre ayette dövme fiili, kişinin öfkesini aksettiren sembolik vasıtalar kullanılır. Bu vasıtalarla karşıdakini acıtma, yaralama, incitme gibi durumlar söz konusu değildir. Örneğin Tabiûn fakihi ve müfessiri olan Atâ dövmenin misvak gibi sembolik bir vasıta ile de yapılacağını ifade etmiştir. Buna göre uygulanan yöntem dövmeden ziyade dövüyormuşçasına öfkesini göstermekten ibaret olmaktadır.³¹¹ Buradan Atâ'nın, bilinen şekliyle dövme kabul etmediğini söylemek mümkündür.

³⁰⁶ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/334.

³⁰⁷ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 6/283.

³⁰⁸ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 6/284.

³⁰⁹ el-Behûti, *Keşşâfu'l-kınâ' an Metni'l-iknâ'*, 5/209-210; Şemsüddin Muhammed b. Ebîl Abbas Ahmed b. Hamza el-Ensârî er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhac* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1984), 6/383.

³¹⁰ Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 100-101.

³¹¹ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/189.

İbnü'l Arabî'ye göre, ayetteki dövme yöntemi ibaha (zorunluluk değil) ifade etmektedir. Çünkü genel olarak erkeğin karısını dövmesini yasaklayan hadislerden anlaşılan bu fiil kerahet (mekruh, hoş görülme) hükmündedir. Bu sonuca göre kocanın karısını dövmeyeceğini söylemek daha isabetli olacaktır. Yine ona göre, te'dib işinde tüm erkek ve kadınlar bir değildir. Örneğin köleye sopa ile vurma te'dib bakımından sonuç verici olabiliyorken, hür insan için bazen herhangi bir memnuniyetsizliğe işaret eden tavırlar yeterli olabilmektedir. Bu açıdan, dövme genel geçer bir hüküm değildir.³¹²

Dövme tedbiri ile ilgili çağdaş tefsircilerden İbn Âşûr tarafından yapılan yorum ise şöyledir:

Dövme yöntemi, bazı toplulukların örf, âdet ve içinde buldukları ruh halleri gözetilerek izin verilmiş olup her zamanda ve her durumda geçerli değildir. Kocanın hanımını dövebilmesi için içinde yaşadıkları toplumda kocanın hanımını dövme uygulamasının ayıp, anormal, aşağılayıcı, zarar verici, hukuka aykırı olmaması ve kocanın öfkesinin, hanımı açısından ancak bu yöntem ile anlaşılır olması gerekir. Ayet ve hadislerin farklı durumlara göre farklı hükümler getirdiğinden hareketle, hanımına nasihat ve yatağı terk etmenin kocaya; sınırı aşmanın durumuna göre sopa vb. yaptırım uygulamanın ise kısmen kocaya, genel olarak da yönetim ve yargıya ait bulunduğu sonucuna varmıştır. Koca, iyi niyetle ve sınırı aşmadan, zarar vermeden geçimsiz olan hanımına birkaç sopa vurursa buna izin verilecektir. Sınır aşılır, bu izin kötüye kullanılırsa devlet kocaların hanımlarını sopalamasını kesin olarak yasaklayabilecektir.³¹³

Karaman, nasihat etme, yatağı terk etme ve dövme şeklindeki çözüm önerilerinin, bu tarz durumlarda alınabilecek önlemler hususunda bizlere örnek olarak sunulduğunu ifade etmektedir. O dönemlerde toplumda yaygın olarak kullanıldığı için, dövme tedbiri bazı sınırlar çizilip sınırlamalar getirilerek son çare olarak zikredilmiştir.³¹⁴

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılan zamana göre şartlar değiştiğinde bazı hükümlerin de değişebileceğini kabul eden fakihler dövmenin genel bir hüküm bildirmediğini şartlara göre bunun değerlendirilebileceğini ifade ederken, ayetteki “darb” ibaresini bu konudaki hadislerle beraber genel olarak değerlendiren bazı alimler de dövmenin caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan kocaya, eşine karşı iyi muamelede bulunmayı emreden, tavsiye eden ayet ve hadisler ile konuyla ilgili bu ayet bir bütün halinde değerlendirildiğinde çözüm için öngörülen dövme aşamasına

³¹² İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/536–538.

³¹³ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 5/41–44.

³¹⁴ Hayreddin Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 248–249.

gelmeden, önceki aşamalarda sorunların büyük oranda çözülebileceği anlaşılmaktadır. Bu yüzden erkeğin veya kadının nüshûzu halinde ayette tavsiye edilen çözüm yöntemleri kullanılmadan, ihtilaflar hakem dahil üçüncü kişi veya kurumlara iletilmemelidir. Eğer çözüm bulunamadığı için illa da iletilmesi gerekiyorsa bu yollar da denenmeden evlilik birliği sona erdirilmemelidir.³¹⁵

Sonuç olarak, kadının geçimsiz olduğu durumlarda getirilen çözüm önerilerinin sırayla takip edilmesi, bir önceki aşamadan sonuç alınmadığında, daha etkili olan bir sonraki aşamaya geçilmesi genel bir prensip olsa da bazen öyle durumlar olur ki bu yöntemlerin sıralamadaki değişimi çözümü daha çabuklaştırabilir veya aynı anda bu yöntemlerin ikisi veya hepsinin kullanımını daha etkili olabilir. Kadınların o anki ruhsal yapıları da bu görüşü destekleyebilir. Örneğin bir gece yatağın terki, üç gün konuşmamanın veya uzun uzun nasihat etmekten daha etkili olabilir.

Çözüm önerileri içerisinde en fazla tartışılan konunun, kadının terbiye amacıyla dövülmesi ile ilgili hüküm olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili görüşlerin önemli bir kısmı kocanın karısını sembolik olarak dövebileceği şeklinde iken bazıları ise bu cezayı ancak devletin verebileceği düşüncesindedir. Hz. Peygamberin kadına şiddeti yasaklamasından başlayarak İslam hukuk geleneğinin kadına şiddetin karşısında olduğu açıktır. Ayette yer alan hüküm, aslında kadına şiddeti meşru gören bir toplumda, şiddete başvurmadan problemin nasıl çözüleceğinin yolunu göstermektedir. Ayrıca ayette yer alan genel hükmü tahsis eden çok sayıda başka ayet ve sünnetten delil varken kocanın eşi üzerinde mutlak olarak dövme yetkisi olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, örfün ve kanunların makul gördüğü ölçüde koca veya devlet tarafından bir cezalandırmanın mümkün olduğu teorik olarak varlığını sürdürmüştür. İslam hukuk geleneğinde konu ile ilgili yukarıda ifade edilmiş olunan farklı görüşler, ortaya çıktıkları yer, zaman ve toplumların örfüne göre şekillenmişlerdir. Günümüzde de özellikle kadına şiddet konusunun toplum tarafından hassasiyetle takip edildiği dikkate alınacak olursa erkekler tarafından böyle bir ruhsata başvurulamayacağı, eğer başvuran olursa da hukukî sonuçlarına katlanacağı açıktır.

³¹⁵ Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 102.

2.3.3.2. Şikâk İçin Çözüm Önerileri

Şikâk'taki eşler arası geçimsizlik nüşûza göre daha ileri boyutta olup, şiddetli geçimsizlik halini almaktadır. Artık bu aşamaya gelen geçimsizliğin çözümü için nüşûzda önerilen sulh, nasihat etme, yatağı terketme ve darb yöntemlerinin bir etkisi olamamaktadır. Bu durumda önerilen çözüm yolları ise öncelikle hakem tayini, bu şekilde de çözüme ulaşılamazsa boşanmadır. Yani sıralamaya göre öncelikle sorunu hakeme veya hakemlere havale edip çözüm yolu bulunacak, bu da çare olmazsa Allah'ın hoşnut olmayarak izin verdiği boşanma³¹⁶ devreye girecektir. Şikâk durumundaki çözüm önerileri şunlardır:

Hakem tayini (Aile Hakemliği): Yukarda da belirtildiği üzere şikâk durumunda ilk çözüm önerisi, sorunun hakemlere havale edilmesidir.

Boşanma: Şiddetli geçimsizlik halinde çözüm için ilk aşama hakem tayinidir. İkinci aşama olan boşanma ise hakem tayini ile birlikte diğer çözüm yollarından bir anlaşmaya varılamayacağından kesin olarak emin olduktan sonra devreye girmesi gerekmektedir. Fakihlerin bir kısmı sadece zaruret veya ihtiyaç durumunda boşamanın meşru olduğunu vurgulamışlardır.³¹⁷ Boşanma sürecinden evvel eşlerin yapması gerekenler hakkında Kur'ân'ın emir ve tavsiyelerine bakıldığında, herhangi bir uyuşmazlıkta karı-kocanın, açıklanan kriterlerin ve süreçlerin hilafına, keyfi gerekçelerle boşanma tercihinde bulunmalarının helal olmadığına işaret edilmektedir.³¹⁸ Bu konuda boşama yetkisi sebebiyle bunu bir hak ve elinde bir koz olarak gören kocanın daha fazla dikkati çekilmiştir.³¹⁹

Fakihlerin ayetler ve hadislerden yola çıkarak nüşûz ve özellikle şikâk hallerindeki geçimsizliklerde boşama öncesi eşlerin kendi aralarında anlaşmaları ve hakem tayini şeklinde uzun bir süreç izlemeleri, mümkün olduğunca süreci boşama aşamasına getirmeme düşüncelerinden dolayıdır. Ve basit gerekçelerle boşanma sürecine gidilmemesi amacına yöneliktir.³²⁰

³¹⁶ Ebû Dâvûd, "Talâk", 3.

³¹⁷ el- Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/157-158.

³¹⁸ et-Talâk 65/1-2.

³¹⁹ İbrahim Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Hukuku (Evlence ve Boşanma Örneği)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (Nisan 2008), 86-87.

³²⁰ Ömer b. Abdîrahmân b. Ömer Ferruh, *el-Üsre fi'ş-şer'i'l-İslâmî (İslâm Aile Hukuku)*. trc. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Sebil Yay., 1994), 149.

Boşanmanın farklı çeşitleri olmakla beraber en yaygını kocanın karısını boşamasıdır. Bazen şartlar gerçekleştiğinde örneğin nikâhın yapılma anında kadının gerekirse boşama hakkını kullanacağına bu yetkiyi almayı şart koşması veya gerekli şartların oluşması durumunda hâkime müracaat edip boşama talebinde bulunması, kocasıyla karşılıklı uzlaşma veya kocasından tek taraflı boşamasını talep etmesi durumlarında kadın da boşanma talebinde bulunabilmektedir.³²¹

Kocanın sebep olduğu şiddetli geçimsizlik durumunda kadının fedakarlığına rağmen anlaşmaya varılamamışsa kadın boşanma talebinde bulunabilecektir. Bilmen, bu durumda ayrılmanın gerçekleşme şekillerini şu şekilde açıklamaktadır:

Birincisi, “tefviz-i talak” şeklinde kadının erkeği boşamasıdır. Tefviz-i Talak, nikâh akdi esnasında veya sonrasında, boşama yetkisinin kendisine de verilmesini şart koşan kadının tek taraflı irade beyanıyla, kocasının rızası gerekmeksizin veya mahkemeye müracaat etmeksizin bu yetkiyi kullanma hakkına sahip olmasıdır.³²² İkincisi ise “hul’ olup, kadının kocasıyla anlaştığı bir bedel karşılığında kocasından kendisini boşamasını istemesidir.³²³ Üçüncü ayrılma şekli ise (evliliğin devamı halinde telafisi güç zararlara muhatap olacak olup ilk iki imkandan da yoksun olan) kadının mahkemeye müracaat ederek ayrılma talebinde bulunmasıdır ki buna da “tefrik” denir.³²⁴

Sonuç olarak özellikle kadının sebep olduğu eşler arası şiddetli geçimsizlikte, önerilen tüm çözüm yöntemlerine rağmen sulh sağlanamıyorsa, daha fazla zarar ve mağduriyet oluşturmamak için tek alternatif, kocanın tek taraflı olarak eşini boşaması yani talak’tır.

2.4. Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Halinde Arabuluculuk Yöntemi: Aile Hakemliği

Yukarda da ele alındığı üzere şiddetli geçimsizlik sebepleri olarak açıklanan nüşûz karı veya kocadan tek taraflı kaynaklanan geçimsizliği ifade ederken; şikâk genel olarak eşler arasında karşılıklı şiddetli geçimsizliği ifade etmek için kullanılmaktadır.

Karı koca arasında karşılıklı tavırlarla meydana gelen şiddetli geçimsizlikte, yani şikâk durumunda sulh için ilk yöntem sorunun aile hakemliğine havale edilmesidir. Aile hakemliği sürecini işletmeksizin direkt boşama safhasına geçilmesi hem sulh imkanını

³²¹ Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 106.

³²² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/177.

³²³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/270.

³²⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/344.

ortadan kaldırmakta hem de eşler arası gerginliği daha da artırıp birçok soruna sebep olmaktadır.

Genel olarak bu durumda ortaya çıkması muhtemel sorunları, ayrılan eşlerin ailelerinin birbirlerine küs ve düşman olmaları ve de bunun yıllar boyu sürmesi, eşlerin karşılıklı öfkesinin daha da artması; genel olarak kadının karşılaştığı büyük bir sorun olsa da karı -kocanın bazen ölüme de sebebiyet veren şiddet davranışları; çocukların ana veya baba veyahut da her ikisinin sevgisinden mahrum yetişmeleri, bunun psikolojik sıkıntısını bir ömür boyu hissetmeleri ve yaşamaları; velayet meselesinden dolayı velayetin anne veya babada olmasına göre, birinin çocuğunu istediği zaman görememesi veya gösterilmek istenmemesi ve bazen bu durumun diğer eş tarafından çocuğun kaçırılmasına dahi sebep olacak olumsuzluklara kapı açması; yine çocuk anne babasını tanımayacak kadar küçük yaşında iken boşama gerçekleşti ise çocuk anne veya babadan kimin yanında ise ona diğerinin öldüğünün söylenmesi; çocuğun anne veya babaya düşmanca yetiştirilme çabaları şeklinde genel olarak ifade etmek mümkündür.³²⁵

Kocanın sebep olduğu geçimsizlik yani nüşûz halinde çözüm önerisi olan kadının fedakarlığına rağmen sulh olunamamışsa nüşûz şikâka dönüşmektedir. Kadının sebep olduğu geçimsizlik halinde koca yukarıda bahsedilen üç yöntemi de denediği halde anlaşmaya varılamıyorsa bu durumda da geçimsizlik şikâk'a dönüşmüş olmaktadır. Bu durumlarda hakeme başvurma yöntemi, aralarındaki sorunun çözümünde karı-koca anlaşamaz ve sorun daha da büyüyecekse o zaman kullanılmalıdır.³²⁶

2.4.1. Kur'an'da ve Hadislerde (Sünnet'te) Hakemlik

2.4.1.1. Kur'an'da Hakemlik

Toplumda aile müessesesinin önemine binaen, bu müessesenin oluşumunda kadın ve erkeğin nikah akdi ile meşru ölçüler içinde bir araya gelerek, sürekli olması niyetiyle evlilik birlikteliğine adım atmaları en önemli husustur. Evlilikte temel gaye, sevgi ve saygı çerçevesinde eşlerin bu birlikteliği bir ömür boyu sürdürmeleri olsa da aile içinde karı-kocayı boşanma aşamasına getirecek sorunların çıkması muhtemeldir.

³²⁵ Mehmet Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", Aileyi Korumada Aile Hakemliğinin Rolü Paneli, (Adana: Yuva Kurma ve Aileyi Koruma Derneği (YUVA-KUR), 2012), 4-5-19.

³²⁶ el- Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/190; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/334.

İslam boşanma hakkının keyfi sebeplerle kullanılmasını uygun görmemiş, aile birliğinin yıkılmaması için sorunların aşılmasında çözüm önerilerini sunmuş, ailenin korunması için ayet ve hadisler ışığında bütün tedbirleri göstermiştir.

Zamana göre eşler arası sorunlarda farklılıklar olsa da değişmeyen tek şey, aile birliğinin sarsılmasıdır ki bu da başta eşler olmak üzere çocukları olumsuz etkilemektedir. Ailede yaşanan bu tarz sorunlarda önerilen çözüm yöntemlerine başvurmak, sulhe yönelmek temel gaye olmalıdır. Eğer eşler kendi aralarında sorunu halledemiyorlarsa diğer alternatif çözüm yollarına başvurmaları gerekmektedir. Osmanlıda aile meclisi olarak isimlendirilen şiddetli geçimsizlik nedeniyle, boşanma aşamasındaki karı kocanın ailelerinden birer hakem tayini, alternatif çözüm yöntemlerinden bir tanesidir.³²⁷

Zira yukarda belirtildiği üzere erkeğin geçimsizliği halinde kadının fedakarlığı ve nasihatı; kadının nüşûzu halinde ise erkeğin kadına nasihatı, yatağı terk etmesi ve darb etme tarzındaki çözüm önerileriyle sulh sağlanamazsa o zaman Nisa Suresi 35. Ayete göre yakınlardan başlayarak sorunu hakemlere havale etme işlemi devreye girmektedir:

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarımı bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”³²⁸

Ayette geçen “korkarsanız” ifadesi, evliliğin devam etmesi halinde, bu sorunun şiddetli geçimsizliğe (şikâk) dönüşme ihtimaline işaret olarak yorumlanmaktadır.³²⁹ Hakemlik uygulaması, şiddetli geçimsizlikte eşlerin başvuracağı son sulh aşamasıdır. Bu aşamada hakemler de eşler arasında bir uzlaşma zemini oluşturamazlarsa, beraberliğin devamını sağlayacak başka bir çözüm seçeneği de kalmamış demektir. Bu yüzden hakem olacak kişilere önemli görevler düşmektedir. Bu sorumluluğu en iyi üstlenecek olanlar da eşlerin yakınlarıdır. Çünkü eşlerin ayrılmaları durumunda olumsuz anlamda en fazla etkilenecek olan kesimlerden birisi de onlardır. Bundan dolayı ayette, hakemlerin eşlerin ailelerinden olması önerilerek evlilik birliği bozulursa bunun

³²⁷ Aile Meclisi ile ilgili değerlendirmeler için bk. Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 188; Abdurrahman Yazıcı, “*Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri*”, *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 573-574.

³²⁸ en-Nisâ 4/35.

³²⁹ el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahîhi'l-buhârî* (Riyad: Dâr-u tayyibe, 1426/2005), 12/98.

kendilerine de zarar vereceği düşüncesiyle karı-kocanın arasını ıslaha daha gayretli olacaklarına işaret edilmektedir. İlk hakemlerin sulh teşebbüsü başarısız olmakla birlikte hala daha eşleri uzlaştırma ihtimali varsa yeni hakemler görevlendirilebilir.³³⁰

Ailede öncelikle eşlerin birbirlerinin haklarına riayet etmeleri ve aileyi koruma için iyi niyetle dini ve toplumsal sorumluluklarını da düşünerek her türlü fedakarlığı yapmaları esastır. Ancak çeşitli sebeplerle yaşanan sorunlar eşlerin çabalarıyla düzelemez hale gelirse aile yuvası yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu açıdan ayet, aile birliğinin devamını sağlamak adına önemli bir müesseseyi gündeme getirmektedir.³³¹ Her ne kadar sorunların etrafa yayılmadan eşler arasında çözülmesi aile mahremiyeti açısından önemli olsa da hakemlerin aile yakınlarından olması halinde de hala konunun aile içinde çözüme kavuşturulması imkânı bulunmaktadır.³³²

Ayet'in şiddetli geçimsizlik halindeki eşlere adil ve çözüm odaklı bir öneri sunduğu anlaşılmaktadır. Bunu günümüzde kullanılan haliyle arabuluculuk şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Tefsirlerde ayetteki "...eğer ıslah isterlerse..." ifadesi ile ilgili şu görüşlere yer verilmektedir: Cessâs, âyetteki "...eğer ıslah isterlerse..." ifadesinden, ıslahı isteyenin tayin edilen hakemler olduğunu belirtmektedir.³³³ Elmalılı âyeti, " tarafların ailelerinden gönderilen iki hakem gerçekten iyi niyetle arabuluculuğa niyetlenir, eşler arasında sulh isterlerse Allah eşlerin arasını bulur ve onları barıştırır"³³⁴ şeklinde açıklayarak ıslahı hakemlerin istediğini söylemektedir. Sâbûni de "erkeğin ve kadının ailesinden seçilen hakemler, iyi niyetle nasihat ederek, karı koca arasında sulh yapmak isterlerse..."³³⁵ şeklinde açıklama yaparak ıslahı hakemlerin istediğini vurgulamaktadır. Ateş, "...arayı düzeltmeye çalışırlarsa Allah da karı kocanın arasını bulur"³³⁶ mealini vererek âyetteki

³³⁰ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi md. 130

³³¹ Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", 7.

³³² Suat Erdoğan, "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (Kasım 2017), 47.

³³³ el- Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/242.

³³⁴ Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, 2/560.

³³⁵ Muhammed Ali es-Sâbûni, *Safvetü't-tefâsîr*, trc. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 1/521.

³³⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 2/278.

islahı isteyen hakemler olduğunu belirtmektedir. Kur'an Yolu Tefsiri'nde de âyetteki islahı isteyen, hakemler olduğu ifade edilmektedir.³³⁷

Kutub, bu ayetin tefsiriyle ilgili şunları ifade etmektedir:

Bu ayet eşlerin aralarının açılmasından korkulduğunda kocanın ailesinden bir hakem, kadın tarafından da bir hakem gönderilmesi şeklinde (yargıdan önceki) son çareyi gösteriyor. Bu durumda karı kocanın niyetleri gerçekten evliliğe devam etme yönünde ise -öfke halinin dahi olmaması gerekir her iki hakem de eşlerin isteği doğrultusunda hareket etmelidirler. Eşlerin ve hakemlerin iyi niyetleri birleşirse, Yüce Allah, hakemlerin kalplerindeki istek aracılığı ile karı koca arasındaki uyuşmazlığı giderir.³³⁸

Ebû Zehra, ayetteki “şikâk” kelimesinin karı-koca arasındaki her türlü geçimsizliği kapsadığını belirterek her ikisinin de kötü muamele ve geçimsizlik durumunda, tahkim usulüne müracaat etmelerinin caiz olduğunu ifade eden alimlerin aksine vacip olduğuna kanaat getirmiştir.³³⁹

Keleş ise, eşler arasında geçimsizlik çıktığında, karı-koca tarafından birer hakem seçilmesinin ve sorunun çözümünün hakemlere havalesinin Kur'ani bir prensip olduğunu ifade ederek, bazı alimlerin hakem seçiminin vacip olduğu kanatında olduklarını belirtmiştir.³⁴⁰

Buna göre eşler arası sorunların çözümünde önerilen hakemlik uygulamasının hem meşrû hem de bir yönüyle zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.³⁴¹

Ayette önerilen hakemlik yöntemi, tayini öngörülen hakemlerin vereceği kararların çoğunluğa göre tarafları bağlayıcı nitelikte olmaması sebebiyle esas itibariyle bugünkü tahkim kavramını tam olarak karşılamamaktadır.³⁴² Buna göre ayette geçen hakem, aslında birer arabulucudur. Ayetteki ifade, bağlayıcılığı olmasa da eşlerin ihtiyari olarak hakem tayini edebileceklerine, hâkim olarak görev yapmayanların dahi eşler arası sorunlarda hakemlik yapabileceklerine işaret etmektedir.³⁴³ Nisâ Suresi 35. ayete göre tayin edilen hakemlerin vereceği kararların, eşleri bağlayıcı olmadığı şeklinde görüşler olsa da bu ayet ile Mâide Suresi 1. ayetteki “...Akitler(in) gereğini yerine

³³⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/62.

³³⁸ Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, 3/220.

³³⁹ Ebû Zehra, *Ahvalü's-Şahsiyye*, 363.

³⁴⁰ Ekrem Keleş, “*Dini Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi*”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 3 (2004), 197.

³⁴¹ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 43.

³⁴² Akgündüz, “*Hakem*”, 15/172.

³⁴³ Şen, “*İslam Hukukunda Arabuluculuk*”, 116.

getiriniz”³⁴⁴ ifadesi birlikte değerlendirildiği zaman, hakem tayini kararı alan kişilerin bu doğrultuda hakemlerin verdiği kararlara uymaları gerekir şeklinde bir anlayış ortaya çıkmış, bu şekliyle de somut uygulamalarla Fıkıh’taki yerini almıştır.³⁴⁵

Aktan’a göre, ayette öngörülen hakemlik müessesesi işletilmeyip karı koca birlikteliğinin sonlandırılması Kur’an’î ilkelere aykırı bir tutumdur. Nisâ sûresi 128. âyette karı koca arasında sulhten söz edilmekte, Nisâ Suresi 35. ayetinde ise eşler kendi aralarında sulhü sağlayamazlarsa hakem heyetinin kurulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu ayetten anlaşıldığına göre eşler arasında mümkünse hakemler vesilesiyle anlaşma temin edilecek, mümkün olmadığı zaman boşanma tazminatının miktarı³⁴⁶ belirlenecektir. Bunu da ancak mahkemece görevlendirilmiş hem arabulucu hem bilirkişi rolünü üstlenmiş “hakem heyeti” başarabilir. Zira yargı organlarınca görevlendirilmiş olmaları hakemlerin kararlarına yaptırım gücü kazandırır.³⁴⁷

Sonuç olarak ilgili ayet ve yukarıda zikredilen görüşler doğrultusunda Kur’ân-ı Kerîm’de hakemlik müessesesinin var olduğunu ve özellikle eşler arasındaki sorunların çözümünde hakemliğin vahyi bir uygulama olduğu söylenebilir. Günümüzde ticaretten iş ve hizmet sektörlerine kadar birçok alanda hakemlik müessesesi işletiliyorken, sağlıklı bir toplumun temeli olan ve de bu açıdan bahsedilen alanlarla kıyas edilemeyecek kadar hassas bir konumda olan ailenin devamını sağlama da önemli bir işleve sahip olabilecek bu müesseseye, aile hayatındaki sorunların çözümünde yer vermemek hem aile hem de dolayısıyla toplum açısından büyük bir eksiklik olacaktır.

2.4.1.2. Hadislerde (Sünnet’te) Hakemlik

Hz. Peygamberin bizzat kendisinin devreye girdiği ve aile hakemliği olarak değerlendirilebilecek somut bir örnek bulunmamakla birlikte, Sahabiler tarafından kendisine ulaştırılan sorunlara bizzat kendisinin ya da vahyedilen ayetler yoluyla ürettiği çözümlerin içerisinde aile hakemliği benzeri örnekler mevcuttur.³⁴⁸

³⁴⁴ el-Mâide 5/1.

³⁴⁵ Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, 6/297; Ayça Bozan, “İslâm Hukukunda Tahkim Müessesesi”, Çerçeve Dergisi 48 (Ekim 2008), 108.

³⁴⁶ el-Bakara 2/241.

³⁴⁷ Aktan, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”, 11.

³⁴⁸ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 11.

Tam anlamıyla aile hakemliği kapsamında değerlendirmek mümkün olmasa da Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın üzerine başka bir kadınla evlenmek istemesi sonucunda Hz. Peygamberin buna müsaade etmemesi ve bu konudaki kati tutumu sonucu Hz. Ali'nin isteğinden vazgeçmesiyle ilgili kaynaklarda geçen rivayet şu şekildedir:

Benî Hişam b. Muğire kızlarını Ali ile evlendirme hususunda benden müsaade istediler, ben bu evliliğe izin vermiyorum (bu ifadeyi üç kere tekrar etti), şayet Ali istiyorsa kızımı boşasın ve onların kızlarıyla evlensin, kızım Fatıma benden bir parçadır, onu endişelendiren beni de endişelendirir, onu üzen beni de üzer.³⁴⁹

Hz. Peygamberin bu ifadelerinden, yaşanan olay sebebiyle Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın boşanma aşamasına gelmiş olduklarını söylemek mümkündür. Yine de bu olayı, Nisa Suresi 35. ayeti kapsamında hakemlik uygulaması olarak değerlendirmek çok mümkün gözükmemektedir. Çünkü bahsedilen olayda Hz. Peygamberin kızı Fatıma adına hakem olduğu kabul edilse dahi, Hz. Ali tarafından bir hakemin olup olmadığı, var idiye de kim olduğu bilinmemektedir. Yine rivayette yer alan "...eğer Ali isterse kızımı boşasın ve onların kızlarıyla nikâhlansın..." ifadesinden, eşler arasında sulh sağlamadan ziyade boşamanın tercih edilmesi, konunun hakemlik dışında bir usulle ele alındığını göstermektedir.³⁵⁰ Buna göre rivayetten, Hz. Peygamberin duruma vâkıf olduğunda bir hakem olarak değil de bir kız babası olarak arabulucu vasfıyla olaya doğrudan müdahil olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan İmam Buhârî'nin "Sahih" adlı eserinin "Bâbü'ş-şikâk" bölümünde ilgili ayeti (Nisa Suresi, 35) zikrettikten sonra yukardaki rivayete³⁵¹ yer vermesi onun, Hz. Fatıma ile Hz. Ali arasında meydana gelen olayı şikâk (şiddetli geçimsizlik) olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak Hz. Peygamberin müdahalesi ile ihtilaf çözülmüş ve Hz. Fatıma ile Hz. Ali arasında yaşanması muhtemel şikâk (şiddetli geçimsizlik) ortadan kaldırılmıştır. Hz. Peygamber'in müdahil olmasını, sedd-i zerâ'i (kötülükleri önleme) bağlamında değerlendirmek de mümkündür.³⁵² Hz. Peygamberin kararlı duruşu karşısında Hz. Ali'nin geri atmasında ve ihtilafın sona ermesinde "Müslümanlara aralarındaki ihtilaflarda Hz. Peygamberi hakem olarak tayin ettikten

³⁴⁹ Buhârî, "Nikâh", 109; Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13.

³⁵⁰ Erdoğan, "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri", 48.

³⁵¹ Buhârî, "Talâk", 13.

³⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahihi'l-buhârî*, 12/98.

sonra O'nun verdiği hükme rıza göstermeleri gerektiğinin emredilmesi"³⁵³ ilkesinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Yine kaynaklarda, Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin, aralarında meydana gelen sorundan dolayı Hz. Ebû Bekir'in hakemliğine başvurduklarına dair bir rivayet zikredilmişse de,³⁵⁴ senedindeki zayıflık sebebiyle aile hakemliği konusunda kesin delil olarak kabul görmemiştir.³⁵⁵

Aynı şekilde tam anlamıyla aile hakemliği olarak değerlendirilme imkânı olmasa da Hz. Peygamberin karı-koca arasındaki problemlere müdahale edip, öneri ve tavsiyelerde bulunduğu dair şu örnekler de verilebilir:

Sahabilerden Abdullah b. Ömer, eşini hayz halinde iken boşar. Olay babası Hz. Ömer vasıtasıyla Hz. Peygambere intikal ediyor, Hz. Peygamber de boşamanın hayızlı iken yapılamayacağını, kadının temiz temiz olduğu anda yapılması gerektiğini söylüyor ve şöyle buyuruyor: "Ona emret eşine dönsün, sonra eşini, temizlenip tekrar hayz görünceye ve sonra tekrar temizleninceye kadar -nikahı altında- tutsun. Bundan sonra da ister tutsun, isterse cinsel birleşme olmadan boşasın. İşte Yüce Allah'ın, kadınlar açısından boşanma durumu ile ilgili emrettiği iddet budur."³⁵⁶

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber bu emir ve tavsiyesine göre hareket ederek boşamadan vazgeçiyor, hanımının temizlik zamanını bekleyip ve ondan sonra boşuyor.

Yine bir başka olayda ise Sâbit b. Kays'ın hanımı, kocasının çirkin olması veya kendisini dövmesi sebebiyle Hz. Peygambere gelerek şunları söyler:

-Ey Allah'ın Resûlü! Sâbit'in ne dini yaşantısına ne de karakterine bir sözüm var. Ancak Müslümanlıkta nimete küfürden (nankörlükten) çekiniyorum" dedi ve kendisini kocasından ayırmasını istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de ona:

-Bahçesini geri verecek misin?" diye sordu. O da:

-Evet" cevabı verince Hz. Peygamber Sâbit'e:

-Bahçeyi kabul et ve onu boş! dedi.³⁵⁷

³⁵³ en-Nisâ 4/65.

³⁵⁴ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat.*, thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed - Abdul Musin b. İbrahim (Kahire: Dâru'l-haremeyn, 1995), 5/135, hadis no: 4879.

³⁵⁵ Ebû Abdullah Muhammed el-Haddâd (haz.), *Tahrîc-ü ehâdis-i ihyâ-i ulûmid'd-dîn* (Riyad: Dâru'l-âsime,1987), 975-976, hadis no. 1354.

³⁵⁶ Buhârî, "Talâk", 1; Müslim, "Talâk", 1; Tirmizî, "Talâk", 1.

³⁵⁷ Buhârî, "Talâk", 11; Ebû Dâvûd, "Talâk", 18; İbn Mâce, "Talâk", 21; Süleyman Ateş, *Kurân'a Göre Evlenme ve Boşanma* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 75.

Bu olay kadının, yaşadığı bir sorun sebebiyle kocasından boşanma talebinde bulunmasıdır ki bu boşanma şekline İslâm hukukunda “muhâlâa” denmektedir. Bu boşama şekli daha önceki bölümlerde zikredildiği gibi kadının kocasıyla anlaştığı bir bedel mukabilinde nikah bağından kurtulması anlamında kullanılmaktadır. Bu kadın, Hz. Peygamberin de onay vermesiyle kocasından mehir olarak aldığı bahçeyi ona geri verip boşanmayı gerçekleştirmiştir.

Hz. Peygamber’in, aile danışmanlığı kapsamında eşler arasında arabuluculuk yaptığına dair örnek olay ise,

Hz. Aişe’nin azadlı cariyesi olan Berîre, Muğîs isminde bir köleyle evliydi. Berîre azad olunca kocasından ayrılmak istedi. Fakat Muğîs ayrılmak istemiyordu. Bunun için Hz. Peygamber’den aracılık yapmasını istedi. Allah Resûlü, “Ey Berîre! Allah’tan kork. O senin kocan ve çocuğunun babasıdır” buyurdu. Berîre, “Ey Allah’ın elçisi, bunu bana emrediyor musun?” deyince Hz. Peygamber, “Hayır ben sadece aracıyım” dedi. Bunun üzerine Berîre, “Benim ona ihtiyacım yok” karşılığını verdi. Hz. Peygamber, amcası Abbas’a, Berîre’ye olan sevgisinden dolayı gözyaşı döken Muğîs’i göstererek, “Muğîs’in Berîre’ye sevgisi, onun da Muğîs’e nefreti şaşılacak şey doğrusu!” demişti. Berîre (r.a.), hürriyetine kavuşunca artık Muğîs ile evli kalma mecburiyetinde olmadığını öğrenmiş ve ondan ayrılmıştır. İbn Abbas (r.a), Berîre ile kocası arasında geçen olaya dair şunları anlatmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v), Berîre’ye, “Keşke tekrar kocana dönsen!” buyurdu. Berîre (r.a), “Yâ Resûlellah! Böyle yapmamı bana emrediyor musun?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v), “Hayır, sadece aracılık yapıyorum” buyurdu. Bunun üzerine Berîre (r.a), “Benim ona ihtiyacım yok” dedi.³⁵⁸

Bir diğer olay ise sahabeden Rükâne’nin karısını boşamasıyla ilgili durumu Hz. Peygambere aktardığı hadisedir. Tirmizî’de nakledilen olayda Rükâne olayla ilgili Hz. Peygambere gittiğini ve O’na:

-Ey Allah’ın Resûlü, eşimi bette talakı (kesin bir şekilde talak kastı) ile boşadım dedim.
Hz. Peygamber de:

-Neye (kaç talaka) niyet ettin? diye sordu. Ben de

-Bir talaka niyet ettim dedim.

-Vallahi mi? diye sorunca ben de:

-Vallahi dedim.

-Niyetin ne ise talak da odur buyurdu.³⁵⁹

³⁵⁸ Buhârî, “*Talak*”, 16; Ebû Dâvûd, “*Talak*”, 21.

³⁵⁹ Tirmizî, “*Talâk*”, 2; Ateş, *Kurân’a Göre Evlenme ve Boşanma*, 64.

Burada aynı mekânda ve aynı anda (meclis birliği) üç talakla boşama eylemini gerçekleştiren Sahabi konuyu Hz. Peygambere ulaştırınca, Sahabiye dinleyen Hz. Peygamber, talakı gerçekleştirenin niyetini de dikkate alarak meclis birliği sebebiyle aynı anda ve aynı mekânda yapılan üç talakı bir talak olarak değerlendirmiştir.

Örneklere görüldüğü üzere diğer alanlardaki sorunlar da dahil, ailede eşler arası anlaşmazlıklar hâkim veya hakem konumunda olan Hz. Peygambere iletilmektedir. O da konu ile ilgili ayet gelirse Allah'ın çözümünü taraflara iletmekte, ayet gelmediği takdirde de kendi tavsiye ve çözüm önerisini sunarak sorunları halletmektedir.

2.4.2. Sahabe Uygulamalarında

Hz. Peygamberin örneğinde O'nun vefatından sonra da aile hakemliğiyle ilgili uygulamalara bilhassa ilk dört halifenin iktidarları zamanında rastlamak mümkündür. Bu uygulamalardan birkaç örneğe yer vermek, o dönem aile hakemliği yöntemiyle ilgili bilgi vermesi açısından yararlı olacaktır:

Hz. Ömer döneminde bir kadın kendisine gelir ve:

-Size dünyadaki en hayırlı insanı şikâyete geldim. Dünyada onun gibi salih ameller işleyen biri yoktur. Kişi, ancak onun yaptığı ibadetleri yaparak onu geçebilir. O gecelerini ibadetle gündüzlerini de oruç tutarak geçirir... dedikten sonra edebinden ve utancından sözün gerisini getiremeyerek:

-Ey Mü'minlerin Emîri! Beni devamında gelecek şikâyetimden başısla! dedi. Hz. Ömer de kadına:

-Allah sana karşılığını versin. Sen kocanı çok güzel methettin. Seni başısladım dedi.

Kadın gidince Ka'b b. Sûr:

-Ey Mü'minlerin Emîri! O kadın edebinden devamını getiremedi ama bana göre size açıkça birisini şikâyet etti dedi. Hz. Ömer'in:

-Pekâlâ, o kimi şikâyet etti? diye sorunca Ka'b:

-Kocasını. Zira o, karısının kendisi üzerindeki kocalık haklarını gözetmemektedir, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

-Hemen bana o kadını ve kocasını getirin! diye emir verdi. Onlar gelince de Ka'b'a:

-Bunların davasını sen çözöver diye emretti. Ka'b:

Senin olduğun bir yerde ben nasıl olur da hakemlik yaparım? diye itiraz etmek istedi. Fakat Hz. Ömer:

-Bu davaya bakmak senin hakkın. Zira ben, kadının ne demek istediğini anlayamadım sen anlayabildin. Bundan dolayı aralarında hakemlik yapmak benden ziyade senin hakkındır dedi. Ka'b da kadının kocasına döndü ve şunları söyledi:

-Allah "Hoşlandığınız hanımlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz"³⁶⁰ buyuruyor. Buna göre üç günü oruçlu geçir; dördüncü gün oruç tutmadan eşinin yanında geçir. Yine üç gece sabaha kadar ibadet et; fakat dördüncü geceyi karının yanında geçir ve onun yanında yat! Onun verdiği bu hüküm üzerine Hz. Ömer:

-Senin verdiğin bu hüküm, birincisinden daha güzel dedi ve onu Basra kadılığına tayin etti.³⁶¹

Halife Ömer, kendisine kocasından şikâyetle gelen kadın için hakemlik yaptığı bir olayda ise, kadına eşinden ayrı bir gece geçirmesini söylemiş, sabahında ise kadına neler hissettiğini sorarak olayı değerlendirmiş ve sonucunda bu eşlerin birbirinden ayrılmaları gerektiğine hükmetmiştir.³⁶²

Hz. Osman ile Hz. Ali dönemlerinde de eşler arası sorunlarda, sorunun niteliğine göre barışma ve ayrılma kararını hem kendileri uygulamış hem de uygulama yapabilecek kapasiteye sahip hakemler tayin etmişlerdir.³⁶³

Hz. Osman döneminde yaşanan aile içi anlaşmazlık hakkında yapılan uygulama, aile hakemliği uygulaması konusunda çok iyi örnek olacaktır. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

Hz. Osman'ın, Ukayl b. Ebî Tâlib ile karısı Fatıma bt. Utbe arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Abdullah b. Abbas ve Muâviye'yi hakem olarak gönderdiği bilinmektedir. Eşyle arasında şiddetli geçimsizlik (şikâk) yaşanan Fatıma bt. Utbe'nin aile meselesinden haberdar olan Hz. Fatıma olayı dönemin halifesi Hz. Osman'a bildirdi. Bunun üzerine Hz. Osman, taraflardan Akîl'in ailesinden Abdullah b. Abbas'ı, Fâtıma ailesinden de Muâviye b. Ebî Süfyan'ı hakem olarak tayin etti ve hakemlere: "eşleri birleştirme kanaatinde olursanız birleştirin veya ben birleştiririm, eğer kanaatiniz eşlerin ayrılması noktasında olursa onları ayırın veya ben ayırırım dedi."³⁶⁴

³⁶⁰ en-Nisâ 4/3.

³⁶¹ Muhammed Yusuf Kandehevi, *Hayatü's-Sahabe*, çev. Ali Arslan (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 3/256-258.

³⁶² Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994), 2/341.

³⁶³ Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/318; Avcı, "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu", 484.

³⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/318; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/16.

Bu konuda Hz. Ali zamanında yukardakine benzer örnek bir olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

Bir gün yanlarında yakınları bulunan bir kadın ile bir erkek Hz. Ali'nin huzuruna çıkıp, aralarındaki uyuşmazlıktan bahsettiler. Bunun üzerine Hz. Ali, kadının ailesinden ve erkeğin ailelerinden birer hakem tayin etti. Sonra da hakemleri çağırarak şöyle dedi:

-Üzerinize düşen görevin ne olduğunu biliyor musunuz? Eşleri birleştirme arzusunda olursanız ben de onları birleştiririm. Bunu duyan kadın:

-İster lehime olsun ister aleyhime, Allah'ın kitabındaki hükme razıyım dedi. Koca ise bunun üzerine:

-Eğer karar ayrılık noktasında olursa, asla kabul etmem dedi. Bunu duyan Hz. Ali:

-Yalan söyledin. Allah'a yemin olsun ki aleyhine de olsa Allah'ın kitabındaki hükme razı olmadığın takdirde buradan çıkmaya izin vermem dedi.³⁶⁵

Özellikle bu son iki örnek, ayette vurgulanan ve tavsiye edilen hakemlik uygulamasının birebir gerçekleşmiş şeklidir. Bu örnekler, aile içi meselelerde herkesten daha önce öğrenme imkânı olması sebebiyle özellikle yakın akrabasının sorunu öğrendiğinde duyarsız kalmayarak onu devlet yetkililerine iletmesine, onların da her iki eşin aile yakınlarından hakemler tayin etmesine ve eşleri bir başka ifade ile aileyi yakından tanıyan bu iki hakemin vereceği hükmün de geçerliliğine işaret etmektedir.

Ayetler aracılığı ile Allah'ın iletmiş olduğu çözüme yönelik tavsiyelere ek olarak Hz. Peygamber ve sahabe zamanında gerçekleştirilen uygulamalardan da anlaşılıyor ki İslam'daki aile hakemliği müessesesinin aile de dahil toplumu ilgilendiren meselelerde oldukça önemli yeri vardır. Bütün çaba, aralarında anlaşmazlık çıkan, ayrılmaya yüz tutmuş ailenin diriltilmesine ve eşlerin barışmasına vesile olabilecek hakemlik kurumunun işletilmesine yöneliktir.³⁶⁶

Sonuçta aralarında çıkacak herhangi bir sorunda eşler sulhu yani barışmayı arzu eder, hakemler de aynı doğrultuda iyi niyetle eşlerin arasını bulmak üzere gerekli girişimlerde bulunurlarsa, hakemleri yapmış oldukları bu hayırlı işte Allah'ın muvaffak kılacağı tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü Kur'an'da açıklandığı üzere ıslâh kavramının peşinden tevfiik (muvaffak olma, başarma) kavramı gelmektedir.³⁶⁷ İyi niyetle sulh

³⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni.*, 8/169.

³⁶⁶ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 58-59.

³⁶⁷ en-Nisâ 4/35; Hüd 11/88.

teşebbüsünde bulunmanın kişiyi başarıya götüreceğine işaret eden bu ayet, çalışmada esas olan tezi güçlendirmektedir.

2.4.3. Hukuk-u Aile Kararnamesindeki Düzenleme

Osmanlı döneminde mahkemelerde hâkimler ailevi sorunların çözümü için kendilerine başvurulduğunda aynı zamanda arabuluculuk görevini de yaptıkları için hakemlik yöntemiyle boşama uygulamada yer almamıştır. Bu uygulamanın yerine adliye teşkilatı içerisinde ıslah ediciler anlamına gelen “muslihûn” tabiriyle ifade edilen arabuluculuk müessesesi işlerlik kazanmıştır. Bu müessesede arabulucular, hemen her konuda ortaya çıkan ihtilaflarda, mahkeme öncesi devreye girip meseleyi tarafların rızasını alarak uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla tavsiyelerde bulunarak, eşleri birbirlerine karşı anlayışlı davranmaya, sabırlı olmaya ve fedakârlık yapmaya çağırıp, tarafları ikna etme hususunda gayret etmişlerdir.³⁶⁸

HAK’dan önce de Osmanlı uygulamalarında kocasından boşanma zaruretinde olup Hanefî Mezhebine göre bir şekilde bu sonucu elde edemeyen kadın, Dîvân-ı Hümâyûn’a başvurarak resmî kanaldan kocasının kendisini boşamasını sağlamaya çalışmış ve sınırlı da olsa bunda başarılı olmuş veya en azından boşama gerekçelerinin sona ermesini sağlamıştır. Örneğin içki içip eşini döverek sürekli rahatsız eden bir kocanın arabulucuların devreye girmesiyle bundan sonra artık içki içmeyeceğine, içtiği takdirde hanımının boş olması kararına uyacağına dair kabul beyanı mahkeme kayıtlarına geçmiştir.³⁶⁹

Osmanlı dönemi uygulamalarından yola çıkarak konu ile ilgili Uygur’un tespitleri şunlardır:

On beşinci ve on altıncı yüzyıl Osmanlısında kurumsal profesyonel loncaların ortaya çıkışından önce dahi, geniş aile, kabile, dinî topluluklar, mahalleler ve birçok serbest teşkilatlanmış mesleklerin hepsi gayri resmî bir şekilde ihtilâf çözümü için kapsamlı sosyal ağlar sağlamışlardı. Ailevi geçimsizlik ve müşterek aile mülkiyeti üzerindeki anlaşmazlıklar gibi birçok özel ihtilâf, çoğunlukla hane reisi ya da kabile veya mahallenin saygın bir şahsiyeti tarafından çözüme kavuşturulurdu. Köy imamlarının yanı sıra göçebe, yarı göçebe ve yerleşik aşiretlerin yaşlılarının dava, yargıcın önüne gelmeden önce, ihtilâflarda hakem olarak aracılık yaptıkları mahkeme kayıtlarında yer almaktadır. Arabulucular bazen davacının ve/veya davalının akrabası, ya da sadece aynı mahallenin sakinleri, bazen de özellikle bu tür muayyen işleri yürütmek için tayin edilmiş mahkeme muvazzaflarıydılar. Mahkemeden veya mahkeme dışından olan bu arabulucular anlaşmazlığı çözüme kavuşturduklarında, davalar genellikle yargıç tarafından da sonlandırılıyordu. Osmanlı

³⁶⁸ Orhan Çeker, “*Hukuk-i Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi*”, Mehir Dergisi (1999), 21.

³⁶⁹ Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 488.

toplumunda özel ve mahrem konulara dair ihtilâflar toplumun gözünden ve tahkikinden uzak tutulur, mahkemeye intikal eden davaların çoğu yaşlıların, imamların, aile reislerinin veya bunlara denk saygınlık ve yetkiye sahip başkalarının müdahalesiyle gayri resmî bir şekilde yerel düzeyde çözüme kavuşturulurdu. Osmanlı döneminde Batı’da uygulama alanı bulan, ülkemiz için tartışılan ombudsmanlık³⁷⁰ görevine benzer uygulama örneğinin imamlar tarafından mahalleli arasında çıkan bazı sorunların mahkemeye gitmeden çözümü sağlanıyordu. Osmanlı sicillerindeki boşanmaya dair kayıtlardan, eşler arası şiddetli geçimsizliğin boşanmaya neden olan durumlardan biri olduğu ve bu tarz davalarda boşanmayı isteyen tarafın bazen de kadın olduğu dikkat çekmektedir. Sicillerdeki kayıtlarda eşler arası şiddetli geçimsizlik “hüsn-i imtizac” ve “hüsn-muaşeret bulunmaması” ifadeleri ile yer almaktadır.³⁷¹

1917’de Osmanlı Devleti’nde tedvin edilen “Hukuk-u Aile Kararnamesi” İslâm Aile Hukuku alanında modern tarzda ilk kanun olması açısından önemlidir. Bu önemine binaen uzun yıllar diğer bazı İslam ülkelerinde³⁷² uygulanmış, aile hukuku alanında yazılan kanunlara iyi bir referans olmuştur.

Osmanlı’da Medeni Hukuk alanında ilk kanunlaştırma çalışması olan Mecelle’de³⁷³ şahsın hukuku, aile ve miras hukuku konularına yer verilmemiştir. Bu alanlardaki boşluğu mezhep görüşlerini içeren klasik fıkıh kitapları ve konularla ilgili verilen fetvalar dolduruyordu. Bu durum yeni gelişen şartlar karşısında hâkimleri zor durumda bırakıyordu. Bu sıkıntıyı aşmak için kurulan komisyon hem modern kanunlardan esinlenerek hem de bazı meselelerde o zamana göre hâkim mezhep olan Hanefilerin görüşleri çözüme uygun düşmüyorsa diğer mezheplerin bazı hükümlerini dahil ederek aile hukuku alanında bir kararname hazırlamıştır. “Hukuk-u Aile Kararnâmesi” olarak bilinen kararname 25 Ekim 1917’de yürürlüğe konmuş, 19 Haziran 1919’da ise içeriden ve dışarıdan bazı baskılar sonucu yürürlükten kaldırılmıştır.³⁷⁴

³⁷⁰ Kavram hakkında kısa bilgi için bk. Haydar Efe - Murat Demirci, “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”, Sayıştay Dergisi 90 (Temmuz-Eylül 2013), 51.

³⁷¹ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 71.

³⁷² HAK’da Aile hakemliği hususunda Maliki Mezhebinin görüşüne göre düzenleme yapılmışken, Mısır’da Kadri Paşa’nın “*el-Ahkamu’-Şer’iyye fi’l-Ahvali-Şahsiyye*” isimli eserindeki konuya ait madde Hanefilerin görüşüne göre düzenlenmiş olup ilgili madde şu şekilde geçmektedir: Karı koca arasında anlaşmazlık vuku bulur, şiddetli geçimsizlik haline gelir ve taraflardan biri hâkime müracaat ederse; hâkim biri kocanın diğeri karının ailesinden olmak üzere iki adil kimseyi hakem olarak tayin eder. Bu surette oluşan aile meclisi, tarafların şikayetlerini dinler, iddia ve müdafaalarını tetkik ile aralarını ıslaha çalışır. İslah mümkün olmazsa, eşler hakemleri kendilerine vekil tayin etmeden, aralarını hul’ yoluyla tefrik edemezler. (madde, 210).

³⁷³ Mecelle’ye göre hakem, “tarafeynin rızasıyla hususi hâkim tayin olunan kimse”, *Tahkim* ise hasımların husumet ve davalarını fasl (çözmek) için ahar (diğer) kimseyi hâkim ittihaz (tayin etme, edinme) etmeleridir” (Mecelle, md. 1790); Her ne kadar Mecelle’de hakemlikle ilgili bu madde bulunsa da bu aile sorunlarının dışındaki ihtilâflarda hakem tayiniyle ilgilidir. Çünkü Mecelle Aile Hukuku da dahil Medeni Hukuk alanında bir düzenleme içermemektedir.

³⁷⁴ Kaaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. I, s. 225; Çelen, “*İslam Hukukunda Aile Hakemliği*”, 13.

Bu kararnameden önce de hakemlik kurumunun yetkilerinin artırılarak daha işler hale getirilmesi hususunda görüşler olmuş ancak bu durum sadece görüş olmaktan ileriye gidememiştir. Aile hakemliği uygulamasına ilk kez 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesinde “aile meclisi”/“hakem heyeti”³⁷⁵ ismiyle işlerlik kazandırma yoluna gidilmiş³⁷⁶ madde 130’da aile hakemlerine tam yetki veren Malikî Mezhebi görüşüne göre düzenleme yapılmıştır.³⁷⁷ Kararnamedeki konu ile ilgili gerekçede (esbab-ı mucibe layihasin’da) bu müesseseye yer verilme nedeni açıklanmıştır.³⁷⁸ Yine Kararnamede karı kocadan birisinin yargıya boşanma talebiyle müracaatını yaptığıında aile meclisinin mahkemelerde hâkimler tarafından oluşturulması öngörülmüştür.³⁷⁹ Kararname bu düzenleme ile ayetin ruhuna aykırı bir hüküm koymamış sadece hakem tayin işini tarafların veya aileden üçüncü kişilerin değil hukuki dayanak açısından hâkimlerin yapması gerektiğini ifade etmiştir.

³⁷⁵ HAK Esbâb-ı Mûcibe Lâyihasında/Gerekçeli Kararında “hakem heyeti” teşkil edilmesi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Böyle bir hakem heyetinin luzûm-u teşekkülü (ayette) me’ûrun bih/emredilmiş olduğu halde memleketimizde tatbik edilememesinin sebebi, indel Hanefiyye, hey’eti hakemiyyenin yalnız ıslah-ı beyne/eşlerin aralarını düzeltmeye me’zûn olması ve tarafeyn cânibinden tevkil edilmedikçe beynerini tefrika/aralarını ayırmaya/boşanmaya hükmetmeye salahiyetdar olmamasıdır...” bk. Orhan Çeker, *Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi* (İstanbul, Ebru Yayınları, 1985), 101.

³⁷⁶ 1917 öncesi Osmanlı Devleti’nin resmi mezhebi olan Hanefilere göre hakemlerin yalnızca (eşleri birleştirme amaçlı) arabuluculuk yetkileri kabul edilmiş, (tefrike de yetkili) hakemlik usulü fazla işlerlik kazanamamıştır. bk. Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 488.

³⁷⁷ Bu konuda Mâlikî Mezhebi’nin görüşünün kabul edilmesi, günümüzde aile içindeki mevcut pek çok uygunsuz durumların kalkmasına hizmet edeceği, bilhassa hanımlarına zulüm yaptıkları halde, boşanma yetkilerinin ellerinde olması sebebiyle haklarında nafaka takdirinden başka bir işlem yürütme imkânı olmayan kocaların haksızlıklarına son vereceği düşüncesine dayanmaktadır ve 130. madde bu esas üzerine düzenlenmiştir. bk. Çeker, “*Hukuk-i Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi*”, 20-21.

³⁷⁸ Aile Hakemliği konusunda Maliki mezhebine göre düzenlenen 130. Maddenin gerekçesini Ömer Nasuhi Bilmen komisyona şu şekilde bildirmiştir: Toplumsal huzurun temeli olan evlilik, önemli bir dini sözleşmedir ve devamını sağlamak insanların menfaatinedir. Ancak bazen aile hayatında çekilmez hale gelen, öğüt ve tavsiyelere rağmen tartışma ve geçimsizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda aile birlikteliğini devam ettirmenin de faydası yoktur. Bu durumda boşama yetkisine sahip koca, bu yetkiyi kullanarak sıkıntıdan kurtulabilmekte, böyle bir yetkiye sahip olmayan kadın ise sıkıntılardan kurtulmak için mecburen geçimsiz tavrına devam ederek nikah bağından kurtulmak için kocaları aleyhinde din, ahlak ve insanlıkla bağdaşmayan iftiralarda bulunarak gayri meşru işlere sarılıyorlar. Bu üzücü durumların yaşanmaması için (aile hakemliği hususunda) Malikilerin görüşüyle amel etmek toplumun faydası açısından daha uygundur. Sonuç olarak, hiçbir şekilde sorunun halledilemediği durumlarda ve şartları oluştuğunda hakem tayini usulünden faydalanılması, aile hayatı adına çok faydalı görülmektedir. bk., Sabri Sakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1952), 30-31.

³⁷⁹ HAK, Madde 130.

Kararname konuya ayırdığı üçüncü fasılda kazâi boşanma (tefrîk) için beş sebep kabul etmiştir.³⁸⁰ Kararnamenin kabul ettiği beşinci boşanma sebebi ise çalışmanın esasını oluşturan eşler arasındaki şiddetli geçimsizliktir.

Şiddetli geçimsizlik (şikâk) halinde yerleşik Hanefi mezhebinin görüşü olan hakemlere tefrik yetkisinin verilmemesi özellikle geçimsizliğe kocanın sebep olduğu durumlarda kadınlar açısından telafisi güç zararlar doğurmuştur. Bu sorunlar karşısında diğer mezheplerin görüşlerinden sınırlı olarak da olsa yararlanma, muhâlaa, şartlı talak, tefviz-i talak durumunda tayin edilen hakemlere tefrik yetkisini tanıma şeklindeki yöntemlerin eşler arası ihtilafların çözümünde etkili olacağı düşünülmüştür. İşte hakemlik konusunda yerleşik Hanefi mezhebi görüşünün terk edilerek, hakemlere tefrik yetkisi tanıyan Malikilerin görüşünün alınması bunun örneklerindedir. Konu ile ilgili düzenleme Kararnamede şu şekilde yer almaktadır:

Zevceynin beyninde niz'a ve Şikâk zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hâkem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hâkem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hâkem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu suretle teşekkül eden aile meclis-i tarafeynin ifadât ve müdâfaâtını tetkik ile beynlerini ıslaha çalışır. Kâbil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea eyler. Hâkemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzımayı hâiz diğer bir heyet-i hakemiyle veya tarafeyne karabiyeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat 'î ve nâ-kâbil-i itirazdır.³⁸¹

Bugünkü Türkçe ifadesi şudur: Eşler arasında uyumsuzluk ve geçimsizlik ortaya çıkınca eşlerden bir tanesi hâkime müracaat ederse, hâkim eşlerin aile yakınlarından iki kişiyi hakem olarak yetkilendirir. Taraflardan birinin veya ikisinin aile yakınlarından hakem olacak hiçbir kimse yoksa ya da olup da hakemlik özelliklerine sahip değilse aile dışındaki uygun kişilerden hakem seçer. Bu yönetime göre oluşturulan “aile meclisi”, eşlerin iddialarını ve ifadelerini inceleyip aralarındaki sorunu çözmeye gayret eder. Bunu sağlayamaz ve sorun kocadan kaynaklanıyorsa ise talaka hükmederek eşleri ayırır. Anlaşmazlık hanımdan kaynaklanıyorsa, mehrin tümü ya da bir kısmına göre muhâleaya karar verir.³⁸² Hakemler ortak görüşte birleşemezlerse hâkim, gereken

³⁸⁰ HAK, Madde 120-129 arası (Kadının tefrik talebinde bulunması için beş sebep şunlardır: kocadaki iktidarsızlık ve sonradan buna ilave edilen -cüzzam, deri hastalıkları, bel soğukluğu, frengi gibi-yeni hastalıklar ile kocanın evini terk etmesi, kocanın gaib olması ve eşler arası geçimsizlik (şikâk).

³⁸¹ HAK, md. 130; Kararname, yukarıdaki usule göre meydana gelen boşanmanın “bir bâin talâk” sayılacağını ve usulüne göre tescil edileceğini de kanunlaştırmıştır. (HAK md. 131).

³⁸² “Aslında ayete göre esas yapılması gereken aralarını ıslahı, tefrik değildir”. bk. Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 96.

özelliklere sahip başka bir hakem heyetini ya da tarafların akrabalarının dışında üçüncü bir hakemi yetkilendirir. Hakemlerin kararları kesindir ve tarafların itiraz hakkı yoktur.

Bu maddede “Zevceyn beyninde nizâ ve Şikâk zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder” şeklinde geçen ifade, hakem tayini ile boşanmalara engel olunmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Bu ifadede geçen hakemliğin önemi, Lâyihada, “İşbu lâyihada şimdiye kadar tatbik edilmemesi hasebiyle memleketimiz için pek yeni olan bir usul kabul edilmiştir ki zevceyn arasında Şikâk zuhûru halinde hükme me’zun (yetkili) bir aile meclisi yani tarafeyn (iki tarafın) ailelerinden müntehap (seçilmiş) bir hakem heyeti teşkilidir”³⁸³ şeklindeki gerekçe ile desteklenmiştir.

Kararnamede getirilen en önemli yeniliklerden biri de yargıdaki boşanma sahasının genişlemesi ve sebeplerinin artmasıdır. Hâkim mezhep olan Hanefilerin çoğunluğu, sadece kocadaki iktidarsızlık durumunda kadına boşanma talebi hakkı tanırken Kararnamede, diğer mezheplerdeki görüşlerden de tercihlerde bulunularak iktidarsızlığın yanında cüzzam, bel soğukluğu, cilt rahatsızlığı tarzı hastalıklar ile kocanın evi terk etmesi, kocanın gaip olması ve eşler arası geçimsizlik (şikâk) durumları da kadına boşanma talebi hakkı veren sebepler olarak eklenmiştir.³⁸⁴

Kur’an’da bazılarına göre emir kipiyle açıkça yer almasına rağmen, Hanefilerin, şiddetli geçimsizlik (şikâk) nedeniyle mahkemeye yapılan müracaatlarda hâkimlerin sulh yollarını işletmeleri sebebiyle hakemlik vazifesini zaten yerine getiriyor düşüncesinde olmaları ve hakemlere karı kocayı ayırma yetkisini vermemeleri, aile meclisine ruhuna uygun uygulanma imkanı vermemiştir.³⁸⁵ Bu yüzden hakemlik uygulaması Hanefilerdeki hakim görüşle aynı doğrultuda arabuluculuk müessesesi olarak işlevini sürdürmüştür. Oysa sulh sağlanamadığında -tefviz-i talakta olduğu gibi (kadına boşanma talep hakkı vermek) - hakemlik uygulaması ile kadına boşanma hakkı vermek, kadın açısından muhtemel zararların önüne geçilmesi açısından da önemli

³⁸³ Kararnâme ve Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası için bk. *Düstûr (Tertib-i Sâni)* (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1927-1928), 9/762-781.

³⁸⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 152-186-194.

³⁸⁵ Ayrıca, hakemlik müessesinin yeterince gelişememe sebepleri arasında Fıkıh kitaplarında Tahkim konusunun genişletilmesini sağlayacak fetvaların verilmesinin tavsiye edilmemesi, hakem kararlarının, bu kararları onaylayacak hâkimin mezhebine uygun olması zorunluluğu, hâkimin (kadı) konumunun zayıflayacağı endişesi, İslâm Hukuku’nun nassa ve nakle dayanması sebebiyle Şeriat hükümlerinin öğreniminin zor olması, hakem kararlarının Şeriat esaslarına uygun olması zorunluluğu sebebiyle hakemliğin güç bir vazife olması gösterilmektedir. bk. Yeğencil, *Tahkim*, 72.

olmaktadır. Bu açıdan HAK, Kur'an'da aslen var olan "aile hakemliği" müessesesinin işlevini, amacına uygun hale getirmiştir demek mümkündür.

"Aile meclisi" bir başka ifade ile "hakemlik" müessesesiyle ilgili düzenlemenin Batı'nın etkisiyle kararnamede yer aldığı da dile getirilmiştir.³⁸⁶ Yukarıda Nisa Suresi 35. Ayette belirtildiği üzere Kur'an'da aslen var olan hakemliğin İslam Aile Hukuku alanında yeni bir kurum olmadığı da ortadadır. Dolayısıyla Batıda benzer sistemlerin uygulanıyor oluşu, hakemliğin fıkıh kaynaklı olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Osmanlı uygulamasında HAK öncesi dönemde muslihûn adı verilen arabulucuların işlevini bir nevi hakemlik olarak değerlendirmek de mümkündür.³⁸⁷ Boşanma oranlarındaki artış sebebiyle birçok tehlikeyle yüz yüze gelen ailenin korunması açısından zaten Kur'an'da mevcut olan bu evrensel ilkenin dikkate alınarak işletilmesi son derece önemlidir.³⁸⁸

Kararnamenin yürürlükten kaldırılmasından sonra klasik dönem fıkıh kitaplarındaki konuya ilişkin hükümler bir süre daha mahkemelerde uygulanmışsa da zamanla yeni bir kanuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada aile hukuku alanında 1923 ve 1924 tarihli iki kanun tasarısı hazırlanmıştır. 1923 tarihinde, Osmanlı'dan alınan kanunlarda gereken değişiklikleri yaparak yeni kanun metinleri hazırlanması için komisyonlar oluşturulmuştur. Bu komisyonların biri de Mecelle Ahvâl-i Şahsiyye komisyonudur. 1924 tarihinde komisyonlar tekrar kurulmuş, çalışmaları için yeni bir talimatname hazırlanmış ve 142 maddelik bir aile kanun tasarısı hazırlanmıştır.³⁸⁹ Tasarıda erkek veya kadın tarafından meydana gelen boşamaların hâkim veya hakemler önünde olması şartı getirilmiş, aksi halde boşama geçerli sayılmamıştır. Tasarı kararnameye nazaran değişiklik arz etmekle birlikte bu tasarıdan vazgeçilmiş, Medenî Kanun hazırlıkları tamamlandığı için görüşülmesine gerek olmadığına karar verilmiştir.³⁹⁰

³⁸⁶ Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, (İstanbul: MÜİF Yayınları, 1985), 214.

³⁸⁷ Çeker, "*Hukuk-i Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi*", 21.

³⁸⁸ Yazıcı, "*Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri*", 573,574.

³⁸⁹ 1340/1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanunu Tasarısında md. 121 ve 122'ye göre boşanma davasında hakem heyetine başvuru, dava şartı olarak öngörülmüş, öncelik tarafların akrabalarına verilmekle birlikte, gerekirse işinin ehli ve güvenilir kimselerin hakem heyeti olarak görevlendirilmesi kabul edilmiş, bu heyete de boşanma kararı verme yetkisi kabul edilmiştir. bk. Avcı, "*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*", 490-491.

³⁹⁰ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 235-236-239.

Konuyla ilgili bu çalışmanın temeli olan eşler arası geçimsizliklerde hakemlik uygulamasına ait Osmanlı döneminden aşağıdaki iki örneğe yer verilmiştir:

Birinci örnek olayda kocasıyla aralarındaki şiddetli geçimsizlik sebebiyle kadının boşanma talebiyle mahkemeye başvurması ve bu konuda ısrarcı olması sebebiyle, aile çevresinden hakemliğe uygun kişiler olmadığı için hâkimin dışardan ehil iki kişiyi hakem tayin etmesi ve bu kişilerin eşler arasında sulh için arabuluculuk yapmalarıyla ilgilidir. Olay şu şekildedir:

Kadıköy'de Hasanpaşa semtinde ikamet eden davacı Elmas Hanım, yine Kadıköy Rasimpaşa semtinde ikamet eden Mustafa ile evli olduğunu, kocasının dört senedir kendisine fena davranışlarda bulunduğunu, bu sebeple de bir aydır birlikte yaşamadıklarını, sonuç olarak aralarında oluşan şiddetli geçimsizlik nedeniyle evliliğin devamının mümkün olmadığını iddia ederek mahkemeye müracaat ederek Hukuk-u Aile Kararnamesi'ndeki ilgili maddeye göre nikah akdinin feshini (daha doğrusu boşanma kararı verilmesini) talep etmiştir, davalı Mustafa ise geçimsizlik iddiasının doğru olmadığını ifade ederek davanın reddini ve hanımının eve dönmesini talep etmiştir. (Kocasının talebi üzerine) Elmas hanım, eşinin 35 yaşlarında aklen rahatsız rahatsızlıkları bulunan yeğeniyle beraber aynı evde oturduklarını, geçimsizliğin esasen bundan kaynaklandığını ifade ederek boşanma talebini yinelemiştir. HAK md.130'a göre aile yakınlarından hakemlik yapabilecek kişiler bulunamadığından eski hâkim Mehmet Kemaleddin ve eski başkatip Muammer Tevfik birer lira ücret mukabilinde hakem tayin edilmişlerdir. Hakemler karı kocanın arasını bulmak için gayret etmişler, bunda muvaffak olamayınca da eşlerin ayrılması (tefrik) kararına hükmetmişlerdir. Hakemlerin kararı ayrıca mahkeme tarafından da uygun görülmüş, hakemlerin hükmü infaz edilerek kesinlik kazanmıştır. 27 Şaban 1337/28 Mayıs 1919.³⁹¹

İkinci örnek ise eşler arasında yaşanan şiddetli geçimsizlikte, aile dışından birilerinin olaya şahit olmaları sebebiyle eşler arasında sulh için ellerinden geleni yaptıklarına dairdir. Örnek olayda kocasından şiddet gören ve içki içmesinden rahatsızlık duyan bir kadının mahalle ileri gelenleri tarafından gözetilerek, kocasından durumunu düzeltmediği takdirde gerekli başka şeyleri yapacaklarına dair söz almaları ve olayın mahkemeye intikal ettirilmeden çözüm için adım atılması anlatılmaktadır. Örnek, kayıtlarda şu şekilde geçmektedir:

Mahalle sakinlerinin şahit oldukları bir olayda karısını döven ve içki içen kocanın çıkardığı sıkıntının temelden çözülmesi için mahkemeden önce, bu durumu hakem-arabulucu olarak belirledikleri Ahmet oğlu Sefer ve el-Hâc Mehmed adlı kişilere iletirler. Onlar da bizzat kocanın ağzını koklarlar ve içki kokusunu alırlar. Bunun üzerine hakemler karısına şiddet uygulamaktan ve içkiden kesin olarak vazgeçmesini isterler. Bunun üzerine koca:

³⁹¹ İstanbul Müftülüğü Ş.S. Arşivi, Üsküdar Kâdılığı, Sicil No. 791, s. No. 68-69, Karar No. 9.

Bugünden sonra bir daha içki içersem ve eşimi döversem, eşim bain (dönüşsüz) talak ile boş olsun diye yemin eder ve ayrıca mahkemede de bu beyan tescil edilir.³⁹²

2.4.4. Müslüman Ülkelerde Hakemlik

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hukuk-u Aile Kararnâmesi Türkiye’de Osmanlı Devleti’nin yıkılışından sonra Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte başlayan bir dizi modernleşme hamlesi sonrasında İsviçre Medeni Kanunu’nun 1926 yılında Türkçeye çevrilerek kanunlaştırılmasıyla birlikte yürürlükten kalkmıştır. Bununla birlikte Suriye ve Irak’ta bir süre daha devam etmiş, Lübnan’da ise günümüze kadar yürürlükte kalmıştır.³⁹³

Bir diğer İslam ülkesi Mısır’da ise Medeni Kanun’da yer alan İslâm hukuku kaynaklı Ahvâl-i Şahsiyye bugüne kadar yürürlüğünü sürdürmüştür. 1929 yılı, 25 numaralı Mısır Ahval-i Şahsiye Kanunu 6-11. maddeleri aile birliğinin devamı için bir “Hakem Heyeti” oluşumuna zemin hazırlamaktadır.³⁹⁴ Hakem heyeti teşkili bazı açılardan ayetin ruhuna uygun yapılsa da anlaşma olmaması halinde tefrike karar verememeleri hususunda hakemlerin yetkisi Hanefilerin görüşüne uygun düşmektedir. Örneğin kadın, kocasının kendine fena muamelede bulunması sebebiyle müracaatta bulunduğu, mahkemece eşler arasındaki uyuşmazlığın çözümü için önce tarafların ailelerinden, eğer ailelerden hakem tayini imkânı olmazsa dışarıdan hakemlerle bir heyet oluşturulma yoluna gidilir. Eğer hakemler karı koca arasında sulhu temin edebilirlerse dava kapanmış olur. Sulh sağlanamazsa, o zaman uyuşmazlıkta karı-kocanın kusur oranlarına göre verilecek hükümler farklılık arz edecektir. Kusur kocada veya eşlerin her ikisinde olursa veyahut karı kocanın kusuru hususunda bir kanaat oluşmamışsa, hâkim bir bâin talak ile boşanmaya karar verir. Eğer kadın kusurlu ise hâkim kadının boşanma talebini reddeder.³⁹⁵ Görüldüğü üzere tefrik konusunda hakemler değil, hâkim yetkilidir. Buradan aslında hakemlerin arabulucu konumunda oldukları anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili Ebû Zehra’nın görüşleri şu şekildedir:

³⁹² İstanbul Müftülüğü Ş.S. Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi, Sicil No. 1, s. No. 3.

³⁹³ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/227.

³⁹⁴ Ebû Zehra, *Ahvalü’ş-şahsiyye*, 421-427.

³⁹⁵ Yeni bir nikah akdi olmadan eşlerin tekrar bir araya gelmelerine engel olan talak çeşididir. bk. Acar, “*Talâk*”, 39/499.

Kanunda hakem teşkili ve hakemlerin görev ve yetkileri ile ilgili maddelerin İmam Malik'in görüşü esas alınarak düzenlendiği anlaşılmaktadır.³⁹⁶ Yani koca kusurlu ise kadının talebi kabul edilerek boşanma kararı verilir. Kocanın verdiği mihrin geri almak gibi bir talebi olamaz. Eşlerin her ikisinin de kusurlu olduğu sonucuna varılmışsa kadının kusuru oranında mihrin bir miktarını kocasına iade etmesine hükmolunur. Eğer geçimsizliğin kadından kaynaklandığı anlaşılırsa kadının boşanma talebi reddedilir.³⁹⁷

Karaman'a göre de kanun, kusurun kocada olması halinde uygulanan bir talâk ile ayrılma hükmünü, kusurun karı koca her ikisinden kaynaklandığı veya kusurun kimde olduğunun anlaşılmadığı hallerde geçerli saymıştır. Mısır Medenî Kanunu'na göre, kusurun tamamı veya çoğu kadında ise bu durumda dava reddedilir ve tefriğe hükmedilmez, ancak kadın zarar gördüğünü ispat ederse tefrik söz konusu olur, ispat edilemeyen şikâyet tekrar edildiğinde ise hakemlere başvurulur.³⁹⁸

İslam hukuku kaynaklı Mısır Ahval-i Şahsiye Kanunu'na göre Müslüman Mısırlı erkekler herhangi bir yasal işleme gerek olmadan ve sebep göstermesi gerekmeden eşlerini tek taraflı olarak boşayabilmektedirler. Boşanmanın resmîyet kazanması için kocanın yapması gereken tek şey, boşamayı takip eden bir ay içinde bu işlemi noterde tescil ettirmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kadına karşı yapılan kötü muamele içeren durumlarda zorlanılan husus, kadınların fiziksel veya sözlü şiddete maruz kaldığını ispat etmesidir. Kadınların fiziksel şiddet sebebiyle boşanma davası açması için, devlet hastanesinden rapor alması ve iki tanık göstermesi gerekmektedir. Diğer tüm davalarda olduğu gibi, bir erkeğin tanıklığı iki kadının tanıklığına denk kabul edilmiştir. Kadın, iki erkek veya dört kadın veya bir erkek ve iki kadını tanık göstererek şiddete uğradığını ispatlamak zorundadır. 2000 yılında Meclisten geçen "Ahval-i Şahsiye Kanunu'nda Dava Açma Usulleri ve Belirli Şartların Yeniden Düzenlenmesine İlişkin Kanun" ile Mısırlı kadınlara boşanma davalarında ikinci bir olanak sağlanmıştır. Mısırlı kadınlara, tüm yasal haklarından vazgeçmek şartıyla hul' davası açma hakkı verilmiştir.³⁹⁹

Suriye Medeni Kanunu'nda, bazı farklılıklar olmakla birlikte, aile hakemliği konusunda Hukuk-u Aile Kararnâmesi'ndeki hususları içeren maddelerine aşağıda aynen yer verilmiştir:

³⁹⁶ Her ne kadar Malikilerin görüşüne göre düzenleme yapıldığı ifade edilse de tefrik konusunda yetkili olmamaları, bu konuda hâkimin yetkili olması sebebiyle tam da Maliklerin görüşüne uygun olduğu söylenemez. Çünkü Malikilere göre hakemler tefrik etmeye de yetkilidir.

³⁹⁷ Ebû Zehra, *Ahvalü 'ş-şahsiyye*, 423.

³⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/321.

³⁹⁹ Didem Özalpat, *İslâm Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 159-160.

Sözle veya fiille kendisine fena muamelede bulunup hayatı çekilmez hale getiren kocasını şikâyet eden kadının ondan ayrılmayı talep etmesi caizdir. Zarar verdiği sabit olur hâkim de aralarını ıslaha muvaffak olamazsa onları ayırır ve bu bir bâin talak olur. Kötü muamele ve zarar sabit olmaz veya müddeî koca olursa hâkim, anlaşıp barışmaları için bir aydan az olmamak üzere onlara süre verir. İddia sahibi ısrar eder anlaşma da gerçekleşemezse hâkim; birisi kadının diğeri erkeğin ailesinden iki hakem tayin eder. Bu mümkün olmadığı takdirde hâkim ıslah kabiliyetini takdir ettiği kimseleri hakem tayin eder ve vazifelerini dürüstlük, adalet içinde yapacaklarına yemin ettirir. (112/1-3)

Hakemler öncelikle anlaşmazlık ve geçimsizlik sebeplerini araştırır, sonra eşler ile bulunmaları zaruri olan kimseleri hâkimin başkanlık ettiği bir celsede toplarlar. Eşlerden birinin gelmemesi hakemliğe engel değildir. Hakemler aralarını bulmak için bütün gayreti sarf ederler (113/1-2).

Hakemler eşlerin aralarını bulmaktan umudu kesince, eğer kötülük ve kusurun tümü ya da çoğunluğu kocada ise bir talak ile karı kocayı ayırırlar...(114/1).

Kusurun tümü ya da çoğunluğu kadında ise hakemler muhâlâa usulüyle ayrılığa hükmederler... (114/2).

Hakemler (kararda) ayrılığa düşerse hâkim bir üçüncü kişiyi ilave eder (114/3).

Hakemler kararlarını hâkime iletirler. Kararların gerekçeli olma şartı yoktur. Kanun hükümlerine uygun olduğu takdirde hâkim bu kararı hükme bağlar (115).⁴⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çıkan ve bu açıdan çok kısa bir süre yürürlükte kalan Kararname'deki düzenlemelerin ne kadar işlevsel olduğunu, bunu Osmanlılardan alıp onlardan daha uzun zaman hukuk alanında kullanan ve hatta günümüze kadar yürürlükte bırakan diğer Müslüman ülkelerin tavrından anlamak mümkündür. Bu da Hukuk-u Aile Kararnamesi ile yapılan uygulamaların önemini ortaya koyan önemli göstergelerdendir.

⁴⁰⁰ Kanun maddeleri için bk Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/320-321.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA AİLE HAKEMLİĞİ MÜESSESESİ

Yaratılış gereği sosyal bir varlık olan insanın tek başına yaşaması mümkün değildir. İhtiyaçlarının tümünü tek başına karşılayamayacak olan insan çoğu zaman bir başkası veya başkalarıyla ilişki kurmaya ihtiyaç hissetmektedir. Bu ilişkiler her zaman olumlu olmamakta, diğer insanlarla aralarında ihtilaflar çıkmakta ve dolayısıyla da anlaşmazlık yaşanmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerde ihtilafların çıkması doğal karşılanmakla beraber bu ihtilafların çözüme kavuşturulması da o derecede önem arz etmektedir. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, İslam hukukunda uyuşmazlıklar genelde sulh, hakemlik (tahkim) ve nihayetinde muhakeme ile çözüme kavuşturulmaktadır. Muhakeme dışındaki alternatif çözüm yolları ise müzakere, uzlaştırma, hakemlik yapma gibi üçüncü kişilerin gönüllü bazen de zorunlu olarak devreye girmesi şeklinde olmaktadır.

Eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik durumunda da sorunun çözümü için aile bireylerinden başlayarak hakem heyetinin teşekkül ettirilmesi alternatif çözüm yollarından biridir. Bu bölümde hakemlik müessesesini daha yakından tanımak için ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Hakem

Arapça “hüküm” kökünden türemiş olan hakem kelime olarak “hüküm vermek, menetmek”⁴⁰¹ anlamlarına gelmektedir.

Hukuk ve örf dilinde, “aralarındaki uyuşmazlığı çözmesi için tarafların kendi ihtiyarlarıyla başvurdukları şahıs veya mercii”⁴⁰², “aralarında anlaşmazlık bulunan tarafların anlaşmazlığını çözmek için yetkilendirilen ve üzerinde hakemlik yapması için anlaşılabilir kişi”⁴⁰³, “tarefeynin (iki tarafın) rızasıyla hususî hâkim tayin olunan kimse, mevcut veya ileride çıkacak hukûkî bir ihtilâfı halletmek için hususî sûrette seçilen

⁴⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/142–143.

⁴⁰² Akgündüz, “*Hakem*”, 15/173.

⁴⁰³ Çeker, *Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi*, 45.

kimse”⁴⁰⁴, veya “ tarafların rızası ya da hâkimin tayini ile anlaşmazlık konusunu hükme bağlayan kişi”⁴⁰⁵ olarak tanımlanmaktadır.

Hakemlik konusu fıkıh kitaplarının Muâmelât bölümünün Kitâbu’n-nikâh, Kitâbu’s-sulh, Kitâbu’l-hul’ ve’n-nüşûz ve Kitâbu’l-kasm ve’n-nüşûz bahislerinde yer almaktadır.⁴⁰⁶ Hakem ise daha önce geçtiği üzere; “aralarındaki uyuşmazlığı çözmesi için tarafların kendi iradeleri ile başvurdukları şahıs veya merci veya hâkimin tayini ile anlaşmazlık konusunu hükme bağlayan kişi”⁴⁰⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Hakemi tayin edene “muhakkim”, hakem olarak tayin edilene de “hakem” veya “muhakkem”⁴⁰⁸ denmektedir.

Hakem ifadesi ayet ve hadislerde de⁴⁰⁹ geçmektedir. Kur’ân’da hakem kelimesi üç yerde⁴¹⁰; yine hakemliğe işaret edilen tahkim kelimesinden türeyen fiiller iki yerde geçmektedir.⁴¹¹ İslâm’dan önce de toplumda yaygın şekilde kullanılan hakem tayini usulü, İslâm geldikten sonra da kabul görmüş ve devam ettirilmiştir. İslâm hukukçuları bu kurumun önemini göstermesi açısından hâkimlerde aranan şartların hakemlerde de olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kul hakları da dahil sulhe konu olan hususlar bir nevi sulh anlamına gelen hakemliğin de uygulama alanına girmektedir. Dolayısıyla sulh yapmanın mümkün olmadığı alanlarda hakemliğin uygulanması da mümkün değildir. Zina iftirası cezası gibi Allah ve kul haklarının birlikte bulunup Allah hakkının galip geldiği durumlarda ise hakemliğin uygulanabileceği hususu tartışmalıdır.⁴¹²

Avcı’ya göre ister tarafların arzusuyla isterse resmi makamlarca görevlendirilsin verdikleri kararların bağlayıcı olması açısından, kendilerine ihtilafları çözmeye çalışan gönüllü arabulucular ile benzer görevi devlet adına resmi ve umumi bir yetkiyle yapan kadılar (hâkimler) arasında hakemlere ortada bir konum kazandırmaktadır.⁴¹³

⁴⁰⁴ Mecelle, md. 1790; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “Hakem”, 170.

⁴⁰⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 2/62.

⁴⁰⁶ Kâsânî, *Bedâi’*, 2/334; Serahsi, *el-Mebsût*, 21/213; eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3/251.

⁴⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 12/142–143; Akgündüz, “*Hakem*”, 15/171.

⁴⁰⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 8/205; Akgündüz, “*Hakem*”, 15/171; Mustafa Yıldırım, “*Tahkîm*”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/411.

⁴⁰⁹ Müslim, “Akdiye”, 20.

⁴¹⁰ en-Nisâ 4/35; el-En’âm 6/114; el-Mâide 5/43, 95; en-Nisâ 4/65; Buhârî, “Enbiya”, 40.

⁴¹¹ es-Sâd 38/22; el-Hucurât 49/9.

⁴¹² Şen, “*İslam Hukukunda Arabuluculuk*”, 108.

⁴¹³ Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 480.

3.2. Hakemlerin Tayin Edilmesi

Hakemlik kurumu ile aile içi anlaşmazlıklarda görev yapacak hakemleri kimin tayin edeceği, hakemlerin özellik ve şartları, hakemlerin görev alanları, ne zaman ve ne nasıl uygulanacağı, hakemlerin yetkileri vb. hususlar ile ilgili olarak Nisâ Suresi 35. ayette ayrıntılara girilmediği için detaylı bilgi, daha çok ahkâm tefsirlerinde, bu ayetle ilgili çeşitli tefsirlerde yapılmış değerlendirmelerde ve bunlar ışığında üretilen fihki görüşlerde yer almaktadır.

Hakem tayinini kimin yapacağı hususunda, ilgili ayette yer alan "... erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin..."⁴¹⁴ emrinin muhatabı fıkıhçılar arasındaki kuvvetli görüşe göre⁴¹⁵ ve insanlar arası uyuşmazlıklara bakmaları, haksızlık ve zulmü önlemeleri sebebiyle⁴¹⁶ hâkimlerdir.⁴¹⁷

Ayetteki muhatabın sadece hâkimler olmadığı hususunda bazı müfessirlerin ve fıkıhçıların görüşleri de vardır:

Taberî, hakemlikle ilgili ayette geçen ifadeden, hakem tayini ile ilgili hitabın hem karı kocaya hem de idareciler ile onların vekili durumundaki hâkimlere olması gerektiği görüşünü tercih etmektedir. Bu durumda hakemi ya eşler ya da devlet idarecisi tayin etmelidir. Bunların dışındaki diğer kişilerin hakem tayin etmesi câiz değildir. Taberî, Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehâî, Âmir eş-Şâ'bi, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrin, Katâde'nin de bu görüşü benimsediğini nakletmektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁴ İmam Şâfî'ye (ö. 204/819) göre, Nisâ Sûresi 35. âyetteki "gönderin" emri vücüb ifade eder. O, âyette yer alan emir lafzının zahirini esas alarak karı koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakem görevlendirilmesini farz kabul etmiştir. bk. Abdurrahman es-Sâbüni, *Medâ hürriyeti 'z-zeveyn fi't-talâk* (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1968), 2/755; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Revâiu 'l-beyân tefsîru Ayâti 'l-ahkâm mine'l Kur'an* (İstanbul: Dersââdet, ts.), 1/442; Mâlikîler'e göre de karı koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakem görevlendirmek farzdır. bk. İbnü'l Arabî, *Ahkâmu 'l-Kur'an*, 1/422; Muhammed Ali Sâbüni, *Revâiu 'l-beyân tefsîru Ayâti 'l-ahkâm mine'l Kur'an* (İstanbul: Dersââdet, ts.), 1/441; Muhammed Ebû Zehra ve Abdülkerim Zeydan da aynı görüştedir. bk. Ebû Zehra, *Ahvalü 'ş-şahsiyye*, 363; Zeydan, *el-Mufassal fi ahkâmi 'l-mer'e ve 'l-beytü 'l-müslim*, 8/415.

⁴¹⁵ Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, 2/559; İbn Hacer, *Fethu 'l-bâri bi-şerhi sahîhi 'l-buhârî*, 12/97.

⁴¹⁶ el-Cessâs, *Ahkâmu 'l-Kur'an*, 3/150; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi 'l-Kur'an*, 6/290.

⁴¹⁷ Hakemlerin tayininde hâkimlerin tam yetkili oldukları, bu yetkilerini bir an evvel kullanmaları gerektiği ifade edilmiştir. İbnü'l Arabî'ye göre, toplumun huzur ve sükunundan birinci derecede sorumlu olan devlet başkanını temsil adına eden hâkimlerin, karı koca arasındaki şiddetli geçimsizliğe vâkıf olduğu anda, eşlerin sorunu mahkemeye iletmelerini beklemeden Tahkimi devreye alması gerekmektedir. Zira bu durumda hâkimlerin beklemesini zorunlu kılan bir durum olmamasına karşın, tarafların durumlarını kendilerine iletmelerini beklemeleri, Allah'ın çizdiği sınırların çiğnenmesi anlamına gelecektir. bk. İbnü'l Arabî, *Ahkâmu 'l-Kur'an*, 1/427.

⁴¹⁸ et-Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 4/72.

Cessâs'a göre, karı kocadan biri veya her ikisinin uyuşmazlıkları kendilerine iletmelerinden sonra, kamuyu temsilen hâkimler davayı inceleyerek haksızlığı ve fena muameleyi önlemek üzere birer hakem gönderirler. Hakem tayininde öncelik hâkime ait olmalıdır. O, İslâm hukukçuları ve müfessirlerin böyle bir durumda hâkimin hakem heyetini oluşturması gerektiği hususunda ittifak ettiklerini zikretmektedir.⁴¹⁹

İbnü'l Arabî hakemleri, vatandaşlarının huzur içinde mutlu bir şekilde yaşamalarından birinci derecede sorumlu olan devlet başkanını temsilen, hâkimin tayin etmesi gerektiğini, bu konuda Said b. Cübeyr'in de aynı görüşte olduğunu ifade etmektedir.⁴²⁰

Râzî ise âyetteki "...eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız ..." ifadesinden hitabın tüm Müslümanlara olduğunu, bu görevi Müslümanların bir kısmına yüklemenin uygun olmadığını ifade etmektedir. Yine âyetin devamındaki "...bir hakem gönderin" ifadesi umumi anlamda ümmetin tüm fertlerine hitap etmektedir. Buna göre ister resmî kanaldan ister ümmetin fertlerinden olsun veya eşlerin ailelerinden biri olsun, ailedeki sorunu çözerek barışı sağlamak amacıyla birer hakem göndermeleri gerekir. Dolayısıyla bu vazife herkese düşmektedir.⁴²¹

Kurtubî ise hakemi, eşler arasındaki sorunun kendisine ulaşmasından ve olaya el koymasından sonra hâkimin tayin edeceğini belirtmektedir. Diğer türlü eşlerin aile dışı konularda hakeme gitme hakları varsa ailevi meselelerin çözümü için de vereceği karara uyma şartıyla hâkime gitmeden hakem tayini yoluna gidebileceklerdir.⁴²²

İbn Kesîr âyetteki hitabın devlet başkanını temsil eden hâkimlere olduğunu ve "...gönderiniz" emrinin zorunluluk ifade etmesi sebebiyle hâkimin eşler arası sorunları hakem tayin ederek çözmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴²³

Reşid Rızâ da karı-kocanın geçimsizliği sebebiyle hakem tayin yetkisinin eşlerin durumlarını kendisine ulaştırdıkları devlet başkanı, idareci ya da onun temsilcisi olan hâkime ve de durumu bilen tüm Müslümanlara ait olduğu kanaatinde.⁴²⁴

⁴¹⁹ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238.

⁴²⁰ İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/543.

⁴²¹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, trc. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 7/25.

⁴²² Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/294.

⁴²³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/297.

⁴²⁴ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'an'il-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1973), 5/78.

Elmalılı'ya göre ise hakem tayini öncelikle eşlerin hakkıdır. Şayet eşler hakemlerini tayin etmezse bu görev tüm Müslümanlara ve hâkimlere düşmektedir. Ayette geçen “karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız ...” cümlesindeki endişenin tüm Müslümanlara yönelik olduğunu, zira ailede yaşanan sorunların, sadece sorunu yaşayan eşleri değil, bir taraftan da toplumu ilgilendiren taraflarının olduğunu belirtmektedir.⁴²⁵

İmam Mâlik'e göre hakem gönderme görevi devlet başkanına aittir. Onun adına hareket eden hâkimler eşler arasındaki anlaşmazlığın ilerlediğini öğrendiklerinde eşler durumu kendilerine iletmeseler de diğer görüşlerin aksine meselenin mahkemeye intikal etmesini beklemeyerek hakem gönderirler.⁴²⁶ Mâlikîler'in bir kısmı, hakemleri görevlendirecek kişilerin eşlerin aileleri olduğu görüşündedir. Mâlikîlerin bazılarına göre ise hakemleri eşlerin kendileri tayin eder.⁴²⁷ Hanbelîlere göre ise hakemleri hâkim görevlendirir.⁴²⁸

İbn Âşûr, hakem gönderme ifadesinin hakemlerin eşlere yönlendirilmesi anlamında olduğunu, bu sebeple hakem tayin yetkisinin eşlere değil, devlet yetkililerine ya da hâkimlere ait olduğu görüşündedir.⁴²⁹ Sâbûni de aynı görüşü paylaşmaktadır.⁴³⁰

Mevdûdî'ye göre, eğer eşler anlaşmazlıklarını çözmek arzusunda iseler, hakemlerini yakınlarından tayin edebilirler veya eşlerin aile büyükleri, sorunu çözmek için birer hakem görevlendirebilirler. Ya da anlaşmazlık mahkemelere taşınmışsa, hâkim muhakeme sürecine başlamadan, sorunun çözümü için öncelikle birer hakem tayin eder. Zira bu usul, yargı süreci öncesi yapılan son ihtiyari barıştırmadır.⁴³¹

Zeydan, hakem tayini ile ilgili emrin muhatabı konusunda cumhura göre hâkimler ve yöneticiler yani devlet otoritesi, bazılarına göre tarafların velileri, bazılarına göre aralarında anlaşmazlık bulunan eşler, bazılarına göre ise salih Müslümanların her biri olduğunu belirtmektedir. Yine o, hakemlerin görevlendirilmesi ile ilgili âyetteki ifadenin emir kipinde olması sebebiyle hakem görevlendirmenin farz olduğunu ifade

⁴²⁵ Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, 2/560.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, c. I, s. 493; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 5/26.

⁴²⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 5/41; es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/368; el Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/113.

⁴²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/265-266.

⁴²⁹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 3/46.

⁴³⁰ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/521.

⁴³¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/318.

etmiştir. Hakem görevlendirmenin farz olduğunun tercih edilme sebebinin şöyle açıklanmaktadır:

Ayette emir sigası kullanılmış ve emrin aslı, onu vaciplikten ayıran bir karine olmadığı sürece vücuttur (yani farzdır). Burada değil vücûbu terk edecek bir karine olması, bilakis vücûbu te'kid eden bir karine vardır. İslâm hukuku uyum ve sevgi üzerine kurulan ve saadete vesile olan evlilik hayatının devamını ve eşler arasında uyumu arzular ki bu vücûba bir karinedir.⁴³²

Ateş, hakemleri eşlerin, yakınlarının, komşularının veya hâkimin tayin edebileceğine işaret ederek, dolayısıyla eşler arasındaki meselenin çözümünün bütün müminlere farz olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³³

Aktan'a göre karı koca kendileri için evliliğin çekilmez hale geldiğine kanaat getirerek ayrılmak istiyorlarsa yetkili mahkemede dava açmalıdırlar. Açılan dava üzerine mahkeme adına bilgi sahibi olan hâkimin, eşler arasındaki sorunu çözmek üzere hakem heyetini görevlendirmesi gerekmektedir.⁴³⁴

Yıldırım ise diğer alanlarda olduğu gibi aile hukuku sahasında da İslâm hukukuna göre genelde ihtiyarî tahkîmin söz konusu olduğunu ve hakem heyetini belirleme yetkisinin taraflara verildiğini ifade etmekle birlikte eşlerin sorunlarını mahkemeye intikal ettirmeleri üzerine hakemi hâkimlerin tayin etmesi gerektiğini söylemektedir. Yine ona göre taraflar vereceği karara razı olmak şartıyla, olayı mahkemeye götürmeden hakem tayin ederek sorunu aralarında da çözümlenebileceklerdir.⁴³⁵

Keleş'e göre eşlerin arasındaki sorunları bir şekilde öğrenen devlet yetkilileri tarafların müracaatını beklemeden devlet otoritesi tarafından hakemlerin tayin edilmesi gerekmektedir. Çünkü hâkimler zaten toplum adına hareket etmektedirler ve eşlerin arasını bulmak üzere toplumu temsilen hakem görevlendirmektedirler.⁴³⁶

Çelen, hakemi sırasıyla eşlerin, birinci derece yakınlarının, sırdaş ve dostlarının ve de olaya tanık olan yakın komşularının tayin edeceğini söylemektedir.⁴³⁷

⁴³² Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmi 'l-mer'e ve 'l-beytü 'l-müslim*, 8/415-418.

⁴³³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/278.

⁴³⁴ Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", 11.

⁴³⁵ Mustafa Yıldırım, *İslâm ve Medenî Yargılama Hukukunda Tahkîm* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002), 112; Yıldırım, "Tahkîm", 39/411,412.

⁴³⁶ Keleş, "Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi", 205.

⁴³⁷ Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", 24.

Derveze, müfessirlerin görüşlerine dayanarak, ayetteki muhatabın Hz. Peygamber, eşler, halifeler, emir sahipleri, kadılar gibi toplumsal sorunlarla sorumlu ve yetkili olanlar olduğunu naklederek, bu kişilerin ise Hz. Peygamberin vekilleri, emir sahipleri ve kadılar olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁸ Yine bu konuda Zemahşerî, Hz. Ali'nin, karı-koca arasındaki sorunların öncelikle emir sahiplerine veya sonrasında onların vekillerine iletilmesi ve onların da bu tarz olaylara doğrudan müdahale etmeleri gerektiği hususundaki görüşünü nakletmektedir.⁴³⁹

Yukarda zikredilen görüşlerden yola çıkarak hem fıkıhçıların hem de müfessirlerin eşlerin aralarındaki geçimsizliklerde hakemlik yöntemine başvurmalarının caiz olduğu hususunda ve olay yargıya taşınınca hâkimin olayı araştırmaları için öncelikle karı kocanın aile yakınlarından bir hakem heyetini tayin etmesi gerektiği hususunda görüş birliği⁴⁴⁰ içinde olduklarını söylemek mümkündür.

Görüş farklılıklarından da anlaşılacağı üzere ilgili ayet, hakemleri kimin seçeceği konusunda kesin bilgi içermemektedir.⁴⁴¹ İslam ümmetinin tek millet olduğu, Müslümanların da birbirlerinin kardeşleri olduğu temel ilkesinden hareket edildiğinde bir Müslümanın sorun yaşaması halinde diğer Müslümanların bu duruma kayıtsız kalmaması esastır. Ailevi sorunlar dahil diğer alanlardaki anlaşmazlıklarda ve sorunlarda Müslüman Müslümana yardımcı olmalıdır. Ancak mahremiyet gereği ailevi sorunları biraz daha farklı yere oturtmakta fayda vardır. Aile mahremiyetini ihlal eder tarzda eşler arası sorunları ulu orta etrafa yaymak faydadandan ziyade zarar verebileceği unutulmamalıdır. Bu yüzden bu tarz sorunlar daha sınırlı sayıda insanın bilgisi ve müdahalesi dahilinde kalmalıdır. Bu anlamda hakem tayini yetkisinin aile mahremiyetinin korunması açısından en başta eşlerin kendilerine, sonra sırasıyla anne baba gibi eşlerin en yakınlarına, sorunun mahkemeye intikal etmesi halinde ise hâkime ait olması, amaçlanan faydayı sağlaması açısından daha uygun olacaktır.

⁴³⁸ Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis* (çev. Mustafa Altunkaya) (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 6/124.

⁴³⁹ Nisâ sûresi, 35. âyetin tefsiri için bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beirut: Dâru'l-fikr, 1977), 1/ 497-498.

⁴⁴⁰ Sa'dî Ebu Ceyb, *Mevsuatü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmi* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l, 1987), 218–219.

⁴⁴¹ 1- Eşlerden biri, kadın veya koca hakem talep edebilir. 2- Eşlerden her ikisi birlikte hakem talep edebilir. 3- Eşlerden birinin ailesi; ana, baba veya kardeşleri hakem talep edebilir. 4- Eşlerden her ikisinin ailesi birlikte hakem talep edebilir. 5- Eşlerin yakın aile dostları hakem talep edebilir. 6- Eşlerin yakın komşuları ve sırdaşları hakem talep edebilir. bk. Çelen, “*İslam Hukukunda Aile Hakemliği*”, 21.

Yine zikredilen farklı görüşlerden anlaşıldığı üzere, yaşanan anlaşmazlığın niteliğine göre, hakem tayini kimilerine göre farz ya da vacip, kimilerine göre de caiz hükmündedir. Bu açıdan eşler arasında görüş farklılıklarının ve anlaşmazlıkların şiddetli hal alması, evliliğin bozulma eşiğine gelip durumun araştırılması için mahkemeye müracaat edilmesi, ortada fiziki şiddetin olması, kocanın şiddetli geçimsizliği olmasına rağmen kadının mahkemeye delil sunamaması, kadın mahkemeye başvurup delil getiremediğinde dağılma eşiğine gelen eşlerin bunu umursamayarak ıslah girişiminde bulunmaması veya eşlerin ıslah için gayret sarf etmelerine rağmen sonuç alınamaması, şiddetli geçimsizliğin iki taraftan kaynaklanması, yine çözüm için eşlere imkânlar tanındığı halde sonuç alınamaması durumları, hakem tayini gerekçeleri olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak, hakemi tayin edecek kişilerin yöneticiler, hâkimler, tarafların velileri, aralarında anlaşmazlık bulunan karı koca, eşlere en yakın aile üyeleri, eşlerin sırdaş ve dostları, olaya şahit olan yakın komşuları olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Hakem Olabilecek Kişiler ve Hakemlerde Aranılan Şartlar

3.3.1. Hakem Olabilecek Kişiler

Hakemlerin kimler olacağı konusu da hem müfessirler hem de fakihler arasında inceleme konusu olmuştur. Genel olarak ayetin ifadesine uygun olarak hakemlerin eşlerin ailelerinden olmasının daha uygun olacağı noktasında ittifak edildiğini söylemek mümkündür. Temel dayanak noktaları ise eşler arası sorunları en iyi bilecek olanların onlara yakın kişilerin olması, aile mahremiyetinin korunması, taraf tutma şüphesinin olmaması ve tarafların yakınlarına daha rahat açılacakları düşüncesidir. Ancak şartlara göre hakemlerin aile dışından olabileceğini söyleyenler de vardır. Aşağıda bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir:

Cessâs, hakemlerin eşlerden her ikisinin ailesinden olması gerektiğini, her aileden bir hakem olunca hakemlerin bir tarafı tutması gibi bir mahzurun yaşanma şüphesinin olamayacağını, tersine esas hakemler aile dışından olursa bu sıkıntının yaşanacağını ifade etmektedir.⁴⁴²

⁴⁴² el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/ 240.

Zemahşerî konu ile ilgili olarak çeşitli âlimlerin görüşlerini vermekte ve onların hakemlerin aileden olması hususunda görüşlerinin gerekçelerini, yakınların karı kocanın iç hallerini daha iyi bilmeleri, karı kocanın onların yanında daha rahat olarak sorunları konuşabilecekleri, evliliğe devam veya ayrılıkla ilgili düşüncelerini daha rahat söyleyebilecekleri, yabancılardan saklamak isteyecekleri, başkalarına açıklamaktan hoşlanmayacakları şeyleri daha kolay ifade edebilmeleri şeklinde sıralamaktadır.⁴⁴³

İbnü'l Arabî'ye göre, hakemler karı kocanın yakınlarından birer kişi olmalıdır.⁴⁴⁴ Râzî'ye göre hakem tayini, karı kocanın evliliklerinin devamı ve bir arada olabilmeleri için başvurulmuş son çaredir. Bu yüzden hakemlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluğu en fazla yüklenebilecek olanlar da eşlerin yakınlarıdır. Çünkü aileden olan hakemler karı koca arasındaki sorunların sebeplerini bildiklerinden çözüme daha çabuk ulaşırlar ve boşanmanın olması durumunda zararının bir şekilde kendilerini de etkileyeceğini bildiklerinden çözüme daha istekli olurlar. Yine de o, hakemlerin dışarıdan olmasının da câiz olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁵

Elmalılı, eşler arasındaki anlaşmazlığa yol açan sorunların toplumun genelini ilgilendirmesi ve bu açıdan birçok olumsuzluğa sebep olabilecek korkulan bir durum olması sebebiyle Müslümanların karı ve kocanın ailelerinden birer hakem tayin etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü akrabalar, olayların iç yüzlerini daha iyi bildikleri gibi eşlerin iyi olmalarını dışarıdan insanlara göre daha fazla isterler. Bununla beraber hakemlerin diğer akrabadan olmalarının müstehap olduğu, yabancılardan da hakem tayin etmenin câiz olacağını belirtmiştir.⁴⁴⁶

Hakemlerin kimler olacağı konusunda Hanefîler, karı kocadan birisi veya her ikisi kendisine sorunu ilettiklerinde, hakimin olayı inceleyip elde edilen bilgilere göre tarafların ailelerinden birer hakem göndereceği görüşündedir. Zira koca, karısının nüşûz içeren geçimsizliğini iddia ederken kadın da kocasının fena muamelesini ve kusurlu davranışta bulunduğunu iddia edebilir.⁴⁴⁷ Bu durumda en sağlıklı bilgiyi verecek olanlar da onların yaşamlarına vakıf olan aile yakınlarıdır.

⁴⁴³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/497-498.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/537-538.

⁴⁴⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8/26.

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, 2/560.

⁴⁴⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/234; el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fikhiyye Kâmûsu*, 2/362-366.

Şafîiler hakemin kimlerden olacağı hususunda âyetteki “aileden olma” ifadesinden yola çıkarak, hakemlerin karı kocanın ailelerinden olması görüşünü benimsemişlerdir. Ancak aileden kimse bulunamazsa veya hakemliğe ehil değilse hâkimin aile dışından birilerini hakem tayin etmesi câizdir.⁴⁴⁸ İmam Şafîi, hakemlerin aileden olması konusunda “Böylesi daha iyi olur, müstehaptır”⁴⁴⁹ ifadesini kullanmıştır.

Hakemin kimler olacağı konusunda Mâlikîler, hakemlerin ayetin ruhuna uygun olarak tarafların ailelerinden olması gerektiği görüşündedirler. Ayrıca Mâlikî kaynaklarda aileden hakem bulunamaz veya hakemliğe ehil biri yoksa konuya daha vâkıf olabilecekleri düşüncesiyle hakemlerin komşulardan seçilmesi de tavsiye edilmektedir.⁴⁵⁰ Osmanlı döneminde yaşanan hakemlerin aile dışından mesela komşulardan olması ile ilgili kocası içki içen bir kadının bu sebeple şikâyeti ve sulhun komşuların devreye girmesiyle çözümlenmesi ile ilgili bir örneğe yukarıda değinilmişti.

Hanbeliler de hakemlerin kimler olacağı konusunda, hakemlerin eşlerin aile yakınlarından olmasının ayetin ruhuna daha uygun olacağı şeklinde görüş bildirmişlerdir.⁴⁵¹

Karaman, hakemlerin “aile meclisi” adıyla geniş aile fertleri arasından seçilmiş büyüklerden ve yakınlardan olması gerekir şeklinde görüş bildirmiştir.⁴⁵²

Köse, aile büyüklerinin sadece ailenin sağlıklı bir zeminde kurulmasında değil, sonrasında ortaya çıkabilecek kırgınlık, uyuşmazlık durumlarında eşlerin kendi aralarında çözemedikleri sorunları çözme konusunda da yardımcı olabilecekleri görüşündedir. Yakınlar aileden olduklarından aile içi sırları saklayıcı davranırlar. Uyuşmazlık dışarıya taşıkça çözüm de zorlaşır. Aile yakınları uyuşmazlığa sebep olan konuları daha iyi bildiklerinden soruna olan hâkimiyet çözümü kolaylaştırır. Çünkü aile yakınları sorunun çözümünde daha yapıcı davranırlar, sonuç alıcı hamlelerle arabuluculuk görevini hakkıyla icra ederler. Hakemler, akrabalık hakkının getirdiği saygınlığı yapıcı ve olumlu yönde kullanarak yumuşak bir otoriteyle çözümü kolaylaştırabilirler. Ayrıca aileye yakın oldukları için uyuşmazlık yaşayan akraba çift ile

⁴⁴⁸ eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/261; es-Sâbûnî, *Medâ hürriyeti 'z-zevceyn fi't-talâk*, 2/756.

⁴⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/61.

⁴⁵⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/365-367.

⁴⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/265-266.

⁴⁵² Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II* (Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), 13.

çeşitli vesilelerle karşılaşılabileceklerinden çözümün kalıcılığında ve sürekliliğinde denetleyici rolünü üstlenebilirler.⁴⁵³

Köse, yukarıdaki görüşünün yanında hakemlerin eşlerin aile yakınlarından olmasının doğuracağı sıkıntılara da dikkat çekmektedir. Ona göre sorunlara taraf olup akıl verenler sorunu başka olaylarla ilişkilendirerek içinden çıkılmaz hale getirebilirler. Bu duruma bazen hakemlerin eşlerin aile yakınlarından olması durumunda da karşılaşılmaktadır. Eşlerin sorunlarını özellikle kendi aileleriyle paylaşmaları aileleri karşı karşıya getirebilir. Sorunun çözümünde iyi niyetli yardım istenecekse taraflar sorunu yumuşak bir dille ve kendi ailesiyle değil, eşinin ailesiyle paylaşmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in eşleri birbirlerinin elbisesi⁴⁵⁴ olarak takdim etmesi aynı zamanda eşlerin sırdaş olmaları gerektiğini ifade eder. Elbise aile mahremiyetini temsil eder. Eşler, aralarında sorunlar ortaya çıksa bile onları kendi aralarında çözmeye, dışarıya taşırmamaya çalışırlar. İlke olarak aile içi sorunlar aile içinde çözülür. Problem dışarıya sızdığı oranda büyür ve çözülme şansı azalır. “Kol kırılır, yen içinde kalır” sözü tam anlamıyla bunu ifade etmektedir. Çünkü İslâm'ın aile içi uyuşmazlıklarda öngördüğü çözümler içeriden dışarıya doğru bir özellik arz etmektedir.⁴⁵⁵

Aktan, karı kocanın bazı durumlarda olaylara akli muhakemeden daha çok duygusal olarak yaklaştıklarını, küçük denecek olayları büyüterek önemli bir problem haline getirebildiklerini ifade ederek, bu gibi durumlarda tecrübeli, gün geçirmiş, sözleri dinlenir aile büyüklerinin devreye girerek, duruma göre nasihat ederek, duruma göre otoritelerini kullanmak suretiyle sorunun çözümüne yardımcı olmaları gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁶ Yine Zeydan,⁴⁵⁷ ve Keleş⁴⁵⁸ de benzer görüşleri dile getirmişlerdir.

Açık, hakemlerin aileden olmasının tek kriter olmadığını, ayrıca hakemde aranan diğer şartları da taşımasıyla mümkün olacağını ifade eder. Ayrıca O, hayat şartları sebebiyle ailelerinden uzakta yaşayan eşler için hakemlerin akraba yerine yakın

⁴⁵³ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 94, 338-339.

⁴⁵⁴ el-Bakara 2/187.

⁴⁵⁵ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 345-346.

⁴⁵⁶ Aktan, “*Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü*”, 11.

⁴⁵⁷ bk. Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim*, 8/418-421.

⁴⁵⁸ bk.Keleş, “*Dini Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi*”, 205.

çevreden hakemliğe ehil kimselerden seçilmesinin ailenin durumunun daha sağlıklı değerlendirilmesi açısından isabetli bir karar olabileceği görüşündedir.⁴⁵⁹

Bayar'a göre hakemlerin ailelerden seçilmesi önemlidir. Çünkü çözüm konusunda aile dışındakiler, aile içinden olanlar kadar istekli ve arzulu olamazlar. Hatta çözümü aile dışında arama sorunu daha da katmerleştirebilmektedir.⁴⁶⁰

Konuyla ilgili olarak Çelen, hem aile içinde bilge ve bu konulara vâkıf kişilerden hem de İslâm hukukunu bilen İslâm âlimlerinden iki hakem olabileceği yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁶¹

Bu konuda genel kanaatin aksine bir görüşü savunan Gürdal, günümüzde eşler arasında yaşanan sorunları gidermenin yolunun bu işin eğitimini almış evlilik uzmanı olan kişilerin, yaşanan geçimsizliğin sebeplerini araştırıp sorunun kaynağına inerek, çözüm yolları arayarak, ayrıca eşleri karşılıklı fedakârlığa davet ederek onları uzlaştırmaya ve evliliğin devamını sağlamaya çalıştıklarını ifade etmektedir. O, böyle bir durumda hakemlerin mutlaka akrabalarından olması gerektiğini savunmanın hem taraflara hem de bu kurumlarda çalışan kişilere haksızlık olacağına işaret etmektedir. Uzlaştırma çabasında akrabalarından daha az emek sarf etmesinin mümkün olmadığını söyleyerek bu kurumlardan yararlanmakta hiçbir sakınca görmemenin yanında faydalı da olacağı görüşündedir. O'na göre geçimsizlikten haberdar olan aile büyüklerinin ve akrabaların buna sessiz kalması ve eşleri ıslah girişiminde bulunmamaları düşünülemez. Bunun yanı sıra alınan her türlü desteğin eşlerin zararına değil, bilakis yararına olacağı, bu sebeple arabulucuların mutlaka akrabalarından olması gerektiğini söylemenin ve savunmanın yanlış bir düşünce olacağı kanaatindedir.⁴⁶²

Görüşlerin tamamına yakını hakemlerin öncelikle aile yakınlarından olması noktasında ise de bunun şart mı olduğu yoksa daha uygun olan bir yol mu olduğu fıkıhta tartışmalı bir husustur. Cumhur hakemlerin akrabadan olmasının daha iyi bir yol olduğu şeklindeki görüşü savunmaktadır. Fakat aile yakını olmaması veya olsa bile ehil olmaması sebebiyle tarafların ailelerinden bu görevi yapacak kişiler bulunamaz ve hangi tarafın haksız olduğu anlaşılamazsa veya hakemlerin yakınına kayırma şüphesi olursa

⁴⁵⁹ Fatma Açık, *İslâm Aile Hukukunda Tahkîm Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 39.

⁴⁶⁰ Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", 105.

⁴⁶¹ Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", 20.

⁴⁶² Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi*, 63-64.

hakemlerin dışarıdan olması da caizdir.⁴⁶³ Bazıları ise hakemlerin ailelerden olmasının şart olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin Cessâs hakemlerin karı kocadan her birinin ailesinden olması gerektiğini, her aileden bir hakem olunca hakemlerin bir tarafa meyiletmesi gibi bir şüphenin olmayacağını, hakemler yabancı olduğunda ise böyle bir şüphenin söz konusu olabileceğini düşünmektedir.⁴⁶⁴ Zemaşerî, Râzî, İbn Hazm ve İbnü'l Arabî de bu görüştedirler.⁴⁶⁵

Hakemin akrabadan olması şarttır diyenler, karı kocanın yabancı birine anlatmak istemeyecekleri mahrem konuları yakınardan birine daha rahat anlatabilmeleri, hakemlerin de onların sırlarının ifşa edilmemesi noktasında daha hassas olmaları,⁴⁶⁶ aile sırlarına aile dışından kimselerin vâkıf olmamaları, aile yakınlarının eşlerin özel durumlarını başkalarına nazaran daha iyi bilmeleri, eşlerin şikayetlerini ve sorunlarını açık bir şekilde daha rahat söyleyebilmeleri ve aileden olacak hakemlerin yabancılara nazaran karı kocanın arasında sulh sağlamayı daha ziyade arzu edebilecekleri,⁴⁶⁷ meselenin iç yüzünü bilmeleri sebebiyle ikna yönlerinin daha güçlü olması, eşlerin faydasına riayet etmeleri, daha adaletli davranacak olmaları nedeniyle, hakemlerin eşlerin aile yakınlarından olmasının sulh için daha uygun olacağı şeklinde gerekçelerini belirtmişlerdir.⁴⁶⁸

Daha önce belirtildiği üzere Köse, hakemlerin aile yakınlarından olması hususunda yukardaki görüşten farklı düşünmektedir. Köse'ye göre, Kur'ân ve hadislerde geçen aile içi sorunların aile içinde eşler arasında halledilmesi gerektiğine dair genel ilkelerden anlaşılan, sorunların aile dışına çıktıkça çözümünün zorlaşacağı ya da çıkmaza gireceği düşüncesidir. Eşlerin, sorunlarını özellikle kendi aileleriyle paylaşmaları aileleri karşı karşıya getirebilir ve meseleyi içinden çıkılmaz bir hale sokabilir. Eşlerin aile yakınları da olsa sorun dışarıya sızdığı oranda büyüyebilir ve çözülme şansı azalabilir. Bu sebeple eşler, aralarındaki sorunu kendileri çözmek için

⁴⁶³ Kahtân Abdurrahman ed-Dûri, *Akdü't-tahkîm fi'l-fikhi'l İslâmî* (Bağdat: Matbaatü'l-hulûd, 1985), 418.

⁴⁶⁴ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/240.

⁴⁶⁵ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Kahire: Mektebetü Dâri't-turâs, ts.), 10/87; İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/426; ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/497-498; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 7/26.

⁴⁶⁶ ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/497-498; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 3/46; Keleş, "Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi", 205.

⁴⁶⁷ Çolak, "İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler", 130.

⁴⁶⁸ Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, 2/560; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/290-291.

gerekli tüm girişimlerde bulunmalarına rağmen sorun çözülmezse aile büyükleri devreye girmelidir.⁴⁶⁹

Günümüzde bu konuda yaşanan daha büyük sorun ise eşler arasında halledilebilecek veya yakınlarının hakemliği ile çözülebilecek meselelerin, televizyon programları veya sosyal medya platformları gibi geniş kitlelerin gözü önünde tartışılmasıdır. Bu tür davranışlar hem mahremiyete büyük zarar vermekte hem de tarafların birbirlerine olumsuz anlamda söylemedikleri söz bırakmamaları sebebiyle aile içindeki ihtilafların daha da artmasına neden olmakta ve tarafları arasındaki problemlerin çözümünü imkânsız hale getirmektedir.⁴⁷⁰

3.3.2. Hakemlerde Aranılan Şartlar

Hakem bir açıdan yargı görevini de ifa ettiği için, hâkimde aranılan şartların hakemlerde de olması gerektiğini vurgulayan bazı fakihler, çözümü sağlayacak kişilerin gerçekleştirecekleri görev alanlarına göre de bazı özel şartlara sahip olmaları gerektiği görüşündedirler.⁴⁷¹ Bazıları ise, hakemlerde olması gerekli şartların kadılığa kıyasla değil; uyuşmazlık alanının muhtevasına göre belirlenmesinden yanadır.⁴⁷² Bugün yargı sürecine yardımcı olacak arabulucuların, hukuk eğitimini tamamlamış, iletişim becerisine sahip kişilerden olması bunun açık göstergesidir. Çünkü anlaşmazlık ve hak ihlallerini sona erdirmek için tayin edilen kişilerin belli şartları haiz olmaları gerekmektedir.⁴⁷³

Genel olarak hakem-arabulucu yani muslih olma, tüm Müslümanların yapabileceği bir görev iken kul hakkı alanını ilgilendiren ve mahkemeye müracaatı gerekli kılan hususlarda hakemlik-arabuluculuk yapacak kişinin hukuk bilgisine de sahip olması gerekmektedir. Örneğin boşanma gibi teknik bilgiyi de gerekli kılan hususlarda, eşler arasındaki ihtilafları hukuk eğitimi almış bir kişi çözebilir. Mahkemeye intikal eden bir davanın başlangıcında, dava konusu anlaşmazlıkların hâkim tarafından

⁴⁶⁹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 337-338.

⁴⁷⁰ Saffet Köse, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Bir Analiz”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 170.

⁴⁷¹ Mavsîlî, *Kitâbu'l-ihitiyar*, 2/111; Akgündüz, “*Hakem*”, 15/172.

⁴⁷² Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 480.

⁴⁷³ Şen, “*İslam Hukukunda Arabuluculuk*”, 123.

hakeme-arabulucuya yönlendirilmesi durumunda ise, arabulucuda bulunması gereken şartların önemi daha da ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁴

Hakemde olması gereken özellikler ve aranan şartlara bakıldığında, hakemlerin karı-kocanın arasını bozan ruhsal bozukluklardan ve bilinçaltındaki hatıralarından uzak durmaları, etkilenmemeleri gerekir. Bilhassa aile yakınlarından seçilen hakemlerin, eşlerin taleplerine kulak veren, küçüklere şefkatle davranan, eşlerden birini diğerine tercih etmekten sakınan, yıkılma tehlikesiyle yüz yüze gelen ailenin ve çocukların selametini düşünerek hareket eden kişiler olarak, ailenin sırlarını rahatlıkla ifade edebileceği en güvenilir kimseler olmaları, karı-kocanın sırlarını kendilerine söylemelerinde bir sakınca görmemeleri gerekir. Öğrendikleri sırları yaymakta hakemlerin herhangi bir çıkarı olmadığı gibi sırları gizlemelerinin aynı aileden olmaları sebebiyle kendileri açısından da yararları bulunmaktadır.⁴⁷⁵

Yine iffetli hanımlara iftira atmaktan hüküm giymiş olan müfteriler, mükellef olmayanlar, fasıklar, ülke dışında bulunan Müslüman tüccarlar, zimmiler (İslam ülkesi vatandaşı olduğu halde Müslüman olmayan teba), kadınlar, köleler hakem olamazlar. Bazılarına göre de kadının, fasıkın, müfterinin, zimminin hakemliğe ehliyetleri olmamakla beraber karara kadar herhangi bir itiraz olmamışsa, hakem olarak verdikleri kararlar geçerli kabul edilmektedir.⁴⁷⁶

Yukarıdaki görüş farklılıkları, muhtevası farklı alanlarda yapılacak hakemliklerin değişik özellikler arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim eşlerin anlaşmazlığını gidermek amacıyla devreye girecek hakemde veya kamu hukuku alanında görev alacak hakemlerde özel şartların aranması bu konuda çok genel tespitlerin yapılamayacağını göstermektedir.⁴⁷⁷

Buraya kadar aktarılan görüşlerden yola çıkarak hakemde aranan aşağıdaki şartlarda ittifakın olduğunu söylemek mümkündür:

a) Müslüman Olması

Müslümanlar arasında ve daha özelde ailede eşler arasında meydana gelen uyuşmazlıkların adaletli bir şekilde çözüme kavuşturulmasında hakem olacak kişilerin

⁴⁷⁴ Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 122.

⁴⁷⁵ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 10.

⁴⁷⁶ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 77.

⁴⁷⁷ Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 480.

Müslüman olmasının şart olması hususunda İslâm hukukçuları ittifak halindedir. Buna göre Müslüman olmayanın Müslümanların davalarına bakması caiz olmamaktadır.⁴⁷⁸ İslâm hukukçuları, hakemin hükmünün uyuşmazlığın bütün taraftarlarını ilgilendirmesi, yine İslâm dininin diğer dinlerden üstün olması sebebiyle ona inananlar üzerinde, diğer dinlerden olan şahısların üstünlük kuramayacakları anlayışından yola çıkarak hakemin Müslüman olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁷⁹ Hakemlerin Müslüman olmaları şartı, çözümün İslâm'a uygun olması gerekçesinden kaynaklanmaktadır.

b) Edâ Ehliyetine Sahip Olması

Edâ ehliyeti, kişinin hukuka uygun bir şekilde fiil ve işlemlerde bulunabilme gücü ve yetkisidir.⁴⁸⁰ Edâ ehliyeti, zimmetle birlikte hür ve akıl bâliğ olmaya bağlıdır.⁴⁸¹ Çünkü bizzat kendi haklarını ve ehliyetini kullanamayan bir kişinin, başkalarının sorunlarını çözerek anlaşma sağlaması mümkün değildir. Deli ve bunak olan kişinin hâkim olması nasıl câiz değilse bu özellikleri barındıran kişinin hakem olması da câiz değildir.⁴⁸²

c) Adalet

Bu şarttan maksat, insanlar arasında davalara bakan kişilerin dînî konularda daha hassas, haram ve şüpheli şeylerden kaçınan, güvenilir ve şahitlik edebilme vasıflarına sahip olmasıdır. Bu özellikler İslam hukukçularının hassaten aradığı vasıflardır.⁴⁸³ Hakem olacak kişilerde bu özelliklerin olması taraflar açısından hakeme karşı güven oluşması açısından önemlidir. Zira bu vasfa sahip olmayan hakemin tarafları yanılması mümkündür.

d) Bedenen Sağlam ve Sihatli Olması

İslam hukukçuları tarafından hâkimlerde aranan bu şartın, bir anlamda yargılama sürecine yardımcı olan hakemde bulunmaması düşünülemez. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi İslam Hukukçuları tarafından hâkimde aranan şartların hakemde de

⁴⁷⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Velâyâtü'd Dîniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 84.

⁴⁷⁹ Çeliker, "İslâm Hukukunda Tahkim", 30.

⁴⁸⁰ Abdülkerîm Zeydan, *el-Veciz fi usuli'l-fikh* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 93; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: MÜİF Yay., 1992), 144.

⁴⁸¹ eş-Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, 3/593.

⁴⁸² el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 83; eş-Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, 3/593.

⁴⁸³ el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 84; eş-Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, 3/593.

olması gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁸⁴ Bu sebeple bu şartın hakemde de olması gerekmektedir. Çünkü hakem olacak kişinin doğruyu yanlıştan ayırmak için gerekli olan görme, konuşma, işitme gibi özelliklerinin tam olması⁴⁸⁵ taraflar arasında iletişimi sağlamak için de gereklidir.

e) Hukuk Bilgisi

Tarafların sorunlarını çözecek fertlerin sahip olması gereken hukuk bilgisinden kastedilen Kur'an'ın ve Sünnetin bilinmesi,⁴⁸⁶ değişen ve gelişen durumlara göre Hz. Peygamber'in uygulamalarının örnek alınmasıdır. Bu açıdan uyumsuzluk sürecinin bir parçası olan hakemlikte de hukuk bilgisi⁴⁸⁷ önemli ve gereklidir. Bu bilgiye sahip olmayanın, hüküm vermesi de caiz değildir.⁴⁸⁸ Hakemlik yapacak kişinin, mümkünse ictihad edebilecek birisi olması daha da iyidir. Bu vasıflara sahip kişi bulunamazsa, hakemin en azından uyumsuzlukları giderecek kadar hukuk bilgisine sahip olması gerekir. Çünkü hakemin tarafların sorunlarını çözerken bu bilgiye sahip olması onun fonksiyonunu daha etkili kılacaktır.⁴⁸⁹

f) Güvenilir ve Objektif Olması

Hakem tarafların güvenini kazanan bir kişi olmalıdır. Çünkü hakem, bu özelliği sayesinde tarafların güvenini kazandığı için bu göreve tayin edilmiştir. Bu sebeple hakem kendisine duyulan güvenin sarsılmaması için olaya yaklaşırken objektif olmalı⁴⁹⁰ taraflara eşit mesafede durmalıdır.⁴⁹¹ Hakem her açıdan güven hissi vererek ve adaletli davranarak tarafları ikna etmeye çalışmalıdır. Hz. Peygamberin hakem olmasının arzu edilmesinin sebebi hiç şüphesiz O'nun güvenilir olması ve toplumda O'nun haksızlık etmeyeceğine dair güvenin tam olmasından dolayıdır. Nitekim Hz. Peygamberin, Peygamberliğinden önce de “Muhammedü'l-Emin” sıfatına haiz olması, diğer konularda olduğu gibi bu açıdan da Müslümanlara örneklik oluşturmuştur. Onun bu

⁴⁸⁴ Alâuddîn Ebu'l-Hüseyn Ali b. Halil et-Tarablûsî, *Muînu'l-hükkâm fi mâ yeteraddedu beynel-hasmeyn mine'l-ahkâm* (Mısır: yy., 1973), 27; Mavsîlî, *Kitâbu'l-ihdiyâr*, 2/111.

⁴⁸⁵ el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 84.

⁴⁸⁶ el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 84-85; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 16/162; Mavsîlî, *Kitâbu'l-ihdiyâr*, 2/98-99.

⁴⁸⁷ İbn el-Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkûn an rabbi'l-âlemîn*, 1/109.

⁴⁸⁸ eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/593; el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 84.

⁴⁸⁹ Şen, “*İslam Hukukunda Arabuluculuk*”, 124-125.

⁴⁹⁰ Mavsîlî, *Kitâbu'l-ihdiyâr*, 2/98.

⁴⁹¹ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 6/290.

konumu Kur'an'da "(Ey müminler) sizin için Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır"⁴⁹² şeklinde ifade edilmiştir.

g) İkna Kabiliyetine Sahip Olması

Hakemlerin ikna kabiliyetine sahip olmaları tarafların problemlerini çözmede önemli bir unsurdur. Ayetteki "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav"⁴⁹³ ifadesi ikna yönteminin esasının oluşturmaktadır. Toplumun temellerini sarsma özelliğinde olan eşler arasındaki uyumsuzlukların çözümü, hiç şüphesiz tarafların duygularını anlayabilmekle ve ikna kabiliyetine sahip olmakla mümkün olabilir. Bu nedenle taraflara hoşgörülü davranamayan onların duygularını anlamayan kişiler bu görevi hakkıyla yerine getiremeyecektir. Hakem olmak, taraflarla sağlıklı iletişim kurmayı ve onları anlamayı gerekli kılmaktadır. Peygamberimiz de bu özelliği ile tarafları ikna etmiştir.⁴⁹⁴

h) Sabırlı ve Dikkatli Olması

Hakem olan kişi tarafları aktif bir şekilde sabırla dinleyerek ve dikkatli davranarak sorunu çözmeye çalışmalıdır. Hakemlik, soruna odaklanmayı, taraflar arasında empati kurmayı⁴⁹⁵ ve sağlıklı iletişimi sağlamayı gerekli kıldığından süreci yürüten hakemin sabırlı ve dikkatli olması önemli bir husustur. Hakemlerin, her daim iyi niyetini gösteren, açık anlaşılabilir bir dil kullanan, karar verme ve çözüm yöntemlerini iyi bilen⁴⁹⁶ kişiler olarak sağlıklı iletişim kurabilmeleri, çözüme odaklanabilmeleri, gereksiz konuları hariçte bırakabilme becerisine sahip olmaları ve sonuç olarak mahkemede hâkimin iş yükünü azaltmaya yardımcı olabilmeleri tam anlamıyla sabırlı ve dikkatli olmalarıyla mümkündür.

Yukarıdaki görüşler ile bugün gelinen nokta beraber değerlendirildiğinde hakem olabilecek kişilerin eşlerin aileleri, yakınları, akrabaları, bunlar yoksa veya göreve ehil değilseler hakimin dışarıdan seçeceği kişiler, eşlerin komşuları, eşlerin de razı olacakları her ikisine de eşit yakınlıkta ya da her ikisine de yabancı olan kişiler, yakın çevreden, tarafları iyi tanıyan dostları, eğitimini almış evlilik uzmanı olan kişiler, İslâm hukukunu

⁴⁹²el-Ahzâb 33/21.

⁴⁹³el-Fussilet 43/34.

⁴⁹⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Esra Yay., 1991), 132.

⁴⁹⁵ bk. Şen, "İslam Hukukunda Arabuluculuk", 126 (Dipnot 114).

⁴⁹⁶ eş-Şirâzi, *el-Mühezzeb*, 3/593.

bilen İslâm alimleri, kanaat önderleri, müftüler, din görevlileri, psikologlar, toplum ve aile hayatını iyi bilen bilge ve tecrübeli kişiler olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak hakemde bulunması gereken şartlar ve vasıflarla ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla beraber, hakemin de hâkim gibi görev yaptığını söyleyenler hâkimde olması gereken şartların hakemde de olması gerektiği düşüncesindedirler. Yine hür olmak, Müslüman olmak, erkek olmak, fakih olmak, evli olmak, aileden biri olmak, güzel ahlâk sahibi ve mazbut bir hayata sahip olmak, güvenilir ve sır saklayan biri olmak, aile hukukunu ve eşler arası ilişkileri bilen ileri görüşlü ve basiretli biri olmak, âkil, bâliğ, tarafsız ve konu hakkında liyakat sahibi olmak, güvenilir ve objektif olmak, ikna kabiliyetine sahip olmak, sabırlı ve dikkatli olmak, eda ehliyetine sahip olmak, adaletli olmak, namuslu kadınlara iftira etmekten hüküm giymemiş olmak, fâsık olmamak, görevini yapmasını engelleyecek sağlık problemi olmamak, zimmi olmamak, kadın ve köle olmamak hakemlerde aranan şartlar olarak zikredilmektedir.

3.4. Aile Hakemliği Çalışma Alanları

Genel olarak hakemlik, helali haram, haramı helal yapmadıkça⁴⁹⁷ kul haklarının ilgili olduğu alanlarda geçerlidir.⁴⁹⁸ Yani çözümü için çalışılan ihtilaf konusu alan, Allah hakları ile ilgili veya kul hakkına girse dahi Allah haklarının baskın olduğu alanlar olmamalıdır. Kul haklarında anlaşmanın olabilmesi için söz konusu hakkın uzlaşmayı kabul etmesi gereken tarafa ait olması, hakla ilgili dilediği şekilde tasarrufta bulunabilmesi, eğer hakka karşılık bedel alacaksa bu bedelin belirlenmiş olması gerekmektedir.⁴⁹⁹

İslâm hukukçuları hakları farklı açılardan tasnif ederek hakkın mahiyeti ve sağladığı faydalar bakımından özel ve genel olmasına göre, Allah hakları ve kul hakları olarak genelde ikili ayrıma tabi tutmuşlardır. Ayrıca her iki hakkın ortak olduğu haklar ile Allah veya kul hakkının üstün geldiği haklar şeklinde ayrımları da bulunmaktadır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Tirmîzî, *es-Sünen*, Ahkâm 17; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 12.

⁴⁹⁸ Dağcı, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, 124; Yaylalı, *İslâm Hukukunda Sulh*, 145.

⁴⁹⁹ Şen, “*İslam Hukukunda Arabuluculuk*”, 127.

⁵⁰⁰ Zeydan, *el-Veciz fi usuli'l-fikh*, 82-86; Ali Bardakoğlu, “*Hak*”, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/142.

Allah hakları denince toplum yararını hedef alan belirli bir kişi veya gruba ait olmayan, dinin temel unsurları olan iman ve ibadetler gibi sadece Allah'a mahsus olan haklar anlaşılmaktadır. Allah haklarının özelliği hakemlik, arabuluculuk, af veya sulh gibi yollarla düşürülmesi caiz olmadığı gibi, değiştirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması da câiz değildir.⁵⁰¹

Kul hakları ise, tamamıyla kişilere ait hak ve menfaatlerdir. Başka bir ifade ile hak sahibinin kötüye kullanmaması şartıyla dilediği gibi tasarrufta bulunabildiği mesela borç, alacak gibi kişiye özel haklardır.⁵⁰² Dolayısıyla Allah hakları aksine hak sahibi kendi iradesiyle hakkından vazgeçebilir, bedelli-bedelsiz sulh yapabilir, affetme yolunu seçebilir.

Kıyas gibi müşterek hak olup kul haklarının üstün olduğu durumlarda da haklardan vazgeçmek mümkündür. Örneğin; Kıyas'ta Allah hakkı saklı kalmak şartıyla, mağdurun mirasçısı katili bedelsiz affedebilir veya bedel karşılığı katille uzlaşabilir.⁵⁰³ Bu durumda hakem, ancak kıyas gibi müşterek hakkın söz konusu olduğu durumlarda kul haklarını ilgilendiren kısımda devreye girerek sulhun gerçekleşmesine yardımcı olabilmektedir.

O halde İslam'daki hakemlik, kul haklarını ilgilendiren karı koca anlaşmazlıklarından iş hayatındaki uyuşmazlıklara; devletlerarası hukuktan, İslâm'daki ceza hukukuna kadar geniş bir alanda uygulanabilmektedir.⁵⁰⁴ Hanefî mezhebinde boşama da kul haklarından sayılmış ve bu hususta hakem tayini câiz görülmüştür.⁵⁰⁵

Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere İslâm Hukukunda Allah hakları tahkime-hakemliğe konu olamaz. Zira bu haklarda kulların tasarrufu yoktur ve bu haklar ile ilgili anlaşmazlıklar ancak halifeler (devlet başkanları) veya halifelerin yetkilendirdiği hâkimler tarafından çözüme kavuşturulabilir. Modern hukukta da kamu düzeniyle ilgili, diğer bir deyişle temelde yargı alanına giren ihtilaflarda tahkim ve tahkim akdi muteber değildir. Kısaca; kıyas, hırsızlık, zina iftirası, toplum aleyhine işlenen suçlar gibi had cezasını gerektiren konularda tahkim mümkün değildir. İslam hukukundaki tahkim ile

⁵⁰¹ İbn el-Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkûn an rabbi'l-âlemîn*, 1/108; Bardakoğlu, "Hak", 15/142-143.

⁵⁰² Zeydan, *el-Veciz fi usuli'l-fikh*, 82-86; Bardakoğlu, "Hak", 15/143.

⁵⁰³ Zeydan, *el-Veciz fi usuli'l-fikh*, 82-86.

⁵⁰⁴ Şen, "İslam Hukukunda Arabuluculuk", 127.

⁵⁰⁵ İbnü'l Hümmâm, *Fethu'l-kâdir*, 4/318; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkam* (İstanbul: 1330), 4/805; et-Tarablûsî, *Muînu l-hukkâm*, 25.

ilgili bu durum, istisnalar hariç modern hukukta da aynıdır.⁵⁰⁶ Örneğin bugünkü hukuk sisteminde boşanma davalarında tahkimin-yetkili hakemliğin yeri yoktur. Çünkü tarafların boşamayı yalnızca kendi iradeleri doğrultusunda gerçekleştirme yetkileri bulunmamaktadır. Ayrıca mahkemelerde boşamanın onaylanıp resmiyete dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun aksine İslâm hukukunda hem nikah hem de boşanma alanlarında tahkim-hakemlik mümkün olabilmektedir.⁵⁰⁷

3.5. Hakemliğin Uygulanışı

Bütün fıkıh mezheplerinde, hakem görevlendirilmenin, uyuşmazlığın taraflarca yargıya taşınması sonrasında hâkimler tarafından yapılacağı hususunda genel bir kanaat vardır.⁵⁰⁸ Yukarıda zikredilen Nisa Suresi 35. ayetteki muhatapların hâkimler olduğu şeklindeki genel görüşün anlamı da budur. Yine daha önce belirtildiği gibi şiddetli geçimsizlik (şikâk) nedeniyle mahkemeye yapılan başvuru üzerine hâkim, hakem tayin etmeden önce, taraflara nasihatlerde bulunma, haddi aşanı ta'zir⁵⁰⁹ yoluyla cezalandırma, eşleri iyi komşular arasında ikamet ettirme gibi bazı tedbirlere başvurmakta, sonuç alamadığında hakem tayini yoluna gitmektedir.⁵¹⁰

Her ne kadar genel kanaat, hakem görevlendirilmenin hâkim tarafından yapılması gerektiği şeklinde olsa da Mâlikîlere göre hâkime başvurmaksızın eşlerin kendi aile üyelerinden ya da aile dışından hakem tayin etmeleri de mümkün olabilmektedir. Onlara göre bu durumda da hakemlerin kararları bağlayıcı olmaktadır.⁵¹¹ Hukuk-u Aile Kararnamesi'nde Maliki mezhebi görüşleri doğrultusunda hakeme tefrik yetkisi verme düzenlemesi yapılmışsa da hakem tayini yargıya yapılan başvuru üzerine gerçekleşir düzenlemesiyle de mezheplerin genel kanaati benimsemiştir.⁵¹² Hakeme başvurma hakkı, eşler arasında nifak ve şikâk durumunda, yani aile yuvasının dağılma aşamasına

⁵⁰⁶ Yeğengil, *Tahkim*, 69; Ekrem Keleş, *İslâm Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 42-43.

⁵⁰⁷ Keleş, *İslâm Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usulü*, 43.

⁵⁰⁸ bk. İbn. Kudâme, *el-Muğnî*, 10/263; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/363.

⁵⁰⁹ Sözlükte “engellemek, te'dib etmek; desteklemek, saygı göstermek” mânalarında kullanılan ta'zir, fıkıhta “had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları” ifade eder. bk. Tuncay Başoğlu, “Ta'zir”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/198.

⁵¹⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/364.

⁵¹¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/364.

⁵¹² bk. HAK, md.130.

gelip mahkemeye müracaat edildiği zaman mesele tetkike muhtaç bulunduğu ortaya çıkmaktadır.⁵¹³

Hanefi hukukçusu Cessâs, eşlerin anlaşmazlığa düşerek, kadın kocasının zulmünü ve haklarını ihlal ettiğini iddia ederken koca da karısının nüşûzunu yani geçimsizliğini iddia etmesi durumunda hakemlerin gönderileceği kanaatindedir.⁵¹⁴ İbnü'l Arabî'ye göre ise hâkim karı koca arasındaki şiddetli geçimsizliğe vâkıf olduğu anda, tarafların mahkemeye müracaatlarını beklemeksizin durumu incelemek üzere hakemlik usulünü devreye sokarak hakemleri taraflara yönlendirmelidir. Çünkü bu durumda hâkimin beklemesini gerektirecek bir husus yoktur. Bilakis hâkimin olaya vâkıf olduğu halde sorunun kendisine intikalini beklemesi Allah'ın koyduğu sınırların çiğnenmesine, taraflardan birinin ya da ikisinin hak kaybına dolayısıyla da zarara sebep olabilir.⁵¹⁵

Râzî'ye göre koca, karısının itaatsizliği karşısında daha önce belirtildiği gibi öncelikle Nisâ Suresi 34. âyetteki emir ve tavsiyeleri yerine getirmeli, buna rağmen kadının bu hali devam ederse durumu mahkemeye bildirmelidir.⁵¹⁶ Kurtubî'ye göre de eşler arasındaki anlaşmazlıklar mahkemeye intikal ettiğinde hâkim, hakem tayini dahil gerekli müdahaleyi yapar.⁵¹⁷ İbn Kesîr, karı koca arasındaki şiddetli geçimsizlik durumunda, kocanın mahkeme dışında boşama yoluna gitmeden önce özellikle hakemlik usulüne başvurmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir.⁵¹⁸

Hakem gönderme zamanı ile ilgili olarak İmâm Şafî'nin görüşü eşlerin geçimsizliğinde, her birinin diğeri hakkında haklarını çiğnediğini iddia ettiği şikâk hali hâkime ulaştırıldığı vakittir.⁵¹⁹ Şafî mezhebinin genel görüşü ise taraflar arasında şikâk hali, yani anlaşmazlık, düşmanlık şiddetlendiğinde, karşılıklı hakaret, kavga devam ettiğinde ve bu durumların artarak şiddetlendiği vakit hakem gönderilmesi şeklindedir.⁵²⁰

⁵¹³ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/334; el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/362-366.

⁵¹⁴ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238.

⁵¹⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/543.

⁵¹⁶ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 8/25.

⁵¹⁷ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/293.

⁵¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/ 296.

⁵¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafî, *Kitâbü'l-Ümm*, thk. Ali Muhammed vd. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 6/367; eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/261.

⁵²⁰ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/261, 345.

Ayrıca Şâfîiler hâkimin, hakem görevlendirmeden önce eşlerin zulüm iddiasını ve aralarındaki durumun iyice içinden çıkılmaz hale geldiğini görüp anlamak üzere eşleri iki tarafın da güvenini kazanmış bir kişinin yanına yerleştirmesi,⁵²¹ görevlendirilen bu kişinin eşler arasındaki sorunu tespit edip şahit olduklarını hâkime bildirmesi gerektiği görüşündedir.⁵²²

İmam-ı Mâlik'e göre hakem gönderme zamanı, kadının şiddetli geçimsizlik nedeniyle mahkemeye başvurup, haklılığını kanıtlayamaması durumundadır. Yine İmam Mâlik'e göre hakem gönderme görevi devlet başkanına aittir. Onun adına hareket eden hâkimler eşler arasındaki anlaşmazlığın ilerlediğini öğrendiklerinde meselenin mahkemeye intikal etmesini beklemeyerek hakem gönderirler. Ancak hâkimler, hakem tayininden önce eşleri güvenilir birinin yanına yerleştirir.⁵²³ Hanbelî mezhebinde hakem gönderme, eşlerin arasında düşmanlık oluşup şikâk ve isyan çıkmasından korkulduğu anda yapılmalıdır.⁵²⁴

Zeydan'a göre eşlerin aileleri şiddetli geçimsizlik durumunu öğrendiklerinde olaya müdahale ederler.⁵²⁵ Aktan'a göre karı kocanın evliliği kurtarmak için çaba göstermediği ya da gösterdikleri çabanın yetersiz kaldığı ve evliliğin sona ermesi endişesi belirlediği zaman, ayet kadın ve erkeğin ailelerine de görev yükleyerek evliliğin kurtarılması için harekete geçmelerini, duruma ilgisiz ve kayıtsız kalmamalarını emretmektedir.⁵²⁶ Keleş'e göre hakem gönderme zamanı, İslâm hukukunun hakem gönderme vecibesi gereği eşler arasındaki geçimsizliğe kanaat oluştuğunda yapılmalıdır.⁵²⁷

Elmalılı'ya göre koca karısının nüşûz ifade eden davranışları karşısında ayette geçen gerekli tedbirleri alır. Fakat geçimsizlik hala devam ederse o zaman iş yargılamaya düşer. Yani hakeme başvurma zamanı karı koca arasında geçimsizliğin meydana gelmesinden korkulup, evlilik devam ettiği halde eşler arasını arasının açılması halinde gerekli olacaktır.⁵²⁸

⁵²¹ eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/487.

⁵²² eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/261; er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhac*, 6/384.

⁵²³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/296; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 5/40.

⁵²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/263.

⁵²⁵ Zeydan, *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim*, 8/418.

⁵²⁶ Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", 11.

⁵²⁷ Keleş, "Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi", 197.

⁵²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/559.

Yeğengil, hakemlik uygulamasıyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Hakemler, tarafların ele aldıkları sorunlarıyla ilgili üçüncü kişilerle görüş alış-verişinde bulunabilirler. Görüşmeler hakemlerin hepsinin katılımı ile yapılır ve kararlar oybirliği ile alınır. Hakemler ikiden fazla olup oy birliği ile karar verilememesi halinde, çoğunluk kararının hangi hakemlerin oyundan oluştuğu taraflarca meçhul kalacağından, taraflar hakemlerin çoğunlukla karar verebileceklerini kararlaştırmış olsalar dahi, kararların hangi hakemlerin oyuna dayanacağı sürecin başlangıcında bilinmesi gerekir ilkesine aykırılık oluşturduğundan, çoğunluğa dayalı hakem kararı hükümsüz olmaktadır. Yine hakem kararlarının şeriat esaslarına uygun olması ve dört mezhepten birine dayandırılması gerekir şeklinde bir yaklaşım olsa da bu konu tarafların ve hakemlerin mezheplerine göre değişebilmektedir.⁵²⁹

Verilen bilgilerden hareketle hakemliğin-arabuluculuğun uygulanışı, belirli bir çerçevede sırasıyla şu şekilde gerçekleşmektedir:

Arabuluculuk-hakemlik genel olarak, anlaşmazlık içinde bulunan tarafların istekleri üzerine problemlerini çözmeleri için üçüncü kişilere müracaatlarıyla başlar. Arabulucu-hakem⁵³⁰, tarafları uyuşmazlık konusunun çözümünde izlenecek yöntemi görüşmek üzere ilk toplantıya çağırır veya taraflar kendileri hakeme-arabulucuya gelip süreci başlatabilirler. İlk toplantıda hakemler-arabulucular, taraflarla nasıl bir usul takip edeceklerini görüşüp karara bağlarlar. Tarafların güvenini kazanmış arabulucular-hakemler de bu usule göre hakemlik-arabuluculuk faaliyetini yürütmeye başlar, taraflara söz verip dikkatli bir şekilde onları dinler ve tarafları müşterek paydalarda buluşturmaya gayret ederler. Hakem-arabulucu, hâkim konumunda olmadığını bilinciyle hareket ederek, anlaşmazlık konusunun olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çekerek çözüme yönelik adımların atılmasını sağlamaya çalışır. Farklı bir karar alınmadığı takdirde, tarafların hepsi hakemlik-arabuluculuk görüşmelerine birlikte bizatihi katılım sağlarlar.

Hakemlik-arabuluculuk süreçlerinde tarafların birbirini anlamaları için, iletişimin çok iyi olması gerekmektedir. Hakemlikte-arabuluculukta taraflar arasında karşılıklı güvenin oluşabilmesi, ancak tarafların konuyla ilgili mesajlarının iletişim yoluyla açıkça anlaşılmasına bağlı olmaktadır. Birbirlerinin mesajlarını iyi anlayan taraflar problemlerini daha çabuk çözüme kavuştururlar. Bu da hakemin-arabulucunun taraflar arasında iyi bir iletişim zemini oluşturmasıyla mümkündür. Hakem-arabulucu,

⁵²⁹ Yeğengil, *Tahkim*, 71.

⁵³⁰ Aynı kavrama Ahmet Temel'in makalesinde de rastlanmaktadır. bk. Temel, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", 311 vd.

tarafların müşterek noktalarını öne çıkarmak suretiyle en azından asgari noktalarda birleşmelerini sağlamaya çalışır.

Aynı şekilde İslam Aile Hukukundaki hakemlik uygulamasında da hakemler, ilk aşamada uyuşmazlık çözüm sürecinin bir parçası olan arabuluculuğu gerçekleştirirler. Karı ve kocanın aile yakınlarından tayin edilen hakemler, öncelikli olarak kendi ailelerinden olan eşler ile tek tek görüşürler. Gerekirse sonrasında hepsinin bir arada olduğu görüşmeler de yapılabilir. Hakemler ailede anlaşmazlığa yol açan ve aile birliğini tehdit eden sorunların ve onlardan kaynaklı uyuşmazlıkların sebeplerini ve esas kaynaklarını öğrenmeye çalışırlar. Varsa olayla ilgili diğer hususları da araştırırlar. Bu süreçler tamamlandıktan sonra hakemler tekrar bir araya gelip elde edilen bilgiler ışığında konuyu beraber müzakere edip, alacakları kararı etkileyecek başka hususlar varsa onları tetkik ederler. Hakemler bir taraftan bu süreçleri yürütürken diğer taraftan evliliğin devam ettirilmesine yönelik taraflara nasihat etmeyi ihmal etmezler. Sulhun önemini vurgulayıp, bunun sağlanması için de karı kocanın birbirlerinin hak ve hukuklarına riayet etmeleri, aralarındaki sevgi ve saygıyı devam ettirmeleri, şefkat ve merhameti terk etmemeleri hususlarında tavsiyelerde bulunurlar. Örneğin sorunun kaynağı kadın ise “kocasına saygılı olması, Allah’tan korkması ve güzel konuşması” tavsiyesinde bulunurlar. Sorunun kaynağı koca ise “karısına iyi davranması, eziyet etmemesi, nafakasını vermesi” vb. istenir.⁵³¹

Konu ile ilgili olduğu için tekrar zikretmek gerekirse, Hz. Peygamberin hakemlik uygulama yöntem ve usullerine işaret ettiği örneklerden, O’nun evvela uyuşmazlık konusunu araştırıp, sonucunda bir hakem sıfatıyla, tarafları memnun olacakları çözüme ulaştırdığını söylemek mümkündür. Hakemlere düşen, Hz. Peygamberin örneğinde yukardaki süreçleri dikkatlice yürütüp taraflar için sağlıklı sonuca ulaşmaktır.

Bütün bu aşamalardan sonra eşlerin de karşılıklı rızası varsa hakemler evliliğin devamına karar verirler. Aslında bu yeni bir karar da değildir. Zaten bitmemiş ama sarsıntı geçiren evliliğin devam ettirilmesidir. Her ne kadar sulh sağlanmış olsa da tekrar aynı duruma düşmemeleri için sevgi, saygı ve haklar konusunda birbirlerine karşı gereken hassasiyeti göstermeleri hususunda taraflara, hakemler tarafından gerekli uyarılar yapılır.

⁵³¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerî et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli ayi’l-Kur’an* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1968), 13/383-385; Avcı, “*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*”, 482.

Diğer taraftan yapılan görüşmeler sonucunda eşlerin ayrılmasına dair görüş ağır basar ancak taraflar arasında uzlaşma umudu olursa hakemler, taraflara bir ila üç ay arasında son kez düşünmeleri için bir fırsat tanır. Bu süre sonunda hakemler, eşleri birlikte tekrar dinleyip durumu değerlendirerek, eşlerin de uygun görüşü varsa evliliğin devam etmesi yönünde karar verirler. Ancak hala anlaşmazlık devam ediyor ve evliliğin devamı daha fazla zarara sebebiyet verecekse, hakemler boşanmaları yönünde karar verirler. Bu karar, mahkeme tarafından onaylanıp yürürlüğe girer ve resmi kayıtlara geçirilir.⁵³²

Akgündüz ve Yıldırım'a göre İslam hukuku hakemlik uygulamasında hakemin uyacağı aşağıda zikredilen bazı özel kuralları koymuştur:

Hakemlik sürecini yürütecek hakemin hakemlik konusunu, hakemliğin genel yargıdan farklı taraflarını, İslâm hukukunun temel ilkelerini, toplumun örf ve adetlerini, tarafların inançlarını ve amellerine aykırı olmayan mer'i hukuk kurallarını bilmek ve dikkate almakla sorumludur. Hakem birden çok ise kararın ittifak halinde alınması gerekir. Hakem kararları, hâkim tarafından onaylandığında aynen mahkeme kararları gibi yerine getirilmesi gerekli ve bağlayıcı hale gelir. Bazılarına (Hanefiler) göre hâkim kendisine arz edilen hakem kararlarını, kararlar hiçbir mezhebe veya (hâkimin) kendisinin uyguladığı mezhebe uygun düşmüyorsa bozabilir. Diğer bazılarına (Hanefiler haricindekiler) göre ise hâkim, açık bir haksızlık durumu ya da İslam'ın temel esaslarına aykırılık söz konusu olmadığı takdirde, başka mezheplere uygun olarak verilen hakem kararlarını kendi mezhebine uygun düşmediği gerekçesiyle bozamaz.⁵³³

Hakemlik uygulaması evliliğin devamı veya bitmesi şeklinde kararın verilmesiyle son bulmaktadır. Mâlikîler'in çoğunluğuna, bazı Şâfiîler ve Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşe göre karar verilse de verilmese de taraflar hakemlik uygulamasından vazgeçemezler. İtiraz etmiş olsalar dahi kararlar bağlayıcıdır. Hanefilere, bazı Şâfiîler ve Ahmed b. Hanbel'in bir diğer görüşüne göre henüz karar verilmemişse taraflar hakemlik uygulamasından vazgeçebilirler.⁵³⁴

3.6. Hakemlerin Yetkileri ve Görevleri

Eşler arasında vuku bulan uyuşmazlıkların çözümü için hakem olarak görevlendirilen kişilerin tarafları birleştirmeye yetkilerinin olduğu hususunda çoğunluk

⁵³² Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", 23-24.

⁵³³ Akgündüz, "Hakem", 15/172; Yıldırım, "Tahkim", 39/412.

⁵³⁴ Akgündüz, "Hakem", 15/173; Yıldırım, "Tahkim", 39/413.

ittifak halindedir. Ancak özellikle eşleri ayırmada yetkilerinin olup olmadığı tartışmalıdır.⁵³⁵

Aşağıda detayları verildiği üzere karı-koca arasında meydana gelen şiddetli geçimsizliğin (şikâk) çözümü için mahkemeye başvurulduğunda, eşlerin ailelerinden hakem görevlendirilmesinin caiz olduğu hususunda alimler ittifak halindedirler. Görevlendirilen hakemler ele aldıkları hususta ortak kanaatte iseler, eşlerin vekaleti gerekmeksizin aralarını birleştirme (cem) hususundaki kararları geçerlidir. Ancak kanaatleri eşleri birleştirme veya ayırma hususunda farklı olursa kararları geçerli olmaz. Ayırma hususundaki ihtilaf konusu ise, görevlendirilen hakemlerin karı kocanın rızası olmadan ayırma (tefrik) yetkisine sahip olup olmadıklarıdır. İlk dönem fakihleri arasında hakemlik işlevinin yalnızca eşlerin arasını düzeltmek olduğu görüşünde olanlar olduğu gibi ayrıca hakemlerin boşama yetkisine sahip olduklarını kabul edenler de vardır.

Hakemlerin yetki bakımından hâkimler gibi oldukları, eşler arası uyuşmazlık hususunu araştırdıktan sonra evliliğin devamına veya ayrılığa hükmederlerse verilen kararın geçerli olacağı, bu karara eşlerden herhangi birinin ya da her ikisinin itirazının geçersiz olacağı görüşünün Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali tarafından benimsendiği daha önce ifade edilmişti. Zira bunlara göre hakemlik müessesesinin temel anlamı ve gayesi budur. Bu şekilde sorun mahkemelere intikal etmeden çözümlenerek aile mahremiyetinin korunması da sağlanmış olmaktadır.⁵³⁶

Taberî'ye göre hakemlerin esas görevi haksız olan tarafı belirleyerek onun zulmüne engel olmaktır.⁵³⁷ Cessâs'a göre hakemler, karı kocanın vekili olarak, onların durumunu inceleyip aile hakkındaki son bilgileri ve kendi kanaatlerini hâkime bildirmek durumundadırlar.⁵³⁸

İbnü'l Arabî'ye göre hakemler, geçimsizliğin kaynağını araştırıp sonrasında eşler arasındaki bu sorunun çözümü noktasında bütün gayreti göstermelidirler. Buna rağmen çözüme ulaşılamazsa eşlerin arasını tefrik etmelidirler. Eşler verilen karara itiraz edemezler, karara uymak zorundadırlar.⁵³⁹

⁵³⁵ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/140.

⁵³⁶ Avcı, "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu", 481.

⁵³⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/72; Heyet, Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/62.

⁵³⁸ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/ 239.

⁵³⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/537-538.

Râzî,'ye göre ise hakemler, karı koca arasındaki sorunu anlayıp çözüme kavuşturabilirlerse hem aile açısından hem de toplum açısından çok faydalı bir iş yapmış olurlar. Eğer hakemler arzu ettikleri barışa ulaşamazlarsa bir şekilde boşanmayı gerçekleştirerek ailenin ayrılmasına karar verebilirler.⁵⁴⁰

İbn Kesir, hakemlik görevini açıklarken, onların evliliğin devamına veya sonlandırılmasına karar verme yetkilerinin olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, hakemler görevlendirilirken onlara, eşleri ayırma kararı dahil her türlü tasarrufta bulunabilme yetkisinin verilmesi, boşanma şeklinin dahi bu tasarruf içerisinde yer alması hususunda görüş birliği bulunduğunu ifade etmektedir.⁵⁴¹

Nisa Suresi 35. ayeti, aile hakemliği sayesinde İslam aile hukukunda arabuluculuk ve tahkim sürecinin karma modelini çağrıştıran bir uygulamanın doğmasına sebep olmuştur. Hanefîlerde uyuşmazlık çözümünün tahkim kısmı özenle tarafların iradesine bırakılırken; Malîkîler başta olmak üzere diğer fakihler mahkeme merkezli hâkimin başlattığı bir tahkim sürecini esas almıştır.⁵⁴²

Malîkilere göre hakemler, hâkimler gibi ele aldıkları konuda tam yetkilidirler. Şiddetli geçimsizlik (Şikâk) sebebiyle mahkemelere müracaat edildiğinde, hâkim öncelikle karı kocanın aile yakınlarından, bu mümkün olmazsa aile dışından hakemler görevlendirir. Eğer kar- koca arasını bulma imkânı varsa hakemler onları uzlaştırır, uzlaştırma imkânı bulamazsa tefrik yoluyla eşleri ayırırlar. Verilen karar, eşler rıza gösterse de göstermese de geçerlidir, bağlayıcıdır. İmamı Malîk, hakemlerin kamu adına yetkili olduklarını ifade ederek, ailevi problemlerin sonuç olarak kamu zararına yol açacağından, bu zararın bertaraf edilmesi için gerekirse hakemlerin tefrik yetkisini kullanabileceklerini belirtmiştir.⁵⁴³

İmam Malîk, Nisa Suresi 35. ayetteki hakemlerle ilgili olarak “Hakemler eşleri birleştirir ya da ayırır” şeklinde Hz. Ali'nin kanaatini belirttikten sonra, “Hakemlerin karı kocayı ayırma ya da bir araya getirme konusunda yetkilerinin olduğuna dair görüş, ilim ehlinde işittiğim görüşlerin en güzelidir”⁵⁴⁴ diyerek kendi görüşünü açıklamıştır.

⁵⁴⁰ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 8/26.

⁵⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2/297.

⁵⁴² Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 326.

⁵⁴³ El-Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/114; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/99.

⁵⁴⁴ İmam Mâlik, “Talâk”, 26.

İmam-ı Malik'in bu görüşüne göre hakemlik müessesesinin karı-kocayı birleştirme (sulh) veya aralarını ayırma (tefrik) şeklinde iki temel görevinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ayete göre arzu edilen, öncelikle eşleri tekrar bir araya getirmektir.

Yine İmâm Mâlik'e göre hakemler, hâkim konumunda olup verdikleri kararlar da bağlayıcı olduğundan⁵⁴⁵ verecekleri kararlar için hâkimin onayına ya da tarafların rızasına da ihtiyaç duymamaktadırlar.⁵⁴⁶ Fakat hakemler ihtilâf ederlerse hükümleri geçersiz olur. Örneğin, biri eşleri ayırmaya karar verdiği halde diğeri aksi yönde görüş bildirirse, hakemler görüş birliğine varmadıkları sürece tek tarafın verdiği karar bağlayıcı değildir.⁵⁴⁷

Ebu Hanife başta olmak üzere Hanefilerin çoğunluğuna göre hakemler vekil konumunda olup esas olarak herhangi bir yetkiye sahip değildirler. Ancak eşler, hakemlere boşama yetkisini verdikleri takdirde hakemlerin kararlarına uymak zorundadırlar.⁵⁴⁸ Yine Ebû Hanîfe'ye göre hakemler eşler arasındaki uyuşmazlıklarda tanık konumunda olduklarından bu konuda çözüm önerileri hususunda taraflara tavsiyelerde bulunarak, meseleyi mahkemeye intikal ettirmeleri gerektiğini ifade ederler. Eşlerle ilgili onları birleştirmek veya ayırmak konusunda herhangi bir zorlayıcı etkilerinin olmadığı görüşündedir.⁵⁴⁹ İbn Hazm da bu konuda: “Ayet veya Sünnette hakemlerin, karı kocanın aralarını ayıracağına (tefrik) dair herhangi bir delil yoktur. Hiç kimsenin karı koca arasını ayırma (tefrik) ve başkasını boşama yetkisi bulunmamaktadır” diyerek Hanefilere benzer görüşünü belirtmiştir. Zira istisnalar hariç bu hak kocaya verilmiştir.⁵⁵⁰

Hanefilerin yetkisiz hakemlik anlayışı, konuya yaklaşımlarına da etki ettiğiinden temel eserlerin birçoğunda konu hakkında hemen hemen hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Mesela mezhebin temel eserlerinden Beda'i'u's-sana'i'de, kadının kocasına itaat etmemesi (nüşûz) halinde çözüm bulunamazsa mahkemeye müracaat ve

⁵⁴⁵ es-Sâbûnî, Revâiu l-beyân, 1/444; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/169.

⁵⁴⁶ eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/345; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/81.

⁵⁴⁷ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/294.

⁵⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/264; İbn el-Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-mead*, 4/42; Zeynüddin Zeyn b İbrâhim b Muhammed Mısri Hanefi İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, ed. Zekeriya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 7/27; eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/261.

⁵⁴⁹ İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/541.

⁵⁵⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/187.

hâkim tarafından hakem tayininin işlendiği bir bölüm içerisinde konuya yer verilmiştir.⁵⁵¹

Hanefilerin görüşüne göre bu durumda hakemin konumu daha çok arabuluculuk şeklindedir. Bu açıdan hakemin görevi eşlerin arasını bulmak, haksız ve kusurlu olan eş yanlıştutumundan çevirmek için uygulanacak usulleri ve yaptırımları belirlemek gibi konulardan ibaret olmaktadır.⁵⁵²

Hakemlerin yetkileri hususunda İmâm Şâfiî'nin ve onun görüşünden kaynaklı Şâfiî mezhebinin iki farklı görüşü nakledilmektedir. İlk görüşe göre hakemler hâkim konumundadırlar. Hâkim hüküm verirken tarafların rızasını aramaksızın kararını verebiliyorsa hakemler için de aynı şey geçerlidir. İmam Şâfiî'nin daha çok tercih edilen diğer görüşüne göre ise hakemler vekil konumundadırlar ve eşleri boşama yetkileri bulunmamaktadır.⁵⁵³ Yine İmam Şâfiî'nin hakemlerin şahit konumunda olduğuna, tanıklık edip çözüm önerisinde bulunabileceklerine, ancak birleştirme veya ayırma konusunda bir yetkilerinin olmadığına dair farklı bir görüşü de bulunmaktadır.⁵⁵⁴

Hanbelîlerin bir kısmına göre hakemlerin hâkim konumunda yetkileri olup, uygun buldukları kararı verebilir, bedelli ya da bedelsiz olarak tefrik yapabilirler. Bu hususta tarafların yetkilendirmesine veya onaylarına ihtiyaçları yoktur. Diğer bir kısmına göre ise hakem, karı veya kocanın vekili konumunda olup, eşlerin izni olmadığı takdirde tefrik yapamazlar.⁵⁵⁵ İbn Kudâme, hakemin vekil konumunda olduğunu, erkek izin vermedikçe talâk veya sulha; kadın izin vermedikçe hul'⁵⁵⁶ veya sulha dair hüküm veremeyeceğini, hatta taraflar vekalet vermekten kaçınırlarsa, hakemlerin tarafları buna mecbur edemeyecekleri görüşündedir.⁵⁵⁷

Verilen bilgilerden de yola çıkarak dört mezhebin, hakemlik uygulaması ile ilgili görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

Hanefî kaynaklarından boşanmanın kul haklarından sayıldığı ve mahkemeye müracaat edilip mesele tetkik ve izaha muhtaç olduğunda hakeme başvurulabileceği, hakemi de devlet başkanı veya onu temsilen hâkimin eşlerin ailelerinden seçerek

⁵⁵¹ Kâsânî, *Bedâi'*, 3/614.

⁵⁵² Avcı, "*Osmanlıda Aile Arabuluculuğu*", 481.

⁵⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/264; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/541.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/541.

⁵⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/244.

⁵⁵⁶ Tanım için bk. Fahrettin Atar, "*Muhalea*", 30/402.

⁵⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/264.

göndereceği ve hakemlerin vekil konumunda olup tarafları ayırma yetkisine sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Şâfiî kaynaklarından karı koca anlaşmazlıklarında karşılıklı hakaret, tartışma artarak şiddetlendiğinde hâkim tarafından hakem gönderilmesinin gerekliliği, hâkimin, hakem görevlendirmeden önce eşlerin zulüm iddiasını ve aralarındaki durumun iyice içinden çıkılmaz hale geldiğini gördüğünde eşleri öncelikle iki tarafın da güvenini kazanmış bir kişinin yanına yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Hakemin eşlerin ailelerinden olması gerektiği, akraba olmadığı takdirde dışarıdan da seçebileceği, hakemlerin görevinin sulhu sağlamak olduğu, bir görüşe göre de hakemin hâkim konumunda olup boşamaya yetkili olduğu, tercih edilen görüşe göre ise vekil durumunda olup eşleri boşama yetkisi bulunmadığı şeklinde farklı görüşlere de rastlanılmaktadır. Ayrıca İmam Şâfiî'nin hakemlerin şahit konumunda olduğu, tanıklık edip çözüm önerisinde bulunabilecekleri, ancak birleştirme veya ayırma konusunda bir yetkilerinin olmadığına dair görüşü de mevcuttur.

Mâlikî kaynaklarında karı koca anlaşmazlıklarında hakem görevlendirmenin farz olduğu, kadının şiddetli geçimsizlik nedeniyle mahkemeye başvurup haklılığını kanıtlayamaması durumunda devlet başkanı veya onun adına hareket eden hâkimler tarafından eşin kendisi veya ailesinin güvenilir gördüğü birinin yanına yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bu kişinin yapacağı şahitliğe göre hâkimlerin anlaşmazlığın ilerlediğini öğrendiklerinde meselenin mahkemeye intikal etmesini beklemeden, varsa eşlerin ailelerinden, yoksa tarafların birini ya da ikisini tanıyan kişilerden hakemler seçeceği, bunun da komşulardan olmasının müstehap olduğu anlaşılmaktadır. Eğer hakemin birini aileden seçmek mümkün ise diğer hakemin yabancılardan seçilebileceği gibi yakınına kayırma şüphesiyle her iki hakemin de dışarıdan seçilmesi görüşünü savunanların da olduğu görülmektedir. Ayrıca hakemlerin kendilerine tayin edildikleri görevde tam yetkili oldukları ve verdikleri kararların da bağlayıcı olduğu hususunda görüş birliği olduğu tespit edilmiştir.

Hanbeli kaynaklarından eşlerin arasında düşmanlık oluşması, ayrılık ve isyan çıkmasından korkulması durumunda, eşlerin ailelerinden veya aile dışından hakem gönderilebileceği anlaşılmaktadır. Yetkileri konusunda ise vekil konumunda olup eşlerin izni olmadan aralarını ayıramayacakları veya hâkim konumunda olup eşlerin aralarını düzeltip onları uzlaştırmaya gayret edecekleri, uzlaşma sağlayamayıp

ayrılmalarını uygun görürlerse ne hâkimin iznini, ne de eşlerin vekâletini almaları gerekmeden ayırabilecekleri şeklinde iki görüş bulunmaktadır.⁵⁵⁸

Görüldüğü üzere klasik İslam hukukçuları genel anlamda, Kur'an'da getirilen hakemlik yöntemini literatürde ele almışlar ve gerektiğinde evliliğin bu yolla sona erdirilmesini ilke olarak benimsemişlerdir. Fakat karı-koca arasında şiddetli geçimsizlik meydana geldiğinde “hakemlik” yöntemine başvurulması bir anlamda emredilen Nisa Suresi 35. ayete, sosyal ve hukuksal bir içerik ve işlevsellik kazandıramamışlardır.⁵⁵⁹ Evlilik, özel ve şahısları ilgilendiren bir ilişki olarak görülmüş, aile içindeki sorunların da ikili ilişkilerle, kocayı sınırlayan dinî ve ahlaki telkinler ve de sosyal baskı ile çözümlendiği müşahede edildiğinden, hâkim veya benzeri müesseseler tarafından yapılacak bir müdahaleye genel olarak sıcak bakılmamış, ancak çok sınırlı konularda onlara böyle bir yetki tanınmıştır.⁵⁶⁰

Son dönemlerde hakemlik müessesesinin yetkisinin artırılması kanaati ağırlık kazanmıştır. Buna değişen hayat şartlarının etki ettiğini söylemek mümkündür. Bu şekilde görüşünü ifade edenlerden biri de Hamza Aktan'dır. Ona göre, sosyal hayatın şartları değiştiğinden kadın ve insan hakları konusu sadece bireyleri değil bütün toplumu ve nihayetinde devleti de ilgilendirir hale gelmiştir. Boşanmayı, genel olarak erkeğe veya bazı şartlarla kadınına tanınan bir hak olarak görüp, bu hakkı diledikleri gibi kullanabilirler şeklindeki yaklaşım fertlerin, ailenin ve toplumun yararı ile uyuşmamaktadır. Hakların kötüye kullanımını engellemek için tahkim ayetine hukuki bir işlevsellik kazandırarak boşanmayı belirli bir yöntem ve usule bağlamak gerekmektedir.⁵⁶¹

Hakemlerin yetkileri konusunda klasik dönem fıkıhçıların görüşlerinden çok farkları olmasa da günümüzde ortaya konulan bazı görüşler aşağıdaki şekildedir:

Günümüz İslam hukuku alimlerinden Bilmen'e göre eşler arasında nifak ve Şikâk durumları meydana geldiğinde eşlerin her ikisi ya da sadece birisi mahkemeye başvurup durumu bildirince hâkim, önce meseleyi inceler. Eşlerden her ikisine ya da

⁵⁵⁸ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 68-69.

⁵⁵⁹ Aktan, “*Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü*”, 10.

⁵⁶⁰ Bardakoğlu, “*İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri*”, 14-15; Temel, “*İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları*”, 315.

⁵⁶¹ Aktan, “*Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü*”, 14.

sadece haksız görülen eşe öğüt verir, gerekirse ta'zir cezası verir. Ancak kocanın onayı olmadan boşanmaya karar veremez. Kocasının, evlilik hukukuna riayet etmediğini, meselâ kendisini haksız yere döğdüğünü ya da aşağıladığını iddia eden kadın, meseleyi hâkime arz edebilir. Dava, ikrar veya delil ile sabit olursa hâkim kocaya ta'zir cezası uygular ve evlilik hukukuna riayet etmesini emreder, yine de bu durumda (kocanın onayı yoksa) boşanma kararı veremez.⁵⁶²

Karaman'a göre, teşekkül ettirilen aile meclisi veya hâkim, eşleri ayrılma noktasına getiren sorunları araştırır ve sonuçta boşanmanın gerekli olduğu kanaatine varırsa, haksız olan eş istemese bile haklı olan açısından bakarak eşlerin ayrılmasına hükmedebilir.⁵⁶³

Ateş, hakemlerin görev ve yetkilerinden bahsederken onların ailenin geçimsizlik sebeplerini bularak, bunların giderilmesi için gerekli tedbir ve çareler üretme yönünde etkilerinin olduğunu ifade etmektedir. Fakat o, hakemlerin görevleri arasında aileyi ayırmanın olmadığını, hakemlerin sadece birleştirmeye karar verebileceklerini, vurgulamaktadır. Böylelikle hakemlerin ayırmaya yetkili olmadıkları görüşünün, âyetteki "eşlerin arasını bulmak için hakem gönderilmesi" ifadesinin ruhuna daha uygun düştüğünü ifade etmektedir.⁵⁶⁴

Hakemlikle ilgili Kur'an Yolu Tefsirinde, ayetin asıl muhatabının ümmetin tamamı olduğu vurgulanmış, kocanın boşama hakkını kötüye kullanarak kadını mağdur etmesi durumunda aile meclisi veya toplumun devreye girmesi, görevlendirilecek hakemler vasıtası ile uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁶⁵

Yaylalı'ya göre hakemin esas görevi, geçimsizlik nedenlerini araştırıp, eşlerin arasını uzlaştırmaya çalışmaktır.⁵⁶⁶ Keleş'e göre, hakemleri göndermekten maksat, eşler arasındaki anlaşmazlığın nedenlerini belirleyerek mümkün oldukça onların arasını ıslah etmektir.⁵⁶⁷

⁵⁶² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 2/366-367.

⁵⁶³ Karaman, *İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı*, 130.

⁵⁶⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/279.

⁵⁶⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/62.

⁵⁶⁶ Yaylalı, *İslâm Hukukunda Sulh*, 107.

⁵⁶⁷ Keleş, "Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi", 204.

Açık'a göre, tayin edilen hakemler durumu usulünce inceledikten sonra eşlerin arasını düzeltmek için çaba gösterirler. Fakat eşlerin arasını düzeltmek mümkün olmazsa tefrik söz konusu olabilir.⁵⁶⁸ Gürdal'a göre ise, bugün için mahkemeyi haberdar etmeden çiftlerin aralarında hakem seçip, bu hakemlerin de boşanmaya hükmetmeleri ile evlilik birliğinin sona ermesi mümkün değildir. Zira çiftler evlilik öncesinde nasıl ki evlenme işlemlerini devletin resmî kurumlarında yapıp, medenî hallerini kayıt altına aldırıyorsa, boşanmak için de resmi prosedüre uymak zorundadırlar.⁵⁶⁹

Aldemir'e göre, ayette geçen anlaşmazlık, eşlerin birisinden değil onların her ikisinden karşılıklı olarak kaynaklanan hak ihlallerindeki ihtilaflardır. Ayetteki "aralarının açılması" şeklinde ifade edilen "şikâk" kelimesi de buna işaret etmektedir. O, ailede karı koca arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde tavsiye edilen aile hakemliğine başvurma usulünün kapsamının genişletilmesinin önemini vurgulamış ve "bize göre hakem veya bilirkişi tayin etme konusunun sınırlarını genişletme imkânı vardır. Fakat İslam tarihine bakıldığında bunun tersi uygulamaları görmek mümkündür. Hakem tayinine bazı bölgelerde yeterince yer verilmemiştir⁵⁷⁰ şeklinde kanaatini ifade etmiştir.

Hakemlerin nihai karar alma yetkilerinin olmadığı kabul edilse bile burada önemli olan husus, eşleri uzlaşabilecekleri ortak bir noktaya getirebilmektir. Hakem, bütün süreçleri sabırlı ve dikkatli bir şekilde yürütüp çıkmaza giren eşler için çözümler üreterek sorunu gidermelidir.⁵⁷¹

Hakemlerin nitelikleri ve yetkileri hususunda son dönem fıkıhçuları arasındaki yaygın görüş, hakemlik müessesesine daha çok işlevsellik kazandırılması ve devlet namına görev icra etmeleri sebebiyle hakemlere daha fazla yetkinin verilmesidir. Her ne kadar aile ile ilgili hususlar mahremiyet gereği dışardan müdahalelere pek müsaade etmese de zamanla bu durum zorunluluklar sebebiyle değişmektedir. Bu açıdan, Kur'an'da hakemlerin sorun yaşayan eşlerin ailelerinden olmasının önemsenmesi kişilerden ve hakemlerin sorunu çözmek için gayret göstermeleri gerektiğine yönelik tavsiye, hakemlerin yetkilerinin artırılmasına işaret sayılabilir. Yetkili hakemin eşlerin

⁵⁶⁸ Açık, *İslâm Aile Hukukunda Tahkîm Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, 72.

⁵⁶⁹ Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi*, 66.

⁵⁷⁰ Halil Aldemir, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilâf Nedenleri-Alanları-Boyutları-Çözüm Yolları* (İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2010), 301.

⁵⁷¹ eş-Şirâzi, *el-Mühezzeb*, 3/593.

aile yakınlarından tayin edilmesi de önemlidir. Çünkü dışardan kişilerin, çözüm için aile içindeki kişilerden daha arzulu ve istekli olmaları pek de mümkün olmamaktadır. Hatta televizyon programları gibi eşler arasındaki anlaşmazlık konularının ulu orta tartışıldığı, aile mahremiyetinin yerle bir edildiği aile dışı çözüm arayışları, genelde anlaşmazlık konusunu içinden çıkılmaz hale getirmekte, ölüme dahi sebebiyet verebilecek aile içi şiddet olaylarını körüklemektedir.⁵⁷² Bu nedenle hakemlerin eşlerin ailelerinden olması önemli olup aile yakını yoksa veya olsa bile hakemliğe ehil değilse, eşler arasında sulhu sağlayacak aile dışından güvenilir insanların hakem olarak yetkilendirilmesinde hiçbir sakınca görülmemelidir.

Görüşlerden yola çıkarak hakemlerin görev ve yetkilerini ıslah edici olmak, resmi yargı organının onayıyla hakemlik yapmak, evliliğin devamı açısından elzem görülen tedbirler için gerekirse iki tarafa da görev ve sorumluluklarını hatırlatmak, evliliğin tekrar ikame ve devamı için nasihatlerde bulunmak yani arabuluculuk yapmak, evliliğin devamı için gerekli şartlar oluşturulamadığında ve bu birlikteliğin devam edemeyeceği kanaati oluştuğunda bunu bir raporla birlikte mahkemeye bildirmek, evliliğin devamına imkan yoksa eşlerin rızasını alarak onları ayırmak veya eşler razı olmasa da boşama yetkisine sahip olabilmek şeklinde özetlemek mümkündür.

3.7. Hakemliğin Sona Ermesi

Aşağıdaki sebeplerle hakemlik görevi sona ermektedir:

Hakem tarafından hükmün verilmesi, taraflarca hakemlere verilen sürenin bitmesi, hakemlerin eşlerden birisi ya da her ikisi tarafından azledilmeleri, hakemlerin istifa etmesi veya ölümü yahut hakemlerin eda ehliyetini kaybetmesi ve hakemlere gidilme sebebi olan ihtilafın ortadan kalkması durumlarında hakemlik yani tahkim sona ermektedir. Yine hakemlerin eşlerden birisinin vekillliğini kabul etmeleri de hakemliği sonlandırmaktadır. Çünkü bu durumda hakemler davanın tarafı haline gelerek tarafsızlıklarını kaybetmiş olmaktadır. Hakemliğin herhangi şekilde sona ermesinden sonra verilen hakem kararları geçersiz hale gelmektedir.⁵⁷³

⁵⁷² Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, 105.

⁵⁷³ Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Ebi'l-Kasım b. Muhammed İbn Ferhun, *Tabsiratü'l-hukkâm fi usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm* (Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 1/78; Akgündüz, “Hakem”, 15/173; Yıldırım, “Tahkîm”, 39/412,413.

Karar verilmeden önce tarafların hakemleri azletmeleri mümkündür. Zira, hakemliğe yetki veren tarafların gerektiğinde bu yetkiyi geri alma hakları da vardır. Ancak, karar sonrası hakemliğin reddi mümkün değildir. Yani hakem, karar sonrası azledilememektedir. Yine hakemler, hâkim tarafından görevlendirilirse eşlerin hakemleri azil yetkileri bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda hakemler, hâkimin vekili konumundadırlar.⁵⁷⁴

Şiddetli geçimsizlik durumunda diğer mezheplerden farklı görüşlere sahip olan Maliki mezhebinin farklı çözüm önerileri Bâcî ve İbn Rüşd'ün görüşleri ışığında aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

Bir kadın, kocasının kendisiyle konuşmaması, yüz çevirmesi, acıtacak tarzda dövmesi, hakaret etmesi, sövmesi gibi söz ve davranışlarla kendisine zarar verdiğini iddia edip bunu delilleriyle ispat ederse boşanma hususunda muhayyer olup, dilerse kendisini bir bain talâk ile boşar.

Karı-koca, aralarında geçimsizlik sebebiyle hâkime başvurmaksızın istenen vasıflara sahip, aile yakınlarından veya yabancılardan ittifak halinde hakem tayin edebilirler. Bu hakemin usulüne göre vereceği karar geçerlidir, bağlayıcıdır.

Eşler, tayin ettikleri hakemleri azledip yerlerine başkalarını görevlendirebilirler. Ancak hakemler süreci başlatmış, olayı aydınlatarak karar verme aşamasına gelmişlerse azledilmeleri caiz değildir. Şu var ki, karı-koca sorunu halledip evliliğin devamına onay vermişlerse, bu durumda hakemlerin boşanma kararı almaları uygun düşmez.

Kadın, evliliğin devam etmesini istemekle birlikte, kocasının yatağını ayırmasından, kendisine hakaret etmesinden, kendisini dövmesinden şikayetle hâkime başvurursa ve kocanın haksızlığı, ikrar veya delil ile ispat edilirse hâkim, kocaya nasihat eder, nasihat fayda vermezse, çok şiddetli olmayacak şekilde kocaya dayak cezası vererek bu fiilleri yapmaması hususunda kesin şekilde uyarır.

Eşlerden her birinin diğerine haksızlıkta bulunduğu sabit olursa hâkim, karı-kocaya nasihat eder. Nasihatten kaçınırlarsa ikisinin hafifçe dövülmesine karar verir. Haksızlık yaptıkları sabit olmazsa sadece nasihat verir.

Kadın, kocasının kendisine haksızlık yapması sebebiyle zarar gördüğünü iddia ederek şikayetini tekrar tekrar yaptığı halde iddiasını ispat edecek delili yoksa hâkim, kadını iyi komşular arasında oturtma yöntemini devreye sokar. Eşlerin birbirlerinden şikâyetinde bulunup ispat edemedikleri durumlarda da hâkim aynı yöntemi uygular.

Kadını iyi komşular arasında oturttuğu halde sorun tam olarak anlaşılabilir ve kusurun kimde olduğu bilinemezse hâkim karı ve kocanın aile yakınlarından birer hakem görevlendirir. Aile yakınlarından hakemliğe ehil kimse yoksa hâkim aile dışından iki hakem görevlendirir. Eşlerden birinin ailesinden hakem olabilecek biri olduğu halde diğer eşin ailesinde bu vasıfta biri yoksa hâkim o eş için yabancı birini hakem olarak tayin eder. Başka bir rivayette ise adalet ve eşitlik açısından bu durumda her iki hakemin de yabancılardan olması gerekmektedir. Hakemler komşulardan da seçilebilir. Eşlerin

⁵⁷⁴ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 78.

ailelerinden hakemliğe ehil kişiler bulunduğu halde yabancılardan hakem görevlendirilirse, onların talak ve muhalaa hakkındaki kararları geçersizdir, uygulanmaz.

Hakemlerin erkek, rüşd çağına ulaşmış, adaletli, nüşuz hükümlerini bilen, hükmedecekleri hususlarda fakih olmaları şarttır. Bundan dolayı kadınların, çocukların, akıl hastalarının, fasıkların, sefihlerin, nüşuz hükümlerini veya hüküm verecekleri konuları bilmeyenlerin talak ya da evliliğin devamına ilişkin verdikleri hükümler geçersizdir. Ancak fakih olmayan hakemler konu hakkında alimlerle istişare edip onların yönlendirmelerine göre hüküm verirlerse verdikleri hüküm geçerli olur.

Hakemlerin öncelikli zaruri görevi eşler arasındaki sorunu çözüp onların arasında uzlaştırmaya çalışmaktır. Hakemler eşler arasındaki sevgi ve muhabbetin tekrar sağlanması için eşlerden hangisinin hakemi iseler ona geçimsizliğin sebebini sorar, diğer taraftan çözülmesini istediği bir husus olup olmadığını sorarak bunun çözümü için uğraşacağını söyler. Kendisine de sorunun çözümü için olumlu adımlar atma tavsiyesinde bulunur.

Karı-koca arasında sulh imkânı olmaz ve kusur kocada olursa hakemler, bedelsiz (karısından bir şey almaksızın) talaka hükmederler. Kusur kadında ise Maliki imamlarından bazılarına göre mevcut nikahın devamına hükmederler. Bu durumda koca, muhalaa arzusunda ise ya da kadının kocasıyla birlikte yaşamasının imkansızlığı anlaşılırsa uygun bir bedel karşılığında, hakemler muhalaaya hükmederler. Ancak kusur her iki tarafta bulunup hangisinin kusurunun daha fazla olduğu anlaşılabilir ve kadın da kocasıyla birlikte oturmaya rıza göstermezse, hakemler kendi içtihatları doğrultusunda bedelli ya da bedelsiz talaka hükmederler.

Hakemlerin, bedelli olmasa da şartları taşıyan boşama kararları, eşlerin rızası gerekmeksizin bân talak olarak geçerli olur.

Hakemler, taraflar hakkında verdikleri hükmü kendilerini tayin eden hâkime bildirmek zorundadırlar. Bunun üzerine hâkim, verilen hükmü geciktirmeksizin uygulamaya koyar.

Hakemler, bedel karşılığı yapılan talaktan sonra ihtilaf edip biri talakın bedelli diğeri de bedelsiz yapıldığını iddia etse, bu durumda kadın bedeli temin etmediği sürece koca talaka mecbur değildir. Bu durumda yeniden hakem tayini gerekebilir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁵ el Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/114 vd.; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/99 vd.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BATIDA ARABULUCULUK VE AİLE ARABULUCULUĞU UYGULAMASI

Aile Arabuluculuğu modern anlamda ilk defa ABD’de uygulanmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda Avustralya, Yeni Zelanda, Avrupa Konseyi tarafından Avrupa’da yapılan araştırmalar aile anlaşmazlıklarının diğer anlaşmazlıklardan farklı olarak duygusal, mahrem konuları içermesi sebebiyle arabuluculuk yöntemi gibi esnek bir süreçten yararlanılarak çözülmeye çalışılmasının daha etkin sonuçların doğmasına yol açacağı tespit edilmiştir.⁵⁷⁶

Boşanmaların artması sebebiyle yargı sisteminin iş yükünün artması ve çatışmaya dayalı geleneksel adalet sisteminin duygusal meseleleri çözmekte etkili olmayışı alternatif çözüm arayışlarını başlatmıştır. Bunlardan aile arabuluculuğu, mahkeme dışı uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden en çok kullanılanıdır. Aile arabuluculuğu; bağımsız ve tarafsız üçüncü kişinin arabuluculuk ettiği, genellikle boşanma davası bağlamında kullanılan, aile bireyleri arasında yaşam kurma ve yönetme sürecidir. Karı-kocanın uyuşmazlık yaşadığı konular üzerinde ortak bir karar almaları sağlanarak aralarındaki ilişkinin uzun vadede iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Zira boşanma aşamasındaki eşler arasında yaşanan çekişmeli durumların hem eşler hem çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini bertaraf etmek amacıyla bu yönetime başvurulmaktadır.⁵⁷⁷

Bugün Batı’da aile arabuluculuğu olarak uygulanan sistem, Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar açısından eski, İslam hukuk geleneğindeki aile hakemliği açısından ise yeni sayılır. İslam kültürü ile yoğrulan toplumlarda bu müessese yedinci yüzyıldan itibaren faaliyetteyken, Batıdaki uygulamalar son yüzyılda başlamıştır. Türkiye’de ise bu tarz çalışmaların hukuki alt yapısı yeni yeni oluşturulmaya başlanmıştır.

⁵⁷⁶ Lisa Parkinson, *Aile Arabuluculuğu (Family Mediation)*, çev. Nikbinlik Tercüme, Sorumlu Editör Av. Arabulucu Yonca Fatma Yücel (Ankara: 2018), 6.

⁵⁷⁷ Abdurrahman Kavasoglu -Tansu Gündoğdu, “*Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11/2 (Aralık 2021), 773.

4.1. Arabuluculuk Sisteminin Ortaya Çıkışı

İlk olarak Anglosakson hukuk⁵⁷⁸ menşeli yargı dışı anlaşmazlık çözüm yöntemleri arasında zikredilen⁵⁷⁹ arabuluculuk ABD’de 1964 senesinde Topluluk İlişkileri Servisi⁵⁸⁰ ismiyle kurularak arabuluculuğa ilişkin işlemler uygulanmıştır. Yine daha önce benzer bir faaliyet olarak, 1960’larda yerel adalet merkezleri⁵⁸¹ kurulmuş ve işçi ve işveren sorunları ile kişiler arası ilişkilerden kaynaklı anlaşmazlıkların yeri geldiğinde dini ve etnik grupların sahip oldukları normatif ilkeler çerçevesinde yerinde çözümü amacıyla faaliyetler yapılmıştır.⁵⁸² 1980’lerden sonra ise bu merkezler genel yargı sistemine dahil edilmiştir. Avrupa ülkelerinden İngiltere ve Norveç, arabuluculuğu anlaşmazlıkların çözümünde bir yöntem olarak kullanmaktadırlar. Diğer Avrupa ülkelerinde de arabuluculuk 1990’lı yıllardan bu yana farklı alanlarda sulh yöntemi olarak sürekli geliştirilip kullanılmaktadır. Orta doğu, Afrika ve Latin Amerika’da yer alan ülkelerde, arabuluculuk hususunda yeterli olmasa da müesseseleşme emareleri görülmekte olup insanlar arasında saygın konumda olan kişiler tarafından icra edilmektedir. Japonya, Endonezya ve Arjantin gibi ülkelerde ise arabuluculuk, profesyonel bir şekilde uygulanmaktadır.⁵⁸³

Avrupa’daki aile arabuluculuğu uygulaması ise ilk kez Bristol’de 1978 yılında avukatların yanında sosyal hizmet uzmanlarının da katılımıyla başlamıştır. Daha sonra 21 Ocak 1998 tarihinde aile arabuluculuğunu uygulama ve güçlendirme maksadıyla boşanma ve ayrılığın sonuçlarını merkeze alan bazı tavsiyeler Avrupa Konseyi tarafından (98)1 Sayılı Tavsiye Kararlarında resmi olarak kabul edilmiştir. 21 Mayıs 2008 tarihinde ise Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi 2008/52/EC Sayılı Avrupa Arabuluculuk Direktifini yayınlamıştır.⁵⁸⁴

Ayrıca Batı’da arabuluculuk ve rehberlik çalışmaları ile ilgili gelişmeler kiliseleri de etkilemiş, din adamlarının danışmanlık ve rehberlikle ilgili faaliyetlere

⁵⁷⁸ İngiltere, Amerika ve Kanada gibi ülkelerde uygulanmaktadır. bk. Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 130 (Dipnot 134).

⁵⁷⁹ Süha Tanrıver, “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 64 (2006), 151.

⁵⁸⁰ Orijinal adı: Community Relations Service.

⁵⁸¹ Orijinal adı: Neighborhood justice Centers.

⁵⁸² Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 319.

⁵⁸³ Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, 130.

⁵⁸⁴ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, 7-8.

yönelik ilgileri artmış, hizmetlerini hastane ve diğer sosyal kurumları kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Böylece kilise görevlilerinin din konularındaki destek faaliyetleri kiliseyle sınırlı kalmayarak kilise dışında da yürütülen faaliyetlerle farklı bir boyuta taşınmıştır. Kilise görevlileri müsait olan her ortamda ve ihtiyacın hissedildiği her durumda din içerikli danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütmüşlerdir. Bunların sonucunda, din adamları tarafından yürütülen rehberlik hizmetleri anlamında “Pastoral Care (manevi destek, tavsiye)” olarak isimlendirilen bir danışmanlık alanı ortaya çıkmıştır. Bu alanın doğmasıyla birlikte din görevlileri dini görevlerinin yanında ailesel konular dahil hangi alandan gelirse gelsin kendilerine ulaştırılan sorunlara çareler üretmekten de geri durmamışlardır. Bu kapsamda yürütülen dini danışma faaliyetlerinin “iyileştirme, destekleme, yönlendirme, uzlaştırma, geliştirme” şeklinde beş fonksiyona sahip olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁵

Batı’da gerek kiliselerde gerekse sinagog ve diğer dini merkezlerde uygulanma imkânına kavuşan bu sistemde, aileler arası ilişkilerin düzeltilmesinde görev alan ve İslam hukukundaki aile hakemi konumundaki kişilerin yaptıkları faaliyetler, bugün Batı ülkelerinde arabuluculuk (mediation) adıyla devam etmektedir.⁵⁸⁶

Arabuluculuğa ilişkin uluslararası ve ülkesel mevzuat düzenlemeleri çerçevesinde hukuk teorisi ve uygulama alanlarına göre arabuluculuğun farklı tanımları yapılmıştır:

Arabuluculuk kavramının İngiliz dilindeki karşılığı “mediation” olup, Latincedeki ‘medius, medium’ kelimesinden türemiştir ve “ortada, arada” anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kavram Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Portekizce dillerinde yazılış ve okunuş farklılıkları ile yer almıştır. Arabuluculuk, taraflar arası çatışmaların yönetimi ve uyuşmazlıkların çözüm süreci anlamında daha yaygın olarak kullanılmakta ve bilinmektedir. Fakat kelimenin kendisi birbiriyle çelişen anlamlara gelecek şekilde hatalı olarak kullanılmaktadır. Özellikle İngilizce’deki “mediation” (arabuluculuk), “conciliation” (uzlaştırma), “reconciliation” (barıştırma) ve “meditation” (meditasyon) kelimeleri, birbirlerine benzeyen sesleri sebebiyle, kullanımları zaman zaman kafaları karıştırmaktadır.⁵⁸⁷

⁵⁸⁵ Suat Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dinî Danışma ve Rehberlik”, Değerler Eğitimi Dergisi 8/19 (Haziran 2010), 54-55.

⁵⁸⁶ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 107.

⁵⁸⁷ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, 13.

Uluslararası Ticari Arabuluculuğa İlişkin Model Kanun 2002 1. maddesinde arabuluculuk tanımı şu şekilde yapılmıştır:

Bu kanun kapsamında arabuluculuk, uzlaştırma ya da benzeri şekilde referans yapılmış olsa dahi, tarafların bir sözleşmeden veya başka bir hukuki (other legal relationship) ilişkiden doğan veya onunla ilgili uyuşmazlıklarının dostane yollarla çözümü için ‘arabulucu’ olarak nitelendirilen üçüncü bir kişi veya kurul tarafından yardımcı olunmasıdır.⁵⁸⁸

Arabuluculuk 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe giren Avusturya Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Federal Kanunu 1.Maddesinde şöyle tanımlanmıştır:

Arabuluculuk, gönüllülük ilkesine dayanan, taraflardan her birinin uyuşmazlığın çözümünde üzerine sorumluluk aldığı, tarafsız ve uzman aracı (arabulucu) tarafından bilinen yöntemlerin uygulanması ile taraflar arasında iletişim sağlamayı hedefleyen, sistematik olarak teşvik eden bir yöntemdir.⁵⁸⁹

Yine günümüzde arabuluculuğun en geniş ve en dar tanımları şu şekilde yapılmaktadır:

Arabuluculuk çok uzun asırlardır yaşamın her alanında, çeşitli biçimlerde iletişimi kolaylaştıran ve uyuşmazlık taraflarının bir uzlaşmaya varmalarında yardımcı olan bir araçtır.⁵⁹⁰

Arabuluculuk, uyuşmazlık içine düşmüş olan tarafları, konuşmak ve müzakerelerde bulunmak amacıyla bir araya getiren, her iki tarafının üzerinde uzlaşma sağladığı tarafsız bir üçüncü kişinin desteği ile taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesini hedefleyen, tamamıyla tarafların kendi iradeleriyle başvurdukları bir alternatif uyuşmazlık çözüm biçimi.⁵⁹¹

Sonuç olarak anlaşılıyor ki sözlük anlamında olduğu gibi arabuluculuğun terim anlamlarında da farklı tanımlar yer almaktadır. Bu durum arabuluculuğun tanımı hususunda kafa karışıklığına ve belirsizliğe yol açmaktadır. Burada arabuluculuğun ortak tanımı yerine, uygulama alanı hangi konu olacaksa, o konunun temel noktalarını içeren, konuya özgü tanımların yapılması daha uygun olacaktır.

⁵⁸⁸ Muammer Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5.

⁵⁸⁹ Ferhat Yıldırım, *Avusturya Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Federal Kanunu ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu* (İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2015), 17.

⁵⁹⁰ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, 4. (Geniş anlamda arabuluculuk)

⁵⁹¹ Süha Tanrıver, *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukuki ve Sosyolojik Bir Bakış* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2006), 827. (Dar anlamda arabuluculuk)

4.2. Aile Arabuluculuğu Uygulamaları

Son yıllarda özellikle de 1975 yılından itibaren boşanma olaylarında hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Evliliklerdeki bu hızlı çöküş, eşler arası ilişkilerde sorunların çözümü için uzlaştırıcı kurumlara ihtiyacı daha da artırmıştır. ABD’de boşanmaların hızla artması sebebiyle çok sık kullanılan “boşanma arabuluculuğu” terimi, Avrupa’da evlilik dışı birlikteliklerin artmasından kaynaklı aile kurumunun evlilikten bağımsız olarak telakki edilmesi, ayrılık durumunda boşanmada olduğu gibi bazı maddi ve manevi anlaşmazlıkların ortaya çıkması nedeniyle “aile arabuluculuğu” olarak ifade edilmektedir.⁵⁹² Mahkemelerdeki dava süreçleri, başta eşler olmak üzere çocukları, aileleri ve de dolayısıyla toplumu olumsuz olarak etkilemekte, ayrıca taraflara ağır maddi yükler getirmektedir.⁵⁹³ Bu sebeple zaman ve maddi yükümlülükler açısından büyük avantajlar sağlayan yargı dışı alternatif uyuşmazlık yöntemleri devletlerin dikkatini çekmiştir. İlgili ülkeler aile arabuluculuğu dahil bu yöntemlerle ilgili düzenlemeler yaparak sistemin bir parçası haline getirmeye başlamışlardır.

İngiltere’de 1996 yılından beri yürürlükte olan “Family Law Act” düzenlemesi ile aile hukuku anlaşmazlıklarında eşlerin dava sürecinden önce arabulucuya yönlendirilmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Başka bir ifade ile eşler, davadan önce öncelikle hâkimin bağlayıcı tarzdaki kararıyla arabuluculuk hususunda bilgilendirilmektedirler. Eşlerin kendileri arabulucuya başvurmayı istemeseler bile, hâkim şartlar olduğu takdirde taraflara arabuluculuk sürecini başlatmalarını emredebilmektedir. Fakat, bu mecburiyet yalnızca anlaşmazlık konusunda mahkemeye müracaat ederek yardım talebinde bulunan eşler açısından getirilmiştir.⁵⁹⁴

Ayrıca İngiltere’de, “Şeriat Mahkemeleri” uygulaması halen devam etmektedir. Dolayısıyla İslâm hukuku sistemine göre teşekkül eden mahkemelerde, doğal olarak aile hukuku ile ilgili İslami prensipler uygulanacaktır. Sonuç olarak bir anlamda İslam aile

⁵⁹² Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, 9.

⁵⁹³ Parkinson, *Aile Arabuluculuğu*, 13.

⁵⁹⁴ Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlıkların Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler* (Ankara: Adalet Yayınevi, Mart 2011), 94 (dn. 376); Tolga Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı”, *Ankara Barosu Dergisi* 4/72 (Nisan 2014), 36.

hukukunda önemli bir işleve sahip aile hakemliği de yürürlüğünü devam ettirmektedir.⁵⁹⁵

Fransa’da boşanma durumuna gelen eşlerin arabuluculuk sistemine müracaatları kanuni olarak zorunlu değildir, arabuluculuğa başvuru eşlerin isteğine bırakılmıştır. Genel ilke bu olmakla birlikte hukuk sisteminde 2002’de yapılmış olan düzenlemede, aile mahkemelerinde görevli hâkim, çocukların velayetiyle ilgili ihtilaflarda, taraflar aile arabuluculuğu sürecine müracaat teklifini reddederlerse, sürecin başlatılması ve yürütülmesi anlamında olmasa dahi, arabuluculuk süreciyle ilgili bilgi sahibi olmaları amacıyla, tarafları bir anlamda zorunlu olarak aile arabulucusuna yönlendirebilmektedir.⁵⁹⁶

Almanya’da Regensburg kentinde yürütülen pilot projede, isteğe bağlı arabuluculukta olduğu gibi eşlerin zorunlu olarak arabuluculuğa yönlendirildiği durumlarda da memnuniyet oranının yüksek olduğu görülmüştür. Eşlerin yönlendirildiği arabuluculuk sürecinin çocuklar üzerindeki etkileri hususunda yapılan bir araştırmada bu süreci yaşayan eşlerden nerdeyse tamamına yakını olumlu görüş bildirmiştir. Yine 2008 yılındaki 16. Alman Aile Mahkemeleri Kongresinde yapılan yasal düzenlemede, ayrılma aşamasındaki ailelere hiç olmazsa arabuluculuk süreci hakkında bilgilendirme yükümlülüğü getirilmesi görüşüne yer verilmiştir.⁵⁹⁷

Almanya’da 2008’de kanunlaştırılan ve 1 Eylül 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Çekişmesiz Yargı Yasası’nda, eşlerin genel anlamda serbest tasarruf hakkına sahip olmadığı dile getirilerek, boşanma sonrası çocuklarla sağlıklı ilişkiler sürdürülmesi açısından, mahkemenin de onayını almak şartıyla çözüm için eşlere arabuluculuk ve diğer alternatif çözüm yöntemlerinden faydalanma imkânı sunulmuştur.⁵⁹⁸

Almanya’daki eyaletlerden birinin Adalet Bakanı, dini hükümler verecek hâkimlere ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan Müslüman vatandaşların taraf olduğu davalarda, yargılama sürecine İslâm hukukunu iyi bilen hâkimler de dahil

⁵⁹⁵ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 26.

⁵⁹⁶ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 37.

⁵⁹⁷ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 36.

⁵⁹⁸ Murat Atalı, *Almanya’da Çekişmesiz Yargı Reformu ve Bunun Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Kitapta Bölüm, 105-114) (Ankara: Adalet Yayınevi, 2009), 105.

olmuştur. Bu konu ile ilgili bir örnekte, iki kadınla evli olup ölen erkeğin ilk eşi, kocasının emekli aylığının tamamen kendisine bağlanmasını talep ederek mahkemeye başvurmuş, davaya bakan mahkeme, İslâm hukukunda birden fazla eşliliğe izin verildiği için birinci eşin talebini reddederek ölen kocanın emekli maaşının her iki hanımına da verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.⁵⁹⁹

Kanada’da Quebec gibi eyaletlerin bazılarında hâkimler, bağlayıcılığı olan bir karar alarak, eşlerin arabuluculuğa müracaatlarını emredebilmektedirler. Avukatlar da müvekkilleriyle beraber, alternatif çözüm için arabuluculuğa ilişkin süreci değerlendirme zorunluluğuna tabi tutulmuşlardır.⁶⁰⁰

Mahkemeler aracılığı ile yönlendirilen arabuluculuğu değerlendirmek ve düzenlemekle görevli olan Hollanda Bilimsel Araştırma ve Belgeleme Merkezi (Wtenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum-WODC)’nin 1999 yılında başlattığı çalışmalar sonucunda 2003 yılında duyurulan Arabuluculuk İçin İmkân Raporu, Hollanda için arabuluculuğun resmi anlamda ilk adımları olarak değerlendirilmektedir.⁶⁰¹

Hollanda’da 1999 ile 2003 yılları arasında uygulamaya konulan bir pilot proje kapsamında, mahkemelerde görülen davalarda, eşlerin anlaşmazlık yaşadığı 1000 aile, zorunlu olarak arabuluculuk sürecine tabi tutulmuştur. Mahkeme destekli bu proje sayesinde, eşler arası uyuşmazlıkların %61’i uzlaşmayla sonuçlanmıştır.⁶⁰²

Norveç’te bulunan üç dereceli yargılama sistemi dışında “Uzlaştırma Kurulları” adı verilen bir sistem daha bulunmaktadır. Bu kurullar arabuluculuk görevi yapmakta ve belli ölçülerde hükümler de vermektedirler. Norveç’teki yerel yönetimlerin bazılarında bir tane bazılarında ise ikişer olmak üzere, toplam 439 tane Uzlaştırma Kurulu bulunmaktadır. Uzlaştırma Kurulları, dört yıllık çalışma dönemi için belediye üyelerince seçilmiş olan üç hâkimden teşekkül etmektedir. Avukatlar ve üst düzey kamu görevlileri bu kurullara üye olamamaktadır. Genel yargı işleyişine göre, dava açmak isteyen kişi,

⁵⁹⁹ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 26-27.

⁶⁰⁰ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 35.

⁶⁰¹ Orhan Dür, *Arabuluculuk Faaliyeti ve Arabulucuların Hak ve Yükümlülükleri* (Ankara: Adalet Yayınları, 2017), 226-227.

⁶⁰² Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 36.

uzlaştırma usulüne müracaat etmeden karşı tarafa dava açamamaktadır. Bazı davalarda ise arabuluculuk yöntemine müracaat mecburi değildir. Ancak davayı açan taraf talepte bulunursa, Uzlaştırma Kurulu arabuluculuk yapabilmektedir.⁶⁰³

Norveç'te ayrıca, mahkemelerde boşanma davası süreci başlatılmadan önce eşlerin arabulucularla görüşmeleri mecburi kılınmıştır.⁶⁰⁴ Yine aile yükümlülükleri, çocukların yetiştirilmesi veya boşanma sonrası çocuklarla görüşülmesi hususlarına ilişkin davalarda öncelikle arabuluculuğa başvurulması zorunludur.⁶⁰⁵ Bunun sonucu olarak Norveç'te arabuluculuğa mecburi başvuru sisteminin uygulanmasından sonraki ilk üç yıl içinde, ilgili konularda yaşanmakta olan anlaşmazlıkların sayısı büyük ölçüde azalmıştır.⁶⁰⁶

Belçika'da arabuluculuk, Avrupa Birliği çerçevesindeki hazırlanan teklife ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde hazırlanmış olan model kanuna tamamıyla uygun bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı günümüzde Belçika hukuk sistemi, arabuluculuk açısından ideal bir hukuk sistemi olarak nitelendirilmektedir. Belçika'da eşler arasındaki sorunlara ilişkin düzenleme 2001 yılında yapılan, aile hukukundan kaynaklanan anlaşmazlıklarla ilgili arabuluculuk kanunu düzenlemesidir. Dolayısıyla Belçika'da arabuluculukla ilgili ilk uygulamalar da aile hukuku alanında yapılmıştır. Aile arabuluculuğu kanunu 21 Şubat 2005 tarihinde kabul edilerek 13 Eylül 2005 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Kanunda esas olarak sulha elverişlilik benimsenerek sulh yoluyla çözüme elverişli her türlü uyuşmazlık için arabuluculuk kurumuna başvurulması tavsiye edilmiştir. Belçika Medenî Usul Kanunu'nda arabuluculuk, eşlerin yargılama başlamadan önce ya da yargılama esnasında aralarında anlaşarak başvurdukları "Gönüllü (isteğe bağlı) arabuluculuk" ve hâkimin kendiliğinden devreye girerek ya da eşlerden birinin talebi üzerine, eşlere başvurmalarını önerdiği "Mahkeme bağlantılı (yargısal) arabuluculuk" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 110-111.

⁶⁰⁴ Bununla beraber, boşanma davaları, nesep davaları ve devleteveya yerel yönetime karşı açılan davalar arabuluculukla çözülemez. bk. Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 111.

⁶⁰⁵ Mustafa Özbek, "Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/2 (2005), 81.

⁶⁰⁶ Akkaya, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)", 35.

⁶⁰⁷ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 108-109.

Amerika Birleşik Devletleri'nde boşanma aşamasındaki eşlere boşanmanın sonuçları hakkında dört saatlik mecburi eğitimler verilmektedir. Bu eğitim, boşanmanın sonuçları ve çocuklara etkilerine dair bilgileri içermemektedir. Verilen eğitimle, boşanma sonucu değişen durumlara çocukların uyum sağlayabilmesi ve yöntemler geliştirilmesi için eşlere destek verilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca velayet ve kişisel ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi hususlarında uzlaşmayan ebeveynler için mecburi arabuluculuk öngörülmektedir.⁶⁰⁸

1980 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birçok eyalette, ailelerdeki uyuşmazlıklarda arabuluculuk isteğe bağlı olarak zaten uygulanmakta iken mecburi arabuluculuk ise ilk defa 1981'de seçilmiş olan pilot bölgede uygulanmış olup, uygulamadan çıkan araştırmacı değerlendirmelerine göre, boşanma davalarındaki mecburi arabuluculuğun başarı oranının isteğe bağlı arabuluculuğa kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu yüzden 1990'da mahkeme vasıtasıyla uygulanacak çocuk velayeti arabuluculuğu hususunda kanuni düzenlemeler getirilmiştir.⁶⁰⁹

ABD'de son yirmi yılda yapılan araştırma sonuçlarından anlaşılmıştır ki, arabuluculuğa müracaat eden eşler %75'e varan oranda uzlaşmaya varmıştır. Ayrıca arabuluculuk kaynaklı memnuniyet oranı %90'a ulaşmış, mahkeme kararlarındaki memnuniyet oranı ise %50'de kalmıştır.⁶¹⁰

Günümüzde ABD'de, nikahlar kiliselerde, havralarda ve sinagoglarda kıyılabilir ve bu nikahlar resmen kabul edilmektedir. Devlet ise yalnızca bu akitlerin hukuki sonucunu onaylayıp kayıtlara geçirmektedir. Aynı şekilde Müslümanların nikahlarını kıymaları için camilerdeki din görevlilerine yetki verilmiştir. Bu açıdan ABD'de bulunan Cerrâhî, Nakşî, Bektaşî, Mevlevî ve diğer tekkeler resmî kurumlar tarafından onay verilerek yetkilendirilmişlerdir. Belediyelerde ise, dini nikah yapmak istemeyen kişilerin normal nikah akitleri yapılmaktadır. Aynı şekilde ABD'de ve Avrupa'daki Müslümanlar, buradaki mahkemelerde aile ile ilgili olmayan sorunlarını da İslâm'ın hükümlerine göre çözüme kavuşturabilmektedirler. Ayrıca ifade etmek

⁶⁰⁸ Akkaya, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)", 34.

⁶⁰⁹ Mustafa Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 369-390.

⁶¹⁰ Akkaya, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)", 35.

gerekir ki günümüzde ABD’de ve Avrupa’da kiliselerdeki rahipler ve papazlar ile havra ve sinagoglardaki hahamlar ailelerin bir nevi sırdaşı olmuşlardır. Eşlerin çok özel konuları ve sorunları ile ilgilenerek bunları çözüme kavuşturmuşlardır.⁶¹¹

Arabuluculukla ilgili modern düzenlemelerin yapıldığı ABD ve Avrupa ülkeleri dışında konu ile ilgili olarak örneğin Hindistan’da laiklik ilkesine dayalı bir yönetim sistemi uygulanmaktadır. Ülkedeki nüfus kalabalığına bağlı çok farklı din anlayışı ve dolayısıyla insanların farklı dinlere mensup olmaları, ülkede birbirinden farklı hukukların da uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bundan dolayı ülkede bulunan iki yüz milyon civarında Müslümana, aile ile ilgili hususlarda İslam hukuku tatbik edilmektedir. Yargı alanında da İslâm hukuku ilkeleriyle hareket eden aile mahkemeleri kurulmuştur. Böylelikle Müslümanlar evlenme, boşanma, miras ve bunlara ait meseleleri bu tür mahkemeler eliyle çözüme kavuşturmuş olmaktadır.⁶¹² Sonuç olarak Hindistan’da yaşayan Müslümanlar, ülkede kendileri için oluşturulmuş olan İslâm aile mahkemelerinde sorunlarını çözmektedirler.⁶¹³

Bir açıdan arabuluculuğun zorunlu olduğu Avusturalya’da ise ailedeki eşler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk 1991 yılından bu yana uygulanmakta olup, boşanma alanındaki yargılama unsurlarından birisi olarak kabul edilmiştir. Aile mahkemelerinde, herhangi bir ücret ödemeleri gerekmeksizin, eşlere aile danışmanlığı ve aile arabuluculuğu hizmetleri sunulmaktadır. İki yıldan daha az süreyle evli olanlara anlaşmazlık durumunda danışmanlık desteği almaları zorunlu kılınmıştır.⁶¹⁴

Verilen bilgilere göre son yıllarda gerek ABD ve gerekse Avrupa genelindeki ülkelerde, aile sorunlarında da yargı dışında alternatif bir çözüm yolu olarak arabuluculuk süreçleri uygulanmaktadır. Bu uygulama bazı ülkelerde yargı sistemine kanuni düzenlemelerle entegre edilmişken, bazılarında ise tam anlamıyla entegrasyon sağlanamamıştır. Yine bazı ülkelerde dava öncesi arabuluculuk zorunlu tutulurken, bazılarında arabuluculuğa müracaat tarafların isteğine bırakılmıştır. Bazı ülkelerde arabuluculuk süreci sonucundaki kararlar mahkemelerde dikkate alınırken, bazı ülkelerde bu süreç sadece bilgilendirme amaçlı uygulanmaktadır. Sonuç olarak ister

⁶¹¹ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 9-26-28.

⁶¹² Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 26.

⁶¹³ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 28.

⁶¹⁴ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 35.

ihtiyari olsun isterse zorunlu olsun arabuluculuk sürecinin taraflar arasında yüksek oranda memnuniyete sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca verilen bilgilerden bu ülkelerin, farklı dinlere mensup vatandaşlarına inançları doğrultusunda sorunlarını halletme imkânı tanıdıkları, özellikle aile ilgili konularda bu hususa daha özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Dini mekânlarda kıyılan nikahlara izin vermeleri ve mahkemelerde ailevi sorunların çözümü için dinlere mensup yargıçları bulundurmaları bunun en açık göstergeleridir.

5. BEŞİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE AİLE ARABULUCULUĞU SİSTEMİNİN DURUMU VE İSLAM HUKUKUNDA AİLE HAKEMLİĞİ UYGULAMASININ GÜNÜMÜZ HUKUK SİSTEMİNE İNTİBAKI

5.1. Mevcut Hukuk Sisteminde Konunun Ele Alınışı

Ülkelere göre başlangıç yılları farklı olsa da Batı toplumlarında 1985 yılından itibaren arabuluculuk yönteminin uygulamaya başlandığı görülmektedir. Türkiye’de arabuluculuk, 22.06.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) ile özellikle iş ve ticaret alanlarında bir "alternatif uyuşmazlık çözümü" yolu olarak uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye’de aile sorunlarının çözümünde yeni bir yöntem olan aile arabuluculuğu ile ilgili kanuni düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Zamanla bu yöntemin ailedeki uyuşmazlıkları ve boşanmaları önlemede faydalı olacağı söylenebilir.⁶¹⁵

Günümüzde Türkiye’de çalışma hayatı ile ticari faaliyet alanlarında ve hatta devletle vatandaş arasında örneğin vergi işlemlerindeki sorunlarda tahkim ve arabuluculuk süreçleri yürütülmektedir. Ailede özellikle eşler arasında yaşanan sorunların çözümünde yeni bir yöntem olan aile arabuluculuğu sistemi önerilmekle⁶¹⁶ beraber tam anlamıyla henüz uygulanmamakta olup bu konuda çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye’de ailede eşler arası sorunların çözümü noktasında, Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın (ASPB) hukuksal düzenlemeler noktasında çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (DİB) da aileyi korumaya ve ailedeki çatışmaların azaltılmasına yönelik danışma ve rehberlik çalışmalarının olduğu görülmektedir. Buna rağmen, ailedeki çatışma alanlarının azaldığına yönelik somut bir veri bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, ailedeki problemlerin çözümü noktasında atılan adımlar ve hazırlanan mevzuatın, Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısı ve inanç değerleri dikkate alınmadan hazırlanmış olmasıdır. Neredeyse tamamı Batı toplumlarından uyarlanan bu

⁶¹⁵ Certel, “*Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları*”, 63.

⁶¹⁶ Sunay İl, “*Aile Arabuluculuğu*”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi 20/1 (Nisan 2009), 24.

düzenlemeler, çoğunluğu Müslüman olan Türk toplumunun sosyal yapısına uygun olmadığı gibi aileyi korumaktan da uzak oldukları Batı toplumlarında ailenin içinde bulunduğu durumdan anlaşılmaktadır. Oysa Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısına uygun düzenlemeler ailedeki problemlerin çözümü noktasında çok daha faydalı olacaktır. Bu çalışmalara önemli katkı sağlayacak olan İslam hukukundaki aile hakemliği, sulh gibi çözüm yollarından ve ilahiyat alanındaki çalışmalardan faydalanılması gerekmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB) ve Aile ve Dini Rehberlik Merkezleri (ADRM) İslam hukukundaki bu uygulamayı da referans olarak eşler arası sorunlarla ilgili konularda başarılı rehberlik faaliyetleri yürütmektedir. Zaten fiili olarak yapılan bu çalışmalara resmi kimlik kazandırmamak ve kanunda buna yönelik bir düzenleme yapmamak çözüme yönelik bir yaklaşım değildir. Devletin laik yapısı da bu tarz sorunların çözümünde dini referansları kullanmaya engel teşkil etmemektedir. Çünkü bu yapıda olan Avrupa ve Amerika'da eşler arası sorunlarda, mensup olunan dine göre, Müslümanlara da İslam hukuku ilkelerine göre uygulamalar yapılmaktadır.⁶¹⁷

Konu ile ilgili Sosyolog Güngör'ün aşağıdaki tespiti önemlidir:

Bizim bir sosyal bilimci olarak işin siyasi tarafıyla ilgimiz bulunmamakla birlikte, bu noktada laiklik prensibiyle çatışan herhangi bir husus da göremiyoruz. Meseleyi fazla uzatmamak için şu kadarını söyleyelim ki, dine uygun hukuk ile dini hukuk birbirinden ayrı şeylerdir. Bir hukukçunun şu veya bu meselede İslâm hukukunun hükümlerine itibar edilmesini istemesi, devletin temel nizâmlarını din esasına oturtmak manasına gelmez.⁶¹⁸

Buna göre yerleşik örfün, zamanın şart ve icaplarının dikkate alınarak, boşanma sürecinde yargıya/mahkemeye başvurulmasının zorunlu olması ile de uygunluk arz eden Kur'an'ın işaret ettiği⁶¹⁹ tahkim/hakemlik müessesesinin resmi-zorunlu olarak yürürlüğe konulmasında ve boşanmaların da yargı yoluyla onaylanmasında hatta müftülüklere nikah yetkisi verildiği gibi onların seçeceği hakemlere eşleri birleştirme veya ayırma yetkisi verilmesinde hem İslâm hukuku açısından hem de günümüz hukuk sistemi açısından bir sakınca olmaması gerekir.⁶²⁰

⁶¹⁷ Temel, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", 315.

⁶¹⁸ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987), 110.

⁶¹⁹ en-Nisâ 4/35.

⁶²⁰ Yılmaz, "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 345-352.

5.1.1. Mevcut Hukukta Tahkim ve Arabuluculuk Düzenlemeleri

Türkiye’de 2012 yılından itibaren yargı yükünün hafifletilmesine yardımcı olması için adalet sistemine entegre edilen bu yöntemin kendisinden beklenen faydayı sağlaması sebebiyle diğer bazı alanlarda olduğu gibi aile hukuku alanında da benzer alternatif düzenlemelerin yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Düzenlemeyle getirilecek aile arabuluculuğunun boşanmanın eşliğine gelmiş eşler tarafından tercih edilen ve çözümü yine kendilerinin bulduğu, ayrıca mahkeme aşaması olmaksızın mahremiyetin korunduğu, duygusal yoğunluğun da devreye girmesiyle çözüme daha çabuk ulaşılabilen bir yöntem olacağı muhakkaktır.

Günümüz hukuk anlayışına göre, Yeğengil tarafından yapılan hakemlik müessesesi (tahkim) tanım şöyledir:

Kanunun menetmediği konularda, taraflar arasında doğmuş ve doğacak anlaşmazlıkların, bir akit veya kanun hükmü uyarınca devlet yargısına başvurulmadan, taraflarca veya kanunla doğrudan doğruya seçilmiş olan veya tarafların veya kanunun yetki tanıdığı şahıs ve mercilerce tayin edilmiş bulunan kimseler aracılığı ile çözümlenmesidir.⁶²¹

Bu tanıma göre hakemlik müessesesinin (tahkim) unsurlarının konu, taraflar, ihtilaf, tahkim iradesi ve hakem tayini olduğu anlaşılmaktadır.

Yargı dışı uzlaşma yollarından biri olan arabuluculuk kanunu 2008 yılında tasarı olarak Meclise sunulmuş ve 2012 yılında yasalaşmıştır. Türkiye’de ilk arabulucuların 2013-2014 yıllarında sisteme dahil edilmesi ve sonrasında yapılan uygulamalar anlaşmazlık yaşayan taraflarca benimsenerek, bu şekilde barış temelli helalleşme geleneğine büyük katkı sağlanmıştır.⁶²²

2012 yılında adli sisteme dahil edilen arabuluculuk, 6325 sayılı HUAK 2. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır:

Arabuluculuk, sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemidir.

⁶²¹ Yeğengil, *Tahkim*, 94.

⁶²² Güllüoğlu Altun, “*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*”, 497.

Bu tanımda, Batılı ülkelerin tecrübelerinin etkili olması sebebiyle, bu sistemin Türk toplum yapısına uyarlanmasında hangi faktörlerin dikkate alınacağı ve arabulucunun konumu net olarak ifade edilmemiştir.⁶²³ Bu konudaki karışıklığı gidermek için, anlaşmazlık yaşadıkları sorunlarda çıkmaza girerek çözüme ulaşamayan taraflara, arabulucunun çözüm önerisi getirebilmesine imkân vermek için 2017 yılında ilgili maddeye bir ilave yapılmıştır. İlave metinde arabulucu için “ tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması halinde çözüm önerisi de getirebilen”⁶²⁴ kişi tanımlaması da yapılarak kolaylaştırıcı arabuluculuktan daha etkili olan değerlendirici arabuluculuk yöntemiyle, taraflara daha doğru ve etkili olacak tarzda yardımcı olunması amaçlanmıştır.⁶²⁵

Tanımdan anlaşılacağı üzere arabulucunun görevi yalnızca tarafları bir araya getirmektir. Taraflara öneriler sunmakla beraber arabulucuların onlarla ilgili karar verme yetkisi bulunmamaktadır.

Türk Hukuk sisteminde genel anlamda tahkimle alakalı hüküm düzenlemeleri Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (HUMK) 516 ile 536. Maddeleri arasında yapılmıştır. Madde 516’ da konu şu şekilde ifade edilmiştir:

İki taraf aralarındaki nizam (sorun, ihtilaf, anlaşmazlık, uyuşmazlık) hal (çözüm) için hakem tayin edebilirler. Tahkim hususi bir mukavele (sözleşme) ile yapılabileceği gibi, herhangi bir mukaveleye, bundan tahaddüs etmesi (ortaya çıkması) muhtemel nizam hakemler vasıtası ile haline dair bir şart da derç (katmak, dahil etmek) olunabilir.

Türkiye’de, 6325 sayılı HUAK 2. Maddede yapılan arabuluculuk tanımına 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile yapılan ilaveden önceki şekliyle, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği (HUAKY) 4/1-a ve b bendlerinde de yer verilmiştir:

Arabuluculuk, taraflar arasındaki uyuşmazlığa çözüm bulmak amacıyla, tarafların durumlarını karşılaştırarak, uyuşmazlığı değerlendirmek için üçüncü bir

⁶²³ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 319.

⁶²⁴ Adem Albayrak, “Türk Hukukunda Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk”, Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, ed. Ersin Erdoğan (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2018), 209.

⁶²⁵ Güllüoğlu Altun, “Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri”, 501; Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 319.

kişinin atandığı ve bu üçüncü kişinin (arabulucunun), tarafların anlaşmasına yardımcı olduğu usuldür.⁶²⁶

Ayrıca Köy Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Avukatlık Kanunu, Aile Mahkemeleri'nin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun ve Menkul Kıymet Borsaları Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname'de ihtilafların arabuluculuk aracılığıyla çözülmesine imkan tanıyan düzenlemelere yer verilmiştir ki bu da arabuluculuk yönteminin ülkemize çok da yabancı olmadığını göstermektedir.⁶²⁷

Tahkim, genel yargıdan farklı bir yargılama türüdür. Ayrıca tahkim mecburi veya ihtiyari şekilde uygulanmaktadır. Bu açıdan eğer mecburi tahkim olursa kanunla düzenleme yapılmalıdır, ihtiyari olursa tarafların iradesi ile oluşmalıdır.⁶²⁸

Hakem, taraflar arasında meydana gelen sorunlar hususunda karar vermeye yetkili kılınan kimsedir. HUMK'ta hakemlerin nitelikleri belirlenmediği için medeni haklarını kullanma ehliyetine sahip her gerçek ve tüzel kişiler hakemlik görevine tayin edilebilirler.⁶²⁹ Hâkimlerin ve hakemlerin, sorunların hallinde karar makamı olduklarından hareketle, hakemlerin de hâkimler gibi adalet dağıtıcısı olarak, onların sahip olduğu şartlara sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir.⁶³⁰

Ayrıca hakemliği hâkimlikle her açıdan bağdaştırma nasıl imkansızsa, vekillikle bağdaştırılması da neredeyse imkansızdır. Mesela, hakemin taraflarla bireysel münasebeti ve iç ilişkileri hâkimlikle bağdaşmadığı gibi taraflar karşısında iç ilişkiye zıt tutumu ve dış görüntüsü ile de vekillikle bağdaşmamaktadır. Bu açıdan hakem, vasıfları yönüyle ne hâkim ve ne de vekildir. Sonuç olarak hakemlik nevi şahsına münhasır alternatif bir çözüm yöntemidir.⁶³¹

Hakemin niteliği hususundaki fikir tartışmalarının benzeri, hakemin ehliyeti konusunda da yaşanmaktadır. Hakemlik görevinin bir nevi vekillik yapmak olduğundan hareketle aranacak ehliyet şartları ile hakemliğin hâkimlik gibi varsayılması durumunda

⁶²⁶ Özbek, "Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler", 235.

⁶²⁷ Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, 85.

⁶²⁸ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 115.

⁶²⁹ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 124.

⁶³⁰ Yeğengil, *Tahkim*, 195.

⁶³¹ Yeğengil, *Tahkim*, 201.

aranacak ehliyet şartları farklı olacaktır. Hakemliğin ne vekillik ne de hâkimlik benzeri görev olmadığını, bunlardan bağımsız bir müessese olarak şartlarının da ayrı olması gerektiğini belirten Yeğengil görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

Madem kanun, hakemlerin ehliyet şartlarını tayin etmemiştir, o halde hakemlerin ehliyetini tayin yetkisi taraflara bırakılmış anlamına gelmektedir. Kural olarak hakemlerin, tarafların iradesi dışında hiçbir ehliyet şartına tabi tutulmamaları asıldır.⁶³²

Yeğengil'in bu tespitinin aksine, hakemlikte objektif ve sübjektif şartların olması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Temyiz kudretine sahip olma, okuma yazma biliyor olma, başkasını vekil tayin etmeme ve başkasına temsil yetkisi vermeme, bir diğer kişiyi hakem tayin etmeme veya kendi yerine tahkim yaptırmama kriterleri, hakemlik sisteminin objektif şartlarıdır.⁶³³

Subjektif şartlar ise anlaşmazlığın konusuna ve taraflarına göre değişkenlik gösterebilir. Taraflar meydana gelmiş veya gelebilecek sorunlarının çözümü için gerekli yeterliliğe sahip kişileri hakem olarak görevlendirebilirler. Hatta taraflar kendi menfaatleri açısından kanunen aranan objektif şartların aksine, tayin edecekleri hakemlerde aranacak sübjektif özelliklerde daha titiz davranacaklardır. Bu ihtiyari olan tahkimin özelliğinin bir sonucudur. Taraflar, hakemlerin seçiminde onların uzmanlığına, tarafsızlığına ya da sorunun çözümünde öne çıkan bir özelliğine öncelik vererek dikkatli bir şekilde tercihte bulunup, onları görevlendirirler.⁶³⁴

Tahkim sözleşmesinde hakemin taraflarca beraber tayin edeceklerinin belirtilmiş olması ve hakemin buna göre taraflarca ortaklaşa seçilmiş olması, güven ortamının oluşması ve daha çabuk çözüme ulaşılabilmesi açısından önemlidir. Zira hakemler, tarafların serbest iradelerine göre seçilen kişiler olarak onların güvenini kazanmış, çözüm için yeterli donanıma sahip, adaleti hususunda kuşku duyulmayan kişilerdir. Hakemler tayin edilirken her ne kadar bir tarafın hakemi de olsalar kararları oybirliğiyle almaları esastır. Aksi takdirde tahkimle ilgili uygulama sonuçsuz kalacaktır.⁶³⁵

Hakemliği sona erdiren sebepler, hakemlerin azli (HUMK/522), hakemlerin istifası (HUMK/522), hakemlerin reddi veya memnuiyeti (yasaklılık) (HUMK/29) gibi sebeplerdir.

⁶³² Yeğengil, *Tahkim*, 206.

⁶³³ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 127.

⁶³⁴ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 127-128.

⁶³⁵ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 135.

Hakemleri ret sebepleri olarak, süreç devam ederken taraflardan birine nasihat verme veya yol gösterme, yine taraflardan birine veya diğer kişilere kanunen mecburiyet olmadığı halde hakemlik konusu ile ilgili görüşünü beyan etme, süreç içinde konu ile ilgili şahit, bilirkişi, hakem veya hâkim sıfatıyla dinlenmiş veya hareket etmiş olma, konunun hakemliğe tayin edilen kişinin dördüncü dereceye kadar yakınlarıyla ilgili olması, taraflardan biriyle veya taraflarla mahkemelik olması veya aralarında düşmanlık bulunması ve genel olarak hâkimlerin tarafsızlığına gölge düşürecek önemli sebeplerin bulunması halleri⁶³⁶ sayılabilir.

Hakemlerin yetkileri taraflar arasındaki tahkim şartlarından ya da tahkim sözleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple hakemler yetkilerini kendileri tayin edemezler. Verilen yetkilerin dışına çıkarak karar vermeleri de mümkün değildir. Bu durum HUMK'un 533/3. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bahsi geçen hükme göre hakemler, kendilerinden talep edilmeyen bir konuda karar veremedikleri gibi yetkileri haricindeki hususlarda da karar verememektedirler.⁶³⁷

Bazıları hakemlerle sorun yaşayan kişiler arası münasebeti, vekalet ve hizmet akitlerine benzer, özel hukuk akdi olarak varsaydıklarından, hakemler aleyhine Borçlar Kanununda yer alan akit kaynaklı yükümlülükler için hükümlerin uygulanacağını ifade etmektedirler. Bazılarına göre ise hakemler kamu görevi görmemektedirler ve dolayısıyla hâkimlerin sorumlulukları ile ilgili kamusal düzenlemeler hakemler aleyhine işletilemez. Çünkü Yargıtay tarafından, hakemlerin kamusal görev icra etmemesi sebebiyle devlete sorumluluk yüklenemeyeceği, bu nedenle de hakemlerin aleyhine tazminata yönelik dava açılmayacağı, fakat onlar hakkında sadece genel hükümler yönünden dava açılabileceği hüküm altına alınmıştır.⁶³⁸

Neticede hakemlerin sorumluluğu ile ilgili Usul Kanununda herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Yargıtay kararlarına göre hakemlerin sorumlulukları, işçilerin sorumluluklarına dair hükümlere kıyas edilmiştir. Dolayısıyla Borçlar Kanunu 321. maddesine istinaden hakem yalnızca kastı, ihmali ve dikkatsizliği sebebiyle meydana gelecek zararlardan mesul olacaktır.

⁶³⁶ HUMK'un 573. Maddesi hakemlerin sorumluluğunu, hâkimlerin sorumluluğu ile aynı tutmuştur. Bu nedenle, hakemlerin de hâkimler hakkındaki sebeplere dayanılarak reddedilebileceği HUMK'un 521. Madde hükmü ile belirlenmiştir.

⁶³⁷ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 140.

⁶³⁸ Yeğengil, *Tahkim*, 511.

Bazılarına göre ise ilkesel açıdan hakemlik işleyişi kanun hükümlerine bağlı değildir. Başka bir ifade ile hakem, Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Medenî Kanun vb. kanun hükümlerine tabi değildir. Türk Hukuk sisteminde hakemlerin hukuk kurallarına tabi sayılıp sayılmayacaklarına dair bir hüküm de bulunmamaktadır. HUMK'un 533. Maddesinde Yargıtay'ın hakem kararlarını bozma sebepleri, bu kararların maddi, şekli, hukuki yönünden ve de kanuna aykırılık açısından sınırlı tutulmuştur. Hakem kararlarına karşı kanuna aykırılık nedeniyle temyize başvuru hakkı tanınmamıştır. Ancak taraflar, tahkim sözleşmesinde çözümü maddi hukuk kurallarının uygulanması şartıyla kabul edeceklerini belirtmişlerse hakemler bu şarta göre karar vermek zorundadırlar.⁶³⁹ Eğer böyle bir şart yoksa, hakemler genel adalet ve vicdani esaslar çerçevesinde kararlarını vereceklerdir.⁶⁴⁰

HUMK, 518. maddesinde: “Yalnız iki tarafın arzularına tabi olmayan mesailde tahkim cereyan etmez” denilerek tahkimin genelde iki kişi olarak ifade edebileceğimiz taraflar arasındaki sorunlarla sınırlı kalması gerektiği ifade edilmiştir. Bu düzenlemeden, devlet yargısının güvencesi ve denetiminde olmayan tahkim yargısının, birtakım esaslar açısından yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bu esaslar ise ahlaki ilkeler, kamu düzeni, kişilik hakları ve kanunlardır. HUMK 529. Maddesinde: “Hakemler ilk içtimalarından itibaren altı ay zarfında hükmü vermeğe mecburdurlar” hükmü yer almaktadır. Bundan amaç ise, çözüm için hakemlerin gecikmeden harekete geçmelerini sağlamaktır.⁶⁴¹

Hakem kararları, ara ve nihai karar olmak üzere iki aşamada olabilmektedir. Hakemlerin verdikleri kararlar, onaylandıktan sonra yargı kararı hüviyetini kazanmaktadırlar. Çünkü hakemler hâkim olmadıkları için verdikleri kararların geçerli olması için bir hâkimin tenfizi ve tasdiki gerekmektedir. HUMK'un 536. Maddesi'ne göre hakem kararları, temyize başvurma süresi bittikten sonra hâkim tarafından tasdik edilerek icra kabiliyetine kavuşmaktadır. Hakem kararı temyize götürüldüğü takdirde, temyiz sonrası Yargıtay tarafından onaylandıktan sonra, karar kesinleşir ve icra kabiliyetine kavuşmuş olur.⁶⁴²

⁶³⁹ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 218.

⁶⁴⁰ Mahmut Tevfik Birsnel, *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı* (Ankara : TOBB Yayını, 1998), 17.

⁶⁴¹ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 148-149-214.

⁶⁴² Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 222-242.

Tahkim sisteminin yararları barışçıl, dostane, medeni çözüm sunması, ayrıca güvenilir, gizli, süratli, kolay olmasıdır. Aslında bu yararlar bir başka açıdan tahkim sisteminin özelliklerini ifade etmektedir.⁶⁴³

Günümüz hukukunda hakemlik ile karıştırılan müesseselerden biri de hakem-bilirkişilerdir. Sorun yaşayan taraflar bazen ihtilafın çözümü için değil de ihtilaftaki niteliğin ve ondan kaynaklı zararın tespiti için üçüncü kişilere gittiklerinde yaptıkları hakem-bilirkişilik sözleşmesini tahkim sözleşmesi olarak algılamaktadırlar. Halbuki bu durumda yapılan, bir tespit çalışması ve onun sonucunda ortaya çıkan raporlama işlemidir, tahkimin aksine bir yargılama işlemi değildir. Bu ayırımı iyi yapamayan taraflar zaman zaman hakem-bilirkişilik ile tahkimi karıştırmaktadırlar. Hakem-bilirkişilerin görevi uzmanlık alanlarına göre sorunun tespitini yaparak, sorun kaynaklı varsa zararların çıkış şeklini, miktarını, kıymetini belirlemektir. Sonuç olarak hakem-bilirkişilerin verecekleri raporlar, tahkimdeki gibi çözüme yönelik kararlar değildir. Sadece, karar aşamasında mahkemelerce dikkate alınan deliller kapsamında değerlendirilmektedir.⁶⁴⁴

Türkiye'deki iş anlaşmazlıklarında hukuk alanında en az lisans düzeyinde eğitim almış, işçi ve işveren münasebetlerinde en az on yıllık tecrübesi olan, hiçbir sendika üyesi olmayan, eda ehliyetine sahip, ücret karşılığı görev yapan resmi arabulucular vardır. Ayrıca arabulucuları destekleyici, arabuluculukla ilgili yasal düzenlemelere yönelik çalışmalar devam etmektedir.⁶⁴⁵

2017 yılında yapılan bir araştırmaya göre sisteme kayıtlı 5725 arabulucunun mesleklere göre dağılımı, avukat 5637, hukuk müşaviri 41, akademisyen 34, emekli öğretmen 7, emekli hâkim 5, emekli noter 1, belediye başkan yardımcısı 1, uzlaştırıcı-bilirkişi 1, tıp doktoru 1 şeklindedir. Yine arabuluculuk süreci uygulanan 21517 olaydan anlaşma sağlanan olay sayısı 19292 olurken anlaşma sağlanamayan olay sayısı ise 2225 olarak kayıtlara geçmiştir.⁶⁴⁶

⁶⁴³ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 222-242.

⁶⁴⁴ Cemal Şanlı, *Milletlerarası Ticarî Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk* (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1986), 21; Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 105-106.

⁶⁴⁵ Şen, *İslam Hukukunda Arabuluculuk*, 130.

⁶⁴⁶ 6325 sayılı HUAK'ın uygulamasına ilişkin Tablo 4.1.1'deki sayısal bilgiler 30.06.2017 tarihinde Arabuluculuk Daire Başkanlığının <http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/index.html> adresinden alınmıştır.

Görüldüğü üzere sisteme kayıtlı arabulucular arasında İslam'daki hakemlik uygulaması ile ilgili katkılarda bulunabilecek İlahiyat ve Diyanet camiasından arabulucu bulunmamaktadır. İnsanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan sorunların çözümünde dini referansların da önemli rolü olduğu düşünüldüğünde bu durum büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakemlikte ilk önce arabuluculuk rolü üstlenildiği için bu durum ilk aşamada birden çok arabulucu bulunabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca aile arabuluculuğu, boşanma süreci danışmanlığı ve diğer çözüm yollarından faydalanılması, yargının ve özellikle aile mahkemelerinin iş yükünün azaltılmasında önemli katkılar sağlayacaktır.⁶⁴⁷

Bu noktada Erol'un arabuluculukla ilgili değerlendirmesi aşağıdaki şekildedir:

Hak merkezli değil, menfaat merkezli bir araç olan arabuluculuk, ortak payda bulabilmek gayesiyle, tarafların çıkarlarının geniş tutulması yolunu bulma şeklidir. Arabuluculuktan maksat, resmin tamamını görebilmek amacıyla olaylara farklı açılardan bakabilmektir. İnanç ve kültür kodlarımızın şekillendirdiği toplum hafızamızda, yansımalarına bugün de tanık olduğumuz, uyuşmazlık çözümlerine ilişkin sulh ve müzakere örnekleri bulunmakla birlikte, 07.06.2012 tarih ve 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile "arabuluculuk" başlığı altında farklı, yeni bir hâkimsiz-hakemsiz uyuşmazlık çözümü mer'i mevzuatımıza girmiştir. 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanununun yürürlüğe girmesi ile uygulama alanları çeşitlenerek gelişmesi beklenen "arabuluculuk" konusunda yapılacak mevzuat düzenlemeleri de bu alanda önemli katkılar sunacaktır.⁶⁴⁸

Bu değerlendirmede ifade edilen hak odaklı değil menfaat odaklı bir arabuluculuk bizim inanç değerlerimiz ve ondan beslenen İslam hukuku ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Çünkü İslam Hukuk düşüncesi hak esaslıdır. Birbirinin hak ve hukukunu gözetmeyen taraflar arasındaki sorunlar hiçbir zaman bitmeyecektir. Menfaat, bencilliği ön plana çıkardığı için, bu düşünce üzerine temellendirilen arabuluculuk faydadan ziyade zarara sebebiyet verecektir. Bu açıdan günümüz arabuluculuk sistemi de hak esaslı temeller üzerine oturtulmalıdır.

5.1.2. Aile Hukukunda Arabuluculukla İlgili Hukuki Alt Yapı

Daha önce ifade edildiği üzere ABD'de ve birçok Avrupa ülkesinde arabuluculuk uygulamalarının olumlu anlamda etkili olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise özellikle aile arabuluculuğu alanında mevzuat düzenlemeleri henüz yapılmamıştır.

⁶⁴⁷ Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 708.

⁶⁴⁸ Erol, *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*, 4.

Aile hukukunu içeren Medeni Kanun'da da bu hususla ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Avrupa Birliği üyeliği müzakereleri kapsamında Türkiye'de arabuluculuk ve daha özelinde aile arabuluculuğu düzenlemeleri yeni yeni yargı sistemine girmeye başlamıştır.

Bununla birlikte İslam'daki aile hakemliği referansından da yararlanarak Türk aile yapısına uyum sağlayabilecek bir yöntemin yargı sistemine yardımcı olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Hatta aile meclisi adıyla Osmanlı döneminde de kullanılan bu sistemin hayata geçirilmesinde geç kalındığı söylenebilir. Ayrıca aile mahremiyeti geçmişten günümüze toplumda önemli bir hususiyete sahip olduğundan bu konudaki düzenlemelerin bu hassasiyet gözetilerek yapılması gerekmektedir. Bunun için de aile meselelerinde ehil kimselerin rehberliğinde yürütülecek bir sistem düzenlemesi gerekli hale gelmektedir.⁶⁴⁹

Çözüme kavuşturulamayan eşler arası sorunlar mahkemeye taşındığında, sadece resmi boyutta ve uzun süren bu süreçte eşler arasında birbirlerine karşı kin, öfke ve nefret duyguları daha da kabarmaktadır. Zaten birbirleriyle iletişimi zayıflamış olan eşler resmi süreçte birbirlerinden tamamen uzaklaşarak bir araya gelip konuşma ve soruna çözüm bulma fırsatını da nerdeyse tamamen kaçırmaktadırlar. Çözüm, zaten Türkiye geleneğinde var olan barış esaslı helalleşme kültürünü tekrar hayata geçirmektir.

Türk kültüründeki barış ve helalleşme geleneği her alanda olduğu gibi ailevi konularda da yaygın olarak uygulanmaktadır. Aralarındaki sorunlar sebebiyle boşanma aşamasına gelmiş eşler için aile büyükleri ve dostları devreye girerek tarafları uzlaştırmada bu geleneği geçmişte olduğu gibi şimdi de sürdürmektedirler. Aile birliğinin devamı için herkes üzerine düşeni yapmakta, büyük gayret göstermektedirler. Zaten kültürümüzde var olan bu geleneğin, toplumun temel taşı olan aile birliğinin dağılmaması için devlet eliyle de güçlendirilerek aile arabuluculuğu tarzı bir yöntemin yargı mevzuatına dahil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenlerle hukuki alt yapısı oluşturulan aile arabuluculuğu sistemi, alternatif uzlaşma yöntemi olarak mahkeme süreçlerinin aksine zamandan ve maddi külfetten tasarruf sağlayarak büyük bir boşluğu dolduracaktır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁹ Güllüoğlu Altun, "*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*", 495.

⁶⁵⁰ Güllüoğlu Altun, "*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*", 502.

Türkiye’de aile arabuluculuğu ile ilgili hukuki düzenlemeler 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği ile 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu baz alınarak yapılmaktadır.⁶⁵¹

Güllüoğlu Altun’a göre arabuluculuğun genel tanımından yola çıkarak aile arabuluculuğu tanımını şu şekilde yapmak mümkündür:

Bazen maddi bazen de duygusal açılardan boşanma ya da ayrılık aşamasına gelmiş olan eşler arasındaki anlaşmazlıkların, kendileri ve çocukları açısından zararsız veya en az hasarla neticelenmesine yardım edecek olan ve arabulucu adı verilen tarafsız bir diğer kişi desteğiyle resmi yargı sürecinin öncesinde teşebbüs edilen bir yol; tarafların oturuş planlamasından onların davet edilmesine varıncaya kadar kendine özgü düzenlemelere sahip, taleplerden ziyade özellikle duygusal ihtiyaçların öne alındığı, toplumun temeli olan aile üyelerinin özellikle de eşlerin buluşturulduğu ve görüşürüldüğü özel bir görüşme yöntemidir.⁶⁵²

Avrupa’da uygulanma imkanına kavuşmuş alternatif bir yöntem olan aile arabuluculuğu, özelde ayrılma aşamasında olan eşler açısından devreye sokulan bir uygulama olduğu için bazı ülkelerde “boşanma arabuluculuğu” ve varsa çocukların da dahil edilmesiyle “aile arabuluculuğu” olarak ifade edilmektedir. Uygulamada söz konusu olan sadece eşler olsaydı boşanma arabuluculuğu ifadesi yeterli olabilirdi. İşin içine varsa çocukların dahil edilmesi gerektiğinden daha geniş düşünölmeli ve mevzuattaki düzenlemeler aile arabuluculuğu olarak yapılmalıdır.⁶⁵³

Türkiye’de Aile Mahkemeleri tarafından eşlerin yönlendirildiğı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağılı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hayata geçirilen “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı” çalışma alanına giren konularla ilgili yapılan bir çalışma sonucuna göre önemli, dikkat çekici ve aile hakemliğinin ne kadar gerekli olduğuna dikkatleri çeken bazı bilgileri paylaşmak faydalı olacaktır:

⁶⁵¹ Kavasoglu - Gündoğdu, “*Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi*”, 777 vd.

⁶⁵² Güllüoğlu Altun, “*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*”, 502.

⁶⁵³ Güllüoğlu Altun, “*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*”, 502.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırma sonuçlarına ve 2013 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de boşanma vakalarının %40,3'ü evliliklerin ilk beş yılında, %21,5'i ise evliliğin altı-on yılı içinde meydana gelmektedir. Boşanmış eşlerin sayısı ise bir önceki yıl verilerine göre %1,6 oranında artmıştır. Yine aynı çalışmada eşler arasında yaşanan sorunlarda tarafların tepkilerini ölçmek amacıyla kendilerine “Eşinizle önemli bir sorun yaşadığınızda öncelikli olarak kimden veya nereden destek almayı düşünürsünüz?” sorusuna verilen cevaplarda %62'si bu durumla karşılaştığında hiçbir kişi veya kurumdan yardım almadığını ifade ederken %22 aile büyüklerinden destek aldıklarını, %2,7'si ise alana hâkim kişi veya kurumlarla görüştiklerini belirtmişlerdir.

Bu araştırmalardan çıkan sonuç, bir kriz dönemi olarak ortaya çıkan boşanma vakalarında, boşanma öncesi ve sonrası ortaya çıkabilecek sorunların çözümü amacıyla danışmanlık, rehberlik, eğitim vb. ailelere yönelik destek hizmetlerine ilişkin çalışmaların yaygınlaştırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de Aile Mahkemesi Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi adıyla uygulanan aile mahkemeleri uygulamaları konulu araştırmadaki veriler, boşanma davası açmak için gelen eşlerin alacakları psikolojik desteklerin aralarındaki sorunların dava açılmadan çözümünde etkili olabileceği sonucunu ortaya koymuştur.⁶⁵⁴

Başka uyuşmazlıklara ilişkin yapılan uygulamalardan yola çıkılarak, ailede eşler arası ihtilaflarda da anlaşmazlığın arabuluculuk yöntemiyle çözüme kavuşturulması tarafların faydasıdır. Çünkü bu sayede, eşler arası ilişkiler daha fazla hasara uğramadan aralarında bir sulh yapılarak eşlerin ve varsa çocuklarının ileri derecede yıpranmasının önüne geçilmiş olur ve yapılacak maddi harcamalardan tasarruf edilmiş olur.

Ailenin önemi Türkiye Anayasasının 41. maddesinde “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasındaki eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” şeklinde ifade edilmiştir.

⁶⁵⁴ bk.Orhan Filiz vd., *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009).

Ailenin toplum için bu derecede önemli olması sebebiyle ailedeki sorunların barışçıl yöntemlerle çözümünün teşvik edilmesinin devletin görevleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Bu amaçla, 4787 sayılı “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK)” yürürlüğe girmiştir.⁶⁵⁵

18/1/2003 tarihli, 24997 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış olan 4787 sayılı Kanun, aile mahkemelerinin kuruluşunu, görevlerini ve yargılama yöntemlerini düzenlemek için hazırlanmıştır. Bu kanunla adli yargıda asliye hukuk mahkemeleri derecesinde, Kanun’da öngörülen ve sadece aile hukukundan doğan şikayetlere, sorunlara ve davalara bakmak için tek hâkimli aile mahkemeleri teşekkül ettirilmiştir. Mahkeme bünyesinde ayrıca psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılar istihdam edilmiştir. Mahkemeler, kendilerine getirilen davalarda ve işlemlerde esasa geçmeden evvel, ailedeki iletişim ve ilişkilerde sevginin, saygının ve hoşgörünün devamı açısından eşler ile çocuklarının karşılaştıkları sorunları tespiti gayret ederek anlaşmazlıkların sulh usulüyle çözümünü teşvik edecek, eğer bu şekilde bir çözüm bulunamazsa işin esasına geçecektir.⁶⁵⁶ Belirtmek gerekir ki aile arabuluculuğu, aile hukuku açısından yargılamanın yerini almanın ötesinde, yargılama sürecini destekleyen ve tamamlayan niteliği ile ön plana çıkmaktadır. Çünkü arabuluculuk aşamasında eşlerin anlaşığı hususlar, mahkemenin yürüttüğü incelemeye yardımcı olarak mahkemenin vereceği kararda etkili olmakta ve gerektiğinde de mahkeme kararı olarak tescil edilebilmektedir.⁶⁵⁷

Çekişmesiz yargı işleri haricinde, hukuk mahkemelerindeki işlerin büyük bir kısmını boşanma ve boşanmanın tali sonuçlarıyla ilişkili anlaşmazlıklarla ilgili davalar oluşturmaktadır. Boşanma davalarının yargıdaki ağır yükünün hafifletilmesi ve davanın kısa sürede bitirilmesi için bazı ek tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan, aile mahkemelerinin kurulması, aile ilişkilerinden kaynaklanan anlaşmazlıkların ve boşanma davalarındaki uyuşmazlıkların çözümü hususunda önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Özbek, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı”, 101.

⁶⁵⁶ Filiz vd., *Türkiye’de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*, 30.

⁶⁵⁷ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 32.

⁶⁵⁸ Erdal Tercan, “Türk Aile Mahkemeleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 52/3 (2003), 21.

Aile mahkemelerinin kuruluşunun kanuni gerekçesinde, bu tür mahkemelerin teşekkül etmesiyle, bu alanda uzmanlaşma sağlanarak toplumun esasını oluşturan ailenin korunması amacıyla eğitici, koruyucu ve sosyal önlemler almak vb. faaliyetlerin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Kanunun bu gerekçesine katılmakla beraber, yalnızca bu tür mahkemelerin kurulmuş olmasıyla bu faaliyet ve hedeflerin gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Nicelik ve nitelik bakımından aile mahkemelerinin iş yükünü azaltarak yargılamaya yardımcı olacak arabuluculuk vb. ek tedbirlere de ihtiyaç vardır.

Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunda mahkemenin sulha teşviki ile ilgili düzenleme şu şekilde yer almaktadır:

Aile mahkemesi, diğer kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere görev alanına giren konularda, evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyararak, gerektiğinde uzlaştırma için hâkim arabuluculuğu ve Aile Mahkemeleri, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak teşvik eder. Sulh sağlanmadığı takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında karar verilir.⁶⁵⁹

Bu mahkemelerde görev alan uzmanlar, boşanma aşamasındaki çiftlerle yapılan görüşmeler sırasında onların duygularını ve karşılaşılan sorunda uzlaşmaya varılıp varılamayacağını belirlemeye çalışırlar, eğer eşlerin yaşadıkları sorunlar uzman desteğiyle de çözülemez ise sürecin sonu arzu edilmese de eşlerin ayrılması şeklinde olacaktır. Her ne kadar varılan sonuç ayrılık olsa da her iki eş açısından olumlu bulunuyorsa bu da bir nevi uzlaşma anlamında değerlendirilebilir. Aile mahkemelerinde görev alan uzmanların gayesi eşlerle gerekli görüşmeleri yaparak onların evliliklerinin bitip bitmeyeceğine dair kanaatin oluşmasıdır.⁶⁶⁰

Bu açıklamalar ile yürürlükteki kanunlar ve düzenlemelere bakıldığında, mahkemelerde eşlerin konuyu yeniden gözden geçirmelerine fırsat vermek için, ilave tedbir olarak kadının ve erkeğin ailelerinden birer hakem tayini ile aralarını uzlaştırma imkanının aranması; eşlerin ailelerinden oluşturulacak olan hakem heyetinin,

⁶⁵⁹ 18.01.2003 gün ve 24997 sayılı Resmi Gazete yayınlanan 09.01.2003 tarih ve 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev Ve Yargılama Usullerine Dair Kanunun 'Koruyucu, Eğitici ve Sosyal Önlemler' başlıklı 6. ve 'Usul hükümleri' başlıklı 7.maddeleri.

⁶⁶⁰ Filiz vd., *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*, 114.

mahkemede hâkimin yönlendirici tavsiyeleriyle, kurumsal olarak eski canlılığına kavuşacağı muhakkaktır.⁶⁶¹

Hakemlik kurumu, aile mahkemelerindeki uzmanların hukukî niteliği açısından değerlendirildiğinde, uzmanlar gibi mahkeme tarafından yetkilendirilen hakemler uyuşmazlık ile ilgili araştırmaları ve incelemeleri sonucunda elde ettikleri rapor ve görüşler, genel hukuk ilkelerine göre hâkimleri bağlayıcı olmamakla birlikte, kanaatlerinin oluşmasında etkili olacağı muhakkaktır.⁶⁶²

4787 sayılı Kanun'un 7. Maddesine belirtildiği üzere öncelik mahkemedeki uzmanlardan yararlanarak tarafları uzlaştırmak olmakla beraber aile mahkemesi hâkimlerinin uzmanlardan yeterince yararlanmadıkları anlaşılmış ve çözüm önerisi olarak da sulha davet konusunun mahkemelerin kuruluş amacıyla yakından ilgili olduğu, HUMK'taki sulh müessesesinden daha farklı, daha geniş bir amaç ve anlam taşıdığı belirtilmiştir. Buradan hareketle karar hususunda takdir hakkı bulunan hâkim, aile mahkemelerinde bulunan psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacıdan faydalanabileceği gibi İslam aile hukukunda zaten mevcut olan hakemlik kurumunu da devreye sokabilecektir.⁶⁶³

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre boşanmanın bir sebebe ve hâkimin hükmüne dayanması gerekmektedir. Boşanma sebepleri sınırlandırılmıştır ve özel boşanmanın yanında aile birliğini temelden sarsan olaylar da boşanma sebebi sayılarak Kanun'da yer almıştır. Boşanma nedenleri, boşanmanın hükümleri ve sonuçları, ayrılık kararları ve muhakeme yöntemine ait hususlar, 4721 sayılı Kanun'un 161-184. maddeleri arasında düzenlenmiş olup etkilerine göre boşanma sebepleri mutlak ve nisbi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Evlilik birliğinin sarsılması nisbi sebeplerdendir. Mutlak boşanma sebepleri evlilik birliği için kıyamete benzetilirken, nisbi boşanma sebepleri depreme benzetilmiştir. Buna göre depremin şiddeti ve evin dayanıklılığı, evin depremde yıkılıp yıkılmayacağına önemli bir göstergesi olacaktır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması depremin şiddetine, çökmezlik durumu ise evin dayanıklılığına

⁶⁶¹ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 113.

⁶⁶² Filiz vd., *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*, 114.

⁶⁶³ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 115.

benzetilmektedir. Nisbi boşanma kriterleri temel alınarak açılan davada hâkimlerin geniş takdir hakları bulunmaktadır.⁶⁶⁴

Evlilik birliğinin temelden sarsıldığı ve eşler arasında şiddetli geçimsizliğin yıpratıcı düzeye ulaştığı bir aşamada eşlerin özellikle de çocukların korunmasına yönelik düzenlemeler Türk Medeni Kanunu 169 ve 346. maddelerinde yer almaktadır:

Madde 169- “Boşanma veya ayrılık davası açılınca hâkim, davanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re'sen alır”.

Madde 346- “Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır”.⁶⁶⁵

Boşanmanın ve aile içi şiddeti azaltmanın yolu, hakemlik gibi önleyici ve koruyucu çalışmaları sorunların başlangıcında veya yargılamanın öncesinde yapmaktır. Sağlıklı evliliklerin devamı amacıyla ayrıca Medeni Kanun'da düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Şu var ki, kanunlar ne kadar önleyici ve koruyucu maddeler içerse de bu kanunları uygulayan hâkimlerin konunun önemini kavrayarak hareket etmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan, önleyici ve koruyucu faaliyetler boşanmaları önlemede yeterli olamasa bile arabuluculuk açısından bir kültür oluşturarak, hiç olmazsa eşlerin ve çocukların boşanma aşamasını daha rahat geçirmelerine ve yaşam standartlarının yükseltilmesine katkı sunabilir.⁶⁶⁶

Anayasa'nın ailenin korunmasına dair 41. maddesine göre aile toplumun temelidir. Bundan dolayı devlet ailelerin huzurunu ve refahını sağlamak için gereken önlemleri alacak ve gerekli kurumları oluşturacaktır. Medeni Kanun'daki aile hukuku alanındaki düzenlemelerde diğer hususlarda olduğu gibi akıllara hemen boşanmayı düzenleyen maddeler gelmektedir. Oysa Medeni Kanun'da evliliğin sona ermesini düzenleyen maddelerin yanında evlilik birliğinin devam ettirilmesi ve korunması amacıyla konulmuş maddeler de yer almaktadır. Evlilikte birliğin korunması amacıyla

⁶⁶⁴ Filiz vd., *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*, 47-48.

⁶⁶⁵ Türk Medeni Kanunu (TMK), Resmî Gazete 24607 (8 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md.169,346.

⁶⁶⁶ Bülent Şen, *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 69.

düzenlenen maddelerde, evlilikler devam ederken karı kocadan birisinin evlilikten doğan sorumluluklarını ihmal etmesi veya karı kocanın evlilik birliği ile alakalı önemli bir hususta anlaşmazlığa düşme halleri düzenlenmiştir. Böyle bir durum karşısında eşler, bireysel olarak veya beraberce hâkimden müdahale etmesini isteyebilmektedirler. Kanunda hâkimin böylesi durumlarda uzmanların desteğine başvuracağına dair düzenlemeler bulunmaktadır.⁶⁶⁷

Eşler arasında sorun yaşandığı zaman öncelikle anlaşmazlığın sonlanması için gayret etmek, uzlaşma yolunu aramak, gerektiği zaman alanında uzman kişilerden destek talep etmek, problem çözülmünceye kadar geçici tedbirler almak gerekli olmaktadır. İşte Medeni Kanun'da konuyla alakalı maddeler, bu amacı gerçekleştirmek amacıyla konulmuş olup, arzu edilen, anlaşmazlık halindeki evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasına engel olmak için sorunlara çözüm üretecek düzenlemeler içermektedir.

Arbuluculuk, yaptığı uygulamalarla aile fertlerinin sosyal uyum süreçlerinin devamını, sorunların çözümüne yardım ederek işlemlerin tastamam yerine getirilmesini, aileyi bilinçlendirerek aile bütünlüğünün devamını ve refahının yükseltilmesini, bunların hepsinin sistemli ve bilinçli olarak uygulanmasını sağlayan mesleki faaliyet, aile sosyal hizmetidir. Aile sosyal hizmetinin esas gayesi ise aileyi bir arada tutan bağları sağlamlaştırmak, birbirleriyle uyumlu olan eşler arası ilişkileri geliştirmek ve ailenin topluma uyumunu sağlayacak hususlarda destekleyici faaliyetlerde bulunmaktır.⁶⁶⁸

Aile mahkemeleri ile ilgili kanununda getirilmiş olan en önemli değişikliklerden biri de daha önce belirtildiği üzere hâkimin eşleri sulha yönlendirmesidir. Buna göre aile mahkemelerindeki hâkimler, kendilerine iletilen davaların niteliğine göre, yargılamaya geçmeden önce, ailedeki eşler arası sevgi, saygı ve hoşgörünün devamı için yaşanan sorunun tespitine yönelik çalışma yaparak ve gerekirse alan uzmanlarından destek alarak, sorunun sulh yoluyla çözümü için taraflara teşvikte bulunur. Ancak yapılan araştırma sonuçlarına göre, aile mahkemesi hâkimlerinin alandaki uzmanlardan yeterince yararlanma yoluna gitmemeleri sebebiyle sulh davetinde istenilen başarı düzeyine ulaşılamamıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ Şen, *Boşanma Süreci ve Arbuluculuğu*, 70.

⁶⁶⁸ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arbuluculuğunun Gerekliliği", 447.

⁶⁶⁹ Şen, *Boşanma Süreci ve Arbuluculuğu*, 72.

Aile mahkemelerinde görev yapan uzmanlar tarafından eşler ile yapılan görüşmelerin en dikkat çekici yönü, mahkemenin dışından, onların yaşam şartlarını görmek ve ailenin kurulmasından başlayarak, yaşanan sorunlar da dahil süreci gözlemlemektir. Gözlem yapmak, karşılıklı iletişimi sağlamak ve eşleri sulha teşvik etme, uzmanların en önemli sorumluluklardandır. Eşlerle görüşme süreçlerinde uzmanların çabası, eşlere yol, yöntem göstererek sorunların üstesinden gelmelerini sağlamaya çalışmaktır.⁶⁷⁰

Uzmanların dahil olduğu arabuluculukla sağlanan sulh sadece aile birliğinin devamını sağlamakla kalmamakta, boşanma dahil nizalı hususların karşılıklı uzlaşısıyla çözümlenmesine de vesile olmaktadır. Böylece düşmanlıklar azalmakta, stresli bir ortam olan mahkemede süreçler kısalmış olmaktadır. Kanunda sulh için mahkemelerdeki uzmanlar adres olarak gösterilse de uygulamadaki yanlışlıklar sebebiyle yeterince verim elde edilememektedir. Bu açıdan Uzlaşma-Arabuluculuk Kanunuyla bu iş kendilerine tevdi edilen avukatlarla ilgili olarak ise işleri gereği müvekkillerinin haklarını her koşulda koruma olan avukatların aile hukuku kaynaklı davalarda ve işlemlerde, eşlerin birbirlerine karşı geçmişte gösterdikleri saygıyı, sevgiyi ve hoşgörüyü tekrar nasıl teşekkül ettirecekleri ve tarafsızlığı sağlayıp sağlamayacakları hususları tartışmalıdır.⁶⁷¹

Türk hukukunda, özellikle aile arabuluculuğu konusunda daha önceden yapılmış düzenlemelerden kaynaklı birikime sahip olunsa da bugünkü mevcut düzenlemeler ihtiyaca cevap vermekten uzaktır. Geçmişte sulh teşebbüsü ile ilgili, yürürlükten kaldırılan 1086 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 494 – 499. maddelerinde düzenlenen “sulh teşebbüsü” kurumu, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’ndan önce de Türk hukuk sisteminde aile arabuluculuğunun tarihsel ve yasal dayanaklarının var olduğuna işaret etmektedir. Yine yürürlükten kaldırılan o düzenlemede, mahkemelerde boşanma davası açılabilmesinin ön şartı olarak önce diğer eşin sulh hâkimi huzuruna çağrılarak durumun gözden geçirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak özellikle boşanma, ayrılık davasında bir anlamda zorunlu arabuluculuk uygulamasının geçmişte var olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁷²

⁶⁷⁰ Fulya Çay, “Aile Mahkemeleri Uygulamaları Üzerine”, Sosyalhizmetuzmani (Erişim 04 Mart 2010).

⁶⁷¹ Şen, *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu*, 73.

⁶⁷² Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 733-738.

Fakat Aile Mahkemeleri Kanununun (AMK) 7. Maddesine göre, hâkimin tarafları sulha teşviki ve yönlendirmesi, yalnızca bir tavsiye ve telkinden ibaret olup, eşlerin arabuluculuğa müracaat veya sulh görüşmelerine katılma mecburiyeti bulunmamaktadır.⁶⁷³

Yine Türk Medeni Kanunu'nun 195. Maddesine göre evlilikten kaynaklanan sorumlulukların ihmal edilmesi veya eşlerin evliliğin devamı hususunda önemli bir anlaşmazlığa düşmeleri durumunda eşlerin beraberce veya bireysel olarak hâkimin müdahalesini talep edebilmeleri mümkündür. Hâkimin de eşleri uzlaştırmaya çalışmasını ve eşlerin müşterek rızası ile uzman⁶⁷⁴ yardımı almalarını mümkün kılan bu düzenlemenin, aile uyuşmazlıklarında konu ile ilgili danışmanlara veya arabuluculara müracaat edilmesi hususunda yasal bir dayanak oluşturduğu söylenebilir.⁶⁷⁵

Fakat bu düzenlemeye göre de karı kocanın arabuluculuk sisteminden ya da aile danışmanlığından istifade edebilmesi, eşlerin talebine binaen ve her iki eşin de uzman desteğini alma hususunda rızalarının olması halinde mümkündür.⁶⁷⁶ Bu düzenlemeye göre arabuluculuğun zorunlu olmayıp, ihtiyari oluşundan kaynaklı uygulamalar sınırlı kalmaktadır. Çünkü bir eşin uzman yardımı veya arabuluculuk uygulanması teklifi diğer eş tarafından karşılık bulmazsa uzman veya arabuluculuk desteğinden mahrum kalınmaktadır. Bu yüzden belki de ileride ulaşılabilecek sulh ümitleri de yok edilmektedir.

Boşanma aşamasındaki eşlerden “bu birliktelik bitti, arabuluculuk vb. uygulamalar zaten fayda vermezdi” şeklinde düşünenler olduğu gibi, eğer bilgi sahibi olursa idi dava öncesinde bu tarz uygulamalardan yararlanabileceklerini, dışardan uzman veya arabulucu desteğiyle yanlışları düzelterip sorunların üstesinden gelerek belki bu sayede evliliklerini kurtarabileceklerini düşünenler de vardır. Bu konuda görüşüne başvuru aile mahkemesinde görevli hâkimlerden biri aynı doğrultuda, aile

⁶⁷³ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 39.

⁶⁷⁴ Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihte Türkiye'de henüz aile danışma merkezleri kurulmadığından, Kanun aile danışma merkezleri zikretmemiş, bunun yerine uzman terimini kullanmıştır. Bu nedenle, bugün bu hüküm kapsamında, taraflar uzmanlık sıfatı bulunan aile danışmanlarına yönlendirilebilmektedirler. bk. Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 744.

⁶⁷⁵ Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile Danışmanlığı)”, 39.

⁶⁷⁶ Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 747-749.

arabuluculuğu uygulamasının, uygulamadan faydalanan çiftler için büyük kolaylıklar ve başarılar sağlayabileceğini vurgulayarak şunları ifade etmiştir:

Bu sistem ile büyük sonuçların alınacağı kanaatindeyim. Dava talebinde bulunan çiftlerin amacının her zaman boşanmak olmadığına, bazen kadının eşinden sırf ‘seni seviyorum gel boşanmayalım’ sözünü duymak amacıyla boşanma davası açabildiğine bazen de intikam düşüncesiyle boşanma davası açtıklarına ve bu tür davaların uzun yıllar devam ettiğine şahit oldum. Bu yöntem ile gerçekten boşanmak isteyen eşlerin işlem süreçlerinin daha rahat bir şekilde gerçekleşeceğini, yıpranmanın daha az olacağını, ayrıca gerçekten boşanmak istemeyen eşlerin ise boşanmaktan vazgeçeceğini düşünmekteyim.⁶⁷⁷

Boşanma davası sonuçlanarak ayrılmış eşler ile ayrılık dava süreci devam eden çiftler, aile arabuluculuğuna müracaat etmiş olsalardı, bu sistemde arabulucuyu kendilerinin seçmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu sistemde kişiye özel programların olmasını, karşılıklı belge ve bilgilerin paylaşarak müzakere edilmesini, çözüm önerilerinin müzakere edilmesini, süreci yürütecek arabulucunun tarafsız olmasını ve gizlilik ilkesine riayet etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine onlar bir saat süreli üç dört seanslık terapilerin yetersiz olduğunu, daha uzun terapiler uygulanmasını, görüşmelerin saygı, sevgi ve duygu temelli olmasını, arabuluculuk sisteminin eşlere yükümlülükler getirmesi gerektiğini ve bu sorumlulukların yerine getirilmesinin sistem tarafından sıkı takibinin yapılması gerektiğini, sistemin ücretsiz olması gerektiğini ifade ederek, bu durumda sistemden daha fazla yararlanabileceğini belirtmişlerdir.⁶⁷⁸

Avukatlar da duygusal temeller üzerine kurulan ailede yaşanan sorunlar karşısında iyi uygulanacak aile arabuluculuğu ile sorunların çözülebileceğini, aile birliğinin ve devamının sağlanabileceğini ifade etmektedirler. Konu ile ilgili avukatlardan birinin görüşü şu şekildedir:

Burada işin içerisinde çok fazla talep yok. Bazen insanların, ilişkilerini kurtarmak veya ilişkilerini sonlandırmak adına bir nevi çok keskin bir bıçağın üzerinde yürür gibi, hangi tarafa geçeceklerine karar verememektedirler. Yahut eşler ailelerinin, yakın arkadaşlarının, çevrelerinin etkisinde kalarak, gerçekte kendilerinin arzu etmediği yanlış bir yola giriyorlar ve bu yanlıştan dönebilmeleri için birisinin “Lütfen bir daha durup düşünün” ya da “aranızdaki ilişkiyi kesintiye uğratan sorun neyse onu çözelim ve yalnızca dürüst bir şekilde duygu ve düşüncelerimizi anlatarak çözüme nasıl ulaşacağımızı düşünelim” şeklindeki bir ifadesi dahi bazen çözüme yardımcı olacaktır. Belki de arabuluculuk sisteminin en çok faydası bu tarz küçük dokunuşlarla çok faydalı sonuçlar elde etmek olacaktır. Eşlerin tarafsız arabulucular öncülüğünde bir araya gelebilmeleri, kendilerini daha rahat ifade etmeleri ve birbirlerini dinleme hususunda ve köprüden önceki son çıkış noktasında olduklarını fark etmeleri anlamında faydalı olacaktır. Çünkü insanlar bazen gurur gibi kişisel, örf-adetler gibi toplumsal nedenlerle, gerçekte arzu etseler de tekrar denemeyi ya da

⁶⁷⁷ Yücer - Yaşa, “Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği”, 452.

⁶⁷⁸ Yücer - Yaşa, “Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği”, 452.

başka bir noktada bir araya gelmeyi istemeyebiliyorlar, bu hususlarda zorlanıyorlar. Gerçek bu olmasına rağmen kendilerine dahi itiraf edemedikleri zamanlar oluyor.⁶⁷⁹

Yine bu hususta Sosyal Çalışma görevlileri de yaptıkları görüşmelerden yola çıkarak sorun yaşayan eşlere barışma imkân ve ortamı hazırlandığında, sulh durumuna geldiklerini ifade ederek aile arabuluculuğu sisteminin doğru bir şekilde uygulanması durumunda boşanmaların önüne geçilebileceğini belirtmektedirler. Konu ile ilgili bir Sosyal Çalışma görevlisinin görüşleri şu şekildedir:

Bu yöntem çiftlerin her ikisinin talep ve ihtiyaçları gözetilerek, müşterek noktalarda buluşabiliyorlarsa gerçekleşebilir. Bazen anlaşmazlık yaşayan eşlerin aslında evliliği devam ettirmek istediklerini beyan eden ve gerçekte arabuluculuk sahasına giren dosyalar geliyor. Zira arabuluculukta taraflar birlikte müzakerelere alınarak ilişkilerindeki artılar, eksiler ve varsa çocukların durumları, işte bunların hepsi değerlendirildiğinde ortak bir payda da buluşulabiliyorlar. Bana gelen dosyalardan üç çifti barıştırdım. Yani bu sistemin olumlu taraflarının fazla olduğunu düşünüyorum.⁶⁸⁰

Görüşlerden yola çıkarak sorun yaşayan eşlerin bilinçli olarak yönlendirildiği ve doğru bir süreçle yürütülen aile arabuluculuğu sisteminin, anlaşmazlık ve uyuşmazlık içindeki eşlerin arasında barışın sağlanması noktasında önemli bir alternatif çözüm yöntemi sunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu sistem, mahkeme öncesi sorun yaşayan eşlere bir alternatif sunarak evlilik ile mahkeme arasında evlilik bütünlüğünün korunmasında siper görevi görmektedir. Aile arabuluculuğu süreci doğru bir şekilde yürütüldüğü halde boşanmalar gerçekleşirse, husumet olmadan sürecin devamına ve varsa çocukların bu durumdan en az şekilde etkilenmelerine yardımcı olması da bu sürecin atlanmaması gereken önemli katkılarındanır.

Bu olumlu yanlarına rağmen zorunlu olmaması sebebiyle aile arabuluculuğu sisteminden yeterince yararlanılamamaktadır. Çünkü 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu 137/1, 140/2, 320/2. maddelerindeki düzenlemelerde de Aile Muhakemeleri Kanunuyla uyumlu olarak, genelde özel hukuk sahasına giren bütün uyuşmazlıklarda mahkemelerdeki hâkimlere, tarafları sadece sulha ya da arabulucuya müracaatta

⁶⁷⁹ Yücer - Yaşa, “*Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği*”, 453.

⁶⁸⁰ Yücer - Yaşa, “*Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği*”, 453.

bulunmaya davet etme görevi yüklemiştir.⁶⁸¹ Görüldüğü gibi bu genel düzenlemelerde de arabuluculuk sistemine müracaat bakımından bir zorunluluk getirilmemiştir.⁶⁸²

Arabuluculuğa müracaatın zorunlu olmaması ve herhangi bir yaptırımının bulunmaması, bu sistemden yararlanan eşlerin sınırlı sayıda kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca boşanma aşamasındaki eşler ruhsal açıdan çöküntü yaşadıkları bir dönemde başka bir şeyle meşgul olmayı, başka bir şeye kafa yormayı istemediklerinden arabuluculuk sistemine uzak durmaktadırlar. Bu sebeple arabuluculuğa başvuru tüm evli çiftler için olmasa bile çocuklu eşler için zorunlu olmalı, mahkemeye müracaatın ön şartı kabul edilmelidir. Bununla birlikte günümüzde arabuluculuğun gönüllülük esasına dayalı bir sistem olması sebebiyle, başarılı sonuçlar alınması için eşlerin katılımının da gönüllülük esaslı olması gerektiği de göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.

Adliye mensuplarına göre, ön yargısız, ücretsiz, yaygın ve kişilere özel yöntemlerin kullanıldığı arabuluculuğu, gizlilik ilkesine dikkat ederek adliye bünyesinde görev yapan sosyal çalışmacılar uygulamalıdır veya adliye dışında uygulanacaksa da bu konuya uygun mekânlara sahip devlet veya özel kuruluşlar eliyle yapılmalıdır. Arabuluculuğu, ilgili alanlarda eğitim görmüş emekli hâkimler, sosyal çalışmacılar, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, deneyimli evli çiftler, evlilik danışmanları, aile hâkimleri, boşama davası avukatları ile psikoterapistler uygulayabilirler. Avukatlardan bazıları aile arabuluculuğunu süreç değil sonuç odaklı çalışan avukatların yapmaması gerektiğini söylerken, bazıları psikologlar ve bu alanda eğitim almış avukatların da bu uygulamayı yapabileceğini ifade etmektedirler. Bazıları aile arabuluculuğunu, aile avukatlarının yeterli olmadıkları zamanlarda psikologlar ve bu alanda eğitim almış avukatların da yapabileceğini ifade etmektedirler. Yine bazıları aile arabuluculuğunu, aile avukatlarının yeterli olmadıkları zaman psikologların yapması gerektiğini ifade ederken, bazıları ise bu sistemi başta evlilik veya boşanma deneyimi yaşamış avukatların yapması gerektiğini ifade etmişlerdir. Boşanmış veya ayrılık davası devam etmekte olan bireyler ise aile arabuluculuğu sistemine dahil olmuş olsalardı arabulucunun, kendilerini dinleyip anladığı hissini uyandıran, alanında uzman ve yansız, yaşanan soruna iyi nüfuz ederek bunu uygulama sahasına taşıyabilecek

⁶⁸¹ İbrahim Ercan, *Aile Mahkemesinde Uyuşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözülmesi* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), 85.

⁶⁸² Akkaya, "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı", 39.

nitelikte olması gerektiğini ifade edip psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanı veya din görevlilerinin bu işi yapabileceğini belirtmektedirler.⁶⁸³

Aile mahkemesi hâkimleri aile arabuluculuğunun, psikoloji ve psikiyatri alanında eğitim almış olan kişilerce yapılması gerektiğini söyleyerek eşler arasında meydana gelen iletişim sorunlarını tespit edip çözecek bir uygulamanın doğru sonuçlar doğurabileceğini düşünmektedirler. Mevcut arabuluculuk sisteminin uygulama açısından yeterince aktif ve işlevsel olmadığını bunun tersine değişmesi gerektiğini, ayrıca arabulucunun da gizlilik ilkesiyle hareket ederek yol gösterici olması ve çözüme odaklanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bunun yanında aile arabuluculuğu sürecini yönetecek kişilerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki aile terapistleri ile aile danışmanlarından oluşturulması gerektiğini ifade eden hâkimler de vardır.⁶⁸⁴

Sosyal çalışma görevlileri, aile arabuluculuğunun, aile mahkemelerindeki hâkimler tarafından aile mahkemelerinde bu görevi icra edenlere yönlendirilmesi gerektiğini, bu sistemin aşamalar halinde uygulanmasını, kat edilen her aşamanın titizlikle takip edilmesini, elle tutulur verilere ulaşınca bir sonraki aşamaya geçilmesini ve bu şekilde sürecin ilerlemesinin gerekliliğine işaret etmişlerdir. Onlar ayrıca, daha fazla ulaşılabilir olması için arabuluculuk sisteminden ücret alınmamasını, sistemin bu sahada uzman kişilerce uygulanması durumunda aile arabuluculuğundan istenen sonuçların elde edilebileceğini ifade etmektedirler.⁶⁸⁵

Avukatlar, aile arabuluculuğu sisteminde doğru sonuçlara ulaşabilmek için çiftlerin razı olmaları ve beraberce müracaat etmeleri gerektiğini, birinin isteksiz olması durumunda ise arabulucunun ikna gücüyle bu sorunu halletmesi gerektiğini ifade ederek bu şekilde uygulanacak bir sistemle daha isabetli sonuçlara ulaşılabilirliğini belirtmektedirler. Arabuluculuğu bizzat uygulayan avukatlar ise, iş sahasındaki bu tarz uygulamaların daha ziyade prosedür gereği yapılması sebebiyle arzu edilen sonuçların elde edilemediğini, halbuki aile arabuluculuğunda olduğu gibi, daha ziyade çiftlerin bir araya gelerek problemlerini konuşabileceği bu tarz uygulamaların, psikoloji sahasında eğitim almış kişilerce yapılması halinde, arzu edilen aile arabuluculuk uygulamasına ulaşılacağını vurgulamaktadırlar.⁶⁸⁶

⁶⁸³ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 466.

⁶⁸⁴ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 457.

⁶⁸⁵ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 457.

⁶⁸⁶ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 458.

Yukarda verilen bilgilere göre, boşanma süreçleri devam eden karı-kocalar, yaşanan sorunlara rağmen eğer eşler arasındaki sevgi devam ediyorsa mahkemeye başvurmadan evvel, hatta bu aşamaya gelmeden arabuluculuğa gitmenin önemini vurgulamaktadırlar.

Sosyal çalışma görevlileri de sistemin boşanma davası başvurusundan önce ya da boşanma davası sürecinde de uygulanabileceği noktasında benzer kanaatlere sahip olmakla birlikte, boşanma davasından önce uygulanmasının daha fazla olumlu sonuçlar doğuracağını fakat boşanma süreci başladıktan sonra başka hususların da devreye girmesiyle sistem işletilse bile çok fazla etkili olamayacağını ifade etmektedirler.

Hâkimler boşanma davası için verilen dilekçelerdeki hususların somut delillere dayanması sebebiyle bunların diğer eş tarafından görülmesi halinde işlerin daha da zorlaşacağını, bu yüzden mahkemelerin iş yükünü azaltacak arabuluculuğun boşanma davasından önce devreye alınması ve işletilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Avukatlar ise sistemin mahkemeden önce uygulanmasının faydasına işaret etmekle birlikte, bu sistemin her aşamada uygulanma imkânı olduğu için bir sınır çizilmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bizzat arabuluculuğu uygulayan avukatlar, bu uygulamanın yargılama sürecinden önce yapılması halinde daha faydalı olacağını vurgulamakla beraber sistemin mahkeme sürecinde de uygulanabileceğini ifade etmektedirler.

Adliye çalışanları da yukardaki görüşlere benzer şekilde aile bu sistemin ayrılık davası sürecinden önce uygulanmasının istenen sonuçların elde edilmesi açısından önemini vurgularken, bu mümkün olmadığı takdirde dava sürecinde de uygulanabileceğini söylemektedirler. Onlar da hâkimler gibi boşanma davası için verilen dilekçelerde daha önce zikredilmeyen iddiaların da yer alacak olması sebebiyle eşlerin tekrar barışma ihtimalini zorlaşacağını hatta yok olacağını ifade ederek bu sistemin boşanma sürecinden önce uygulanmasının önemini vurgulamaktadırlar.⁶⁸⁷

Bunun yanında açıklamalardan, aile arabuluculuğu sisteminin fırsat eşitliği açısından tüm tarafların müracaatına açık olması, tarafların bu sisteme teşviki için maliyetlerin taraflara yüklenmemesi, hiç olmazsa maddi imkanları yetersiz olanlar için yasal düzenlemeler yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sistem mahkeme öncesinde

⁶⁸⁷ Yücer - Yaşa, “Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliği”, 461,462.

uygulanabildiği gibi dava sürecinde de uygulanabilir. Ancak mahkeme öncesi yürütülecek bu sistem, süreç ilerlediğinde ortaya çıkabilecek birçok soruna bir an önce çözüm sağlayacak olması açısından önem taşımaktadır.

Bugün boşanma aşamasına gelen eşler direkt olarak mahkemelere başvuruda bulunmaktadır. Halbuki aile arabuluculuğu gibi çatışmaları en aza indirme fırsatı sunacak imkanların kullanılması birçok problemlili durumu ortadan kaldıracaktır. Hatta bu uygulamalar sonucunda eşlerin barışması ve evliliğin devamı mümkün olabileceği gibi boşanma gerçekleşse dahi düşmanca tutumlar olmayacağı için çocuklar dahil taraflar için daha kolay aşılır bir durum ortaya çıkacaktır.

Aile arabuluculuğu sayesinde sorun yaşayan eşlere, aralarında sulhu sağlayıp birlikteliklerini sürdürmeleri, kendi aralarındaki ve varsa çocuklarıyla ilişkilerini sarsmadan devam ettirmeleri, geçmişte yaşadıkları olumsuzluklardan kurtularak geleceğe bakabilmeleri için kendilerine sağlıklı iletişim teknikleri öğretilmelidir. Çünkü bu şekilde verilen eğitimle arzu edilmese de boşanma gerçekleşirse ilişkiler düşmanlığa dönüşmeden devam ettirilebilir.

Günümüzde Avrupa ve Amerika'daki aile anlaşmazlıkları ile alakalı arabuluculuk hizmetleri avukatlar ve sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülmektedir. Aynı şekilde Türkiye'deki sosyal hizmet uzmanlarının aile, çocuk, iletişim ve diğer ilgili konularda gereken eğitimleri aldıkları takdirde aile arabuluculuğunda aktif olarak görev almaları yerinde olacaktır. Böylece bu sistem vasıtasıyla mahkemelerdeki iş yükü hafifleyecek, aile fertlerinin ruhsal sıkıntıları azalacak hatta son bulacak, dolayısıyla da aile birliğinin devamı sayesinde toplumun varlığı sağlıklı bir şekilde devam edecektir.⁶⁸⁸

Günümüz hukukunda hem genel arabuluculuk hem de aile arabuluculuğu sistemine ait ilkeler şu şekilde tespit edilmiştir:

Gönüllülük: Arabuluculuk sürecinin temelini, tarafların gönüllü olarak katılımı oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile bu ilkenin uygulamada hayata geçmesinin esası, eşlerin uygulama sürecine katılma noktasında kendilerini rahat ve hazır hissetmeleridir. Gönüllülük ilkesinin istisnası yalnızca dava şartının olduğu durumlardır. Günümüzde İş Hukuku kaynaklı uyuşmazlıklar ve ticari uyuşmazlıklar dava şartı bağlamında

⁶⁸⁸ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", 469.

gönüllülük esasına bakılmaksızın uygulanır. Aile arabuluculuğu alanında da benzer düzenleme yapılması beklenmektedir.⁶⁸⁹

Gizlilik: Arabuluculuk, tarafların görüşmelere davet edilmesi dahil gizli yürütülen ve uygulanan bir süreçtir. Taraflar aksine bir karar almadıkları takdirde sürecin tamamı gizlilik ilkesi temelinde yürütülür. Bu husus, HUAK 4. Maddesinde şu şekilde geçmektedir:

Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça arabulucu, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya diğer bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür. Aksi kararlaştırılmadıkça taraflar ve görüşmelere katılan diğer kişiler de bu konudaki gizliliğe uymak zorundadırlar.

Aile arabuluculuğu sürecindeki gizlilik, ilkesi ailelerin korunması ve güvenliği açısından önemli bir yere sahiptir. Önyargısız yürütülen arabuluculuk süreci de gizlilik ilkesi beraberliğinde devreye girmelidir.

Gizlilik ilkesi, taraflar aksini kararlaşırsalar bile, arabuluculuk sürecine katılan üçüncü kişiler dahil, arabulucular ve taraflar açısından riayet edilmesi gereken bir ilkedir. Hatta aile arabuluculuğu sürecinde, görüşmeye çocukların katılımının gerekli olduğu hallerde bu ilkeye riayet daha da önem arz etmektedir.

Tarafsızlık: Tarafların adaleti sağlama endişesinden uzak olarak sürece katılmaları ve süreci devam ettirmeleri için arabuluculuk sürecini yönetecek arabulucuların tarafsız ve yansız olmaları gerekir. Bunu destekler nitelikte HUAKY 11. maddesinde arabulucunun sorumluluklarından birisinin de yansızlık ve tarafsızlık olduğu vurgulanmıştır.⁶⁹⁰

Aile arabuluculuğu sistemi toplumsal olarak farkındalık oluşturulması ve yaygınlaştırılması gereken, yargı işleyişini destekleyici çok önemli sulh yoludur. Her ne kadar Medeni Kanun Batı kaynaklı olup aile hukuku ile ilgili düzenlemeler yeterli olmasa da Türk aile ve toplum yapısı gözetilerek yapılmıştır. Aynı şekilde aile arabuluculuğu düzenlemeleri de bu düşünce temelinde yapılmalıdır. Zira İslam'daki aile hâkimliği müessesesi ve toplumumuzun barış kültürüne verdiği önem, bizlere zengin bir miras olarak aktarılmıştır. Bu açıdan tecrübe edilmiş, büyük faydaları görülen İslam'daki aile hakemliği müessesesindeki sistemin benzeri, bugün aralarındaki

⁶⁸⁹ Güllüoğlu Altun, "Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri", 504.

⁶⁹⁰ Güllüoğlu Altun, "Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri", 505.

sorunlar sebebiyle anlaşmazlık ve uyuşmazlık yaşayan eşlere tatbik edildiğinde aynı olumlu sonuçların alınacağı muhakkaktır. Aslında İslam'daki bu müessesenin benzer uygulaması, ailede eşler arasındaki sorunlara aile büyüklerinin müdahale etmesi şeklinde örfümüzde, kültürümüzde gayri resmi olarak icra edilmektedir. Bundan dolayı dışardaki aile arabuluculuğu sistemlerini direkt alıp tatbik etmek yerine, dini ve toplumsal birikimimizden yararlanarak resmi düzenlemeler yapmak başta aileler olmak üzere toplumun kabulünü hızlandıracak ve sorunlar daha kısıda çözüme kavuşacaktır.

5.1.3. Aile Arabuluculuğu Alanında Kurumsal Çalışmalar

Toplumların huzuru, temelini oluşturan ailelerin birlik ve beraberlik ruhuyla huzur içinde yaşamalarına bağlıdır. Her türlü anlaşmazlık ve şiddet ortamından uzak ailede doğup büyüyen nesiller de psikolojik açıdan sıkıntısız bireyler olarak toplumun refahına katkı yapmaktadırlar. Bu açıdan devletler kamu ve özel kuruluşlarla beraber aile sorunlarının çözümü için adımlar atmalı, çalışmalar yapmalıdır.

Çeker'e göre günümüzde hassaten aile içinde şiddet iddiası içeren sorunlar hariç⁶⁹¹ diğer ihtilaflarda arabuluculara, yani özel anlamda hakemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ona göre ailede yaşanan sorunlarda mahkemeye gitmeden sivil ve gönüllü teşebbüslerle "aile okulları" tarzındaki aile rehberliği merkezlerinde yapılacak rehberlik faaliyetleriyle, ailede yaşanan sorunlara mahkemeye gitmeden çözüm bulunabilir. Aynı şekilde ailenin devamı için aile üyelerinin hak ve yükümlülüklerinin öğretilmesi, bunların yanında sağlıkla ilgili bilgilerin verilmesi ve ekonomik becerilerin kazandırılması hususlarında aile okullarının kayda değer çalışmalar yapacağı görüşündedir.⁶⁹²

Günümüzde Türkiye'de eşler arası sorunlarla ilgili, onlara bu aşamada arabuluculuk ve hakemlik anlamında Türkiye'de danışmanlık hizmeti veren iki kurum vardır. Bunlardan birincisi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetidir. Diğeri ise, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde oluşturulan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleridir.

⁶⁹¹ HUAK 1. maddesinde "Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir" denilerek şiddet mağduru kişilerin süreç içerisinde haksız bir tutum ile karşı karşıya kalması önlenmeye çalışılmaktadır.

⁶⁹² Çeker, "Hukuk-i Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi", 21.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri ayrılık davası öncesi, dava aşaması ve ayrılık süreci sonrası şeklinde üç noktada destekleyici danışmanlık hizmetlerini içermektedir. Bu oluşum ile ailedeki iletişim problemleri sebebiyle ayrılık aşamasına gelmiş ancak müşterek kararlar aile danışmanlığı hizmeti desteğini almak için müracaat eden eşlere yönelik aile içi iletişim becerisi kazandırma, çatışmaları çözme eğitimi yanında, mahkemeler vasıtasıyla yönlendirilen ailelere öfkenin kontrol edilmesine yönelik danışmanlık hizmetleri; boşanma sonrasında anne babaların yaşadıkları problemlerin çözümü ile ve varsa çocukları ile ilişki ve iletişimlerinin düzgün yürütülmesi hususlarında rehberlik hizmetleri verilmektedir.⁶⁹³

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bilhassa boşanma sürecindeki eşlere destek vermek ve çocukların yararını koruma maksadıyla pilot projeler uygulamıştır. Bakanlığın “aile ve boşanma süreci danışmanlığı” uygulamasına, eşlerin ve varsa çocuklarının karşı karşıya kaldığı anlaşmazlıklar ile bunların çözümü doğrultusunda, aile destek ve danışmanlık hizmetleri bağlamında 2012 yılında Kırıkkale, Burdur, Ankara, Karabük, İzmir olmak üzere 5 ilde pilot uygulama olarak başlanmış, Bakanlığın Sosyal Hizmet Merkezlerinde görevlilere, boşanma sürecindeki eşlere danışmanlık hizmetini sunabilmeleri için teorik bilgi ve uygulamada beceri kazandırmak amacıyla hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir.

Sonraki aşamada bu tarz eğitimlerin yaygınlaşarak benzer hizmetlerin ülke genelinde hayata geçirilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda bir yandan 2012 yılının son üç ayında başlayan pilot uygulama süreci devam ederken, diğer yandan danışmanlara yönelik kapsamı daha geniş bir eğitim programı hazırlanarak eğitim programını verecek eğitimcilere eğitimler düzenlenmiştir. Hazırlanan eğitim programının yaygınlaştırılması ve Aile Mahkemeleri ile iş birliği içerisinde mahkemeye müracaat eden eşlere “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti” verilmesiyle uygulamanın ülke geneline yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu çalışmalar sonrasında pilot olarak beş ilde başlatılan uygulamanın kapsamına İstanbul, Adana, Samsun, Antalya, Bursa, Erzurum ve Diyarbakır illeri de dahil edilmiştir.

⁶⁹³Boşanma Danışmanlığı (BD), Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012).

Ayrıca 2016-2017 yıllarında Adalet Bakanlığı bünyesindeki Arabuluculuk Daire Başkanlığının organize ettiği arabuluculuk çalışmaları yapılarak, aile arabuluculuğu uygulamasına yönelik rehberlik anlamında taslak kitap çalışmaları yapılmıştır.⁶⁹⁴

Bugün 81 ilde Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Merkezlerindeki uzman görevliler vasıtasıyla iletişim sorunu yaşayan eşlere, bozulan ilişkilerini tekrar düzeltme ve boşanma aşamasında karşılaştıkları sorunlar ile halihazırda var olan durumlarını gözden geçirerek kararlarını yeniden değerlendirme fırsatını kullanmaları hususlarında aile arabuluculuğu anlamında danışmanlık desteği sağlanmaktadır. Konu ile ilgili taraflar Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri'ne doğrudan başvuracakları gibi Aile Mahkemelerinden de konu ile ilgili bilgi alabilmektedirler.

Bu çalışmalar olumlu sonuç verirse arabuluculuk diğer alanlarda olduğu gibi, aile arabuluculuğu alanında da gereken işlevselliğine kavuşacaktır. Bu açıdan aile arabuluculuğu sisteminin esas hedefi, barış zemininin oluşmasını sağlayarak, eşlerin kendi geleceklerini belirleyecekleri konularda, tarafsız arabulucu danışmanlığında, adalete uygun eşit şartlarla bir anlaşma yaparak boşanma dahil süreçlerin bitmesinden sonra da aile fertlerinin kaliteli yaşam sürdürmelerini sağlamaktır.⁶⁹⁵

Şunu da belirtmek gerekir ki aile arabuluculuğu terapi seansları, danışmanlık hizmetleri ve yasal uygulamalar gibi boşanma sahasındaki diğer müdahale yöntemlerinden ayrı bir uygulamadır. Bu uygulama yenilikçi özellik taşımakla birlikte, geçmişten günümüze tecrübe edilen gözlemsel temelden kaynaklanmaktadır. Aile arabuluculuğu aile içi çatışmalardan kaynaklı anlaşmazlıkların barışçıl bir yöntemle çözülmesine yardım ederek eşlerin mahkemeye müracaatı öncesinde çözüme yönelik önemli bir alternatif olacaktır. Arabulucu rolündeki uzman, eşler arasında anlaşmazlığı sebep olan sorunların uzlaşma ve karşılıklı memnuniyet temelinde çözümüne destek olmaya çalışır. Bunun için de aileye yönelik sosyal hizmet kapsamında, olaya müdahale etmeden önce, ailedeki bireyler arasında iletişim probleminin ve kaynağının net olarak tespit edilmesi, arabulucunun devreye girmesine ailenin rıza göstermesi ve bu süreçte

⁶⁹⁴ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 315.

⁶⁹⁵ Şen, *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu*, 96.

ailenin iş birliği içerisinde olması, değişim için sürecin belirlenmesi şeklinde üç konunun açığa kavuşturulması gerekmektedir.⁶⁹⁶

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri biriminde ailede var olan iletişim sorunları sebebiyle ayrılma aşamasına gelmiş, ancak müşterek kararlar aile danışmanlığını almak amacıyla müracaatta bulunan ailelere verilen hizmetler şunlardır:

a-Kopma noktasına gelen eşler arası ilişkilerin düzeltilmesi için aile içi iletişim becerileri kazandırmak,

b-Çatışmaları çözüme yöntemlerini öğretmek ve aileyi destekleyici uygulamalar yapmak,

c-Özellikle yaşanan sıkıntılı süreç kaynaklı ruhsal rahatsızlığı olduğu sonucuna varılan aile bireylerinin tedavilerinin yaptırılması amacıyla onları ilgili sağlık birimlerine yönlendirmek,

d-Ailedeki iletişim problemleri sebebiyle ayrılık aşamasına gelmiş olan eşlerin aralarının tekrar düzeltilmesi çabaları yanında çocukları ile yaşadıkları problemlerin çözüme kavuşturulması hususunda rehberlik yapmak,

e-Mahkeme aracılığı ile yönlendirilen ailelere, öfkeyi kontrol etmeye yönelik danışmanlık hizmeti sunmak,

f-Ayrılık sonrasında eşlerin ayrı ayrı yaşadıkları problemler ile varsa çocuklarıyla ilişkilerinin düzeltilmesi hususunda rehberlik yapmak.⁶⁹⁷

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri biriminde eşlere yönelik verilen yukardaki hizmetlerden, boşanma öncesi eşler arası ilişkilerin yeniden düzeltilmesi için yapılan çalışmalardan başlayarak boşanma ve sonraki süreçleri kapsayan geniş bir alanda danışmanlık hizmeti verildiği anlaşılmaktadır.

Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı il ve ilçe müftülüklerinde oluşturulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB) veya Merkezleri (ADRM) 10 Ekim 2003

⁶⁹⁶ Yücer - Yaşa, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliği", 446,447.

⁶⁹⁷ Daha geniş bilgi için bk. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Açılan Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 04.09.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28401

tarihinde Ankara, Adana, İstanbul, İzmir, Samsun ve Elazığ'da "Aile Büroları" adıyla ilk defa kurulmuştur ve günümüzde tüm illere yayılmış halde çalışmalarına devam etmektedir. Aslında bu bilgiye göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ailelere verilen danışmanlık hizmetlerine, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan daha önce başladığı anlaşılmaktadır.

Bu büro veya merkezlerde çalışan görevlilerin çalışma yöntem ve esasları Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesinde belirtilmiştir. Bu aşamada büro ve merkezlerin işlevini daha iyi anlamak için yönergenin bazı bölümlerine yer vermek daha faydalı olacaktır:

Yönerge madde 5-1a) "Büro veya Merkezler il/ilçenin nüfus, personel istihdamı ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak halkın kolayca ulaşabileceği yerlerde açılır" denilerek ilgililerin ulaşılabilirliği hedeflenmiştir. Büro veya merkezlerdeki tüm bu hizmetler ücretsiz verilmektedir. Bu da büro ve merkezlere ulaşılabilirliği kolaylaştıran unsurlardan biri olmaktadır.

Yine madde 5- 1g) "Büro veya Merkezlerde, başvuru sahiplerinin soru ve sorunlarını rahatlıkla dile getirebileceği şekilde uygun ortam hazırlanır. Büro veya Merkezlere internet erişimi sağlanarak e-posta adresi açılır, aile ve dini rehberlik telefon hattı kurulur. Aile ve dinî rehberlik hattı, müftülük telefon operatör sisteminde, idari hizmetlerden sonra ilk sırayı alır." denilmektedir.

Bu maddeden bu büro ve merkezlere verilen öncelik ve bu önceliğe binaen görüşme ortamı olarak her ihtiyacı karşılayacak bir mekân oluşumunun amaçlandığı anlaşılmaktadır. Hatta oluşturulan bu mekânlarda ilave olarak içinde görüşme odasını, eğitim salonunu, çocuk oyun alanını, kütüphaneyi/okuma salonunu, mescidi, tuvaleti barındıran mekânlar büro değil merkez olarak isimlendirilmektedir.⁶⁹⁸

Büro veya Merkezlerin çalışma usul ve esasları ile ilgili madde 6'daki bazı bentler şöyledir:

a- Büro veya Merkezlerde, başvuru sahipleriyle telefonla ya da yüz yüze görüşme yapılır. E-posta yolu ile gelen sorular cevaplandırılır. Görüşmelerde

⁶⁹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi, mad. 5-2.

başvuranların kişisel durumu ve bulunduğu yerin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınır.

Bu maddeye göre başvuran kişilere, büro veya merkez görevlileri tarafından, kişilerin durumları veya taleplerine göre her şekilde destek hizmetlerinin verildiği anlaşılmaktadır.

b- Yapılan başvurulara ilişkin bilgiler veri tabanında bulunan karteks formlarına işlenir, ayrıca bu bilgiler merkezde sistematik bir şekilde arşivlenir. Veri tabanına kayıt yapılırken kesinlikle kişilerin adı, soyadı, vb. kişisel bilgileri istenemez, öğrenilen bilgiler başka bir amaç için kullanılamaz.

Bu maddeden aile hakemliği veya aile arabuluculuğunda olduğu gibi çalışmaların gizlilik ilkesine riayet edilerek yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

c- Büro veya Merkeze başvuran kişilerin sorunları dikkate alınarak gerektiğinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinin ilgili birimlerine, İl Sağlık Müdürlüklerine, kolluk kuvvetlerine ve adli makamlara yönlendirilir.

Buna göre büro veya merkez çalışanları, yaptıkları görüşmelerde diğer kurum veya birimleri ilgilendiren durumlara vâkıf olduklarında onlarla gerekli iletişimi sağlamakla ve yönlendirmede bulunmakla yükümlüdürler.

d- Aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlılar ile ilgili ulusal/uluslararası kabul edilen gün/ haftalarda kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde sempozyum, seminer, panel, konferans ve kampanya gibi etkinlikler düzenlenir.

Bu maddeye göre büro veya merkezler aracılığı ile bireysel danışmanlık hizmetleri yanında geniş kitlelere hitap eden bilgilendirici ve eğitici faaliyetler de yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

e- Büro veya Merkezlerde bulunduğu bölgenin dini, milli, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları göz önünde bulundurularak ihtiyaca uygun projeler hazırlanır ve Başkanlık onayı alınarak uygulanır. Aile konusunda yürütülen ulusal/bölgesel proje ve eğitimler takip edilir, Büro veya Merkez personelinin bu eğitimlere katılması sağlanır.

Buna göre merkezden yapılan planlamalar ve ihtiyaçlarla daha çok örtüşecek yerel düzeydeki projeler bölgenin yapısına göre daha fazla yarar sağlayacaktır.

f- Çocuk evlerinde, çocuk evleri sitelerinde, çocuk destek merkezlerinde, kadın konukevlerinde ve huzurevlerinde koruma ve bakım altında olanlar için hazırlanan Değerler Eğitimi Programları uygulanır.

Büro ve merkez faaliyetleri sadece aileler ve eşlerle ilgili değildir. Bunların yanında toplumun desteğe muhtaç diğer gruplarına yönelik faaliyetler de yürütülmektedir.

g- Aileyi ilgilendiren alanlarda yapılan araştırma ve yayınlar takip edilir.

Bu maddeye göre büro ve merkez çalışanlarına yönelik bilgilendirici, kendilerini geliştirici ve günceli takip etmelerine yardımcı olacak çalışmaların takip ettirildiği anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki büro ve merkez çalışanları, aile vb. konulara dini referanslar yanında, sempozyum, seminer, panel ve konferanslarla bilimsel yollardan da eğilmekte, güncel yaklaşımlardan da yararlanarak sorunlara çözüm konusunda daha donanımlı hale gelmektedir. Ayrıca diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği halinde çalışması bu büro ve merkezlerin de kurumsal bir hizmet yürüttüğünün göstergesidir.

Büro veya Merkezlerin görevleri ile ilgili madde 8'de şu düzenlemeler yer almaktadır:

a- Dini ve milli değerler ışığında evlilik ve aile olma konusunda farkındalık oluşturmak.

b- Aile birlikteliğinin sağlam temeller üzerinde kurulmasına ve sürdürülmesine manevi danışmanlık ve rehberlik etmek.

c- Çeşitli toplumsal risklerle karşılaşan aile bireylerinin güçlendirilmesine katkı sağlamak ve sorunlara çözüm üretmek.

d- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, belediye, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve ilgili kuruluşlara ait kurum bakımı altında bulunan kadın, çocuk, yaşlı, genç gibi kesimlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunarak toplumsal uyum süreçlerine katkı sağlamak.

a, b, ve c maddeleri bu büro ve merkezlerin çalışma alanımızla ilgili faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir. Bu faaliyetlerin nerdeyse tamamı Müslüman olan Türkiye'de, dini konularda en yüksek resmi kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ile

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan bir protokol çerçevesince yürütülüyor olması da önemlidir.

Büro veya Merkezlerde personel görevlendirilmesinin esasları ile ilgili madde 9-2 şu şekilde düzenlenmiştir:

a- Büro veya Merkezlerde görevlendirilecek personelin; görev alanıyla ilgili konularda bilgi ve tecrübeye, kendisine yöneltilen dinî soruları cevaplandırma salahiyetine ve iletişim becerisine sahip olması aranır.

b- Görevlendirmelerde aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlılarla ilgili konularda akademik çalışma yapan personele öncelik verilir.

Yukarıdaki maddeler bu çalışmaların gelişigüzel yapılmadığını, konularına göre alanında uzman kişilerin bu faaliyetleri yürüttüğünü göstermektedir. Bu da büro ve merkezlerin aile vb. konulara verdiği önemi ortaya koymasından dolayı değerlidir.

Koordinatörün görevleri ile ilgili madde 10/1'deki bazı bentler şunlardır:

a- İlgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini koordine ederek takibini yapmak.

b- Aile, kadın, çocuk, genç ve yaşlı ile ilgili olarak ulusal/uluslararası kabul edilen gün/haftalarda ilgili kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde sempozyum ve konferans vb. etkinliklerin düzenlenmesini sağlamak.

c- Aile ve aile bireyleri ile ilgili konularda yapılan araştırma ve yayınların takibini, Büro veya Merkez personelinin bunlardan haberdar edilmesini, çalışmaların arşivlenmesini ve kütüphane oluşturulmasını sağlamak.

d- Sosyal hizmet kurumlarında manevi destek, panel, seminer, konferans, TV/radyo programları vb. faaliyetlerde görev almak.

Büro ve merkez faaliyetlerini paydaşlarla beraber yürütmek ve koordine etmek üzere bir nevi üst yetkilinin görevlendirilmesi bu faaliyetin kurumsallaşmasında önemli bir göstergedir.

Yine Büro veya Merkezlerdeki görevlilerin çalışma alanları ile ilgili madde 11/1'deki düzenlemeler şöyledir:

a- Başvuru sahiplerinin aileyle ilgili dini içerikli sorularını cevaplamak.

- b- Koordinatörün planlamasına göre belirlenen faaliyetlerde görev almak.
- c- İş ve işlemlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için haftanın belirli günlerinde nöbet tutmak.
- d- Çocuk evlerinde, çocuk evleri sitelerinde, çocuk destek merkezlerinde, öğrenci yurtlarında, huzurevlerinde, kadın konukevlerinde, aile yaşam merkezlerinde vb. yerlerde kurumlarla yapılan protokollere bağlı kalarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde bulunmak.
- e- Yöneltilen soru/sorunları veri tabanında bulunan karteks formlarına kaydetmek.

11/2- Büro veya Merkezlerde görevlendirilen vaizler; mahalli ihtiyaçlar dikkate alınarak müftülüklerce planlanan program çerçevesinde görev alanıyla ilgili haftada en az 5 (beş) görev yapar, Büro veya Merkez çalışma takvimi çerçevesinde üçer aylık dinî rehberlik programı dâhilinde planladığı faaliyetleri veri tabanına kaydeder.

10 ve 11. maddeler, büro ve merkezlerde ailevi hususlar dahil farklı alanlarla ilgili faaliyetlerin planlı, programlı bir şekilde yürütüldüğünü, denetime ve kontrole tabi olduğunu göstermektedir. Bu da büro ve merkez çalışanlarının faaliyetlerini daha disipline olarak yapmalarını sağlamaktadır.

Günümüzde Batı’da ihtiyaç duyulan her durumda mümkün olduğunca din adamlarının dini danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütebildikleri de düşünülürse, hali hazırda var olan Aile Mahkemeleri’nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine dair Kanun’un 5. maddesine dayanarak aile mahkemelerindeki psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı gibi konu ile ilgili uzmanların yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında işbirliğine yönelik imzalanan protokol kapsamında hem İslâm aile hukuku ve ilahiyat uzmanlarından hem de din eğitimi ile birlikte psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmetler veya rehberlik gibi sosyal bilimlerden de eğitimlerini almış DİB merkez ve taşradaki uzman personelinden faydalanılması eşler arası sorunların çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

ASPB ile DİB’in “İş birliği Konuları” bölümü Madde 5/ç bendinde protokolün amacı şu şekilde belirtilmiştir:

Ailelerin boşanmasına yol açan göç, boşanma aile içi ihmal ve istismar ebeveynlerin “ölümü, ekonomik güçlükler, sağlık gibi nedenlerin aile fertleri, özellikle de çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini en az seviyeye indirmek, bu fertlerin toplumda sağlıklı ve

başarılı bireyler olarak var olabilmelerini sağlamak üzere toplumsal bütünleşme, psiko-sosyal destek, eğitim ve istihdam konularında ihtiyaç duyulması halinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile kısa ve uzun vadede işbirliği yapmak ve ortaklaşa projeler hazırlamak.

Din görevlilerinin resmi görev tanımına uygun, din hizmetlerini doğru ve etkili olacak şekilde sunmalarının yanında insanlarla yakın ilişkide olmalarından dolayı, ailevi hususlarda dahil dini konularda kendilerine danışılmaktadır. Kendilerine danışılan hususlarda dinle alakalı kısma gerekli cevapları vermek, yine gerektiğinde ilgili kişileri sağlık, hukuk, vb. alanla ilgili kurumlara yönlendirmek amacıyla DİB bünyesinde hizmete açılan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleri, ailelere din alanında danışmanlık hizmeti vermekte, toplumu aile hususunda dini açıdan doğru bir şekilde bilgilendirmekte, ailenin korunmasına yönelik katkı sağlamakta, insanlarımızın hassaten aileyle ve aile üyeleriyle alakalı dini açıdan sorularına cevap vermekte ve problemlerine çözümler üretmekte ve bu açıdan ilgili kamu kurumlarıyla ve kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmalar yapmaktadır.⁶⁹⁹ Zira sadece 2018 yılında bu Büro ve Merkezlere yapılan başvuruların 9645 tanesi evlilik-boşanma ve aile konularıyla ilgilidir ve sayısal olarak da en çok başvuru alan konudur. Bu durum gerek aile bütünlüğünün muhafazası gerekse boşanma uyuşmazlıklarının çözümü açısından dini rehberliğin etkili olabileceğini göstermektedir.⁷⁰⁰

Ancak uzmanlığı gerektiren aile danışmanlığının, bu görev için gerekli donanıma sahip olmadan yalnızca dini bilgilerle altından kalkılacak bir iş olmadığı da ortadadır. Çünkü aile danışmanlığına konu olan problemlerin psikolojik, sosyolojik, kültürel, hukuki, ekonomik, tıbbi vb. yönleri vardır. Bundan dolayı yalnız dini bilgilerle aile danışmanlığı yapılamaz, ayrıca gerekli diğer bilgi ve becerilere de sahip olmak gerekir.⁷⁰¹ Bu açıdan bu büro ve merkezlerde görev alacak personellerin dini bilgilere sahip olmaları yanında yukarıda sayılan alanlarda da eğitim almaları sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, kendilerine danışan kişi veya kişilere, aileleri koruyucu ve eşlerin boşanarak aile birliğini bozmaya yönelik eylemlerine karşı bir tedbir⁷⁰² olarak İslâm aile hukukunda önemli bir yeri olan aile hakemliği kurumu benzeri çalışmalar yapan Aile ve

⁶⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı, <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Gorevler.aspx>.

⁷⁰⁰ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 331.

⁷⁰¹ Certel, “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”, 65.

⁷⁰² Yılmaz, “İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması”, 329.

Dini Rehberlik Büroları ve Merkezleri desteklenmeli, gerekli tanıtımlar yapılarak yaygınlaştırılmalı ve daha işlevsel hale getirilmelidir.

5.2. İslam Hukukunda Aile Hakemliği Uygulamasının Günümüz Hukuk Sistemine İntibakı

Kur'an'da anlatılan ve insanlar arası birçok ilişkiyi kapsayan genel hakemlik uygulaması ile özelde eşler arası sorunlarda ve özellikle de şiddetli geçimsizlikte söz konusu olan aile hakemliği müessesesi, ilgililere bu müessesenin geçmişte olduğu gibi günümüzde de işlevsel hale getirilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Aile hakemliğinin işletilmesi yanında ayrıca kurumsal bir kimliğe de bürünmesi gerekmektedir. Her ne kadar ilgili ayetten hareketle tefsircilerin ve fakihlerin ortak kanaati eşler arasında anlaşmazlıklar vuku bulduğunda aile hakemliğinin devreye sokulması gerektiği ve bunun Hz. Peygamber ile Sahabe Dönemi'nde de uygulandığı yönünde olsa da aşağıda zikredilen sebeplerle bu müessesenin geçmişte de kurumsallaşma noktasında yeterince yol alamadığı bir gerçektir.

Hakem tayini bazı bölgelerde nerdeyse tamamen ihmal edilmiştir. Mesela İbnü'l-Arabi, bu yönetime işlevsellik sağlamak amacıyla yargı mercilerine başvuruda bulunduğunu, yalnızca bir Kadı'nın kendisine müspet cevap verdiğini belirterek bu yöntemin kendisinin bulunduğu coğrafyada hiçbir şekilde pratiği olmayan, ayetteki "...gönderiniz..." emri vücut mu, nedb mi ifade eder tarzı sadece teorikte kalmış dini ilkelerden biri olduğunu dile getirmiştir. Yine kendisi yargı sahasında görev almasından itibaren bu dini ilkeyi faaliyete geçirdiğini de ifade etmiştir.⁷⁰³

Yeğengil'e göre İslam hukukunda hakem tayini (tahkim)'in gelişememe ve yeterince uygulanma alanı bulamamasının nedenleri olarak şunlar zikredilebilir:

- a- Fıkha ait eserlerde tahkimin yaygınlaştırılması lehinde verilecek fetvaların engellenmesi ve bu yönde tavsiyelerin olması,
- b- Hakemlerin vereceği kararların, bu kararı onaylayacak hâkimlerin mezhebine aykırı olmaması zorunluluğu, daha önce zikredildiği gibi Hanefilerde hâkimin mezhebinin görüşüne uymayan hakem kararlarını iptal etmesi gibi mezhep görüşlerindeki farklılıklar da hakemlerin yetki alanının

⁷⁰³ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 94.

daraltılmasına yol açmış, ayrıca hakemler konusunda mezheplerin farklı görüşte olmaları bu konuda birlik ve bütünlüğü sağlamada zorluklara sebep olmuştur.

- c- Hâkime ilginin azalacağı kaygısı,
- d- İslam hukukunun naslara ve nakle dayalı olması nedeniyle Şer'i hükümlerin öğreniminin zor olması,
- e- Hakemlerin kararlarının Şer'i esaslara uygun olması zorunluluğundan dolayı hakemliğin güç bir vazife olarak görülmesi.⁷⁰⁴
- f- Bazı coğrafyalarda örf ve adetin nassın önüne geçmesi, daha önce ifade edildiği üzere mesela aile hakemliği ile ilgili ilke teoride kalmış, uygulama sahasına geçememiştir.

Belirtmek gerekir ki c, d ve f maddeleri çok da gerçekçi değildir. Hakemlik, kadılık sisteminin rakibi değil ona yardımcı olan, yükünü hafifleten bir görevdir. Ayrıca hakem kararlarının kadının onayından geçerek yürürlüğe girecek olması, ona olan rağbetin azalacağı ihtimali aksine, hakemlik sisteminden daha üst bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Bütün hukuk sistemleri, yazılı ve uygulamalı hukuka dayanmaktadır. Önüne gelen davaya bakacak olan hâkimlerin veya hakemlerin yazılı ve uygulamalı hukuku bilmeleri ve kararlarını bunlara uygun şekilde vermeleri tüm hukuk sistemlerinde değişmez bir esastır. Bu açıdan hukuk sisteminin İslam ya da bir başka inanç sistemi veya pozitif kaynaklı olması sonucu değiştirmemektedir. Kaldı ki, bugün hâkimin ya da hakemin kendilerine gelen davalarda duruma göre uluslararası hukuku veya tarafların tabi olduğu hukuk kurallarını bilmek ve uygulamak gibi zorunlulukları bulunmaktadır.

Hakem kararlarının Şer'i esaslara uygun olması zaruretinden dolayı bu görevi icra edenlerin karar verirken zorlandıkları hususu, bu husus sadece İslam hukuku ile ilgili olmayıp tüm hukuk sistemleri için geçerlidir. Çünkü tüm hukuk sistemlerinde ülkeden ülkeye oranları farklı da olsa, kanuni düzenlemelerde o ülkenin din ve inanç sisteminin etkileri, izleri vardır. Bu sebeple her hukuk sisteminde hâkimler ya da hakemler kararlarını verirken bu hususa da dikkat etmek durumundadır.

⁷⁰⁴ Yeğengil, *Tahkim*, 72.

Yine tahkim uygulamasının toplumda yeterince uygulanamama gerekçelerinden biri de Müslümanların yaşadıkları ve yönetildikleri coğrafyalarda devletçi bir anlayışın hâkim olmasıdır. Ayet ve hadisin temas etmediği hususlarda bu boşluğun devlet yargı sisteminde doldurulma zorunluluğu, adaletin tecellisinde en önemli görevin devlete ait olduğu ve hükümdarın da devlet yargısında önemli bir yer işgal etmesi, resmi yargı dışındaki alternatif yöntemlere çok da imkân tanımamıştır. Bu durum, Kur'an kaynaklı olup özellikle Hz. Peygamber döneminde de uygulanma imkânı bulmuş olan hakemlik müessesinin (tahkim) gelişmemesinde önemli rol oynamıştır.⁷⁰⁵

İlk dönem İslam hukukçuları, ayette zikredilen hakemlik yöntemine eserlerinde yer vermiş, görüş farklılıklarına rağmen çoğunluk ilkesel anlamda evliliklerin bu yöntemle sonlandırılabilceğini kabul etmiştir. Ancak, ilgili ayetin sosyal ve hukuki tarafına çok da değinilmemiştir.⁷⁰⁶ Yine genel olarak, evlilik özel bir ilişki olarak algılanmış, ailede eşler arasında yaşanan sorunların daha çok kişisel girişimler, erkeği sınırlayan dini ve ahlaki tavsiyeler ile toplumun baskısıyla çözümlendiği gözlemlenmiştir. Bu yüzden hâkim ya da diğer mercilerce yapılacak müdahaleye genelde olumlu bakılmamış, çok istisnai durumlarda onlara yetki tanınmıştır.⁷⁰⁷

Gürdal'a göre erkeklerin daha fazla yetkiye sahip olduğu alanlardan biri olan talakla ilgili esaslar Kur'an'da yer aldığı şekliyle çok da uygulanamamıştır. O'na göre eşler arasında sorun ortaya çıktığında hakemlik kurumunun işletilmesi gereklidir, ancak bazılarınca bu ayetin hükmü yanlış anlaşılmış ve bu müessese geçimsizlik yaşandığında yeterince devreye sokulamamıştır.⁷⁰⁸

Önceki bölümlerde işlenen bilgilerden de yola çıkarak günümüzde bu müessesenin intibakını güçleştiren yapısal (hukuksal) ve bu müesseseyi tam anlamıyla bilmemekten kaynaklı sosyolojik sorunlar da bulunmaktadır. Konu ile ilgili bazı sorunlara aşağıda yer verilmiştir.

- a- Hakem olacak kişiler: İslam'a göre hakemlerin karı ve kocanın ailelerinden olması önceliklidir. Eğer ailelerden bu işi yapacak ehliyetinde kişiler yok ise, aile dışından olup şu özelliklere sahip olan kişiler de hakemler olabilirler. İslam

⁷⁰⁵ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 81-82.

⁷⁰⁶ Aktan, "*Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü*", 10.

⁷⁰⁷ Bardakoğlu, "*İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri*", 14-15.

⁷⁰⁸ Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilafların Çözümünde Tahkim Yöntemi*, 154.

hukuku alanında uzman olanlar, aile konuları ile alakalı İslam hukukunu ve toplumun yapısına hâkim alimler, toplumun ileri gelenleri, hocalar, tecrübeli kişiler ve psikologlar gibi. Bu kişiler arasında İslam hukuku alanında yeterli bilgiye sahip olmayanlar ise eşlerin birbirlerine karşı haklarını ve yükümlülüklerini çok iyi bilmeleri sebebiyle sağlıklı çözümler getirebilirler.

Bu kişilerin hakem olarak tayin edilmelerinde, yukarıdaki sıralama tercih edilmelidir. Bu konuda İslam hukuku alanında uzman olanlara görevlendirmede öncelik tanınmalıdır. O vasıfta kişiler bulunmadığı zaman diğerleri yukardaki sıraya göre hakem olarak tayin edilmelidir.⁷⁰⁹

Günümüz Medeni Hukuk altyapısı İslam esaslı olmadığı için bu haliyle yukarda zikredilen hassasiyetle hakem tayini mümkün değildir. Bu sebeple hakem olacak kişilerde İslam'a göre aranan özelliklere sahip kişiler değil, günümüz hukukunun öngördüğü şartları haiz kişiler hakem, arabulucu olabilmektedir. Yani İslam hukuku bilgisine sahip kişilerin tayini şeklinde bir öncelikle bulunmamaktadır.

- b- Hakemlerin vasıfları: Daha önce ifade edildiği üzere Müslüman olması, evli olması, aileden biri olması, mazbut bir hayatının olması gibi vasıflar fakihlerin hakemlerde aradığı özelliklerdir.

Bu vasıflara ve şartlara sahip olmayan kişilerin hakem olmaları doğru ve uygun bir görevlendirme değildir. Aksine yarar yerine zarara neden olur, hatta onarıma imkânı bulunmayan sorunlara sebep olabilirler.⁷¹⁰

Günümüz hukukunda ise yukarıdaki vasıflar öncelikli değildir. Yani evli olmayan, Müslüman olmayan, mazbut bir hayatı olmayan kişiler de hakem olabilirler.

- c- Hakemi kimlerin talep edeceği: İslam'da eşler haricinde ana, baba veya kardeşleri, eşlerin yakın aile dostları, karı kocanın komşuları ve sırdaşları hakem talep edebilirler. Bu, Müslümanların ümmet bilinci ve anlayışıyla bir kardeşinin sorununa çözüm bulma isteklerinin bir sonucudur.

⁷⁰⁹ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 20.

⁷¹⁰ Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 21.

Günümüz hukukunda ise arabulucu vb. kişileri tayin yetkisi müracaat edildiğinde mahkeme adına hâkimlere aittir. Bazen tarafların tercihleri de dikkate alınmaktadır.

- d- Hakemin konumu ve yetkisi: Daha önce ifade edildiği üzere hakemler “yetkisi olan, karar ve hüküm veren, seçme ve karar verme yetkisi olan kişi” olarak tanımlanmaları sebebiyle karar verici bir konumda görev yapmaktadır. Her ne kadar hakemler şahit, vekil, arabulucu, uzlaştırıcı ve danışman işlevleri de yapsalar bunların karar verme yetkileri olmadığını söyleyen bazılarının aksine fakihlerin çoğunluğu hakemlerin karar verme konusunda yetki sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Daha önce geçtiği üzere Hz. Ali'nin hakemlere yönelik “Sizler görevlerinizin ne gerektirdiğini biliyor musunuz? Sizler, onların aralarını birleştirseniz ben de birleştiririm. Eğer onları ayırırsanız ben de ayırım” ve İbn Kesir'in “Hakemlerin evliliğin devamına veya bitirilmesi hususunda karar verme yetkilerinin olduğuna dair icmâ' vardır”⁷¹¹ şeklindeki ifadeleri yukardaki hususu desteklemektedir.

Yapılan görüşmeler sonrasında hakemler, evliliğin devam etmesine ve eşlerin barışmasına karar verirlerse, eşler buna uyarlar. Karı koca kendilerine yönelik tavsiyeleri dikkate alırlar, birbirlerinin hak ve hukukuna riayet ederler ve bu şekilde evliliklerini sürdürürler. Hakem kararlarına itaat etmek suretiyle eşler hem sevap kazanmış olurlar hem de evliliklerini ayakta tutmuş olurlar.

Hakemlerin kanaatleri, eşlerin ayrılmaları noktasında ağır bastığı halde hala eşlerin barışacağına dair bir ümit taşıyorlarsa, onlara bir aydan az üç aydan fazla olmamak şartıyla bir süre verirler. Sürenin bittiğinde tüm hakemler, karı kocayı aynı ortamda beraber tekrar dinlerler. Sonra da bir değerlendirme daha yaparlar. Bu değerlendirme ışığında hakemlerin kanaati evliliğin devamı şeklinde olursa devamına, kanaatleri evliliğin bitmesinden yana ayrılmalarına karar verirler. Bu karar, mahkemece onaylanıp uygulanır ve resmi kayıtlara geçirilir.⁷¹²

Aslında sulh ve barıştırma gayretleri, bir işi düzeltme amacıyla yapılmaktadır. Yetki olmadan, yetki almadan sorunları çözüme kavuşturmak

⁷¹¹ Nisâ sûresi 35. âyetin tefsiri için bk. Cemaleddin el-Kâsimî. Mehâsinu't-te'vil (el-Mektebetu's-Şamile).

⁷¹² Çelen, “İslam Hukukunda Aile Hakemliği”, 23-24.

genelde mümkün olmamaktadır. Bu sebeple sulhun amacı, sulhu yapacak kişilere verilecek yetkiyi de gerekli kılmaktadır.

Günümüz hukukunda ise, hakemler, arabulucular sadece tavsiye ve öneride bulunabilirler. İslam aile hakemliğinde olduğu gibi ıslahı mümkün olmayan eşler arası sorunlarda hakemlerin eşleri tefrik yetkisi yoktur. Bu durum hakemlerin otoritesini zayıflatmaktadır. Bu yetki aile hukuku alanında tahkim uygulaması olmadığı için mahkemelere aittir.

Şunu belirtmek gerekir ki hakem de hâkim gibi hüküm veren kişidir ancak hâkimden farklı tarafları vardır. Hâkim, kamu görevlisidir ve devlet adına adaleti sağlar, hakem ise adaleti kendi adına gerçekleştirir. Bir başka ifade ile hâkim devlet yargısının temsilcisi iken hakem ise özel yargının temsilcisidir. Yine hâkim tüm konularda hüküm verebilirken hakem için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Ancak bu tespit, hakemin vekil olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü hakemlik görevi, kelime anlamı itibarıyla hüküm verme işi iken, vekillik müvekkilinin haklarını korumak ve savunmak anlamına gelmektedir. Günümüz toplum yapısı açısından vekil olan kişinin olaylara tarafsız yaklaşıp, adaleti sağlamak amacıyla yeri geldiğinde müvekkilinin aleyhine hüküm vermesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla hakem ne vekil ne de hâkimdir. Hakemlik yargı alanında müstakil bir görev icrasındır.⁷¹³

- e- Hakemlerin rolü: Bu konu derinliğine incelendiğinde, İslam'daki aile hakemleri rolünün mahkemelerden daha ileri noktada olduğu görülmektedir. Zira aile hakemleri, görevlendirildikleri konum bakımından karı kocayı en iyi bilme imkanına sahip olanlardır.

Günümüzde ise, mahkemedeki hâkimlerin, çiftleri bu seviyede tanınamaları ve sorunları en ince ayrıntısına kadar bilememeleri gayet doğaldır. Çünkü hâkimlerin sorun yaşayan eşlerle aralarında bu hususları bilmelerini sağlayacak hiçbir yakınlıkları yoktur. Sadece ikrarlar veya şahitler üzerinden hükümlerini vermektedirler. Bununla beraber eşler, mahkemelerde bazen bilerek bazen de veya aile mahremiyeti gerekçesiyle gerçekleri gizlemektedirler. Ayrıca eşler, bu mahrem hususları söyleseler dahi mahkemenin, bunları ispat edecek hukuki delilleri elde etmeleri mümkün görünmemektedir. Esasen karı-koca arasında yaşanan olaylara hukuki açıdan delil getirmek nerdeyse hiçbir zaman mümkün de görünmemektedir.

Bunun aksine aile hakemleri, mahkemelerdeki bu eksikliği giderebilme özelliğine sahiptirler. Hakemler, karı-koca ile resmiyetten uzak samimi ve sıcak bir ortamda birebir görüşerek anlaşmazlığın derinine inip sorunun çözümü için

⁷¹³ Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi*, 72.

fırsatlar yakalayacaklardır. Yukarda ifade edildiği gibi mahkemedeki hâkimlerin bu imkana sahip olamamaları çözümü de zorlaştırmaktadır.⁷¹⁴

Bu sebeplerden dolayı İslam'daki aile hakemliği uygulamasına göre hareket edildiğinde, hakemlerin boşamayı gerek görmediği bir aile yuvasını mahkemelerin ayırması doğru bir karar olmayacaktır.

- f- İslam Aile Hakemliğinin Uygulamaya Geçirilmesindeki Zorluklar: Aile hakemliği, az veya çok ilk devirlerden günümüze kadar İslam beldelerinde uygulanmıştır. Son dönemde HAK ile de Osmanlı'da uygulanma imkânı bulmuştur. Yine bu müessese, uzun bir müddet Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan'da da aile hukukunun bir parçası olarak işlevini sürdürmüştür.

Bugün Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa'da İngiltere ve Almanya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Müslümanlar, aile sorunları dahil uyuşmazlıkları buradaki mahkemelerde İslam'ın prensiplerine göre çözüme kavuşturabilmektedirler. Yine Hindistan'daki Müslümanlar, ülkede inançlarına göre oluşturulmuş olan İslam aile mahkemelerinde sorunlarına çözüm bulmaktadırlar. Çünkü din ve inançları gereğince muamele görmeleri, tüm insanların en tabi hakkıdır.⁷¹⁵

ABD, Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki laik veya seküler ülkelerde bu tarz uygulamalar herhangi bir sorun oluşturmadan uygulandığına göre, tamamına yakını Müslüman olan Türkiye'de (bk. Şekil 2) bu müessesenin uygulanmasında bir mahzur görülmemeli, uygulama önündeki engeller, yapılacak yasal düzenlemelerle giderilmelidir. Zira her ülke, kendi inanç, gelenek ve kültüründen gelen birikimlerden de yararlanarak, eşler arası sorunların çözümünde, ithal düzenlemelerden ziyade kendi toplum yapısına uygun çözüm yöntemleri oluşturabilir.⁷¹⁶

Aile mahkemelerinde görev alan uzmanlara bu görevin, gerekli görülen durumlarda hâkim tarafından verildiği göz önünde bulundurulursa, takdir hakkı bulunan hâkim, kişinin kendisini yakın hissettiği dininin ve inancının desteğini alabilmesi amacıyla, dini referanslı danışmanlık ve rehberlik hizmeti almasını da sağlayabilecektir.

⁷¹⁴ Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", 25.

⁷¹⁵ Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği", 27.

⁷¹⁶ Hakan Pekcanitez, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri", Hukuki Perspektifler Dergisi 5 (Aralık 2005), 12-16; Temel, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", 315.

Zira dini referanslı yöntem olarak İslam aile hukukunda öngörülen aile hakemliği sistemi, arabuluculuk ve hakemlik süreçlerini karma bir biçimde işletmeyi öngören ve ilke olarak ailenin korunmasını amaçlayan ve bağlayıcı bir çözüme ulaşmayı içeren bir uygulamaya işaret etmektedir.⁷¹⁷

Bütün bu gerekçelerin yanında günümüzde aile hakemliğindeki kurumsallaşmanın en önemli engeli, aile büyüklerinin soruna yansız ve tarafsız yaklaşmamları sebebiyle çözümün değil sorunun bir parçası haline gelmeleridir. Batı'nın karı koca ile ilişkide olması gereken kişi veya grupları çatıştırma kültürü üzerine oturtması kişilerin zihin dünyasını da etkilemiştir. Bu zihin dünyası aile büyüklerini duygusal olarak etkilemekte haklı haksız ayırımı yapmadan, eşlerden ailesinden olanın yanında yer almaya sevk etmekte bu da sorunu çözmek yerine daha da derinleştirebilmektedir. Bu nedenle aile büyüklerinin sorunun değil çözümün tarafı olabildikleri bir zihin dünyasında hakemlik fayda verebilir ve hukuk sisteminin bir unsuru olarak işlev görebilir.⁷¹⁸

Sonuç olarak aile içi anlaşmazlıkların çözümünde, durum mahkemeye intikal etmişse, günümüzde mahkemelerde istihdam edilen psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı gibi görevlilerin yanında İslâm aile hukuku uzmanı veya dini açıdan danışmanlık yapacak rehberlerin de sürece dahil edilmesi, aile kurumunun çökmemesini ve dağılmamasını sağlayacaktır. Zaten Diyanet bünyesindeki Aile Rehberlik Büro ve Merkezleri çalışanları fiili olarak bu görevi yapmaktadırlar. Personellerin bu çalışmalar için resmi anlamda yetkili kılınmaları, hangi vasıfla bu çalışmaları yapmaktadırlar noktasındaki belirsizliği ortadan kaldıracaktır.

Uygulama açısından aile arabuluculuğunun diğer arabuluculuk türlerinden farklı özellikleri olduğuna ilişkin ittifak dikkate alındığında, aile arabuluculuğunun İslam aile hakemliği uygulaması da dikkate alınarak yürürlükte olan 6325 sayılı kanundan bağımsız olarak ayrı bir kanun şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak düzenlemenin batılı tarzda bir boşanma arabuluculuğu şeklinde kurgulanması, din ve kültür yapısı batıdan farklı Türkiye'nin toplum yapısı göz önüne alındığında, aile arabuluculuğu kurumundan arzu edilen verime engel olacaktır. Aileyi salt bir hukuki kurum olarak görmek yerine, aile arabuluculuğunu tarafların tekrar bir araya gelmesi

⁷¹⁷ Temel, "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", 323.

⁷¹⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 340.

ihtimalini de gözeten bir süreç olarak ve eşlerin talebi halinde aralarında dini bilgilere sahip arabulucuları hakem olarak da tayin edebilecekleri esnek bir yapılanma olarak görmek bu kurumdan elde edilecek faydayı en yüksek seviyeye çıkaracaktır.

İslam hukukunda da bu yönde görüşler olduğu üzere hakem kararlarının yargı denetimine açık bırakılması durumunda arabulucu hakemlik uygulamasına yönelik çok başlı hukukçuluk ve adil yargılanma hürriyetinin zedelenebileceği eleştirisinin önü kapatılmış olacaktır. Buna karşın muhtemel bir risk olarak arabulucu-hakemlik sürecinden çıkan kararın tamamını veya bir bölümünü aleyhinde bulan tarafça, sorunu mahkemeye taşınması yönünde bir gelenek oluşturulmaması için arabulucu-hakemin adaletle karar vermeleri ve mahkemelerin de arabulucu-hakemlerin kararlarını olağanüstü ve zorunlu haller dışında bozmama yönünde bir içtihat geleneğinin oluşturulması önem arz edecektir.⁷¹⁹

İş ve ticaret hayatındaki sorunlarda dahil meydana gelen anlaşmazlıklarda hakemlik kurumu uygulanıyorken, toplumun temelini oluşturan ve bir şirketle kıyaslanamayacak kadar önemli bir yere sahip olan aile kurumunun sürekliliğini sağlamada büyük bir açığı kapatacak olan hakemlik müessesesinin bu alanda işletilememesi büyük bir eksiklik olacaktır.⁷²⁰ Çünkü İslam kaynaklı hukuki ilkeler sadece dünyevi değil, uhrevi yönü de barındırması sebebiyle çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de eşler arası sorunların çözümünde daha etkin rol oynayacaktır.⁷²¹

⁷¹⁹ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 333-334.

⁷²⁰ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 53.

⁷²¹ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 311.

6. ALTINCI BÖLÜM: İSLAM AİLE HUKUKU GELENEĞİNDEKİ HAKEMLİK MÜESSESESİ İLE GÜNÜMÜZ TÜRK HUKUKUNDAKİ ARABULUCULUK SİSTEMİNİN MUKAYESESİ

Toplumların yüzyıllar içinde oluşturmuş oldukları kültürel birikim ve tabii oldukları inanç sistemleri gibi faktörler, farklı toplumlarda farklı hukuk sistemlerinin oluşmasına ve karşılaştıkları sosyal problemlere farklı çözüm yolları üretmelerine zemin hazırlamıştır. Son iki yüzyılda ise, kanunlar ve sosyal problemlerin çözümüne yönelik düzenlemeler yapılırken dini referanslardan ziyade rasyonel akıl ve hâkim bilim paradigması esas alınarak bu çerçevede düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Aradan geçen zaman zarfında ise, özellikle aile hukukunu oluşturan kanunlar ile aileyi korumaya yönelik düzenlemelerin aileyi yeterince koruyamadığı ve özellikle de Batı toplumlarında ailede müthiş bir çözüme yaşandığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla günümüzde, aile yapısının korunabilmesi için toplumun sosyo-kültürel yapısı ile dini inançlarını da dikkate alan daha etkili düzenlemelerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, İslam aile hukuku geleneğinde yer alan ve yüzyıllarca başarılı bir şekilde uygulanan aile hakemliği müessesesinin de günümüzde yeniden hayata geçirilmesi mümkündür.

İslam aile hukukundaki hakemlik uygulaması ile günümüzdeki arabuluculuk arasında bazı benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Uygulama alanındaki temel problem ve engel ise Türkiye’de aile hukuku alanında arabuluculuk faaliyetiyle ilgili yasal düzenleme bulunmamasıdır. Bundan dolayı aile hukuku alanında bir mukayese yapma imkânı bulunmamaktadır. Ancak Türk hukukunda bazı kanunlarda genel olarak arabuluculuk düzenlemeleri mevcuttur. Aile hukuku alanındaki arabuluculuk, hassas konumu sebebiyle özel düzenlemeleri gerektirecek olsa da kanunlarda mevcut genel arabuluculuk ilkeleri bu düzenlemelere ışık tutacaktır. Bu açıdan bakıldığında aşağıda İslam aile hukukundaki aile hakemliği müessesesi ile Türk hukukundaki genel arabuluculuk sisteminin benzer ve farklı yönlerini genel olarak incelemek mümkündür. Aşağıda her iki hukuk sistemindeki benzer ve farklı yönler ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

6.1. İki Hukuk Sistemi Arasındaki Benzerlikler

Kaynağı ilahi veya beşeri olsun tüm hukuk sistemlerinde birbirine benzeyen hususların bulunması doğaldır. Çünkü hukuk sistemleri, tabii hukuk kurallarının yorumlanmasıyla oluşan sistemlerdir. Diğer taraftan, hukuk kurallarının önemli bir bölümünü insanlar arası ilişkiler oluşturmakta olup bu açıdan da benzer hususların olması gayet doğaldır. İki hukuk sistemi arasında yapıları gereği bazı farklılıklar olsa da her iki sistemdeki benzer olarak ifade edilebilecek hususlar aşağıda başlıklar halinde incelenmiştir.

6.1.1. Hakem-Arabuluculuk Tayini Açısından

Her iki hukuk sisteminde de hakemlerin/arabulucuların tayini mahkeme kararıyla olabileceği gibi, eşlerin kendileri de hakemleri/arabulucuları seçebilmektedir. Bu seçimin nasıl olacağı konusunda ise İslam hukuk sistemi oldukça zengin ve farklı görüşlerin bulunduğu bir literatüre sahiptir.

İslam hukukunda hakem tayini konusunda ilgili ayette⁷²² yer alan “... erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin...” emri⁷²³ eşler arası sorunlarda hakem tayininin zorunlu olduğunu, hakem tayin edeceklere de bu görevi yerine getirmenin vacip olduğunu ifade ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Farklı görüşler olmakla birlikte, hakem tayini konusunda muhatap, fıkıhçılar arasındaki kuvvetli görüşe göre⁷²⁴ hâkimlerdir.⁷²⁵ Hatta Taberî’ye göre bunların

⁷²² en-Nisâ 4/35.

⁷²³ İmam Şâfiî’ye (ö. 204/819) göre, Nisâ Sûresi 35. âyetteki “gönderin” emri vücûb ifade eder. O, âyette yer alan emir lafzının zahirini esas alarak karı koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakem görevlendirilmesini farz kabul etmiştir. bk. Abdurrahman es-Sâbûnî, *Medâ hürriyeti’z-zevceyn fi’t-talâk* (Beyrût: Dâru’l-fıkr, 1968), 2/755; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâiu’l-beyân tefsîru Ayâti’l-ahkâm mine’l Kur’an* (İstanbul: Dersâdet, ts.), 1/442; Mâlikîler’e göre de karı koca arasındaki anlaşmazlıklarda hakem görevlendirmek farzdır. bk. İbnü’l Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’an*, 1/422; Muhammed Ali Sâbûnî, *Revâiu’l-beyân tefsîru Ayâti’l-ahkâm mine’l Kur’an* (İstanbul: Dersâdet, ts.), 1/441; Muhammed Ebû Zehra ve Abdülkerim Zeydan da aynı görüştedir. bk. Ebû Zehra, *Ahvalü’ş-şahsiyye*, 363; Zeydan, *el-Mufassal fi ahkâmi’l-mer’e ve’l-beytü’l-müslim*, 8/415.

⁷²⁴ Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, 2/559; İbn Hacer, *Fethu’l-bâri bi-şerhi sahihi’l-buhârî*, 12/97.

⁷²⁵ Hakemlerin tayininde hâkimlerin tam yetkili oldukları, bu yetkilerini bir an evvel kullanmaları gerektiği ifade edilmiştir. İbnü’l Arabî’ye göre, toplumun huzur ve sükunundan birinci derecede sorumlu olan devlet başkanını temsil adına eden hâkimlerin, karı koca arasındaki şiddetli geçimsizliğe vâkıf olduğu anda, eşlerin sorunu mahkemeye iletmelerini beklemekten *Tahkimi* devreye alması gerekmektedir. Zira bu durumda hâkimlerin beklemesini zorunlu kılan bir durum olmamasına karşın, tarafların durumlarını kendilerine iletmelerini beklemeleri, Allah’ın çizdiği sınırların çiğnenmesi anlamına gelecektir. bk. İbnü’l Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’an*, 1/427.

dışındaki diğer kişilerin hakem tayin etmesi câiz değildir.⁷²⁶ Cessâs ise İslâm hukukçuları ve müfessirlerin, hakem heyetini hâkimin oluşturması gerektiği hususunda ittifak ettiklerini zikretmektedir.⁷²⁷

Elmalılı'ya göre ise, hakem tayini öncelikle eşlerin hakkıdır. Şayet eşler hakemlerini tayin etmezler bu görev tüm Müslümanlara ve hâkimlere düşmektedir.⁷²⁸

Râzî'göre ise ayetin devamındaki "...bir hakem gönderin" ifadesi umumi anlamda ümmetin tüm fertlerine hitap etmektedir. Dolayısıyla bu vazife herkese düşmektedir.⁷²⁹

İmam Mâlik'e göre, hakem gönderme görevi devlet başkanına ve dolayısıyla onlar adına hareket eden hâkimlere aittir.⁷³⁰ Mâlikîler'in bir kısmı, hakemleri görevlendirecek kişilerin eşlerin aileleri olduğu görüşündedir. Mâlikîlerin bazılarına göre ise hakemleri eşlerin kendileri tayin eder.⁷³¹ Hanbelîlere göre ise hakemleri hâkim görevlendirir.⁷³²

Yine zikredilen görüşlerden anlaşıldığı üzere, yaşanan anlaşmazlığın niteliğine göre, hakem tayini kimilerine göre farz ya da vacip, kimilerine göre de caiz⁷³³ hükmündedir. Cessâs karı kocadan biri veya her ikisinin uyuşmazlıkları kendilerine iletmelerinden sonra, hâkimlerin göndermelerinin vacip yani zorunlu olduğuna işaret ederek İslâm hukukçuları ve müfessirlerin böyle bir durumda hâkimin zorunlu olarak hakem heyetini oluşturması gerektiği hususunda ittifak ettiklerini zikretmektedir.⁷³⁴

İslam'daki aile hakemliği ile ilgili ayetten anlaşılacağı üzere öncelik, mahkemeye gitmeden eşler arası sorunların çözümü için aile bireylerinden hakemlerin tayin edilmesidir. Konu aile gibi toplumun temel taşı olan bir yapı ile ilgili olduğu için ayette oluşturulması istenen hakemlik müessesesi, hem eşler ve hem de bu görevi

⁷²⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/72.

⁷²⁷ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238.

⁷²⁸ Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, 2/560.

⁷²⁹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (et-Tefsîrû'l-kebîr), trc. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 7/25.

⁷³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, c. I, s. 493; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 5/26.

⁷³¹ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 5/41; es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/368; el-Bâcî, *el-Müntekâ*, 4/113.

⁷³² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/265-266.

⁷³³ Sa'dî Ebu Ceyb, *Mevsuatü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmi*, 218-219; Yıldırım, *İslâm ve Medenî Yargılama Hukukunda Tahkîm*, 112.

⁷³⁴ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/238.

üstlenecek hakemler ile onları tayin edecek kişiler için zorunluluk ve sorumluluk yüklemektedir.

Türk hukuk sisteminde 6325 sayılı HUAK madde 13/1’de “Taraflar dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme de tarafları arabulucuya başvurmak konusunda aydınlatıp, teşvik edebilir”, yine madde 14/1’de “Başkaca bir usul kararlaştırılmadıkça arabulucu veya arabulucular taraflarca seçilir” denilerek hâkimlerin tarafları arabuluculuğa yönlendirebileceğine veya tarafların kendilerinin de arabulucuları seçebileceklerine işaret edilmektedir.

Ayrıca 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) m.137/I ve 140/II’ye göre ise aile mahkemelerindeki boşanma davalarında yazılı yargılama usulü uygulandığından hâkim tarafından ön inceleme aşamasında taraflar sulhe veya arabuluculuğa teşvik edilir. Hâkim bu aşamada arabuluculuk süreci, esasları ve hukuki sonuçları konularında tarafları bilgilendirir. Bu işlem, bir tür bilgilendirme toplantısı gibi düşünülebilir. Ancak bu bilgilendirmenin aile anlaşmazlıklarında yeterli yararı sağlayacağı şüphelidir. Zira dilekçelerin karşılıklı verilmesiyle birlikte süreç çekişmeli hale gelecek ve taraflar bu aşamadan sonra arabulucuya başvurmayı tercih etmeyecektir. Halbuki aile arabuluculuğunun amacı eşleri çekişmeli sürece girmeden uzlaştırmaya çalışmaktır. Eşler çekişmeli sürece bir kez adım attıktan sonra düşmanlık, tehdit, rekabet gibi unsurlar devreye girebilir ve bu durumda eşlerin geri çekilip uzlaşmaya adım atması zor olabilir.⁷³⁵

Günümüz hukukundaki genel sorun, aile içindeki uyuşmazlıkların mahkemeye taşındıktan sonra hâkim tarafından eşlerin arabuluculuğa teşvik edilmesi veya arabulucuya yönlendirilmesidir. Ayrıca bu yönlendirme eşler açısından bir zorunluluk taşımamakta, dolayısıyla da bu süreçten beklenen fayda elde edilememektedir.

⁷³⁵ Kavasoglu - Gündoğdu, “Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, 778.

6.1.2. Ele Alınan Konu Açısından

Her iki hukuk sisteminde de sistemin temel işlevi, genelde eşler arası sorunları; özelde ise eşleri boşanma aşamasına getiren uyuşmazlıkları ele alıp çözüme kavuşturacak adımları atmaktır.

Aile hakemliği bölümünde bahsedildiği üzere, İslam hukukunda Allah'a ait haklar tahkim kapsamına girmemektedir. Çünkü bu haklar üzerinde kulların tasarruf yetkisi bulunmamaktadır. Bu haklar ile ilgili davalar halife veya halifenin yetki verdiği hâkim (kadılar) tarafından yürütülmekte ve onlar tarafından hükme bağlanmaktadır. Aynı şekilde kamu düzenini ilgilendiren konularda, başka bir ifade ile mutlak olarak genel yargının sahasına giren anlaşmazlıklarda tahkim ve tahkim akdi geçerli değildir. Bu anlamda, İslam hukukunda had cezasını gerektiren kıyas, hırsızlık, zina iftirası gibi kamu aleyhine işlenen suçlarda tahkim mümkün değildir.⁷³⁶

Bunların dışında İslam'daki hakemlik müessesesi, kul haklarını ilgilendiren karı koca anlaşmazlıklarından iş hayatındaki uyuşmazlıklara; devletlerarası hukuktan, İslâm'daki ceza hukukuna kadar geniş bir alanda uygulanabilmektedir.⁷³⁷ Yine Hanefi mezhebinde boşama da kul haklarından sayılmış ve bu hususta hakem tayini câiz görülmüştür.⁷³⁸

6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu m.1/2'de arabuluculuğun kamusal alan dışında tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri anlaşmazlıklarda uygulanacağı ifade edilmiştir. Aile içi şiddet iddiasını içeren anlaşmazlıklar ise arabuluculuğa elverişli değildir.

Diğer taraftan Türk hukuk doktrininde aile içi şiddet içeren uyuşmazlıkların bazı durum ve şartlarda doğrudan arabuluculuğa uygun olacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre seyrek yaşanan şiddet olaylarında bu şiddetin yargı sürecindeki çekişmeli ortamdan dolayı daha fazla artmaması adına arabuluculuğa başvuru mümkündür ve hatta eşlerin ve çocukların lehine olacak bir sonuca yol açacaktır. Zaten aile arabuluculuğunun amacı da eşleri çekişmeli yargı sisteminden kurtarmak amacıyla onları uzlaşmaya teşvik ederek daha sağlıklı iletişim kurmalarını

⁷³⁶ Keleş, *İslâm Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usulü*, 43.

⁷³⁷ Şen, *"İslam Hukukunda Arabuluculuk"*, 127.

⁷³⁸ İbnü'l Hümâm, *Fethu'l-kâdir*, 4/318; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkam* (İstanbul: 1330), 4/805; et-Tarablûsî, *Muînu l-hukkâm*, 25.

sağlamaktır. Ancak şiddetin sık tekrarlandığı, bir tarafın alkol ve uyuşturucu bağımlısı olduğu ya da ağır psikolojik rahatsızlığının var olduğu durumlar arabuluculuk için elverişli değildir. Fakat bu tarz durumların olmadığı seyrek de olsa şiddete rastlandığı durumlarda arabuluculuğa başvuru ve bu sürecin gerekli eğitimi almış arabulucular huzurunda, tarafların güvenliği ve eşitliği sağlayan müzakere ortamında yürütülmesi yararlı olabilir.⁷³⁹

Aile hukuku anlaşmazlıkları; genel olarak kamu düzenini ilgilendiren, tarafların serbestçe tasarruf edemeyeceği bir alandır. Velayet, çocukla kişisel ilişki kurma gibi konularda da taraflar serbestçe tasarruf edemez. Ancak maddi ve manevi tazminat, mal paylaşımı gibi konularda tarafların serbestçe tasarruf etme imkânı bulunmaktadır. Bu durum aile arabuluculuğunun uygulama alanını oldukça daraltmaktadır. Bu sebeple ülkemizde aile arabuluculuğu sisteminden beklenen yararın karşılanması için aile arabuluculuğunun uygulama alanı genişletilmeli ve bunun için de HUAK'tan ayrı bu alana özgü yeni düzenlemeler yapılmalıdır.⁷⁴⁰

İslam hukukundaki bir anlamda kamu hukuku alanına giren Allah hakları ile günümüz hukukundaki kamu düzenini ilgilendiren hususların hakemlik ve arabuluculuğun tasarruf alanına giremeyeceğine ilişkin tespit iki hukuk sistemindeki benzerliklere işaret etse de İslam'daki aile hukukunun daha çok şahıs hukuku kapsamında değerlendirilmesi sebebiyle aile uyuşmazlıkları, dolayısıyla hem nikah hem de boşanma hususları⁷⁴¹ istisnalar dışında hakemliğin tasarruf edebileceği bir alan olarak görülmektedir. Diğer taraftan günümüz hukukunda olduğu gibi eşler arası şiddete varan hususların İslam hukukuna göre de hakemlik süreciyle yürütülemeyeceği açıktır.

6.1.3. Hakemliğin-Arabuluculuğun Sona Ermesi Açısından

İslam hukukuna göre hakem tarafından hükmün verilmesi, taraflarca hakemlere verilen sürenin bitmesi, hakemlerin eşlerden birisi ya da her ikisi tarafından azledilmeleri, hakemlerin istifa etmesi veya ölümü yahut hakemlerin eda ehliyetini kaybetmesi ve hakemlere gidilme sebebi olan ihtilafın ortadan kalkması durumlarında

⁷³⁹ Kavasoglu - Gundogdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 782-783.

⁷⁴⁰ Kavasoglu - Gundogdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 777.

⁷⁴¹ Keleş, *İslâm Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usulü*, 43.

hakemlik yani tahkim sona ermektedir. Yine hakemlerin eşlerden birisinin vekilliğini kabul etmeleri de hakemliği sonlandırmaktadır. Çünkü bu durumda hakemler davanın tarafı haline gelerek tarafsızlıklarını kaybetmiş olmaktadır. Hakemliğin herhangi şekilde sona ermesinden sonra verilen hakem kararları geçersiz hale gelmektedir.⁷⁴²

Karar verilmeden önce tarafların hakemleri azletmeleri mümkündür. Zira, hakemliğe yetki veren tarafların gerektiğinde bu yetkiyi geri alma hakları da vardır. Ancak, karar sonrası hakemliğin reddi mümkün değildir. Yani hakem, karar sonrası azledilememektedir. Yine hakemler, hâkim tarafından görevlendirilirse eşlerin hakemleri azil yetkileri bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda hakemler, hâkimin vekili konumundadırlar.⁷⁴³

6325 sayılı HUAK madde 17/1'e göre ise arabuluculuk tarafların anlaşmaya varması, taraflara danışıldıktan sonra arabuluculuk için daha fazla çaba sarf edilmesinin gereksiz olduğunun arabulucu tarafından tespit edilmesi, taraflardan birinin karşı tarafa veya arabulucuya, arabuluculuk faaliyetinden çekildiğini bildirmesi, tarafların anlaşarak arabuluculuk faaliyetini sona erdirmesi ve (Değişik: 12/10/2017-7036/23 md.) uyuşmazlığın arabuluculuğa elverişli olmadığı tespit edilmesi durumlarında sona ermektedir.

Her iki hukuk sisteminde de eşlerin arabulucuları/hakemleri azil yetkileri veya hâkim tarafından tayin edilen arabulucuların/hakemlerin azlini hâkimden talep etme hakları vardır. Taraflar aralarındaki sorunun çözümü için devreye giren arabulucuların-hakemlerin, soruna çözüm odaklı yaklaşmadıklarına kanaat getirirlerse, mesela eşlerden birinin tarafını tutar tarzda davranırlarsa karşı eş hakemi azledebilir veya her iki eşin aleyhine tavır takınırlarsa eşler ortaklaşa hakemleri azledebilirler veya hâkimden, hakemlerin azledilmesini talep edebilirler. Yine hakemlerin eşlerden birinin vekilliğini kabul etmesi de hakemliği sona erdirmekte veya diğer eşe azil hakkı doğurmaktadır. Çünkü hakem bu durumda tarafsızlık ilkesine aykırı hareket ederek davanın tarafı haline gelmiştir.

Daha önce ifade edildiği üzere İslam hukukundaki aile hakemliği uygulamasında eşler, karar verilmeden önce hakemleri azledilebilirler. Çünkü ilkesel olarak hakemlik

⁷⁴² Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Ebi'l-Kasım b. Muhammed İbn Ferhun, *Tabsiratü'l-hukkâm fî usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm* (Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 1/78; Akgündüz, "Hakem", 15/173; Yıldırım, "Tahkîm", 39/412,413.

⁷⁴³ Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, 78.

yetkisini veren tarafın bu yetkiyi geri alması da en doğal hakkıdır. Ancak karardan sonra hakemlerin azli taraflarca mümkün değildir. Bundan dolayı İslam hukukunda karardan sonra hakemlerin reddi müessesesi yoktur. Dolayısıyla hakemler, karardan sonra azledilemezler. Yine hakemler, hâkim tarafından tayin edilmişlerse eşlerin hakemleri azletme yetkileri yoktur. Zira hakem bu halde, hâkimin vekilidir. Ancak hâkim tarafından azledebilirler.

6.2. İki Hukuk Sistemi Arasındaki Farklılıklar

6.2.1. Kaynak Açısından

İslam hukukunda aile hakemliğinin kaynağı Kur'an'dır, yani kaynak ilahidir. Bu açıdan bakıldığında, İslam inancına mensup olan insanların, inançları gereği kendi manevi dünyalarına hitap eden kuralları benimsemeleri ve bu kuralları fiiliyata geçirmeye daha istekli olmaları son derece normaldir.

Günümüz hukuk kuralları ise insan aklının ürünü olmaları nedeniyle kaynakları beşeridir, insanidir. Kanun gücüyle yaptırıma dayalı bağlayıcılıkları vardır ama dine dayalı olan hukuk sistemlerine göre her zaman eksik bir tarafları olacağı ortadadır. Çünkü dine dayalı olan kurallarda maddi müeyyidenin yanında inanç ve vicdani muhasebe de devreye girmektedir. Bu durum aile arabuluculuğu açısından değerlendirilecek olursa, ilahi kaynaklı bir çözüm aile birliğinin devamı noktasında eşleri hem madden ve hem de manen daha kontrollü hareket etmeye mecbur bırakacaktır.

6.2.2. Amacı Açısından

Her iki hukuk sisteminde de esas hedef uyuşmazlıkların çözümü olsa da daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere İslam hukukundaki hakemlik müessesesinin önceliği eşler arasında tekrar birleşmeyi sağlamaktır. Bir başka ifade ile İslam'daki aile hakemliği, her zaman evlilik birliğinin devamını öncelemekte, ona göre adımlar atmakta ve öneriler sunmaktadır.

Günümüz arabuluculuk sisteminin öncelikli amacı ise eşleri birleştirmek değil, boşanmayı sağlıklı bir şekilde neticelendirmek, varsa çocuklara etkilerini en aza indirmektir. Yani amaç, öneri ve tavsiyede bulunmaktan ziyade, sorunların daha rahat

görüüleceği zemini oluşturmaktır. Halbuki Türk aile yapısı temelde aile birliğinin korunması ve devamı noktasında İslam Dini ilkelerine ve İslam hukuku normlarına uygun yapıdadır.⁷⁴⁴

Bununla birlikte aile arabuluculuğunun temelini, kavga ve şiddete sebep olacak olaylardan uzak kalarak, eşler ve çocuklar açısından sürecin en az zararla atlatılması için doğru iletişim ortamının kurulması oluşturmaktadır. Resmi yargıda hukuk kuralları objektif olarak işletildiği için duygular arka planda kalmaktadır. Halbuki aile arabuluculuğu bu anlamda eşlere onların duygularını da ön plana çıkaracak rahat ve sıcak bir ortam sunmaktadır. Bundan dolayı boşanma sürecinin görüleceği bir ortam olan aile arabuluculuğunda duyguların devreye girmesiyle bazen rüzgâr tersine dönmekte, eşler evliliğe devam etme kararı alarak görüşme ortamından ayrılmaktadırlar. Özetle ifade edecek olursak, bu sistemin ön plana çıkan tarafı, en az zararla boşanmaları beklenen eşlerin, ayrılmama kararı alarak aile birliğinin devam etmesiyle sonuçlanabilecek bir sürecin işlenmesine fırsat vermesidir.⁷⁴⁵

6.2.3. Hakem-Arabulucu Nitelikleri Açısından

Daha önce ifade edildiği üzere, ilgili ayetten hareketle genel olarak İslam hukukçularına göre hakemlerin öncelikle aile yakınlarından olması gerekir, buna imkân yoksa, komşu veya başka kişiler de olabilir. Yine çoğunluğun görüşüne göre hakemin erkek olması gerekir, kadının hakemliği konusu tartışmalıdır. Günümüzde ise arabuluculuk, mesleki belgeye sahip uzman kişilerce yapılmakta olup, erkek de kadın da arabulucu olabilmektedir.

Ayetteki “..erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin...”⁷⁴⁶ ifadesinden anlaşılan İslam’daki aile hakemlerinde aranan öncelikli kriter teorik bilgi ve belgeye sahip olması değil, hale uygun niteliğe sahip olmasıdır. Çünkü İslam dini, eşler arası sulhu öncelediği için bunu sağlayacak en uygun ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu yüzden eşlerin aile mahremiyetine giren hususlar da dahil olmak üzere, zaten aile tarafından genellikle bilinmekte olan eşler arasındaki sorunların en rahat konuşulacağı ortam aile ortamıdır. Ayrıca aile büyüklerinin eşlerin barışmasını

⁷⁴⁴Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 311.

⁷⁴⁵Güllüoğlu Altun, “Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri”, 499.

⁷⁴⁶en-Nisâ 4/35.

diğer insanlardan daha fazla isteyecekleri de tartışma götürmez bir gerçektir. Bu nedenle hakemlerin aile büyüklerinden oluşmasının faydası tartışılmazdır. Ancak, eşlerin aile üyelerinden gizli kalmasını istedikleri aile sırları varsa bu durumda aile dışından da hakem tayin edilmesine mâni bir durum bulunmamaktadır.

6325 sayılı HUAK madde 2/1’de arabulucu, arabuluculuk faaliyetini yürüten ve Bakanlıkça düzenlenen arabulucular siciline kaydedilmiş bulunan gerçek kişi olarak tanımlanmıştır. Yine madde 20/1’de Türk vatandaşı olmak, mesleğinde en az beş yıllık kıdeme sahip hukuk fakültesi mezunu olmak, tam ehliyetli olmak, (Değişik: 12/10/2017-7036/25 md.) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53’de belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıldan fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık, gerçeğe aykırı bilirkişilik yapma, yalan tanıklık ve yalan yere yemin suçlarından mahkûm olmamak, (Ek: 5/6/2017-KHK-691/9 md.; Aynen kabul: 31/1/2018-7069/9 md.) Terör örgütleriyle iltisaklı veya irtibatlı olmamak, Arabuluculuk eğitimini tamamlamak ve Bakanlıkça yapılan yazılı sınavda başarılı olmak, arabulucuda aranan şartlar olarak belirtilmiştir. Ayrıca madde 4/1’de arabulucunun gizlilik ilkesine riayet etmesi gerektiği; madde 9/1’de ise tarafsız olması ve görevini özenle yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Yukarıda verilen bilgilere göre günümüzde arabuluculuk süreci, arabulucular tarafından yürütülmektedir. Arabulucularda aranan kriterler ise; hukuk fakültesini bitirmiş olmak, temel arabuluculuk eğitimini aldıktan sonra yapılan yazılı sınavdan başarılı olmak, resmi kayıtlara arabulucu olarak kaydedilmiş olmak gibi daha çok belgeye dayalı teknik bir süreçtir.

Avrupa’da avukatların yanında sosyal hizmet uzmanları gibi farklı meslekten kişiler de aile arabuluculuğunda görev alıyorken, Türkiye’de düzenlenen tasarıda sadece avukatlara ve hukuk fakültesi mezunlarına yer verilmektedir. Ayrıca ilkesel olarak arabulucunun taraflara hukuki önerilerde bulunamayacağı ifade edilmektedir.⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ Tanrıver, “*Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk*”, 166.

Dolayısıyla arabulucunun sadece avukatlardan veya hukuk mezunlarından olmasının, dolayısıyla meslek icabı yapılacak bu görevin, duygusallığın ağır bastığı aile sorunlarının çözümünde çok da etkili olamayacağı aşikardır.

Ayrıca boşanma sürecine dahil olan eşler, aralarındaki mahrem konular dahil yaşanan her sorunu, kendilerine ve ailelerine yabancı üçüncü kişilerle rahatça paylaşamayacakları bir ortamda bu süreci yürütmek durumunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak aileyi ve eşleri tanımayan kişilerce bir nevi meslek icabı yürütülen bu hukuki sürecin, özellikle aile birliğinin devamını önceleyen İslam hukukundaki aile hakemliği uygulamasına benzer olumlu sonuçlar vermesi oldukça zor görünmektedir.

6.2.4. Görev ve Yetki Açısından

Daha önce de ifade edildiği üzere, İslam hukukunda hakemlerin eşleri tekrar birleştirme (sulh) hususunda yetkilerinin olduğunda ittifak olsa da boşama (tefrik) yetkileri hususunda mezhepler arasında görüş farklılıkları vardır. Yine Hanefi fıkıhçıların, vekalet yoksa hakemlerin eşleri ayırmaya yetkilerinin olamayacağı görüşü günümüz arabuluculuk düşüncesiyle örtüşmektedir. Ancak aile hakeminin asli görevinin eşleri birleştirmek olduğu noktasında Hanefiler, günümüz arabuluculuk sisteminden farklı düşünmektedir.⁷⁴⁸

Daha önceki bölümlerde temas edildiği üzere 6325 sayılı HUAK madde 13/1’de “Taraflar dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme de tarafları arabulucuya başvurmak konusunda aydınlatıp, teşvik edebilir” denmektedir.

Yine günümüz Türk hukukunda arabulucunun yetkilerini ihtiva eden, HUAK 2. maddesinde arabuluculuk tanımı şu şekilde düzenlenmiştir:

Arbuluculuk, sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemidir.

⁷⁴⁸ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 323.

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un (AMK) madde 6/1/1/a'ya göre aile mahkemesi görev alanına giren konularda hâkim, evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyarak gerektiğinde uzlaştırmaya karar verebilir. Aile mahkemesi verilen bu karar için AMK madde 5'e göre aile mahkemesinin bünyesinde bulunan uzmanlardan yararlanabilir. Bu maddeye göre aile mahkemesi hakimlerine uzlaştırma görevi verilmiş gözükse de aslında hâkim sadece uzlaşmaya davetle görevlidir. Ayrıca ön inceleme aşamasında da hâkim tarafları HMK madde 137/1 ve 140/2 gereği sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder. Aynı şekilde AMK madde 7'ye göre aile mahkemeleri önüne gelen dava ve işlerin özelliklerine göre esasa girmeden önce eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak sulhe teşvik eder. Bu maddeyle hâkime tarafları sulh teşviki ödevi verilmiş olsa da bu kapsamda hâkim tarafları arabulucuya da yönlendirebilir. Ayrıca bu hususu HMK'nin söz konusu maddelerine eklenen ve hâkime verilen "arabuluculuğa teşvik" ödeviyle aynı doğrultuda değerlendirmek gerekir. AMK madde 6 ve madde 7 birlikte değerlendirildiğinde hâkime uzlaşmaya ve sulhe teşvik görevi verilmiştir. Burada hâkimin görevi sadece tarafları uzlaşmaya veya sulhe teşvik etmekle sınırlıdır. Bunun neticesinde taraflar uzlaşmak veya sulh olmak isterlerse hâkim tarafların arabulucuya gitmeleri için yargılamaya ara verebilir. Bu kapsamda aile mahkemesi uzmanlarından yararlanmaları sağlanabilir. Yine AMK madde 7'ye göre esasa girmeden önce sulh teşviki neticesinde, AMK madde 6'ya göre ise yargılamanın her aşamasında tarafların uzlaşmaları için aile mahkemeleri uzmanlarından faydalanabilir. AMK madde 6 ve madde 7 gereği hâkimin tarafları aile mahkemesi bünyesinde çalışan uzmanlara yönlendirebilmesi mahkeme bağlantılı arabuluculuğun söz konusu olabileceğini düşündürmektedir. Fakat yine de bu hükümlere hâkimin arabulucu olamayacağına dair açıklık getirilmesi gerekir. Ayrıca sulh ve arabuluculuğa teşvik sadece tarafların tasarrufta bulunabileceği konularla sınırlı olmamalıdır. Sulh veya arabuluculuğa teşvikten gerekli yarar sağlanabilmesi için bütün uyuşmazlıklarda bu başvuru mümkün olabilmelidir.⁷⁴⁹

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu madde 195'e göre evlilik birliği nedeniyle ortaya çıkan sorumluluklar veya önemli bir konuda anlaşmazlığa düşülmesi hâlinde,

⁷⁴⁹ Kavasoglu-Gündoğdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 779-780.

eşler birlikte veya ayrı ayrı olarak hâkimin müdahalesini talep edebilirler. Bunun üzerine hâkim eşleri uzlaştırmaya çalışır ya da bu konuda uzman kişilerin yardımına başvurabilir. Burada boşanmanın hukuki sonuçlarından ziyade evlilik birliği içinde uyumsuzluklar olduğu takdirde aile mahkemesine başvurulması söz konusudur. Doktrinde ileri sürülen görüşe göre bu durumda da AMK madde 6/I/a ve 7'deki gibi hâkim bir çeşit aile arabulucusudur. Bu görüşü savunanlara göre hâkimin zorunlu olarak arabulucu gibi hareket etmesi nedeniyle bir nevi yargısal arabuluculuk faaliyeti söz konusudur. Ancak TMK madde 195/2'e göre hâkimin eşleri uzlaştırmaya çalışması aslında eşlerin ortak bir karar almaları için sadece sulha teşvik etmesiyle sınırlı olmalıdır. Yine hâkimin burada HUAK madde 2/1/b'e göre arabuluculuk faaliyeti yapması söz konusu değildir. Zira arabulucu, tarafların çözüm üretmediklerinde çözüm önerileri getirir ve tarafların bu öneriler üzerinde müzakere etmesini sağlayarak bir öneri üzerinde anlaşmalarını hedefler. Fakat bu, hâkimin görevi değildir. Hâkimin görevi Türk Medeni Kanunu m.195/2'ye göre eşlerin rıza göstermeleri halinde aile mahkemesi uzmanlarından bu konuda yardım istemektir. Hâkimin bu uzmanları arabulucu sıfatıyla görevlendirme imkânı bulunmaktadır. Buradan hareketle mahkeme bağlantılı arabuluculuğun varlığından söz etmek mümkündür. Fakat bunun için de bu kişilerin ayrıca arabuluculuk eğitimi alması gerekmektedir.⁷⁵⁰

Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği (ADMY) Aile danışmanlığı, ADMY madde 4/1/c'ye göre bireylerin hem aile ilişkilerini hem aile dışındaki sosyal ilişkilerini değerlendirerek birey, eş veya ailelere problemlerin çözümü için özel teknik hizmet verilen alandır. Arabuluculuk ise HUAK madde 2/I/b'ye göre uyumsuzluğun çözümü için tarafları bir araya getiren ve sistematik teknikleri uygulayarak tarafların kendi çözümlerini kendi üretebilmelerini sağlayan, çözüm üretmedikleri noktada ise çözüm önerisi sunabilen uzmanlık eğitimi almış tarafsız ve bağımsız üçüncü kişi eşliğinde yürütülen süreçtir. Bu bilgilere göre aile arabuluculuğunun bir aile danışmanlığı olmadığı ve bu nedenle aile danışmanları veya terapistlerin arabuluculuk hizmeti sunamayacağı ileri sürülmüştür. Aile uyumsuzluklarının dostane çözümünü sağlayan her uygulama aile arabuluculuğu olarak nitelendirilemez. Bu uygulamalar aile danışmanlığı veya terapisi şekillerinde olabilmektedir. Her ne kadar ADMY madde 14'e göre aile

⁷⁵⁰ Kavasoglu-Gündoğdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 780-781.

danışmanının eğitime yer verilmiş ve bu eğitim arabuluculuk eğitime benzer nitelikte gerçekleşse de aile danışmanlarının hukuk eğitimi almamış olması aile danışmanlığını arabuluculuktan ayırır. Aile danışmanı aile uyuşmazlıklarında liderlik rolü üstlenir ve tarafları yönlendirir, tavsiyelerde bulunur. Arabulucu ise taraflara tavsiyede bulunmamaktadır. Aile danışmanlığında amaç hasta olarak nitelendirdikleri eşleri tedavi etmektir fakat arabuluculuğun amacı ise bu değildir. Arabuluculukta ise uyuşmazlık konusu hususlarda uzlaşa sağlamak için tarafların müzakere etmesi söz konusudur. Arabulucu taraflara uygun müzakere ortamı yaratarak tarafların sağlıklı iletişim kurmalarını sağlamaktır. Aile arabuluculuğu konusunda aile danışma merkezlerinden yararlanılabileceğini ve dolayısıyla arabulucunun terapist ya da aile danışmanı da olabileceğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Fakat bu görüşlerin arabulucunun hukukçu olması zorunluluğu karşısında şimdilik geçerliliği yoktur.⁷⁵¹

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere ihtiyari arabuluculuk sisteminde arabulucular, tarafları bir araya getirerek müzakere ortamı oluşturan fakat taraflarla ilgili herhangi bir karar verme yetkisi olmayan üçüncü kişi konumundadırlar. Mahkemeye taşınmayan sorunlarda nihai kararı verecek olanlar arabulucular değil sorunun tarafı olan eşlerdir. Taraflar sorunu mahkemeye taşıdıklarında kararda etkili olacak bilgi, belge ve kanıtları mahkemeye sunarlar ancak yasal olarak kararları hâkimler vermektedir.

Bunun yanında HUAK MADDE 18/A- (Ek:6/12/2018-7155/23 md.)' da dava şartı olarak arabuluculuk düzenlenmesi bulunmaktadır. Buna göre ilgili kanunlarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak kabul edilmiş ise arabulucuya başvurulmadan dava açıldığının anlaşılması hâlinde herhangi bir işlem yapılmaksızın davanın, dava şartı yokluğu sebebiyle usulden reddine karar verilmektedir.

Yine Türk hukukunda İslam hukukunun aksine arabulucuların eşleri birleştirme veya ayırma yetkileri bulunmamaktadır. Bu tarz yetki sadece mahkemelerdeki hâkimlere aittir. Arabulucuların görevi boşanma aşamasındaki eşlere, bu süreci sağlıklı atlatmaları için gerekli bilgileri verip alternatifleri göstermektedir. Karar eşlere aittir. Arabulucuların yetkileri ise tayin edildikleri kişiler ve onları ilgilendiren hususlarla sınırlandırılmıştır.

⁷⁵¹ Kavasoglu-Gündoğdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 783-785.

Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere bazı fakihlere göre İslam aile hakemliğinde görev alan hakemlerin bir nevi hâkim vasfına haiz oldukları ve dolayısıyla hâkim gibi yetkilere sahip oldukları kabul edilse de hâkim (kadı) ile hakem arasındaki yetki ve görev açısından bir takım farklar bulunmaktadır. Bu farkları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

a- Hâkim devlet adına görev yaptığı için daha geniş yetkilere sahiptir. Hakemlerin yetkileri ise tayin edildikleri kişilerle sınırlıdır.

b- Hakemler tarafların rızası olmadan görev yapamazken, hâkimlerin görev yapması için tarafların rızaları gerekmemektedir.

c- Hakemlikte görev yeri ile ilgili bir sınırlama yoktur. Hakemler tayin edildikleri her yerde görev yapabilmektedirler. Hâkimler ise istisnalar dışında görev mahalli haricindeki davalara bakamamaktadırlar.

d- Hâkimlerin kararları bazen tarafların dışında diğer kişileri de etkileyebilir. Hakem kararları ise sadece tarafları etkilemektedir.

e- Karardan önce taraflarca hakemlerin azli mümkün ise de hâkimin hiçbir şekilde azli mümkün değildir.

f- Bakacağı davaların sınırlı olması sebebiyle hakemlik müessesesi resmi yargıdan daha aşağı statüdedir.

g- Hakkındaki iddia ve suçlamalardan dolayı bir hâkimin şahadetini reddettiği şahidin şahadetini diğer hâkim kabul edebilir. Fakat bir hakemin şahadetini reddettiği kimsenin şahadetini başka hakem de kabul edemez.

h- Taraflarca izin verilmedikçe hakemler bir başkasını hakem olarak tayin edemezler. Tarafların izni olmadan hakem bir başkasını hakem olarak belirlese ve onun verdiği karar resmi makamca onaylansa bile taraflar kabul etmediği takdirde karar geçersiz sayılacaktır. Hâkim ise herhangi bir izne tabi olmaksızın yerine bir diğer hâkimi vekil bırakabilmektedir.

ı- Hakemlikte aynı konu için birden çok hakem görevlendirilebilmektedir. Yargıda çok hâkimli mahkemeler fakihlerce çok da tasvip edilmemektedir.

i- Hakemler karar verdikleri zaman, hakemlik meclisi dağılmadan kararlarını taraflara bildirmek durumundadırlar. Hâkimler için böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

j- Hâkimler hükme ulaşmak için gerektiğinde tarafları veya şahitleri hapsetme vb. müeyyidelere başvurabilmektedir. Hakemlerin ise böyle yetkileri bulunmamaktadır. Onlar sadece kendilerine ulaşan delillere ve ifadelere göre hüküm verebilmektedirler.

k- Hakemler taraflar hakkında mali olarak ceza teklifinde bulunamazlar ancak hâkimlerin bu anlamda ceza verme yetkileri bulunmaktadır.⁷⁵²

6.2.5. Mevzuat ve Müesseseseleşme Açısından

İslam hukukunda hakemlik müessesesi, naslardan yola çıkılarak Fıkıh mezheplerince ilke ve kuralları belirlenmiş, sistemli bir yapıya kavuşturulmuştur. Ancak ilgili bölümde ifade edildiği üzere Türk hukukunda eşler arası sorunlar mahkemeye intikal ettiği hâkimlerin onları sulha teşvik edebileceğine dair kanuni düzenlemeler mevcut olmakla birlikte mevcut düzenlemeler aile arabuluculuğunun uygulanmasında yetersiz kalmaktadır. Bilhassa aile arabuluculuğu özel uzmanlık alanı sayılmalı ve özgün hukuki düzenlemeler getirilmelidir. 1970'lerden beri ABD'de uygulanagelmiş bu yöntem daha sonra birçok devlet tarafından benimsenmiş ve bu yola başvuru konusunda vatandaşlar arabuluculuğa teşvik edilmiştir. Mukayeseli hukukta yaklaşık yarım asırdır uygulanan bu yöntemle ilgili mevzuatımızda gerekli düzenlemeler yapılabilir ve bu yola başvurmaya vatandaşlar özendirilebilir.⁷⁵³

Aile arabuluculuğu ile ilgili yasal düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Yapılacak düzenlemede arabuluculuğa müracaat mahkemede dava açma ön şartı olarak planlanmaktadır. Böylece hem mahkemelerin iş yükü azaltılmış hem de eşlere mahkemeden önce bir çıkış yolu sağlanarak evliliklerinin devamı için bir fırsat sunulmuş olacaktır. Mahkemedeki sürecin uzunluğunun aksine aile arabuluculuğundaki süreçler uzun sürmediği için hem eşler hem de varsa çocuklar için daha az yıpratıcı olmaktadır. Örneğin boşanmada süreç uzayınca eşlerin hayatlarını yeniden kurmaları da gecikmekte, yeni bir hayata çabuk uyum sağlayamamaktadırlar. Bilhassa çocuklar da varsa, onların

⁷⁵² Akgündüz, "Hakem", 15/172.

⁷⁵³ Kavasoglu - Gündoğdu, "Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 778.

gözünden aile yuvasının yıkılmış olması, anne veya babanın başka bir evlilik yapması durumunda üvey anne veya üvey baba ile yaşaması gerektiği düşünüldüğünde, özellikle çocukların bu süreci en az zararla kapatabilmeleri için aile arabuluculuğu yolu tercih edilmelidir.⁷⁵⁴

Sonuç olarak, günümüz hukuk sisteminde boşanma davaları da dahil olmak üzere tahkim düzenlemesi henüz yapılmamıştır. Zira günümüz hukuk sistemine göre tahkim ihtiyari bir yöntem olup boşanma gibi hususlar tarafların kendi iradeleriyle sonlandırabileceği konular değildir. Halbuki İslam hukukunda gerek nikah gerekse boşanma konularında tahkim uygulamaları mümkün olmaktadır. Bu yüzden İslam hukukundaki bu sistemin günümüz hukukuna entegrasyonu medeni kanun sahasına büyük katkı sağlayacaktır.

⁷⁵⁴ Güllüoğlu Altun, “*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*”, 498.

7. YEDİNCİ BÖLÜM: UYGULAMALI ARAŞTIRMA: EŞLER ARASI GEÇİMSİZLİK ve AİLE ARABULUCULUĞU

Araştırmanın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, bu araştırma İslam aile hukukundaki aile hakemliği müessesesinin nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma bir modele dayalı olarak yürütülmüş bir çalışmadır. Araştırmanın bu kısma kadar olan teorik bölümünde, İslam Aile Hukuku literatüründeki aile hakemliği ile ilgili teorik kurallar ve bu kuralların sosyal hayattaki uygulamalarının neler olduğu incelenmiş ve günümüz dünya toplumlarındaki arabuluculuk literatürü ile çeşitli doktrin ve uygulamacı görüşlerin mukayesesi yapılmıştır. Teorik bölümde, nitel bir yöntem olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak araştırmacı tarafından elde edilen bilgi ve belgeler ayrı ayrı tetkik edilerek ve birbiriyle ilişkilendirilerek genel bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde ise günümüzde eşler arasında ortaya çıkan sorunlarda kişilerin, kişisel tercihlerin ve sosyal yaşam örüntülerinin etki düzeyleri ile eşler arasındaki sorunların çözümünde kimlerin arabulucu olabileceği hususları konu edinilmektedir. Ayrıca bu çalışmada aile hakemliğine başvurmayı gerektiren eşler arası sorunların günümüzdeki yansımaları nelerdir? Sorun yaşayan eşler hakem olarak kimleri görmek istemektedirler? Bu konularda uyuşan veya ayrışan hususlar nelerdir? gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Uygulamalı araştırmanın amacına ulaşabilmesi için araştırmacı ve danışmanı tarafından 5 bağımsız değişken ve 29 bağımlı değişkenden oluşan bir anket hazırlanmış ve Türk toplumunun hemen her kesiminin temsil edildiği İstanbul ilinde sosyo-demografik ve sosyo-kültürel düzeyleri farklı 3 farklı ilçede toplam 425 denek üzerinde uygulanmıştır. Aşağıda bu uygulamadan elde edilen verilere ait bulgular analiz edilmiştir.

7.1. Araştırma ile İlgili Genel Bilgiler

İstanbul'da Kadıköy, Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde belirlenen okullardaki çoğunluğu veliler olmak üzere ve her okulda belirli sayıda evli olan idareciler ile öğretmenler üzerinde anket tekniğiyle uygulanmış alan araştırması olan bu çalışmanın başlıca amacı, günümüzde eşler arasında ortaya çıkan sorunlarda kişilerin, kişisel

tercihlerin ve sosyal yaşam örüntülerinin etki düzeyleri ile eşler arasındaki sorunların çözümünde kimlerin arabulucu olabileceği hususlarını belirlemeye çalışmaktadır.

Eşler arasında, özellikle şiddetli geçimsizliğe yol açan sorunların çözümünde Kur'an temelli bir çözüm olan aile hakemliğinin günümüze yansımaları örneklem grubunun tecrübelerinden yola çıkarak ortaya konulmuştur. Ayrıca bu araştırma ile Kur'an'daki aile hakemliğinin günümüzde aileler arası sorunların çözümündeki yerinin tespiti ve uygulanabilirliği anlamında önemli verilere ulaşılmıştır.

7.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın bu bölümünde, Türkiye'de son dönemlerde yeni yeni başlayan aile arabuluculuğu uygulamalarına ilişkin olarak, arabuluculuğun ve arabulucuların yönetimi ihtiyacına ilişkin farkındalığın artırılması ve bu ihtiyacın gereklilikleri ile ilgili farklı fikir ve önerilerin ortaya çıkmasına katkı sağlaması beklentisiyle nicel bir araştırma yapılarak, konu ile ilgili toplumsal yaklaşım empirik verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, araştırmacı ve danışmanı tarafından birlikte geliştirilen bir anket İstanbul ilinde uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın literatüre katkı sağlamasını kolaylaştırmak ve araştırma verilerini empirik verilerle desteklemek amacıyla bu bölümde nicel bilgilerin yanı sıra nitel bilgilerin de yer almasına gayret edilmiştir. Bu bölümde araştırmacı tarafından nitel araştırma yöntemlerindeki önemli veri toplama araçları arasında yer alan gözlem ve mülakat teknikleriyle elde edilen veriler de, nicel verilerin yorumlanması noktasında zaman zaman ele alınarak tartışılmıştır.⁷⁵⁵

7.1.2. Evren ve Örneklem

İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu başlığını taşıyan bu tez çalışması, daha önce de ifade edildiği üzere nitel ve nicel araştırma modellerinin birlikte kullanıldığı (karma yöntem) bir çalışmadır. Araştırmanın nicel bölümünde araştırmacı ve danışmanı tarafından özgün olarak geliştirilen bir anket uygulamasına yer verilmiştir. Araştırma evreni olarak Türkiye geneli asıl hedef olsa da bu hedefe ulaşmak hem araştırmanın ve hem de araştırmacının imkân sınırları dahilinde

⁷⁵⁵ Araştırma yöntemleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005).

değildir. Bu nedenle araştırma evreni olarak Türkiye'nin toplum yapısının adeta bir prototipi olan İstanbul ili araştırma evreni olarak seçilmiştir. Nitekim Sinan Yılmaz'ın "Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din" başlıklı çalışmasında, 2007 yılında İstanbul genelinde yaklaşık 2800 aile ile yapmış olduğu anket çalışmasından elde ettiği verilerin, TÜİK'in Türkiye genelini incelediği 2006 Aile Yapısı Araştırmasında elde ettiği verilerle paralellik göstermesi, İstanbul'un Türkiye'nin bir prototipi olarak görülebileceği tezini güçlendirmektedir.⁷⁵⁶ Bu nedenle araştırmadan elde edilen veriler, araştırma genelinde Türk toplumunun gerçeklikleri olarak tartışılmıştır.

Araştırmada İstanbul ilini gerçek anlamda temsil edebilecek bir örneklem seçimi için, önce İstanbul'un ilçeleri alt, orta ve üst olmak üzere sosyo-ekonomik düzeylerine göre tabakalara ayrılmış ve bütün ilçeler bu tabakalar altında kümelenmiştir. Daha sonra her kümedeki ilçenin homojen yapı sergilemesi nedeniyle içlerinden araştırmacının erişim kolaylığı nedeniyle sosyo-ekonomik alanda alt düzeyi temsilen Ümraniye, orta düzeyi temsilen Üsküdar ve üst düzeyi temsilen Kadıköy ilçeleri seçilmiştir. Araştırmada aynı zamanda kota örnekleme de uygulanmıştır. Araştırmanın aile içi çatışma alanlarının azaltılması ve engellenmesi hususlarında arabuluculuk müessesesinin uygulanabilirliğini incelemesi nedeniyle örneklem grubu olarak evli ve çocuklu ebeveynler hedeflenmiştir. Her ilçeden farklı insan profillerine ulaşabilmek amacıyla bu ilçelerin her birindeki 6 farklı okul türü seçilerek bu okulların velilerine ulaşılmıştır. Her ilçeden seçilmiş ve araştırma için izin alınmış okullar şunlardır:

Kadıköy: Kadıköy MT.AL., Hüseyin Ayaz Ortaokulu, Nihat Işık İlkokulu, Mustafa Saffet A.L., Atatürk Fen Lisesi, Kadıköy A.İ.HL.

Üsküdar: Mihrimah Sultan Kız A.İ.HL., Gazi Mustafa Altuntaş İlkokulu, Kısıklı Şehit Hüseyin Dalgılıç Ortaokulu, Çağrıbey A.L., Hüseyin Avni Sözen A.L., Üsküdar İ.HO.

Ümraniye: Erkut Soyak A.L., Ümraniye Merkez İ.HO., Mehmet Ali Yılmaz İlkokulu, Yamanevler Ortaokulu, Nevzat Ayaz A.L., Ümraniye MT.A.L.

Araştırma evrenini %95 güvenirlik düzeyi ve %5 hata payı ile temsil edebilecek olan örneklem sayısı 384 kişidir. Ancak araştırmacı tarafından bu rakamın biraz daha

⁷⁵⁶ Sinan Yılmaz, *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 102.

üzerine ulaşmak hedeflenmiştir. Gerekli olan örneklem sayısına ulaşmak için, her okul için 25 adet olmak üzere toplam 450 adet anket basımı sağlanmıştır. Anketleri doldurmak gönüllülük esasına bağlı olduğu için bazı velilerin anketi doldurmak istemeyebileceği, bazı anketlerin ise hatalı doldurulması nedeniyle araştırmaya dahil edilemeyeceği dikkate alınmıştır. Hedeflenen güvenirlilik düzeyi ve hata payına ulaşmak için her okuldan geçerli minimum 22 anketin geri döneceği varsayılarak, araştırma sonucunda minimum 396, maksimum ise 450 örneklem sayısına ulaşılması hedeflenmiştir.

Araştırmanın evrenini, İstanbul'un Kadıköy, Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde belirlenen okullardaki veliler oluşturmaktadır. Hazırlanan anketler, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izinle velilere uygulanmak üzere tarafımızdan belirlenen okulların idarecilerine teslim edilmiştir.

Araştırma, tecrübelerden yola çıkarak eşler arasında sorunların nedenlerinin ve sorunların çözümünde arabuluculuğun etkisinin tespiti olduğu için araştırmaya katılacak deneklerin evli olma şartı getirilmiştir.

Araştırma evreninde, evrenin genel görünümüne aykırı bölgelerin var olabileceği düşünülerek anket uygulaması için farklı ilçelerin seçilmesi, araştırmanın güvenilirliğini ve araştırma için seçilen örneklem evreni temsil etme oranını yükseltmektedir.

7.1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Günümüzde eşler arasında ortaya çıkan sorunların nedenlerini ve çözüm yollarını tespit etmeyi amaçlayan bu uygulamalı araştırmanın bulguları, İstanbul'un farklı sosyo-ekonomik ve farklı sosyo-kültürel düzeye sahip üç farklı ilçesindeki belirli sayıdaki denekleri kapsamaması sebebiyle araştırmanın yapıldığı yerler ve seçilen örneklem ile sınırlıdır. Araştırmada elde edilen bulguların, Türk toplumunun düşünce yapısı noktasında gerekli ipuçlarını vereceği muhakkaktır. Ancak, daha kapsamlı genellemeler yapabilmek için, araştırma bulgularının İstanbul'un tamamında hatta Türkiye genelinde uygulanması gerekmektedir. Araştırmada elde edilen verilerin geçerliliği, ankete katılanların vermiş oldukları cevapların doğruluğu ile sınırlıdır.

Araştırmada örnekleme dahil olacak kişilerin hiçbir şekilde kişisel bilgileri istenmeyecek olmasına ve araştırmacının kendilerini tanımamasına rağmen kendilerine

anket soruları yöneltileen kişilerin, ifşa olurum düşüncesıyla tecrübelerini yazmama ihtimali araştırmacının karşılaşabileceği önemli güçlüklerden biridir. Özellikle aileleri içinde çatışma yaşayanların, anılarını tazelememek için hiç cevap vermemek ya da tatmin edici cevaplar vermekten kaçınmış olmaları ihtimal dahilindedir.

Bu araştırmada yer alan veriler, araştırma evreninden elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

7.1.4. Araştırmanın Varsayımları

İnsanlar arası ilişkiler ve konu özelinde eşler arası ilişkiler örneğin inançtan ve kültürden kaynaklı bazı farklılıklar dışında toplumdan topluma pek fazla değişiklik göstermemektedir. Bundan dolayı sorunlara yönelik çözüm önerileri de yine ufak farklılıklar dışında birbirlerine benzemektedir. Bu konuda geçmişten gelen kültürel birikimle beraber tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de (bk. Şekil 2) İşlam’daki hakem heyeti veya ona benzer uygulamaların insanların düşünce dünyasındaki konumunun bilinmesi eşler arası sorunların çözümüne daha fazla katkı sağlayacaktır. Bu açıdan araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmiş ve hipotezlerin doğruluğu ile ilgili verilere araştırma sonucunda yer verilmiştir:

1. Aile içinde gerek eşler ve gerekse ailenin diğer fertlerinin birbirleriyle olan çatışmalarının azaltılması ve önlenmesi noktasında aile arabuluculuğu faydalı bir araçtır.

2. Türk toplumunun kültürel dinamikleri nedeniyle İşlam aile hukukunda yer alan aile hakemliği ve arabuluculuk uygulamaları, günümüz için de faydalı hüküm ve uygulamalar içermektedir.

3. Türk toplumu, aile içindeki çatışmaların azaltılması ve engellenmesi hususunda arabuluculuk uygulamasına sıcak bakar.

7.2. Araştırmanın Uygulanması ve Verilerin Toplanması

Araştırma hipotezlerini test etmek üzere araştırmacı ve danışmanı tarafından öncelikle bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formu 5 adet bağımsız ve 29 adet bağımlı değişken olmak üzere toplam 34 sorudan oluşmaktadır. Anket formu ile veri toplanacak evren İstanbul ili olarak belirlenmiştir.

İstanbul ilinde yer alan ilçeler önce küme örnekleme yöntemi ile alt, orta ve üst sosyo-kültürel düzeye sahip ilçeler olarak 3 ana gruba ayrılmıştır. Daha sonra homojen olduğu varsayılan bu grupların her birini temsil etmek üzere İstanbul'un Kadıköy, Üsküdar ve Ümraniye ilçeleri seçilerek araştırmaya dahil olacak örneklem grubu bu ilçelerden seçilmiştir. Bu ilçelerde yaşayan farklı aile gruplarına ulaşabilmek ve dağılımın homojen olmasını sağlamak adına bu ilçelerdeki 6 farklı okul türü belirlenerek bu okullarda çocukları okuyan velilere ulaşılması hedeflenmiştir. 3 ilçeden her biri için belirlenen ilk-orta ve lise düzeyinde 6'şar okula 25'er adet anket formu olmak üzere toplam 450 adet anket formu dağıtılmıştır.

Araştırma evrenini %95 güvenilirlik düzeyi ve %5 hata payı ile temsil edebilecek olan örneklem sayısı 384 kişi olarak tespit edilmiştir. Hedeflenen güvenilirlik düzeyi ve hata payına ulaşmak için her okuldan geçerli minimum 22 anketin geri döneceği varsayılarak, araştırma sonucunda minimum 396, maksimum ise 450 örneklem sayısına ulaşılması hedeflenmiştir. Toplam 432 adet anket formu geri teslim edilmiştir. Bu formlar içerisinde yer alan toplam 7 form hatalı doldurulduğu için işleme alınmamıştır. Böylece uygulamalı araştırma sonucunda geçerli olan anket formu sayısı 425 olmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, araştırmacı tarafından SPSS istatistik programına yüklenerek değerlendirilmiştir. İstatistiksel çözümlerinde değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Ki-kare analizlerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar frekans ve çapraz ilişki tabloları halinde numaralandırılarak sunulmuştur. Elde edilen verilere "Açımlayıcı Faktör Analizi" yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde faktör analizinin yapılabilmesi için KMO güvenilirlik katsayısının 0.50'den büyük, Barlett's Küresellik testinin ise $p < 0.05$ olması gerekmektedir. Çalışmalarda $\pm .30$ ila $\pm .40$ faktör yükü, minimal olarak kabul edilebilmektedir. Ancak pratik anlamlılık için genellikle ± 0.50 'den büyük değerler, faktör yük değeri olarak gerekli görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda araştırma verilerinin yukarıda ifade edilen gereklilikleri karşıladığı anlaşıldığından, sorular faktör yüklerine göre gruplandırılmış ve uygulamalı araştırma bölümünde aynı başlık altında birlikte yorumlanmıştır.

Aşağıda yer alan Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi tablosuna bakıldığında hazırlanan anketin güvenilirlik düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	Madde sayısı
0,914	29

7.3. Araştırma Bulguları ve Yorumları

Araştırma bulguları, dört ana başlık altında incelenmiştir: Birinci başlıkta, araştırmaya katılan deneklerin demografik özellikleri, ikinci başlıkta sosyal çevrenin eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerindeki etkisi, üçüncü başlıkta kişisel yaşam tercihlerinin ve sosyal yaşam örüntülerinin eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerindeki etkisi, dördüncü başlıkta ise eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde etkili olabilecek kişi ve kurumlar analiz edilmiştir.

7.4. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

7.4.1. Yerleşim Yeri-İlçe

Araştırmanın uygulamalı kısmını oluşturan anket çalışması İstanbul'un Kadıköy, Üsküdar ve Ümraniye ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. TÜİK verilerine göre 2020 nüfus sayımında bu üç ilçeden Üsküdar'ın nüfusu 520.771, Kadıköy'ün nüfusu 481.983 ve Ümraniye'nin nüfusu ise 713.803 olarak tespit edilmiştir. Bu ilçelerden toplanan anket formları ise Ümraniye ilçesinde 143, Kadıköy ilçesinde 140 ve Üsküdar ilçesinde ise 142 olarak gerçekleşmiştir. İlçelerden toplanan verilerin homojen bir dağılım gösterebilmesi için her ne kadar bu ilçelerdeki öğrenciler aracılığıyla velilere ulaşma yöntemi tercih edilmiş olsa da bazı velilerin farklı ilçe sınırları içerisinde ikamet edebilme ihtimalleri de vardır. Ancak bu sayının, araştırmanın sonuçlarını etkileyecek düzeyde olmayacağı değerlendirilmiştir. İstanbul'un üç farklı ilçesinde toplam örneklem sayısı 425 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Yerleşim-İlçe

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Kadıköy	140	32,9	32,9
Ümraniye	143	33,6	33,6
Üsküdar	142	33,4	33,4
Toplam	425	100,0	100,0

7.4.2. Cinsiyet

Araştırma, evli olmak şartıyla konu ile ilgili fertlerin bireysel düşüncelerini öğrenmek temeline dayanmaktadır. Anket formları ailelere verildiğinden dolayı kadın veya erkek tarafından doldurulması şeklinde bir telkinde bulunulmamıştır. Araştırmacının beklentisi her ne kadar kadın ve erkek sayılarının birbirine yakın olarak gerçekleşeceği şeklinde olsa da anket formları toplandığında erkek denek sayısının 168, kadın denek sayısının ise 257 rakamına ulaştığı görülmüştür.

Kadın denek sayısının fazla olması, daha çok erkeklerin iş hayatıyla daha fazla meşgul olmaları nedeniyle anket formunu doldurmaya vakit ayıramamaları ve çocukların okul işleriyle annelerin daha çok ilgilenmeleri gibi gerekçelerle açıklanabilir. Bu sonuçlara göre, anketlere cevap veren kadınların oranı %60,5 olarak gerçekleşirken erkeklerin oranı %39,5 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Cinsiyet

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Erkek	168	39,5	39,5
Kadın	257	60,5	60,5
Toplam	425	100,0	100,0

7.4.3. Meslek

Araştırmaya dahil olan deneklerin mesleklere göre dağılımı incelendiğinde katılımcıların %7,6'sının esnaf, %15,3'ünün işçi, %49,8'inin memur olduğu görülmektedir. Katılımcıların %4,5'i ise meslekle ilgili soruyu cevapsız bırakmıştır. Hayatın her alanında özverili bir şekilde çalışarak ailelerine katkı yapan kadınlar araştırmacı tarafından her ne kadar serbest çalışanlar grubunda değerlendirilerek anket formuna “ev hanımı” şeklinde bir meslek grubu eklenmemiş olsa da herhangi bir işte çalışmayan ev hanımlarından bir kısmının bu soruyu cevapsız bıraktıkları anlaşılmaktadır. Aşağıda Tablo 6'da görüldüğü üzere 240 denek üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Memurluk ile üniversite mezunu olma arasında pozitif bir korelasyon olması beklenen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında ankete katılan deneklerin eğitim durumu ile meslekleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Meslek

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Memur	202	47,5	49,8
İşçi	62	14,6	15,3
Esnaf	31	7,3	7,6
Serbest Çalışan	111	26,1	27,3
Cevapsız	19	4,5	
Toplam	425	100,0	

7.4.4. Eğitim Durumu

Aşağıda yer alan Tablo 6'da anket sorularını cevaplayan deneklerin eğitim düzeylerine yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğunu %56,6 oranla üniversite mezunları oluşturmaktadır. Bunu, %26,4 oranla lise mezunları, %17,0 oranla ilköğretim (ilkokul-ortaokul) mezunları izlemiştir. Anket sorularını cevaplayan

deneklerden sadece bir tanesinin bu soruyu cevapsız bıraktığı görülmektedir. Bu durum okula gitmeyen veya okuma yazma bilmeyen olarak değerlendirilse dahi anket formlarının bilinçli bir denek grubu tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Eğitim Durumu

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
İlköğretim	72	16,9	17,0
Lise	112	26,4	26,4
Üniversite	240	56,5	56,6
Cevapsız	1	0,2	
Toplam	425	100,0	

7.4.5. Evlilik Müddeti

Bu araştırmada, eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik nedenleri ve eşler arasındaki uyumsuzlukların arabuluculuk yöntemiyle nasıl çözülebileceği konusu incelendiğinden araştırmaya dahil olacak örneklem grubu için evli ve çocuk sahibi olma şartı getirilmiş, ayrıca katılımcıların evlilik müddeti bağımsız değişken olarak anket formuna eklenmiştir. Aşağıda Tablo 7’de yer alan veriler incelendiğinde 10 yıl ve üzeri evli olan deneklerin oranının %76,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan 11-20 yıl arası evli olanların oranı %47,3 iken, 21 yıl ve üstü evli olanların oranı ise %29,5 olarak gerçekleşmiştir. Diğer gruba oranla evlilik müddeti daha düşük olan ve görece olarak aile ve yaşam tecrübeleri diğerlerinden daha az olan 1-10 yıl arası evli olanların oranı ise %23,3olarak gerçekleşmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Evlilik Müddeti

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
1-10 Yıl	98	23,1	23,3
11-20 Yıl	199	46,8	47,3
21 Yıl ve Üzeri	124	29,2	29,5
Cevapsız	4	0,9	
Toplam	425	100,0	

7.5. Akraba ve Sosyal Çevrenin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisinin Faktör Analizi ile İncelenmesi

Bu bölümde “Akraba ve Sosyal Çevrenin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi”, “Açımlayıcı Faktör Analizi” ile incelenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde faktör analizinin yapılabilmesi için KMO güvenirlik katsayısının 0,50’den büyük, Bartlett’s Küresellik testinin ise $p<0,05$ olması gerekmektedir.

Bir anketin güvenirliği, Cronbach’s Alpha ile belirlenebilmektedir. Anketi güvenilir kabul etmek için bu değerin 0,60’ den büyük olması gerekmektedir. “Akraba ve Sosyal Çevrenin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi”nin Cronbach’s Alpha değeri 0,914’dür.

Anketin KMO değerinin 0,894 ve Bartlett’s Küresellik testini değerinin ($p<0,05$) olduğu tespit edildiğinden, verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır.

Akraba ve sosyal çevrenin eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerindeki etkisinin açımlayıcı faktör ve güvenirlik analizleri Tablo 8’de gösterildiği gibidir. Ankette yer alan her bir ifadenin faktör yük değerlerinin 0,32’nin üzerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 8: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)

	Component (Bileşen)		
	1	2	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi	0,788		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Baldız/Bacanak Etkisi	0,770		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eltilerin Etkisi	0,746		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Yakın Akrabaların Etkisi	0,728		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Komşuların Etkisi	0,689		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Arkadaşların Etkisi	0,542		
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınvalidenin Etkisi		0,475	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Çocukların Etkisi		0,847	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi		0,737	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınpederin Etkisi		0,552	

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Bartlett's Küresellik Testi=1617,647 (P=0,000)

KMO=0,894 Cronbach's Alpha=0,914

Tablodaki verilere göre faktör yüklerinin iki alt boyuta dağıldığı görülmektedir. Faktör yüklerinin toplanmış olduğu birinci grubun görece olarak “akraba ve sosyal çevreden” oluştuğu, ikinci grubun ise “aile üyelerinden” oluştuğu görülmektedir.

Tablodaki verilere göre akraba ve sosyal çevre alt boyutunda yer alan aile dışı üyelerin karı-kocanın arasının bozulmasına etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değer 0,788 ile kayın/görümceye ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,770 değeri ile baldız/bacanak, 0,746 değeri ile elti, 0,728 yakın akraba, 0,689 değeri ile komşular, 0,542 değeri ile arkadaşlar izlemektedir.

Verilere göre karı kocanın arasının bozulmasında birinci derecede olmasa da aile yakınlarının daha fazla etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine arkadaş ve komşuların oluşturduğu sosyal çevreden başlayarak akrabalara doğru faktör yükleri incelendiğinde akrabalık düzeyleri yakınlaştıkça faktör yüklerinin arttığı gözlemlenmektedir. Buradan karı kocanın arasının bozulmasında aile ilişkilerinin daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu sonuç daha önce ifade edildiği üzere hakemlerin aile yakınlarından seçilmesinin, yanlı davranmaları gibi bir başka açıdan mahzurlarına işaret eden Köse'nin görüşleriyle de örtüşmektedir.⁷⁵⁷

Aile üyeleri alt boyutunda yer alan aile içi üyelerin karı-kocanın arasının bozulmasına etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değerin 0,847 ile çocuklara ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,737 değeri ile anne/baba, 0,552 değeri ile kayınpeder izlemektedir. Kayınvalide ise 0,475 değeri ile en sonda yer almaktadır.

Bu grupta en yüksek değerin çocuklara ait olması dikkat çekicidir. Çocuklar bir taraftan aile birlik ve beraberliğinin devamında en önemli etkidir. Çünkü ailede eşler arasında sorunların birçoğu “çocuklar var” veya “çocuklar anne/babadan mahrum olmasınlar” düşüncesiyle büyütülmeden çözüme kavuşmakta veya kavuşturulmaktadır.

Diğer taraftan özellikle karı kocanın her ikisinin de dışarıda çalıştığı durumlarda çocukların bakımı ve ilgilenilmesi gereken diğer hususlar eşler arasında tartışmalara, hatta zaman zaman boşanmaya kadar varan sorunlara yol açmaktadır.

Ailede ortaya çıkan sorunlarda kayınvalidenin önemli bir rolü olduğuna dair toplumsal kanaatin aksine bu araştırmada kayınvalidenin rolü ile ilgili faktör yükü düşük çıkmıştır. Bu sonuçlar, aile uyumsuzlukları ile ilgili konularda kayınvalide ile ilgili olumsuz algının bizzat kayınvalidenin sorun olmasından değil, sorunlar karşısında tutunmuş olduğu tavırdan kaynaklandığı izlenimi uyandırmaktadır.

7.5.1. Akraba ve Sosyal Çevrenin Etkisi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “akraba ve sosyal çevre” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir. Bu alt boyuttaki akrabalar öz anne/baba, çocuklar, kayınvalide ve kayınpeder dışındaki yakın akrabalarlardır.

⁷⁵⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 345-346.

Aşağıda detayları verilmiş olan akraba ve sosyal çevre alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde akraba ve sosyal çevre grubu içerisinde karı-kocanın arasının bozulmasında etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı grup %19,6 ile kayın/görümce olmuştur. İkinci sırada %18,6 ile yakın akrabalar, üçüncü sırada ise %15,8 ile elti yer almaktadır. Araştırma grubunun %9,9'u baldız/bacanak seçeneğini işaretlerken %9,1'i ise arkadaşları daha etkili bulmuştur. En az etkiye sahip olduğu düşünülen grup ise %5,3 ile komşular olmuştur.

Aşağıda yer alan Tablo 9'da karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 9: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	178	41,9	42,6
Orta	158	37,2	37,8
Fazla	82	19,3	19,6
Cevapsız	7	1,6	
Toplam	425	100,0	

"Karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisi"nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %42,6 orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %37,8 fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %19,6 olmuştur.

"Karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisi"nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

"Karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisi" ile "cinsiyet" değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$).

"Karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisi" ile "cinsiyet" değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 10'daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisinin "fazla" olduğunu söyleyenler içinde kadın deneklerin oranı % 14,4 olarak gerçekleşirken erkek deneklerin oranı %5,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu veriler, Türk ailesinde gelinlerle görümceler ve kayınlar arasında sorunlar yaşandığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 10: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi	Az	Sayı	81	97	178
		Yüzde	19,4%	23,2%	42,6%
	Orta	Sayı	63	95	158
		Yüzde	15,1%	22,7%	37,8%
	Fazla	Sayı	22	60	82
		Yüzde	5,3%	14,4%	19,6%
Toplam		Sayı	166	252	418
		Yüzde	39,7%	60,3%	100,0%

P=0,017

Bu soruda kayın ve görümce birlikte yer aldığı için karı-koca anlaşmazlıklarında her birinin ayrı ayrı etkisinin ne düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak sosyal hayatta gelin görümce anlaşmazlıklarının daha yaygın olduğu şeklinde genel bir kanı olduğunu söylememiz mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayın/görümce etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,442), meslek (P=0,152), eğitim (P=0,105) evlilik müddeti (P=0,386)).

Aşağıda yer alan Tablo 11’de karı-kocanın arasının bozulmasında baldız/bacanak etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 11: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Baldız/Bacanak Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	222	52,2	53,5
Orta	152	35,8	36,6
Fazla	41	9,6	9,9
Cevapsız	10	2,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında baldız/bacanak etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %53,5, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %36,6, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %9,9 olmuştur.

Karı-kocanın arasının bozulmasında baldız/bacanak etkisinin, kayın/görümceye göre daha az olmasının sebebi aileden daha uzakta olmaları, bir arada bulunmalarının daha az oluşu ve böylece çatışmaya sebep olacak ilişkilerin daha az oluşundandır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında baldız/bacanak etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,135), cinsiyet (P=0,568), meslek (P=0,456), eğitim (P=0,104) evlilik müddeti (P=0,696)).

Aşağıda yer alan Tablo 12’de karı-kocanın arasının bozulmasında eltilerin etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 12: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eltilerin Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	197	46,4	46,6
Orta	159	37,4	37,6
Fazla	67	15,8	15,8
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eltilerin etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %46,6, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %37,6, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %15,8 olmuştur.

Karı-kocanın arasının bozulmasında eltilerin etkisinin, kayın/görümceye göre daha az olmasının sebebi eltilerin aileye dışarıdan gelmiş olmaları sebebiyle birbirlerine destek olmaları, sorunların çözümü için birbirlerine yardım etme düşünceleri ile açıklanabilir. Baldız/bacanağa göre etkilerinin fazla olmasının sebebi ise onlara göre aileye daha yakın olmaları, karı-koca ile bir arada bulunmalarının daha fazla oluşu ve böylece çatışmaya sebep olacak ilişkilerin daha çok oluşu ile açıklanabilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eltilerin etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,677), cinsiyet (P=0,206), meslek (P=0,148), eğitim (P=0,086) evlilik müddeti (P=0,115)).

Aşağıda yer alan Tablo 13'te karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akrabaların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 13: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Yakın Akrabaların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	157	36,9	37,5
Orta	184	43,3	43,9
Fazla	78	18,4	18,6
Cevapsız	6	1,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %37,5 orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %43,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %18,6 olmuştur. Burada yakın akrabadan kastedilen yukarıda sayılan akrabalar dışında kalan hala, teyze, dayı, amca gibi yakın akrabalaradır.

Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi kayın/görümceye göre daha az; baldız/bacanağa göre etkilerinin fazla olmasının sebebi, kayın/görümceye göre aileye daha uzak olmaları, baldız/bacanağa göre ise daha yakın olmalarıdır. Daha önce ifade edildiği üzere karı kocaya yakınlık arttıkça eşler arasındaki sorunlara müdahalelerin olumsuz anlamda arttığını söylemek mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi” ile “meslek” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). “Meslek” ile anlamlı ilişkisi “eğitim durumu” ile aralarındaki anlamlı ilişkiden daha fazladır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 14'deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde serbest çalışan deneklerin oranı %7,3, memur deneklerin oranı %6, işçi deneklerin oranı %4 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Bu veriler, ev dışında bir işi olmayıp kendisini serbest çalışan olarak tanımlayan ev hanımları ile sabit ve sürekli bir işe sahip olmadığı için kendisini serbest çalışan olarak tanımlayan kocalar arasında daha çok bir arada bulunmaktan kaynaklı daha fazla sorunlar yaşandığı gerçeğini ifade etmektedir. Çünkü daha fazla bir arada olmak, hataları ve yanlışları daha çok görmek, sonuç olarak eşler arasında daha fazla sorun, anlaşmazlık ve çatışma demektir.

Tablo 14: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Yakın Akraba Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Yakın Akrabaların Etkisi	Az	Sayı	75	27	8	34	144
		Yüzde	18,8%	6,8%	2,0%	8,5%	36,0%
	Orta	Sayı	103	17	14	45	179
		Yüzde	25,8%	4,3%	3,5%	11,3%	44,8%
	Fazla	Sayı	24	16	8	29	77
		Yüzde	6,0%	4,0%	2,0%	7,3%	19,3%
Toplam		Sayı	202	60	30	108	400
		Yüzde	50,5%	15,0%	7,5%	27,0%	100,0%

P=0,003

Tablodaki verilere göre memurların oranının yüksek çıkması ile ilgili olarak, serbest çalışan grubun içinde memurların da olabileceği ihtimalinden dolayı, okuma düzeyi arttıkça karı kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisinin daha fazla hissedildiğini veya daha fazla dikkate alındığını söylemek mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 15’teki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %8,6, lise mezunu deneklerin oranı %6, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Bu verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde lise mezunları arasından çıkması ile ilgili olarak, okuma düzeyi arttıkça karı kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisinin daha fazla hissedildiğini veya daha fazla dikkate alındığını söylemek mümkündür.

Tablo 15: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Yakın Akraba Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Yakın Akrabaların Etkisi	Az	Sayı	36	37	84	157
		Yüzde	8,6%	8,9%	20,1%	37,6%
	Orta	Sayı	18	46	119	183
		Yüzde	4,3%	11,0%	28,5%	43,8%
	Fazla	Sayı	17	25	36	78
		Yüzde	4,1%	6,0%	8,6%	18,7%
Toplam		Sayı	71	108	239	418
		Yüzde	17,0%	25,8%	57,2%	100,0%

P=0,004

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tablo 14 ve Tablo 15’e göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması, günümüzde genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında eğitim düzeyi arttıkça karı kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisinin daha fazla hissedildiğini veya daha fazla dikkate alındığını söylemek mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında yakın akraba etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,905), cinsiyet (P=0,638), evlilik müddeti (P=0,415)).

Aşağıda yer alan Tablo 16’da karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 16: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Komşuların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	274	64,5	66,3
Orta	117	27,5	28,3
Fazla	22	5,2	5,3
Cevapsız	12	2,8	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %66,3, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %28,3, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %5,3 olmuştur.

Tablodaki verilere göre aslında komşulardan kaynaklı olumsuz etkinin az olduğu, karı kocanın arasının bozulmasına olumsuz anlamda komşuların çok da müdahil olmadıkları anlaşılmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında komşu etkisi” ile “evlilik müddeti” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisi” ile “evlilik müddeti” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 17’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde 11-20 yıl arası evlilik müddeti olan deneklerin oranı %2,2, evlilik müddeti 21 yıl ve üzeri olan deneklerin oranı %2 olarak gerçekleşirken evlilik müddeti 1-10 arası olan deneklerin oranı %1,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 17: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Komşuların Etkisi*Evlilik Müddeti

			Evlilik Müddeti			Toplam
			1-10 Yıl	11-20 Yıl	21 Yıl ve Üzeri	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Komşuların Etkisi	Az	Sayı	60	141	70	271
		Yüzde	14,6%	34,4%	17,1%	66,1%
	Orta	Sayı	31	42	44	117
		Yüzde	7,6%	10,2%	10,7%	28,5%
	Fazla	Sayı	5	9	8	22
		Yüzde	1,2%	2,2%	2,0%	5,4%
Toplam		Sayı	96	192	122	410
		Yüzde	23,4%	46,8%	29,8%	100,0%

$P=0,049$

Tablo 17’deki verilere göre en az oranın 1-10 yıl arası evlilik müddeti olanlara ait olması, tanışma dönemi diyebileceğimiz evliliğin ilk yıllarında komşularla ilişkilerin yeni oluşu, iyi niyet temelinde sorunlu alanların az oluşu sebepleriyle veya sorunların büyütülmemesi ile izah edilebilir.

En yüksek oranın 11-20 yıl arası evlilik müddetine sahip olanlara ait olması ise ilişkilerin daha da yoğunlaştığı, herkesin birbirlerinin olumlu ya da olumsuz yönlerine vâkıf olduğu, varsa çocukların da akranlarıyla sorunlar yaşayıp durumun ailelere aksettiği ve dolayısıyla da tahammülün zor olduğu sorunlu alanların çoğalması ve dahi bunların bazen eşler arasındaki sorunlara sirayet etmesi ile ilgili olabilir.

21 yıl ve üzeri evlilik müddetine sahip olanlarda oran düşüş gösterse de yine evliliğin ilk yıllarına göre yüksektir. Bir anlamda soğuk savaş dönemi diyebileceğimiz bu dönemde yaşların ilerlemesi, çocukların büyüüp kendi meşguliyetlerine yoğunlaşmaları sebebiyle sorunlu alanlar azalsa da eskiden kaynaklı sorunlar sebebiyle komşularla ilişkilerdeki soğukluklar devam etmekte, bu durum zaman zaman eşler arası ilişkilerde problemlere yol açmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında komşuların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,605), cinsiyet (P=0,069), meslek (P=0,059), eğitim (P=0,328)).

Aşağıda yer alan Tablo 18’de karı-kocanın arasının bozulmasında arkadaşların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 18: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Arkadaşların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	208	48,9	49,8
Orta	172	40,5	41,1
Fazla	38	8,9	9,1
Cevapsız	7	1,6	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında arkadaşların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %49,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %41,1, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %9,1 olmuştur.

Tablodaki verilere göre aslında arkadaşlardan kaynaklı olumsuz etkinin az olmakla birlikte, komşulara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, arkadaşların komşulara göre eşlere daha yakın olmaları, daha çok ilişki içinde olmaları, sorunlu alanlarla daha çok yüz yüze gelmeleri ile ifade edilebilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında arkadaşların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,92), cinsiyet (P=0,363), meslek (P=0,374), eğitim (P=0,178) evlilik müddeti (P=0,155)).

7.5.2. Aile Üyelerinin Etkisi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “aile üyeleri” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir. Aile üyeleri alt boyutunda öz anne/baba, çocuklar, kayınvalide ve kayınpeder yer almaktadır.

Aşağıda detayları verilmiş olan aile üyeleri alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde yakın akraba grubu içerisinde karı-kocanın arasının bozulmasında etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı grup %35,8 ile kayınvalide olmuştur. İkinci sırada %17,5 ile öz anne/baba, üçüncü sırada ise %17,3 ile kayınpeder yer almaktadır. En az etkiye sahip olduğu düşünülen grup ise %13,5 ile çocuklar olmuştur.

Çocukların son sırada yer alması karı kocanın arasının bozulmasına değil, çocukların varlığının aralarında yaşanması muhtemel sorunları engelleyici bir unsur olduğu sonucuna götürmektedir.

Diğer taraftan yine frekans tablolarında Tablo 21’de %86 oranındaki denek sayısına ve Tablo 8’de 0,847 değerindeki faktör yüküne göre karı kocanın arasının bozulmasında az ve orta etki düzeyinde çocukların daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Aşağıda yer alan Tablo 19’da karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 19: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınvalidenin Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	114	26,8	27,0
Orta	157	36,9	37,2
Fazla	151	35,5	35,8
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %27, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %37,2, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %35,8 olmuştur.

Bu alt grubun diğer üyelerine ait frekans tabloları incelendiğinde, karı-kocanın arasının bozulmasında “fazla” etkili olduğu noktasında kayınvalidenin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Kadına göre kocasının annesi, erkeğe göre de karısının annesi kayınvalide olmaktadır. Her iki kayınvalide ya evlatlarını sahiplenme ya da biz büyüğüz bizim dediğimiz olacak düşüncesiyle eşler arasındaki ilişkilere olumsuz anlamda müdahil olmaktadır. Ayrıca iki kayınvalidenin karı-koca arasındaki olumsuzluklarda etkisi olsa da evlendikten sonra daha çok beraber oldukları gelinin kayınvalidesinin olumsuzluğa katkısı daha çoktur. Her ne kadar anket uygulanan bölgelerde karı-kocalar genel olarak kayınvalidelerden ayrı da yaşasalar, iletişim kanallarının yaygınlaşması sebebiyle eşler arası ilişkilere olumsuz katkı için fiziksel olarak bir arada olmaları da gerekmemektedir. Yine kendilerine anket soruları yöneltilen evli bireyler, kayınvalideleriyle ilgili kendileri bir sorun yaşamaları da kayınvalideleriyle beraber yaşayan eşlerin yaşadığı sorunları gözlemleyerek bu sonuca varmış olmaları da muhtemeldir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 20’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %14, Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %11,6 olarak gerçekleşirken Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %10,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 20: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınvalide Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınvalidenin Etkisi	Az	Sayı	31	50	33	114
		Yüzde	7,3%	11,8%	7,8%	27,0%
	Orta	Sayı	64	44	49	157
		Yüzde	15,2%	10,4%	11,6%	37,2%
	Fazla	Sayı	43	49	59	151
		Yüzde	10,2%	11,6%	14,0%	35,8%
Toplam		Sayı	138	143	141	422
		Yüzde	32,7%	33,9%	33,4%	100,0%

$P=0,015$

Tablodaki verilere göre karı kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin Ümraniye ve Kadıköy ‘den ziyade Üsküdar’da oturan deneklerin olması, burada oturanların diğer iki ilçeye göre daha eski yerleşik sisteme sahip olmaları sonucu ebeveynlerle aynı apartmanda bir arada veya birbirlerine yakın oturmaları sebebiyle olabilir. Ümraniye’nin daha çok göç alan yerleşim yeri olmasından kaynaklı ebeveynlerinden uzak çekirdek aile yapısı sebebiyle, ebeveynlerin olumsuz etkilerine çok fazla maruz kalmadıkları anlaşılmaktadır. Kadıköy’de oturanların eğitim seviyeleri ve ekonomik imkanları diğer iki ilçeye göre daha iyi olduğu için ebeveyn ve çocuklar birbirlerinden uzakta yaşamakta, bu durum birbirleriyle olumsuz ilişkilerini azaltmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınvalide etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Cinsiyet (P=0,298), meslek (P=0,229), eğitim (P=0,088) evlilik müddeti (P=0,164)).

Aşağıda yer alan Tablo 21’de karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 21: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Çocukların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	194	45,6	46,0
Orta	171	40,2	40,5
Fazla	57	13,4	13,5
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %46, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %40,5, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %13,5 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin oranı oldukça düşüktür. Çünkü çocuklar aile birlik ve beraberliğinin devamında en önemli etkidir. Ailede eşler arasında sorunların birçoğu “çocuklar var” veya “çocuklar anne/babadan mahrum olmasınlar” düşüncesiyle büyütülmeden çözüme kavuşmakta veya kavuşturulmaktadır. Boşanmaların

zorlaşmasında, oranının azalmasında veya önlenmesinde çocuklar da önemli bir etkidir.⁷⁵⁸

Diğer taraftan faktör analizi tablosuna göre (Tablo 8) 0,847 ile bu alt grupta en yüksek değerin çocuklara ait olması dikkat çekicidir. Yine “az” ve “orta” düzeyde büyük etkinin çocuklara ait olması, aile içi anlaşmazlıklarda en belirleyici unsurun çocuklar olduğuna işaret etmektedir. Özellikle karı-kocanın her ikisinin de dışarıda çalıştığı durumlarda çocukların bakımı ve ilgilenilmesi gereken diğer hususlar eşler arasında tartışmalara yol açmakta, zaman zaman boşanmalara varan sorunlara neden olmaktadır.

Bu durum daha çok anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı ile ilgilidir. Bu aile yapısı aşağıda Tablo 22’de görüldüğü üzere 2020 yılına göre Türkiye’de % 65,2 gibi büyük bir yüzdeye sahiptir. Yine araştırma yapılan üç ilçeyi de bünyesinde barındıran İstanbul’da hanedeki kişi sayısının azlığı çekirdek aile yapısıyla ilgilidir (Şekil 1). Bu aile yapısında çocukların dışında karı koca ilişkilerini olumlu veya olumsuz etkileyecek bir grup yoktur. Bu araştırma da çocukların olumsuz etkisi sorulduğundan çekirdek aile yapısı sebebiyle sonuç olarak bu grupta en büyük değer çocuklara ait çıkmıştır. Çünkü çekirdek aile yapısında eşler dışında çocukların bakımını ve diğer sorumluluklarını üstlenecek başka aile büyüğü olmadığı için bu konular karı-koca arasında tartışmalara, çatışmalara ve anlaşmazlıklara sebep olmaktadır.

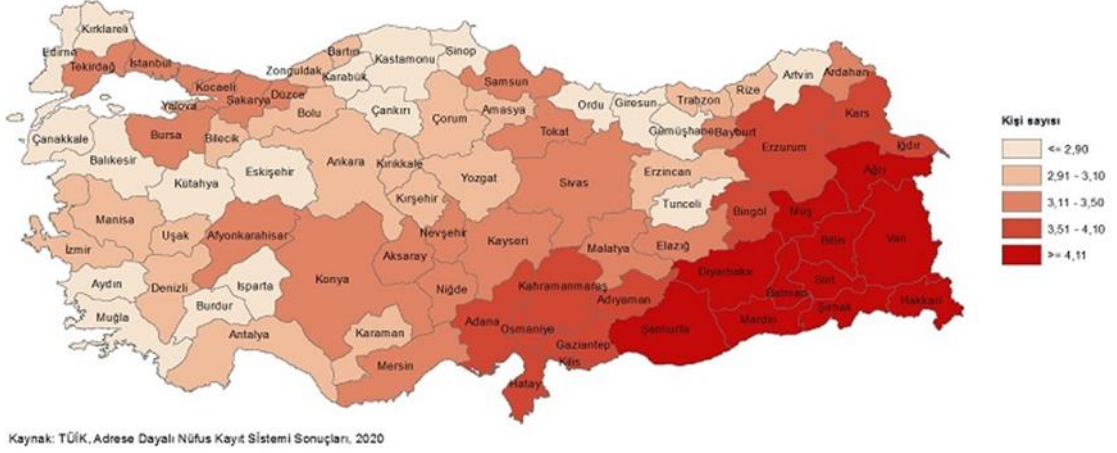
Tablo 22: Çekirdek Aile Yapısı

Hanehalkı tipleri	Toplam hanehalkı içindeki oranı (%)						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tek kişilik hanehalkı	13,9	14,4	14,9	15,4	16,1	16,9	17,9
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	67,4	66,9	66,4	66,1	65,3	65,1	65,2
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,1	14,3	14,2	14,2	14,1	13,9	13,5
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	45,7	44,8	44,0	43,5	42,3	42,0	42,0
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,6	7,8	8,2	8,5	8,9	9,2	9,7
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,2	6,5	6,7	7,0	7,2	7,5
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,7	16,5	16,3	16,0	15,8	15,0	14,0
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,1	2,2	2,4	2,5	2,8	3,0	2,8

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2014-2020

⁷⁵⁸ Yılmaz, “İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması”, 333.

Şekil 1: İllere göre ortalama hane halkı büyüklüğü (2020)

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi” ile “meslek” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). Aşağıda Tablo 23 ve Tablo 24’de görüleceği üzere “meslek” ile anlamlı ilişki “eğitim durumu” ile aralarındaki anlamlı ilişkiden daha fazladır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 23’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde memur deneklerin oranı %6,5, serbest çalışan deneklerin oranı %3,2, işçi deneklerin oranı %2,2 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %1,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tabloda memurların oranının en yüksek çıkması, belli saat aralıklarında mesaide olmaları mecburiyeti ve bunun yanında karı-koca her ikisi de memur olarak çalışıyorsa çocukların varlığı ve de onların işleriyle ilgilenme hususlarının eşler arasında sorunlara yol açması sebebiyledir. Mesai mecburiyetinin daha az olduğu mesleklerde veya eşlerden her ikisinin çalışmama ihtimali olan durumlarda bu etkinin daha az hissedildiği tablodan anlaşılmaktadır. İşçilere göre mesai mecburiyeti daha az olmasına rağmen serbest çalıştığını ifade edenlerde etkinin daha fazla hissedilmesinin sebebi, bu grubun içerisinde memur ve işçilerin olması ihtimaliyle açıklanabilir.

Tablo 23: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Çocukların Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Çocukların Etkisi	Az	Sayı	80	38	9	56	183
		Yüzde	19,9%	9,4%	2,2%	13,9%	45,4%
	Orta	Sayı	94	15	15	41	165
		Yüzde	23,3%	3,7%	3,7%	10,2%	40,9%
	Fazla	Sayı	26	9	7	13	55
		Yüzde	6,5%	2,2%	1,7%	3,2%	13,6%
Toplam	Sayı	200	62	31	110	403	
	Yüzde	49,6%	15,4%	7,7%	27,3%	100,0%	

P=0,012

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 24’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %7,4, lise mezunu deneklerin oranı %4,8, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %1,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde lise mezunları arasından çıkması, okuma düzeyi arttıkça memurluk gibi mesai zorunluluğu olan mesleklerde çalışmaları ve çocuklarla yeterince ilgilenememe sorunları sebebiyle karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisinin daha fazla etkili olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 24: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Çocukların Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Çocukların Etkisi	Az	Sayı	45	49	100	194
		Yüzde	10,7%	11,6%	23,8%	46,1%
	Orta	Sayı	20	43	107	170
		Yüzde	4,8%	10,2%	25,4%	40,4%
	Fazla	Sayı	6	20	31	57
		Yüzde	1,4%	4,8%	7,4%	13,5%
Toplam	Sayı	71	112	238	421	
	Yüzde	16,9%	26,6%	56,5%	100,0%	

P=0,014

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Her iki tabloya göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması ve de günümüzde genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında, mesai zorunluluğu sebebiyle çocuklarla yeteri kadar ilgilenememe sonucunda eşlerin arasının bozulmasında çocukların etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında çocukların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,469), cinsiyet (P=0,117), evlilik müddeti (P=0,551)).

Aşağıda yer alan Tablo 25’de karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 25: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	202	47,5	47,8
Orta	147	34,6	34,8
Fazla	74	17,4	17,5
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %47,8 orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %34,8, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %17,5 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında anne baba etkisi “az” ve “orta” düzeyde çok olmakla beraber “fazla” etkili olduğu noktasında oran oldukça düşüktür. Bunun sebebi anne babanın evli olan evlatlarının yuvalarının bozulmaması için olumsuz anlamda çok da müdahil olma arzusunda olmadıkları ile açıklanabilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında anne/bab etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 26’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %11,1, lise mezunu deneklerin oranı %4,7, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %1,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 26: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi	Az	Sayı	46	47	108	201
		Yüzde	10,9%	11,1%	25,6%	47,6%
	Orta	Sayı	19	44	84	147
		Yüzde	4,5%	10,4%	19,9%	34,8%
	Fazla	Sayı	7	20	47	74
		Yüzde	1,7%	4,7%	11,1%	17,5%
Toplam		Sayı	72	111	239	422
		Yüzde	17,1%	26,3%	56,6%	100,0%

P=0,036

Tablodaki verilere göre eğitim seviyesi arttıkça karı kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin artması ve üniversite mezunlarında en yüksek orana çıkması, kendilerini okumuş olarak tanımlayan kişilerin özgüvenlerine dayanarak, iyi niyetli bile olsa anne babanın ailevi meselelere girmelerini istememelerinden dolayıdır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında anne/baba etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,134), cinsiyet (P=0,24), meslek (P=0,15), evlilik müddeti (P=0,792)).

Aşağıda yer alan Tablo 27’de karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 27: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınpederin Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	181	42,6	43,6
Orta	162	38,1	39,0
Fazla	72	16,9	17,3
Cevapsız	10	2,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %43,6, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %39, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %17,3 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpederin etkisinin kayınvalideye göre (Tablo 19) daha az olduğu görülmektedir. Bu durum

kayınpederin gelin kaynana (kayınvalide) çekişmesinin içerisinde bulunmadığı, uzak durduğu veya uzlaştırıcı bir yol izlediği ile izah edilebilir. Yine daha çok erkeklerin ev dışı iş hayatında olmaları sebebiyle doğal olarak günlük yaşanan olumsuz durumların dışında bulunmalarıyla da izah edilebilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi” ile “meslek” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05). Aşağıda Tablo 28 ve Tablo 29’da görüldüğü üzere “meslek” ile anlamlı ilişki “eğitim durumu” ile aralarındaki anlamlı ilişkiden daha fazladır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 28’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpederin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde serbest çalışan deneklerin oranı %6,5, memur deneklerin oranı %5,8, işçi deneklerin oranı %2,8 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %2,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 28: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınpeder Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınpederin Etkisi	Az	Sayı	91	30	7	45	173
		Yüzde	22,9%	7,5%	1,8%	11,3%	43,5%
	Orta	Sayı	88	18	12	37	155
		Yüzde	22,1%	4,5%	3,0%	9,3%	38,9%
	Fazla	Sayı	23	11	10	26	70
		Yüzde	5,8%	2,8%	2,5%	6,5%	17,6%
Toplam		Sayı	202	59	29	108	398
		Yüzde	50,8%	14,8%	7,3%	27,1%	100,0%

P=0,006

Tabloda kendilerini serbest çalışan olarak ifade edenlerin içinde memurların da var olduğu düşünüldüğünde, karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpederin etkisinin fazla olduğunu söyleyenlerin daha çok okumuş kesimden olduğu söylenebilir. Bu durumu, okumuş kesimin kayınpeder dahil büyüklerin olumlu veya olumsuz olarak kendi ailesel konularına müdahil olmalarını arzu etmemeleri olarak ifade etmek mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 29’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın

arasının bozulmasında kayınpeder etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %8,9, lise mezunu deneklerin oranı %6,3, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %2,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 29: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınpeder Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınpederin Etkisi	Az	Sayı	38	44	99	181
		Yüzde	9,2%	10,6%	23,9%	43,6%
	Orta	Sayı	19	39	104	162
		Yüzde	4,6%	9,4%	25,1%	39,0%
	Fazla	Sayı	9	26	37	72
		Yüzde	2,2%	6,3%	8,9%	17,3%
Toplam		Sayı	66	109	240	415
		Yüzde	15,9%	26,3%	57,8%	100,0%

P=0,034

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde lise mezunları arasından çıkması, okuma düzeyi arttıkça ve onun getirdiği özgüvenle eşlerin, kayınpeder dahil hiç kimsenin kendi ailevi konularına karışmalarını istememelerinden dolayıdır.

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Her iki tabloya göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması ve de günümüzde genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında, okumaya dayalı meslek mensuplarının aile yakınları dahi olsa, kendi aile meselelerine dışarıdan müdahaleye sıcak bakmamaları ile izah edilebilir. Bu durumun aşağıdaki Tablo 30 ve Tablo 31 verileri tarafından da desteklendiği görülmektedir.

Tablo 30: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi	Az	Sayı	41	17	7	22	87
		Yüzde	10,1%	4,2%	1,7%	5,4%	21,5%
	Orta	Sayı	65	11	9	32	117
		Yüzde	16,0%	2,7%	2,2%	7,9%	28,9%
	Fazla	Sayı	96	34	15	56	201
		Yüzde	23,7%	8,4%	3,7%	13,8%	49,6%
Toplam		Sayı	202	62	31	110	405
		Yüzde	49,9%	15,3%	7,7%	27,2%	100,0%

Tablo 31: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi	Az	Sayı	18	25	45	88
		Yüzde	4,3%	5,9%	10,6%	20,8%
	Orta	Sayı	16	29	78	123
		Yüzde	3,8%	6,9%	18,4%	29,1%
	Fazla	Sayı	38	57	117	212
		Yüzde	9,0%	13,5%	27,7%	50,1%
Toplam	Sayı	72	111	240	423	
	Yüzde	17,0%	26,2%	56,7%	100,0%	

Tablo 30 ve 31'deki verilere göre üniversite mezunları ve memurlar, eşler arası sorunların yine eşlerin kendilerince halledilmesi gerektiği görüşündedirler. Aile içi ve aile dışı müdahaleyi çok da istememektedirler.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında kayınpeder etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,058), cinsiyet (P=0,085), evlilik müddeti (P=0,803)).

7.6. Kişisel Yaşam Tercihlerinin ve Sosyal Yaşam Örüntülerinin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisinin Faktör Analizi ile İncelenmesi

Bu bölümde “Kişisel Yaşam Tercihlerinin ve Sosyal Yaşam Örüntülerinin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi”, “Açımlayıcı Faktör Analizi” ile incelenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde faktör analizinin yapılabilmesi için KMO güvenilirlik katsayısının 0,50'den büyük, Bartlett's Küresellik testinin ise $p < 0,05$ olması gerekmektedir.

Bir anketin güvenilirliği, Cronbach's Alpha ile belirlenebilmektedir. Anketi güvenilir kabul etmek için bu değer 0,60'den büyük olması gerekmektedir. “Kişisel Yaşam Tercihlerinin ve Sosyal Yaşam Örüntülerinin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi”nin Cronbach's Alpha değeri 0,914'dür.

Anketin KMO değerinin 0,894 ve Bartlett's Küresellik testini değerinin ($p < 0,05$) olduğu tesbit edildiğinden, verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır.

Kişisel yaşam tercihlerinin ve sosyal yaşam örüntülerinin eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerindeki etkisinin açılımlayıcı faktör ve güvenilirlik analizleri Tablo 32’de gösterildiği gibidir. Ankette yer alan her bir ifadenin faktör yük değerlerinin 0,32’nin üzerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 32: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)

	Component (Bileşen)	
	1	2
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının (Alkol, Sigara...) Etkisi	0,831	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi	0,825	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi	0,771	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması- Ailede Sosyal Yaşam Eksikliğinin Etkisi	0,690	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi	0,631	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmamasının Etkisi	0,575	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi		0,805
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi		0,755
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi		0,713
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ekonomik Sıkıntıların Etkisi		0,702
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranmanın Etkisi		0,620

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Bartlett's Küresellik Testi=1617,647 (P=0,000)

KMO=0,894 Cronbach's Alpha=0,914

Tablodaki verilere göre faktör yüklerinin iki alt boyuta dağıldığı görülmektedir. Faktör yüklerinin toplanmış olduğu birinci grubun “kişisel yaşam tercihlerinden” oluştuğu, ikinci grubun ise “sosyal yaşam örüntülerinden” oluştuğu görülmektedir.

Tablodaki verilere göre kişisel yaşam tercihleri alt boyutunda yer alan kişisel yaşam tercihlerinin karı-kocanın arasının bozulmasına etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değerin 0,831 ile madde bağımlılığına ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,825 değeri ile sadakat ve ahlaki davranışlar, 0,771 değeri ile evi ihmal ve arkadaşlarla zaman

geçirme, 0,690 eşlerin işkolik olması ve ailede sosyal yaşam eksikliği, 0,631 değeri ile fazla alışveriş ve israf, 0,575 değeri ile gelinin ayrı bir evde oturmaması izlemektedir.

Tablodaki verilere göre bu grupta en yüksek değer madde bağımlılığında çıkması gayet doğaldır. Çünkü bu bağımlılık aileleri maddi olarak zora sokmakta, eşler arası duygusal ilişkileri zedelemekte, eşleri evden uzaklaştırmakta ve karı-koca arasındaki sorunları çözülemez hale getirmektedir. En düşük değerin gelinin ayrı evde oturmaması ise anket uygulanan deneklerin çoğunun kayınvalide, kayınpeder gibi büyüklerden ayrı yaşıyor olmaları ve birlikte yaşamadaki zorlukları tecrübe etmemeleri ile izah edilebilir.

Sosyal yaşam örüntüleri alt boyutunda yer alan sosyal yaşam örüntülerinin karı-kocanın arasının bozulmasına etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değerin 0,805 ile aile içi dedikodulara ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,755 değeri ile eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunlar 0,713 değeri ile sosyal medya ve teknolojik aletlerin kullanımı ve 0,702 değeri ile ekonomik sıkıntılar izlemektedir. Ev işlerinde sorumsuz davranma ise 0,620 değeri ile en sonda yer almaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere ailede karı-kocaya yakınlık arttıkça, eşlerin arasının bozulmasındaki etkiler de artmaktadır. Birbirini yakından tanıyan yakın aile üyeleri arasında karı-koca ilişkileri dahil, eşleri huzursuzluğa ve mutsuzluğa sevk edecek birçok yalan yanlış konuşmalar, dedikodular yapılmaktadır. Bu nedenle bu grupta en yüksek değer aile içi dedikodular olmuştur. En az etkinin ev işlerinde sorumsuz davranma hususunda çıkması ise şehir hayatında ev işlerini paylaşmanın normal karşılanması, bu konuda eşlerin birbirlerine destek olmaları veya ev işlerinin birçoğunun günümüzde teknolojik aletlerle yapılıyor olması ile izah edilebilir.

7.6.1. Kişisel Yaşam Tercihlerinin Etkisi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “kişisel yaşam tercihleri” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir.

Aşağıda detayları verilmiş olan kişisel yaşam tercihleri alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde kişisel yaşam tercihleri grubu içerisinde karı-kocanın arasının bozulmasında etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı etken

%67,2 ile sadakat ve ahlaki davranışlar olmuştur. İkinci sırada %65,4 ile madde bağımlılığı, üçüncü sırada ise %46,9 ile evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirme gelmektedir. En az etkiye sahip olduğu düşünülen etken ise %38 ile fazla alışveriş ve israf olmuştur.

Karı kocanın arasının bozulmasında en fazla etkinin sadakat ve ahlaki davranışlarda olması, birbirlerine sevgi ve güvenle bağlanan eşler açısından en önemli sorundur. Anadolu kültüründeki “bir yastıkça kocamak” ifadesi sevgi ve güvenin sürekli olmasına işaret etmektedir. Sevgi ve güvenin olmadığı yerde sadakatsizlik ve ahlaki olmayan davranışlar tezahür eder. Sonuç olarak eşler arasındaki huzursuzlukların en başta gelen sebebi eşlerin birbirlerine olan sadakatin yok olmasıdır.

Aşağıda yer alan Tablo 33’de karı-koca arasının bozulmasında madde bağımlılığının etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 33: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının (Alkol, Sigara...) Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	87	20,5	20,6
Orta	59	13,9	14,0
Fazla	276	64,9	65,4
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığının (alkol, sigara...) etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %20,6, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %14, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %65,4 olmuştur.

Tablodan anlaşıldığı üzere karı-koca arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin oranı oldukça fazladır. Bu durum madde bağımlılığının toplumda olduğu gibi ailede de yıkıcı sonuçlara yol açtığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Günümüzde uyuşturucu madde kullanımı, her kötülüğün anası olarak zikredilen alkol tüketimi vb. zararlı madde alışkanlıklarının aile ve toplumda yol açtığı zararlar hem çevrede hem de çeşitli mecralarda karşımıza

çıkılmaktadır. Bu sebeple bu tür alışkanlıkların kullanımı hem dinler tarafından hem de toplumların bazı kesimleri tarafından uygun görülmemektedir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 34’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %38,5, lise mezunu deneklerin oranı %18,3, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %8,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 34: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının (Alkol, Sigara...) Etkisi	Az	Sayı	29	19	38	86
		Yüzde	6,9%	4,5%	9,0%	20,4%
	Orta	Sayı	6	16	37	59
		Yüzde	1,4%	3,8%	8,8%	14,0%
	Fazla	Sayı	37	77	162	276
		Yüzde	8,8%	18,3%	38,5%	65,6%
Toplam		Sayı	72	112	237	421
		Yüzde	17,1%	26,6%	56,3%	100,0%

$P=0,000$

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın sırasıyla üniversite mezunları ile üniversite mezunu memurlar (Tablo 35), akabinde lise mezunları arasından çıkması, eğitim düzeyi arttıkça madde kullanımı ve alışkanlığının yol açtığı veya açacağı zararların daha çok farkına varıldığını ortaya koymaktadır. Zararlı madde alışkanlığı ve kullanımının eğitim düzeyi düşük sosyal çevrelerde daha çok kullanılması da bunu göstermektedir. Çünkü eğitim düzeyi düşük çevrelerdeki gençler bu maddelerin zararları noktasında yeterli bilgiye sahip olmadıklarından kandırılmaya daha çok müsaittirler.

Tablo 35: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının Etkisi* Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının (Alkol, Sigara...) Etkisi	Az	Sayı	38	20	3	23	84
		Yüzde	9,4%	5,0%	,7%	5,7%	20,8%
	Orta	Sayı	30	8	3	16	57
		Yüzde	7,4%	2,0%	,7%	4,0%	14,1%
	Fazla	Sayı	131	34	25	72	262
		Yüzde	32,5%	8,4%	6,2%	17,9%	65,0%
Toplam	Sayı	199	62	31	111	403	
	Yüzde	49,4%	15,4%	7,7%	27,5%	100,0%	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında madde bağımlılığı etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,187), cinsiyet (P=0,677), meslek (P=0,183), evlilik müddeti (P=0,338)).

Aşağıda yer alan Tablo 36’da karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 36: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	71	16,7	16,9
Orta	67	15,8	15,9
Fazla	283	66,6	67,2
Cevapsız	4	0,9	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %16,9, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %15,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %67,2 olmuştur.

Bu alt grubun frekans tablolarından anlaşıldığı üzere karı koca arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisi en yüksek orana sahiptir. Çünkü eşler arasında huzursuzluklara ve geçimsizliklere yol açan sorunların bir şekilde çözümü bulunabilir. Ancak eşler arasında özellikle sadakati zedeleyen gayri ahlaki davranışların telafisi nerdeyse imkansız olmaktadır. Eşlerden birinin içine bu hususta bir şüphenin

düşmesi dahi pimi çekilip verilmiş bir el bombası gibi karı-koca arasında yıkıcı etkilere yol açacaktır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışlar” ile “eğitim durumu” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 37’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %39,3, lise mezunu deneklerin oranı %18,6, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %9,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 37: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi	Az	Sayı	22	15	33	70
		Yüzde	5,2%	3,6%	7,9%	16,7%
	Orta	Sayı	8	19	40	67
		Yüzde	1,9%	4,5%	9,5%	16,0%
	Fazla	Sayı	40	78	165	283
		Yüzde	9,5%	18,6%	39,3%	67,4%
Toplam		Sayı	70	112	238	420
		Yüzde	16,7%	26,7%	56,7%	100,0%

$P=0,010$

Tablodaki verilere göre en yüksek oran üniversite mezunları ve akabinde üniversite mezunu memurlar arasından çıkmıştır (Tablo 38). Eğitim düzeyi arttıkça insanların ekonomik imkanları da artmakta, sosyal çevreleri genişlemektedir. Bu imkanlar eşler arasında sadakati zedeleyen bazı olumsuz davranışlara yol açmaktadır. Günümüzde özellikle ekonomik açıdan iyi imkana sahip evli erkeklerin rızaları olmasa da eşlerinden haberli veya habersiz, dini nikah yaptırarak veya yaptırmadan ayrı evler tutarak başka kadınlarla ayrı bir yaşam sürdürdükleri de bir gerçektir.

Tablo 38: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi	Az	Sayı	29	18	3	20	70
		Yüzde	7,2%	4,5%	,7%	5,0%	17,4%
	Orta	Sayı	34	9	5	17	65
		Yüzde	8,5%	2,2%	1,2%	4,2%	16,2%
	Fazla	Sayı	137	35	23	72	267
		Yüzde	34,1%	8,7%	5,7%	17,9%	66,4%
Toplam		Sayı	200	62	31	109	402
		Yüzde	49,8%	15,4%	7,7%	27,1%	100,0%

Sadakatsizlik genelde erkekler tarafından sergilenen bir davranış olduğu için aşağıda Tablo 39’da görüldüğü üzere karı-kocanın arasının bozulmasında sadakatsizliğin etkisinin “fazla” olduğuna dair soruya kadın deneklerin cevabı %43 gibi yüksek oranda olmuştur.

Tablo 39: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi	Az	Sayı	32	39	71
		Yüzde	7,6%	9,3%	16,9%
	Orta	Sayı	33	34	67
		Yüzde	7,8%	8,1%	15,9%
	Fazla	Sayı	102	181	283
		Yüzde	24,2%	43,0%	67,2%
Toplam		Sayı	167	254	421
		Yüzde	39,7%	60,3%	100,0%

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sadakat ve ahlaki davranışların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,346), cinsiyet (P=0,082), meslek (P=0,207), evlilik müddeti (P=0,674)).

Aşağıda yer alan Tablo 40’da karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 40: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	69	16,2	16,4
Orta	155	36,5	36,7
Fazla	198	46,6	46,9
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %16,4, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %36,7, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %46,9 olmuştur.

Bu alt grubun frekans tablolarından anlaşıldığı üzere karı-koca arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisi de yüksek orana sahiptir. Çünkü evi ihmal ve daha çok dışarda arkadaşlarla zaman geçirmek eşler arasındaki ilişkileri zayıflatır, karı koca arasında başta duygusal boyutun ihmaline yol açarak eşlerin birbirinden uzaklaşmasına sebep olur.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirme” ile “eğitim durumu” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 41’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %27,6, lise mezunu deneklerin oranı %13,1, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %6,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 41: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi * Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi	Az	Sayı	23	18	27	68
		Yüzde	5,5%	4,3%	6,4%	16,2%
	Orta	Sayı	21	39	95	155
		Yüzde	5,0%	9,3%	22,6%	36,8%
	Fazla	Sayı	27	55	116	198
		Yüzde	6,4%	13,1%	27,6%	47,0%
Toplam		Sayı	71	112	238	421
		Yüzde	16,9%	26,6%	56,5%	100,0%

P=0,001

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde üniversite mezunu memurlar arasından çıkması (Tablo 42), eğitim düzeyi arttıkça bu konudaki sorunlarda da artış olduğunu göstermektedir. Genelde bu konumdaki kişilerde mesaiden sonra da bazı sebeplerle ya işler uzamakta veya toplantı vb. faaliyetlerle zamanın çoğu ev dışında geçmektedir. Eşlerden her ikisinin aynı konumda olması sorun olmasa da birinin bu yoğunlukta olması, evin dolayısıyla da eşin ihmaline sebep olduğu için eşler arasında sorunlara yol açmaktadır.

Tablo 42: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin* Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi	Az	Sayı	26	14	4	21	65
		Yüzde	6,5%	3,5%	1,0%	5,2%	16,1%
	Orta	Sayı	78	20	10	41	149
		Yüzde	19,4%	5,0%	2,5%	10,2%	37,0%
	Fazla	Sayı	96	28	17	48	189
		Yüzde	23,8%	6,9%	4,2%	11,9%	46,9%
Toplam		Sayı	200	62	31	110	403
		Yüzde	49,6%	15,4%	7,7%	27,3%	100,0%

Yukarıda bahsedilen yoğunluk ve evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirme genelde erkekten kaynaklanan bir sorun olduğu için aşağıda Tablo 43’de görüldüğü üzere evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin karı-kocanın arasının bozulmasındaki etkisi ile ilgili soruya kadın deneklerin cevabı %30,3 gibi yüksek oranda olmuştur.

Tablo 43: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin * Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi	Az	Sayı	25	44	69
		Yüzde	5,9%	10,4%	16,4%
	Orta	Sayı	71	84	155
		Yüzde	16,8%	19,9%	36,7%
	Fazla	Sayı	70	128	198
		Yüzde	16,6%	30,3%	46,9%
Toplam		Sayı	166	256	422
		Yüzde	39,3%	60,7%	100,0%

“Karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmenin etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,818), cinsiyet (P=0,116), meslek (P=0,524), evlilik müddeti (P=0,365)).

Aşağıda yer alan Tablo 44’de karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 44: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliğinin Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	70	16,5	16,5
Orta	159	37,4	37,6
Fazla	194	45,6	45,9
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliğinin etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %16,5, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %37,6, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %45,9 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında evi ihmal-arkadaşlarla zaman geçirmede olduğu gibi karı-koca arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması- ailede sosyal yaşam eksikliğinin etkisinin fazla olduğunu söyleyenler de yüksek orana sahiptir. Eşlerin işkolik olması- ailede sosyal yaşam eksikliği ile evi ihmal-

arkadaşlarla zaman geçirme mahiyet itibariyle birbirinden farklıdırlar. Fakat eşlerin işkolik olması da ev ve eş ihmaline sebep olmakta, dolayısıyla bu durum eşler arasında çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliğinin etkisi” ile “eğitim durumu” ve “cinsiyet” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$). “Eğitim durumu” ile arasındaki ilişki, “cinsiyet” ile aralarındaki ilişkiden daha anlamlıdır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 45’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %27,5, lise mezunu deneklerin oranı %14,2, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 45: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliği * Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması- Ailede Sosyal Yaşam Eksikliğinin Etkisi	Az	Sayı	25	15	29	69
		Yüzde	5,9%	3,6%	6,9%	16,4%
	Orta	Sayı	27	37	95	159
		Yüzde	6,4%	8,8%	22,5%	37,7%
	Fazla	Sayı	18	60	116	194
		Yüzde	4,3%	14,2%	27,5%	46,0%
Toplam		Sayı	70	112	240	422
		Yüzde	16,6%	26,5%	56,9%	100,0%

$P=0,000$

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları arasından çıkması, genel olarak bu gruptaki kişilerin bir kısmının yönetici, siyasetçi veya bürokrat olarak üst düzey görev icra etmeleri ve bu sebeple çalışma alanlarının mesai kavramıyla ifade edilememesinden kaynaklanmaktadır. Genelde bu konumdaki kişilerde mesaiden sonra da işini gereğinden fazla sahiplenme ve diğer bazı sebeplerle ya işler uzamakta veya toplantı vb. etkinliklerle zamanın çoğu ev dışındaki sosyal çevrede geçmektedir. Eşlerden her ikisinin aynı konumda olması sorun olmasa da birinin bu yoğunlukta olması, evin dolayısıyla da eşin ihmaline, birlikte geçirilen zamanın azlığına, ailece

yapılacak sosyal aktivitelerin yeterince yaşanamamasına sebep olduğu için eşler arasında sorunlara yol açmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 46’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde kadın deneklerin oranı %31,7, erkek deneklerin oranı %14,2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 46: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliği * Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması- Ailede Sosyal Yaşam Eksikliğinin Etkisi	Az	Sayı	26	44	70
		Yüzde	6,1%	10,4%	16,5%
	Orta	Sayı	81	78	159
		Yüzde	19,1%	18,4%	37,6%
	Fazla	Sayı	60	134	194
		Yüzde	14,2%	31,7%	45,9%
Toplam		Sayı	167	256	423
		Yüzde	39,5%	60,5%	100,0%

P=0,001

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın kadın deneklere ait olması bu konuda problemin kaynağının erkekler olduğu sonucuna götürmektedir. Çünkü yukarıda zikredilen çalışma hayatında genelde erkekler yer aldığı için bu hususun eşler arasında sıkıntılara yol açtığını çoğunlukla kadınlar ifade etmektedirler.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerin işkolik olması-ailede sosyal yaşam eksikliği etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,770), meslek (P=0,968), evlilik müddeti (P=0,082)).

Aşağıda yer alan Tablo 47’de karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 47: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	86	20,2	20,4
Orta	175	41,2	41,6
Fazla	160	37,6	38,0
Cevapsız	4	0,9	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %20,4, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %41,6, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %38 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisinin “orta” ve “fazla” düzeyde yüksek oranda olduğu görülmektedir. Zaruri olmayan daha ziyade gereksiz veya lükse kaçan harcamaların eşler arasında tartışmalara ve huzursuzluklara yol açacağı muhakkaktır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisi” ile “meslek” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$). Aşağıda Tablo 48 ve Tablo 49’de görüleceği üzere “eğitim durumu” ile anlamlı ilişki “meslek” ile aralarındaki anlamlı ilişkiden daha fazladır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 48’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde memur deneklerin oranı %22,9, serbest çalışan deneklerin oranı %9,2, işçi deneklerin oranı %4,2 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %2,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 48: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi	Az	Sayı	36	17	3	24	80
		Yüzde	9,0%	4,2%	,7%	6,0%	19,9%
	Orta	Sayı	73	28	18	47	166
		Yüzde	18,2%	7,0%	4,5%	11,7%	41,3%
	Fazla	Sayı	92	17	10	37	156
		Yüzde	22,9%	4,2%	2,5%	9,2%	38,8%
Toplam		Sayı	201	62	31	108	402
		Yüzde	50,0%	15,4%	7,7%	26,9%	100,0%

P=0,039

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın memurlarda çıkması şaşırtıcı değildir. Çünkü memur kesimi içinde yüksek maaşla çalışanlar olsa da çoğunluk tabir yerindeyse ailesini ekonomik olarak kıt kanaat geçindirmektedir. Hatta eşlerden sadece biri çalışıyorsa o zaman şartlar daha da zorlaşmaktadır. Yine memurlar kendilerini garanti altına almak için ödeyemeyecekleri yükün altına pek girmezler. Bundan dolayı hem maaşı zorlayacak israfa kaçan harcamadan çekinirler hem de bu tarz harcamanın eşler arasında sorunlara yol açacağına bilincindedirler. Bu tabloda şaşırtan oran işçilere ait olmaktadır. O grupta da fazla alışveriş ve israfın etkisinin nerdeyse şartları aynı olduğu için memurlara yakın olması gerekirken, işçilere ait oran memurlara göre bir hayli düşüktür. Bu durum işçi denek sayısının memur denek sayısından çok daha az olmasından kaynaklanmış olabilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 49’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve israfın etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %24,5, lise mezunu deneklerin oranı %9,5, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 49: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi	Az	Sayı	24	24	38	86
		Yüzde	5,7%	5,7%	9,0%	20,5%
	Orta	Sayı	29	47	98	174
		Yüzde	6,9%	11,2%	23,3%	41,4%
	Fazla	Sayı	17	40	103	160
		Yüzde	4,0%	9,5%	24,5%	38,1%
Toplam		Sayı	70	111	239	420
		Yüzde	16,7%	26,4%	56,9%	100,0%

P=0,006

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde lise mezunları arasından çıkması, okuma düzeyi arttıkça harcamaların da bilinçli yapıldığına ve bilinçsiz yapılan harcamaların eşler arasında bu tür sorunlara yol açacağına bilincinde olduklarına işaret olabilir.

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde de aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Her iki tabloya göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması ve de günümüzde genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında, bu durumu her ay belirli miktarda maaş alan bu grubun ödemeler dengesini bozacak israfa kaçan fazla alışverişe sıcak bakmadıkları ve bu durumu eşler arasında sorunlara yol açan bir problem alanı olarak gördükleri şeklinde açıklamak mümkündür.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında fazla alışveriş ve etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,984), cinsiyet (P=0,57), evlilik müddeti (P=0,115)).

Aşağıda yer alan Tablo 50’da karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı bir evde oturmaması etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 50: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmamasının Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	98	23,1	23,7
Orta	129	30,4	31,2
Fazla	187	44,0	45,2
Cevapsız	11	2,6	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı bir evde oturmaması etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %23,7, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %31,2, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %45,2 olmuştur.

Tablodaki verilere göre eşler arasında çıkan sorunlarda gelinin ayrı evde oturmamasının fazla, orta ve hatta az düzeylerde fazla etkiye sahip olduğu

görülmektedir. Bu durum günümüzde eşlerin büyüklerle bir arada yaşanan büyük ve geniş aile tiplerinden ziyade, anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tiplerini tercih ettiklerini göstermektedir. Çünkü büyüklerle bir arada oturduğunda bazen eşler arası sorunlarda büyüklerin olumsuz anlamdaki müdahaleleri, eşlerin kendi aralarında çözecekleri küçük sorunları dahi aşılmaz bir dağa dönüştürebilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisi” ile “eğitim durumu” ve “cinsiyet” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$). “Eğitim durumu” ile arasındaki ilişki, “cinsiyet” ile aralarındaki ilişkiden daha anlamlıdır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 51’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %28,8, lise mezunu deneklerin oranı %12,3, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 51: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmaması*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmamasının Etkisi	Az	Sayı	33	25	40	98
		Yüzde	8,0%	6,1%	9,7%	23,7%
	Orta	Sayı	19	34	75	128
		Yüzde	4,6%	8,2%	18,2%	31,0%
	Fazla	Sayı	17	51	119	187
		Yüzde	4,1%	12,3%	28,8%	45,3%
Toplam		Sayı	69	110	234	413
		Yüzde	16,7%	26,6%	56,7%	100,0%

$P=0,000$

Tablodaki verilere göre, eğitim seviyesi arttıkça gelinin ayrı evde oturmamasının eşler arasında sorunlara yol açacağı endişesi de artmaktadır. Özellikle, genelde memur olan üniversite mezunlarında oranın en yüksek çıkması da bu sebeptendir. Çünkü memurların bazen mesai dışında çalışmak zorunda oldukları bir çalışma ortamları vardır. Büyüklerle beraber olduklarında bu yaşam tarzlarının büyükler tarafından sorun olarak

algılanacağı ve sonuçta bunun karı koca arasında da huzursuzluklara yol açacağı düşüncesi hakimdir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 52’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı evde oturmaması etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde kadın deneklerin oranı %31,2, erkek deneklerin oranı %14 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 52: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmaması*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmamasının Etkisi	Az	Sayı	40	58	98
		Yüzde	9,7%	14,0%	23,7%
	Orta	Sayı	67	62	129
		Yüzde	16,2%	15,0%	31,2%
	Fazla	Sayı	58	129	187
		Yüzde	14,0%	31,2%	45,2%
Toplam	Sayı	165	249	414	
	Yüzde	39,9%	60,1%	100,0%	

P=0,001

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın kadın deneklere ait olması gayet doğaldır. Çünkü gelin kaynana çatışmalar sosyal hayatın tartışılmaz bir gerçeğidir. Kadın, eşinin ailesiyle yaşayacaksa, bunun özellikle kaynana ile yaşanması muhtemel çatışmalardan dolayı kocası ile arasının bozulacağı kaygısını taşımaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında gelinin ayrı bir evde oturmamasının etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,644), meslek (P=0,265), evlilik müddeti (P=0,311)).

7.6.2. Sosyal Yaşam Örüntülerinin Etkisi

Yukarıda faktör analizi ile incelenen “sosyal yaşam örüntüleri” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir.

Aşağıda detayları verilmiş olan sosyal yaşam örüntüleri alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde sosyal yaşam örüntüleri grubu içinde karı-kocanın arasının bozulmasında etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı etken

%58,1 ile ekonomik sorunlar olmuştur. İkinci sırada %45,9 ile eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunlar, üçüncü sırada %41,6 ile sosyal medya/teknolojik alet kullanımı dördüncü sırada ise %40,7 ile ev işlerinde sorumsuz davranma yer almaktadır. En az etkiye sahip olduğu düşünülen grup ise %35,8 ile aile içi dedikodular olmuştur.

Bu alt grupta ekonomik sorunların en fazla etkiye sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ekonomik yetersizlikler ve ona bağlı sorunlar, başta eşler arasındaki duygusal bağları zayıflatmak dahil birçok probleme sebep olmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 53’de karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 53: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	83	19,5	19,8
Orta	186	43,8	44,4
Fazla	150	35,3	35,8
Cevapsız	6	1,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %19,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %44,4, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %35,8 olmuştur.

Tablodaki verilere göre eşler arasında çıkan sorunlarda aile içi dedikoduların “fazla” ve “orta” düzeylerde yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bu durum dedikoduların ve özellikle aile içi dedikoduların eşler arasındaki ilişkileri ne kadar olumsuz etkilediğini göstermektedir. Öyle ki bu tür dedikodular eşlerin ayrılmasına yol açacak kadar tehlikeli boyuta ulaşabilmektedir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi” ile “eğitim durumu”, “cinsiyet” ve “evlilik müddeti” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$). “Cinsiyet ile aralarındaki ilişki “eğitim durumu” ve “evlilik

müddeti” ile aralarındaki ilişkiden; “eğitim durumu” ile arasındaki ilişki “evlilik müddeti” ile arasındaki ilişkiden daha anlamlıdır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 54’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %21,5, lise mezunu deneklerin oranı %9,8, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 54: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi	Az	Sayı	25	19	39	83
		Yüzde	6,0%	4,5%	9,3%	19,9%
	Orta	Yüzde	25	51	109	185
		Yüzde	6,0%	12,2%	26,1%	44,3%
	Fazla	Sayı	19	41	90	150
		Yüzde	4,5%	9,8%	21,5%	35,9%
Toplam		Sayı	69	111	238	418
		Yüzde	16,5%	26,6%	56,9%	100,0%

P=0,007

Tablodaki verilere göre, eğitim seviyesi arttıkça aile içi dedikoduların eşler arasında sorunlara yol açacağı endişesi de artmaktadır. Çünkü eğitim, kişiyi olaylara ve sorunlara karşı bilinçlendirmekte ve bunlara karşı tedbirli davranmaya sevk etmektedir. Eğitim seviyesi düştükçe bu bilincin azaldığı tablodan anlaşılmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 55’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde kadın deneklerin oranı %24,3, erkek deneklerin oranı %11,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 55: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi	Az	Sayı	29	54	83
		Yüzde	6,9%	12,9%	19,8%
	Orta	Sayı	90	96	186
		Yüzde	21,5%	22,9%	44,4%
	Fazla	Sayı	48	102	150
		Yüzde	11,5%	24,3%	35,8%
Toplam		Sayı	167	252	419
		Yüzde	39,9%	60,1%	100,0%

P=0,006

Tablodaki verilere göre yüksek oranın kadın deneklere ait olması gayet doğaldır. Çünkü dedikodu tarzı konuşmalar genelde kadınlar arasında olmaktadır. Ve kadınlar bu durumun nasıl bir sorun oluşturduğuna yakinen şahit olmaktadır. Ve yine aile içi dedikoduların muhatabı genelde kadınlardır ve zaman zaman bu tarz dedikodular eşleri birbirlerine düşürür tarzda cereyan etmektedir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi” ile “evlilik müddeti” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 56’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde 11-20 yıl arası evlilik müddeti olan deneklerin oranı %15,4, evlilik müddeti 1-10 arası olan deneklerin oranı %11,8 olarak gerçekleşirken evlilik müddeti 21 yıl ve üzeri olan deneklerin oranı %8,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 56: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Evlilik Müddeti

			Evlilik Müddeti			Toplam
			1-10 Yıl	11-20 Yıl	21 Yıl ve Üzeri	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi	Az	Sayı	15	42	25	82
		Yüzde	3,6%	10,1%	6,0%	19,8%
	Orta	Sayı	34	34	61	183
		Yüzde	8,2%	21,2%	14,7%	44,1%
	Fazla	Sayı	49	64	37	150
		Yüzde	11,8%	15,4%	8,9%	36,1%
Toplam		Sayı	98	194	123	415
		Yüzde	23,6%	46,7%	29,6%	100,0%

P=0,024

Tablodaki verilere göre aile içi dedikoduların karı-kocanın arasının bozulmasındaki etkisinin evliliğin ilk yıllarında biraz daha az olmasına rağmen evliliğin yirmili yıllarına doğru artarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda ise etkisinin azaldığı görülmektedir. Evliliğin ilk yıllarında oran biraz daha düşüktür. Çünkü herkes birbirini tanıma aşamasındadır ve dolayısıyla herkes birbirini tartmakta, sözlerini dikkatli seçmekte, konuşmalarına dikkat etmektedir. İlerleyen zamanlarda herkes birbirinin hassasiyet noktalarını öğrenmekte, açıklarını görmektedir. İşte bu noktadan sonra bazı konuşmalar eşler arasında nifak tohumları ekecek dedikodulara dönüşmektedir. Daha sonraki yıllarda dedikoduların etki oranı düşmektedir. Çünkü eşler dahil herkes birbirini tanımış, karakterini, ne niyetle konuştuğunu ve her söylenene kulak asmamayı öğrenmiştir. Ayrıca dedikodularla eşler arasında fitne tohumu ekmek isteyen, bu kadar zaman istediğine kavuşamayınca çaresiz bu niyetinden vazgeçmek zorunda kalmış da olabilir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,176), meslek (P=0,354)).

Aşağıda yer alan Tablo 57’de karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 57: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	59	13,9	13,9
Orta	170	40,0	40,2
Fazla	194	45,6	45,9
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %13,9, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %40,2, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %45,9 olmuştur.

Tablodaki verilere göre eşler arasında çıkan sorunlarda, eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin “orta” ve “fazla” düzeylerde oldukça yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum psikolojik rahatsızlıkların eşler arasındaki en büyük problemlerden biri olduğunu göstermektedir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi” ile “eğitim durumu”, “meslek” ve “evlilik müddeti” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05). “Eğitim durumu” ile aralarındaki ilişki “meslek” ve “evlilik müddeti” ile aralarındaki ilişkiden; “evlilik müddeti” ile arasındaki ilişki “meslek” ile arasındaki ilişkiden daha anlamlıdır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 58’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %30,1, lise mezunu deneklerin oranı %11,6, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 58: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi	Az	Sayı	20	19	20	59
		Yüzde	4,7%	4,5%	4,7%	14,0%
	Orta	Sayı	34	43	92	169
		Yüzde	8,1%	10,2%	21,8%	40,0%
	Fazla	Sayı	18	49	127	194
		Yüzde	4,3%	11,6%	30,1%	46,0%
Toplam		Sayı	72	111	239	422
		Yüzde	17,1%	26,3%	56,6%	100,0%

P=0,000

Tablodaki verilere göre, eğitim seviyesi arttıkça eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin eşler arasında sorunlara yol açacağı endişesi de artmaktadır. Çünkü bilgi bilinçlenmeyi bir anlamda zorunlu kılar. Eğitim düzeyi arttıkça eşlerden birinin yaşayacağı psikolojik sorunların boşanmaya dahi götürerek işin içinden çıkılmaz problemlere yol açacağına daha kolay vâkıf olunmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 59’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde memur deneklerin oranı %27, serbest çalışan deneklerin oranı %10,9, işçi deneklerin oranı %5,2 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %3,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 59: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi	Az	Sayı	19	13	4	20	56
		Yüzde	4,7%	3,2%	1,0%	5,0%	13,9%
	Orta	Sayı	74	27	13	46	160
		Yüzde	18,3%	6,7%	3,2%	11,4%	39,6%
	Fazla	Sayı	109	21	14	44	188
		Yüzde	27,0%	5,2%	3,5%	10,9%	46,5%
Toplam		Sayı	202	61	31	110	404
		Yüzde	50,0%	15,1%	7,7%	27,2%	100,0%

P=0,041

Tablodaki verilere göre en yüksek oran memur deneklere aittir. Eğitim düzeyi arttıkça etki seviyesinin artmasının doğal sonucu olarak, eğitim seviyesi yüksek olan memurlarda da doğal olarak oran yüksek çıkmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi” ile “evlilik müddeti” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 60’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde 11-20 yıl arası evlilik müddeti olan deneklerin oranı %19,1, evlilik müddeti 1-10 arası olan deneklerin oranı %13,8 olarak gerçekleşirken evlilik müddeti 21 yıl ve üzeri olan deneklerin oranı %13,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 60: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Evlilik Müddeti

			Evlilik Müddeti			Toplam
			1-10 Yıl	11-20 Yıl	21 Yıl ve Üzeri	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi	Az	Sayı	11	32	14	57
		Yüzde	2,6%	7,6%	3,3%	13,6%
	Orta	Sayı	29	86	53	168
		Yüzde	6,9%	20,5%	12,6%	40,1%
	Fazla	Sayı	58	80	56	194
		Yüzde	13,8%	19,1%	13,4%	46,3%
Toplam		Sayı	98	198	123	419
		Yüzde	23,4%	47,3%	29,4%	100,0%

P=0,035

Tablodaki verilere göre evliliğin ilk yıllarında eşler psikolojik sorunlar dahil bir çok konuda birbirlerini çok iyi tanımadıkları, evliliğin ilerleyen yıllarında da bazı şeylerin farkında olsalar da bu aşamada varsa çocuklar vb. sebeplerle birçok şeye katlandıkları için oranlar biraz daha düşüktür. Tabi bu durumlar evliliği yaşanmaz hale getirecek boyuttaki psikolojik sorunların ötesinde daha hafif rahatsızlıklarla ilgili olabilir.

Evlilik süresinin orta yıllarında oran daha yüksektir. Çünkü eşler birbirlerini her açıdan daha iyi tanıdılar, her şeyin farkına varmışlar, bu tarz rahatsızlıklardaki sorunları daha fazla yaşamaya başlamışlardır. Aslında bu dönem sadece bu tür rahatsızlıkların değil daha birçok sorunlu alanın gün yüzüne çıktığı dönemdir. Bundan dolayı oranlar yüksek çıkmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan

çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,309), cinsiyet (P=0,795)).

Aşağıda yer alan Tablo 61’de karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 61: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	74	17,4	17,5
Orta	173	40,7	40,9
Fazla	176	41,4	41,6
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %17,5, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %40,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %41,6 olmuştur.

Tablodan anlaşıldığı üzere karı-koca arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisinin fazla olduğunu söyleyenlerin oranı “orta” ve “fazla” düzeyde oldukça yüksektir. Bu durum, günümüzde bilinçsizce kullanıldığında bir başka bağımlılık ve hastalık türü olan sosyal medya ve teknolojik alet kullanımının yol açtığı veya açacağı zararları göstermesi açısından önemlidir. Eşlerden birinin veya her ikisinin bu konuda ihtiyacın ötesinde ve birbirlerini ihmal edercesine yaptıkları uygulamalar aralarında birçok probleme yol açmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05).

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 62’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %25,6, lise mezunu deneklerin oranı %11,1, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 62: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi	Az	Sayı	26	16	32	74
		Yüzde	6,2%	3,8%	7,6%	17,5%
	Orta	Yüzde	25	49	98	172
		Yüzde	5,9%	11,6%	23,2%	40,8%
	Fazla	Sayı	21	47	108	176
		Yüzde	5,0%	11,1%	25,6%	41,7%
Toplam	Sayı	72	112	238	422	
	Yüzde	17,1%	26,5%	56,4%	100,0%	

P=0,000

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları ve akabinde lise mezunları arasından çıkması, eğitim düzeyi ve bilinç arttıkça, bilinçsiz sosyal medya/teknolojik alet kullanımının ve alışkanlığının yol açtığı veya açacağı zararların daha çok farkına varıldığını ortaya koymaktadır. Eğitim seviyesinin en altında yer alan ilköğretim kademesinde eğitim düzeyine bağlı olarak oran da düşük çıkmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,093), cinsiyet (P=0,121), meslek (P=0,252), evlilik müddeti (P=0,279)).

Aşağıda yer alan Tablo 63’de karı-kocanın arasının bozulmasında ekonomik sıkıntıların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 63: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ekonomik Sıkıntıların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	38	8,9	8,9
Orta	140	32,9	32,9
Fazla	247	58,1	58,1
Cevapsız	0	0	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ekonomik sıkıntılarının etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %8,9, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %32,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %58,1 olmuştur.

Daha önce de ifade edildiği üzere maddi gelirler yerli yerinde harcandığı sürece ailede yaşanması muhtemel bir çok problemin önüne geçme imkanı vardır. Aksi durumda ekonomik sıkıntılar eşler arasındaki huzursuzluklar ve tartışmalar başta olmak üzere ailede birçok soruna yol açmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ekonomik sıkıntılarının etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,371), cinsiyet (P=0,343), meslek (P=0,957), eğitim (P=0,072), evlilik müddeti (P=0,687)).

Aşağıda yer alan Tablo 64’de karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 64: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranmanın Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	67	15,8	16,0
Orta	182	42,8	43,3
Fazla	171	40,2	40,7
Cevapsız	5	1,2	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %16, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %43,3, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %40,7 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisinin “orta” ve “fazla” düzeyde yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle her iki eşin çalıştığı durumlarda karı koca arasında tartışmalara yol açarak eşler arası ilişkileri zedelemektedir.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi” ile “eğitim durumu” ve “meslek” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$). Aşağıda Tablo 65 ve Tablo 66’da görüldüğü üzere “eğitim durumu” ile anlamlı ilişki “meslek” ile aralarındaki anlamlı ilişkiden daha fazladır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 65’deki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde memur deneklerin oranı %23,4, serbest çalışan deneklerin oranı %10, işçi deneklerin oranı %4,2 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 65: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranma*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranmanın Etkisi	Az	Sayı	21	18	2	23	64
		Yüzde	5,2%	4,5%	,5%	5,7%	15,9%
	Orta	Sayı	85	27	17	46	175
		Yüzde	21,1%	6,7%	4,2%	11,4%	43,5%
	Fazla	Sayı	94	17	12	40	163
		Yüzde	23,4%	4,2%	3,0%	10,0%	40,5%
Toplam	Sayı	200	62	31	109	402	
	Yüzde	49,8%	15,4%	7,7%	27,1%	100,0%	

$P=0,003$

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın memurlarda çıkması şaşırtıcı değildir. Çünkü özellikle günümüzde kadınların da hatırı sayılır oranda memur olarak çalışma hayatında yer aldıkları düşünülürse kocanın ev işlerinde sorumsuz davranması eşler arasında sorunlara yol açmaktadır. Çalışma hayatı dışında yine kadının daha fazla ev işleriyle meşgul olması ve genelde ev işlerinde yalnız kalması kendisini yıpratmakta, bu durum kocası ile çatışmalar yaşamasına sebep olmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 66’daki veriler incelendiğinde karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %26,

lise mezunu deneklerin oranı %10,7, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %4,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 66: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranma*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranmanın Etkisi	Az	Sayı	20	22	25	67
		Yüzde	4,8%	5,3%	6,0%	16,0%
	Orta	Yüzde	34	44	103	181
		Yüzde	8,1%	10,5%	24,6%	43,2%
	Fazla	Sayı	17	45	109	171
		Yüzde	4,1%	10,7%	26,0%	40,8%
Toplam	Sayı	71	111	237	419	
	Yüzde	16,9%	26,5%	56,6%	100,0%	

P=0,001

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunları arasından çıkması, genelde memurların üniversite mezunlarından olması, bunlardan azımsanmayacak kadarının kadınlardan oluşması ve kadınların çalışma hayatındaki yorgunluğun üstüne ev işlerinde yalnız kalması, bundan dolayı da kocasıyla arasını açacak problemlere maruz kalmasıyla izah edilebilir.

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Her iki tabloya göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması ve de genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında, günümüzde azımsanmayacak sayıda kadın çalışanların iş yorgunluğu üstüne yine yorucu olan ev işlerini çoğunlukla tek başına üstlenmesi zaman zaman isyan etmesine, kocasına tepkili olmasına sebep olmaktadır.

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ev işlerinde sorumsuz davranmanın etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,545), cinsiyet (P=0,525), evlilik müddeti (P=0,126)).

7.7. Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunların Çözümünde Etkili Olabilecek Kişi ve Kurumların Faktör Analizi ile İncelenmesi

Bu bölümde “Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunların Çözümünde Etkili Olabilecek Kişi ve Kurumlar”, “Açımlayıcı Faktör Analizi” ile incelenmiştir. Verilerin

çözümlemesinde faktör analizinin yapılabilmesi için KMO güvenirlik katsayısının 0,50'den büyük, Bartlett's Küresellik testinin ise $p < 0,05$ olması gerekmektedir.

Bir anketin güvenirliği, Cronbach's Alpha ile belirlenebilmektedir. Anketi güvenilir kabul etmek için bu değer 0,60'den büyük olması gerekmektedir. "Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunların Çözümünde Etkili Olabilecek Kişi ve Kurumlar"ın Cronbach's Alpha değeri 0,914'dür.

Anketin KMO değerinin 0,894 ve Bartlett's Küresellik testini değerinin ($p < 0,05$) olduğu tespit edildiğinden, verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır.

Eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde etkili olabilecek kişi ve kurumların açılımlı faktör ve güvenirlik analizleri Tablo 67'de gösterildiği gibidir. Ankette yer alan her bir ifadenin faktör yük değerlerinin 0,32'nin üzerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 67: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)

	Component (Bileşen)		
	1	2	3
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etki Düzeyi	0,849		
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi	0,779		
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi	0,720		
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Hâkimler/Mahkemelerin Etki Düzeyi		0,902	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Avukata Başvurmanı Etki Düzeyi		0,877	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etki Düzeyi	0,557		
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi		0,486	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi			0,981

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
Bartlett's Küresellik Testi=1617,647 (P=0,000)
KMO=0,894 Cronbach's Alpha=0,914

Tablodaki verilere göre faktör yüklerinin üç alt boyuta dağıldığı görülmektedir. Faktör yüklerinin toplanmış olduğu birinci alt boyutun “akrabalar ve sosyal çevreden” oluştuğu, ikinci alt boyutun “resmi makam ve resmi kişilerden” oluştuğu görülmektedir. Üçüncü alt boyut ise “eşlerin sorunları kendi aralarında çözecekleri” ile ilgilidir.

Tablodaki verilere göre akrabalar ve sosyal çevre alt boyutunda yer alan kişilerin karı-kocanın arasındaki sorunların çözümüne etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değer 0,849 ile yakın akrabaya ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,779 değeri ile aile büyükleri, 0,720 değeri ile arkadaşlar, 0,557 değeri ile komşular izlemektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere karı-kocanın arasının bozulmasında etkili olan kişilerin incelendiği “akraba ve sosyal çevrenin etkisi” alt boyutunda görüldüğü üzere, akrabalık anlamında eşlere yakınlık arttıkça eşlerin arasının bozulmasına etkilerinin yüksek oranda olduğu sonucu ortaya çıkmıştı.

Diğer taraftan bu faktör analizindeki akrabalar ve sosyal çevre alt boyutuna göre karı- koca arasındaki sorunların çözümünde etkili olan kişilere bakıldığında yine aile yakınlarının etki oranı bir hayli yüksektir. Bu durum birbirine zıt gibi görünmekle beraber eşler arasındaki sorunlar genişleyerek ve büyüyerek tüm aileyi de etkileyeceğinden, sorunların çözümünde aile yakınlarının devreye girdiğine işaret etmektedir. Ayrıca sorun yaşayan eşler de mahremiyet gereği sorunlarını aile yakınlarına açmakta, çözüm için onlardan destek istemektedirler.

Bu sonuç bu çalışmanın konusu olan “İslam’da Aile Hakemliği” müessesesinin önerisine de uygundur. Çünkü bu müessesede de eşler arası sorunların çözümünde ilk başvurulacak merci aile yakınlarından seçilecek hakemlerdir.

Resmi makam ve resmi kişiler alt boyutunda yer alan kişilerin karı-koca arasındaki sorunların çözümüne etkisi ile ilgili faktör yükleri incelendiğinde en yüksek değeri 0,902 ile hâkim ve mahkemelere ait olduğu anlaşılmaktadır. Onu 0,877 değeri ile avukat, 0,486 değeri ile din görevlileri izlemektedir.

Bu alt boyutta ise sorun yaşayan eşlerin, kişilerden ziyade resmi olan kurumları tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü günümüzde bu tür sorunların olumlu veya olumsuz anlamda nihai çözüm yeri mahkemeler dolayısıyla da hâkimlerdir. Denekler soruyu bu açıdan değerlendirmiş olabilir. Maddi yönü olması sebebiyle avukatları tercihin az olduğu da söylenebilir. Ancak günümüzde yeni yeni uygulamaya konulmaya çalışılan

aile arabuluculuğu sistemi ile bu alanda yetkin olacak avukatları tercih, oranları yükselebilir.

Tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de (bk. Şekil 2), eşler arası sorunların çözümünde başvurulacak kişiler arasında din görevlilerine başvurma oranı daha yüksek olması gerekirken, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Aile ve Dini Rehberlik Büroları ve Merkezleri sorun yaşayan eşlere destek vermekle beraber resmi yetkilerinin olmaması veya henüz yeterince tanınmıyor olmaları din görevlilerine müracaat azlığına sebep olabilmektedir.

Üçüncü alt boyut olan eşlerin sorunları kendi aralarında çözecekleri ile ilgili faktör yükü incelendiğinde 0,981 değerine sahip olduğu görülmektedir.

Bu alt boyut yapılan çalışmanın muhtevası ile tam örtüşmese de sorunları kendilerinin çözebileceğini düşünen eşlere bir tercih sunma anlamında deneklere soru olarak yöneltilmiştir.

7.7.1. Akrabalar ve Sosyal Çevrenin Etki Düzeyi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “akrabalar ve sosyal çevre” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir.

Aşağıda detayları verilmiş olan akrabalar ve sosyal çevre alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde akrabalar ve sosyal çevre grubu içinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı grup %52 ile aile büyükleri olmuştur. İkinci sırada %25,4 ile arkadaşlar, üçüncü sırada ise %23,5 ile yakın akrabalar yer almaktadır. En az etkiye sahip olduğu düşünülen grup ise %6 ile komşular olmuştur.

Akrabalar ve sosyal çevre alt boyutundaki frekans tablolarında en yüksek değer aile büyüklerine aittir. Çünkü anne baba gibi aile büyükleri tecrübeleri ile evlatları olan karı- kocaya aralarındaki sorunların çözümü için en başta gelen yol göstericilerdir. Ayrıca eşler de aile mahremiyeti gereği sorunlarını önce aile büyükleriyle paylaşma arzusunda olmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu sonuç, bu çalışmanın ana konusu olan “İslam’daki Aile Hakemliği” öneri ve tavsiyeleriyle de örtüşmektedir.

Arkadaşların etki oranının yakın akrabadan az da olsa fazla olması, insanların doğdukları yerlerden çalışma vb. nedenlerle göç etmeleri sebebiyle akraba ortamından uzaklaşmaları, yaşadıkları yeni yerlerde edindikleri arkadaşlarıyla dertlerini sıkıntılarını daha çok paylaşıyor olmalarıyla izah edilebilir.

Komşular ise son sırada yer almaktadır. Uzak akraba ve sosyal çevre alt boyutunda görüldüğü üzere komşuların eşler arası sorunların oluşmasında az etkiye sahip olmalarına paralel olarak sorunların çözümünde de az etkiye sahiptirler.

Aşağıda yer alan Tablo 68’de karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 68: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	100	23,5	23,8
Orta	222	52,2	52,7
Fazla	99	23,3	23,5
Cevapsız	4	0,9	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %23,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %52,7, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %23,5 olmuştur.

Tablodaki verilere göre bu alt grubun üyeleri olan yakın akrabalar, “fazla” düzeyde aile büyükleri kadar etkili olmasa da “orta” düzeyde sorunların çözümünde etkili olma oranları hayli yüksektir. Buradan aile büyüklerinin olmadığı yer ve zamanda eşler arası sorunların çözümünde etkili oldukları sonucu çıkarılabilir. Amca, hala, teyze ve dayı gibi birinci dereceden eşlere yakın olmayan bu akraba grubu yeri geldiğinde danışılacak, karı-koca arasındaki sorunları çözecek kişiler olarak görülmektedirler.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 69’daki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %11,6, Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %7,4 olarak gerçekleşirken Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %4,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 69: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etki Düzeyi	Az	Sayı	45	35	20	100
		Yüzde	10,7%	8,3%	4,8%	23,8%
	Orta	Sayı	75	75	72	222
		Yüzde	17,8%	17,8%	17,1%	52,7%
	Fazla	Sayı	19	31	49	99
		Yüzde	4,5%	7,4%	11,6%	23,5%
Toplam		Sayı	139	141	141	421
		Yüzde	33,0%	33,5%	33,5%	100,0%

P=0,000

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akrabaların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin Ümraniye ve Kadıköy ‘den ziyade Üsküdar’da oturan deneklerin olması, diğer iki ilçeye göre daha eski yerleşim yeri olması ve bunun sonucu olarak aile büyükleri yanında diğer yakın akrabaların da yakın çevrede oturuyor olmasından kaynaklanmış olabilir. Ümraniye ilçesinin daha çok göç alan ilçe olması sebebiyle eşler doğdukları yerlerden yakınlarını bırakarak gelmiş olmalarına rağmen akrabalık bağlarını sürdürüyor olmaları sebebiyle eşler yakın akrabaları, aralarındaki sorunların çözümünün bir parçası olarak görmektedirler. Kadıköy’de oturanlar ise çözümü daha çok karı-koca arasındaki diyalog sürecinde görmektedirler (bk. Tablo 87).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde yakın akraba etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Cinsiyet (P=0,54), meslek (P=0,368), eğitim (P=0,297), evlilik müddeti (P=0,774)).

Aşağıda yer alan Tablo 70’te karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 70: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	50	11,8	11,8
Orta	153	36,0	36,2
Fazla	220	51,8	52,0
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %11,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %36,2, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %52 olmuştur.

Bu alt grupta diğerlerine nazaran karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin en fazla etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere eşler, aile mahremiyeti gereği problemlerini en başta anne baba gibi aile büyüklerine ileterek tecrübeleriyle kendilerine yol göstermelerini isterler. Aile büyükleri de evlatlarının yuvaları sarsılıp yıkılmasın düşüncesiyle her türlü katkıyı vererek eşler arasında sulhu sağlamaya çalışırlar. Bu durum bu çalışmanın konusu olan İslam’daki aile hakemliği müessesesinin ruhuna uygun bir sonuçtur. Çünkü İslam’daki aile hakemliği uygulamasında daha önce ifade edildiği gibi eşler arası sorunların çözümü için aile büyüklerinin devreye girmesi neredeyse zorunluluk derecesinde önerilmektedir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P<0,05$).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 71’deki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %21,5,

Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %16,5 olarak gerçekleşirken Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %13,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 71: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi	Az	Sayı	21	19	10	50
		Yüzde	5,0%	4,5%	2,4%	11,8%
	Orta	Sayı	59	53	41	153
		Yüzde	13,9%	12,5%	9,7%	36,2%
	Fazla	Sayı	59	70	91	220
		Yüzde	13,9%	16,5%	21,5%	52,0%
Toplam	Sayı	139	142	142	423	
	Yüzde	32,9%	33,6%	33,6%	100,0%	

P=0,006

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin Ümraniye ve Kadıköy ‘den ziyade Üsküdar’da oturan deneklerin olması, diğer iki ilçeye göre daha eski yerleşim yeri olması ve bunun sonucu olarak eşlerin aile büyüklerinin yanında veya yakın çevresinde oturuyor olmalarından kaynaklanmış olabilir. Ümraniye daha çok göç alan ilçe olması sebebiyle eşler, doğdukları yerlerden genel olarak aile büyüklerini bırakarak gelmiş olmalarına rağmen yine de aile büyüklerinin eşler arası sorunların çözümünün bir parçası olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Kadıköy’de oturanlar ise çözümü daha çok karı koca arasındaki sulh teşebbüslerinde görmekteyler (bk. Tablo 87).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Cinsiyet (P=0,708), meslek (P=0,873), eğitim (P=0,117), evlilik müddeti (P=0,273)).

Aşağıda Tablo 72’de karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 72: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	129	30,4	30,6
Orta	186	43,8	44,1
Fazla	107	25,2	25,4
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %30,6, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %44,1, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %25,4 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin “az” ve “orta” düzeylerde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere İslam’daki aile hakemliği uygulamasında da bu duruma paralel olarak, eşler arasındaki sorunlarda arkadaşların devreye girmesi son tercihler arasında yer almaktadır.

“Fazla” etkiye sahip olduğu noktasında aile büyüklerinden sonra gelse de yakın akrabalarından önde gelmektedir. Özellikle İstanbul gibi Anadolu’dan göç alan bölgelerde eşler, çoğunlukla yakın akrabalarını arkada bırakmaktadırlar. Bu sebeple yeni geldikleri yerlerde insanlarla samimi arkadaşlıklar kurmaktadırlar. Eşler aile yakınlarından uzakta buldukları bu yerlerde, yeri geldiğinde ailevi konular dahil meselelerini bu samimi arkadaşlarla paylaşmaktadırlar. Arkadaşları da bu durumlarda devreye girerek eşler arasındaki sorunların çözümüne katkı yapmaktadırlar.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile arkadaşların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe”, “meslek” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). “Yerleşim yeri-ilçe” ile aralarındaki ilişki, “meslek” ve “eğitim durumu” ile aralarındaki ilişki; “eğitim durumu” ile arasındaki ilişki, “meslek” ile arasındaki ilişki daha anlamlıdır.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 73’teki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %15,9, lise mezunu deneklerin oranı %7,6, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %1,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 73: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi	Az	Sayı	35	33	60	128
		Yüzde	8,3%	7,8%	14,3%	30,4%
	Orta	Sayı	27	46	113	186
		Yüzde	6,4%	10,9%	26,8%	44,2%
	Fazla	Sayı	8	32	67	107
		Yüzde	1,9%	7,6%	15,9%	25,4%
Toplam	Sayı	70	111	240	421	
	Yüzde	16,6%	26,4%	57,0%	100,0%	

P=0,001

Tablodaki verilere göre, en yüksek oran üniversite mezunlarına aittir. Çünkü üniversite mezunları eğitim döneminde ve eğitim sonrası çalışma hayatında genelde doğup büyüdüleri yerlerin dışındaki bölgelerde bulunmaktadır. Yakınlarından uzakta buldukları yerlerde onların boşluğunu yeni kurdukları samimi arkadaşlarla doldurmaktadırlar. Bu arkadaşlıkların birçoğu eğitim hayatından sonra da devam etmektedir. Bundan dolayı eşler arası sorunların çözümünde samimi arkadaşların büyük katkı sağlayacağına inanmaktadırlar. Bu veriler karı-koca arasındaki sorunlar dahil arkadaşların devreye girmesiyle bazı problemlerin çözüleceğine işaret etmektedir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi” ile “meslek” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 74’teki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde memur deneklerin oranı %15,4, serbest çalışan deneklerin oranı %5,5, işçi deneklerin oranı %3,5 olarak gerçekleşirken esnaf deneklerin oranı %1,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 74: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi*Meslek

			Meslek				Toplam
			Memur	İşçi	Esnaf	Serbest Çalışan	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi	Az	Sayı	48	31	6	37	122
		Yüzde	11,9%	7,7%	1,5%	9,2%	30,3%
	Orta	Sayı	92	17	17	50	176
		Yüzde	22,8%	4,2%	4,2%	12,4%	43,7%
	Fazla	Sayı	62	14	7	22	105
		Yüzde	15,4%	3,5%	1,7%	5,5%	26,1%
Toplam	Sayı	202	62	30	109	403	
	Yüzde	50,1%	15,4%	7,4%	27,0%	100,0%	

P=0,002

Tablodaki verilere göre, en yüksek oran memurlara aittir. Çünkü memurlar çalışma hayatında genelde doğup büyüdüleri yerlerin dışındaki bölgelerde bulunmaktadır. Yakınlarından uzakta buldukları yerlerde onların boşluğunu yeni

kurdukları arkadaşlıklarla doldurmaktadırlar. Eşler, aralarındaki sorunlar dahil bazı çıkmaza giren anlaşmazlıkların çözümünde arkadaşlarının desteğine başvurmaktadırlar.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 75’teki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %12,1, Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %8,8 olarak gerçekleşirken Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %4,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 75: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi* Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi	Az	Sayı	52	49	28	129
		Yüzde	12,3%	11,6%	6,6%	30,6%
	Orta	Sayı	68	56	62	186
		Yüzde	16,1%	13,3%	14,7%	44,1%
	Fazla	Sayı	19	37	51	107
		Yüzde	4,5%	8,8%	12,1%	25,4%
Toplam		Sayı	139	142	141	422
		Yüzde	32,9%	33,6%	33,4%	100,0%

P=0,000

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenlerin Ümraniye ve Kadıköy ‘den ziyade Üsküdar’da oturan deneklerin olması, diğer iki ilçeye göre daha eski yerleşim yeri olması ve bunun sonucu olarak arkadaşlıkların çok eskilere dayanması, herkesin birbirini çok iyi tanınması, aile büyüklerinden sonra arkadaşlar olarak birbirleriyle her türlü dertlerini, sorunlarını paylaşmaları, ellerinden geldikçe çözüm için devreye girmeleridir.

Yine Üsküdar ilçesinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyükleri ve yakın akrabasının etkileri ile ilgili oranlara bakıldığında yukarıdaki görüşü destekler şekilde arkadaşların etkisinin aile büyüklerinin etkisinden az; yakın akraba etkisinden fazla olduğu görülmektedir (bk. Tablo 69 ve Tablo 71).

“Meslek” ve “eğitim durumu” bağımsız değişkenleri kendi aralarında değerlendirildiklerinde aralarında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Her iki tabloya göre yüksek oranların memurlar ve üniversite mezunlarına ait olması ve de günümüzde genelde üniversite mezunlarının memur olabildikleri dikkate alındığında, bu iki grubun üniversite eğitimi sonrasında genelde memur olarak, doğup büyüdükleri

bölgelerden ve akrabalarından uzak yerlerde çalışma hayatına atıldıkları, bu yerlerde de akrabaların yerini bir anlamda arkadaşların aldığı, dertlerini onlarla paylaşıp, çözümü için devreye girmelerini istemeleri şeklinde yorumlanabilir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arkadaşların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Cinsiyet (P=0,125), evlilik müddeti (P=0,654)).

Aşağıda yer alan Tablo 76’da karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 76: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	249	58,6	59,4
Orta	145	34,1	34,6
Fazla	25	5,9	6,0
Cevapsız	6	1,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %59,4, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %34,6, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %6 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların çok da etkili olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunda günümüzdeki komşuluk ilişkilerinin eskisi kadar güçlü olmaması da etkili olmuş olabilir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile komşuların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 77’deki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler

içinde erkek deneklerin oranı %3,1 olarak gerçekleşirken kadın deneklerin oranı %2,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 77: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etkisi*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etki Düzeyi	Az	Sayı	84	165	249
		Yüzde	20,0%	39,4%	59,4%
	Orta	Sayı	69	76	145
		Yüzde	16,5%	18,1%	34,6%
	Fazla	Sayı	13	12	25
		Yüzde	3,1%	2,9%	6,0%
Toplam		Sayı	166	253	419
		Yüzde	39,6%	60,4%	100,0%

P=0,011

Tablodaki verilere göre eşler arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisinin “fazla” olmadığı noktasında erkek ve kadın denekler hemen hemen aynı düşünülmektedirler. Bu durumu özelde anket uygulanan yerleşim yerlerinde genel olarak da komşuluk ilişkilerinin eskilere nazaran daha resmi boyutta olması sebebiyle eşler sorunlarını komşularıyla paylaşmayı arzu etmemektedirler şeklinde yorumlamak mümkündür. Daha önce ifade edildiği üzere İslam’daki aile hakemliği uygulamasında da bu duruma paralel olarak, eşler arasındaki sorunlarda komşuların devreye girmesi son tercihler arasında yer almaktadır.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde komşuların etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,312), meslek (P=0,258), eğitim (P=0,248), evlilik müddeti (P=0,442)).

7.7.2. Aile Dışı Kişi ve Kurumların Etki Düzeyi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “aile dışı kişi ve kurumlar” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir.

Aşağıda detayları verilmiş olan aile dışı kişi ve kurumlar alt boyutundaki frekans tabloları incelendiğinde aile dışı kişi ve kurumlar grubu içinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde etki düzeyi "fazla" olarak cevap verenlerin en yüksek orana ulaştığı grup %13,7 ile hâkimler/mahkemeler olmuştur. İkinci sırada %12,9 ile din

görevlileri olurken en az etkiye sahip olduğu düşünölen grup ise %11,9 ile avukatlar olmuştur.

Frekans tablolarından anlaşıldığı üzere denekler, bu alt grupta yer alan aile dışı kişi ve kurumların karı-koca arasındaki sorunların çözümünde fazla etkiye sahip olmadıklarına dair görüş belirtmişlerdir. Elde edilen verilere göre resmi mevki ve kurum olan hâkimlerin/mahkemelerin etkisinin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Din görevlilerinin etkisinin hâkimler/mahkemelerden az olması değil avukatlardan fazla olması daha dikkat çekicidir. Bu veriden, eşlerin bu işi daha çok maddi gerekçelerle yapan avukatlardan ziyade gönüllölük esasıyla çalışan din görevlilerini tercih ettiklerini, onları daha samimi bulup sorunlarını daha kolay ifade edebildiklerini söylemek mümkündür. Yine bu durumu nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de (bk. Şekil 2) din görevlilerine eşler arası sorunların çözümünde resmi yetkilendirme yapılması durumunda onların daha fazla tercih edilmesini sağlayacağı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Aşağıda yer alan Tablo 78’de karı-koca arasındaki sorunların çözümünde hâkimlerin/mahkemelerin etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 78: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Hâkimlerin/Mahkemelerin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	229	53,9	54,3
Orta	135	31,8	32,0
Fazla	58	13,6	13,7
Cevapsız	3	0,7	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde hâkimlerin/mahkemelerin etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %54,3, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %32, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %13,7 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde hâkimlerin/mahkemelerin etkisinin “az” ve “orta” olduğu düzey yüksek, etkisinin “fazla” olduğu düzey ise düşük orandadır. Buradan, eşlerin aralarındaki sorunları

mahkemelere düşmeden halletme düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca mahkemelerin eşler arasındaki sorunların çözümünden ziyade boşanma noktasında devreye girmeleri de bunda etkili olmuş olabilir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde hâkimlerin/mahkemelerin etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,219), cinsiyet (P=0,104), meslek (P=0,195), eğitim (P=0,072), evlilik müddeti (P=0,421)).

Aşağıda yer alan Tablo 79’da karı-koca arasındaki sorunların çözümünde avukata başvurmanın etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 79: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Avukata Başvurmanın Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	210	49,4	50,1
Orta	159	37,4	37,9
Fazla	50	11,8	11,9
Cevapsız	6	1,4	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde avukata başvurmanın etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %50,1, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %37,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %11,9 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde avukata başvurmanın etkisinin “az” ve “orta” olduğu düzey yüksek, etkisinin “fazla” olduğu düzey ise düşük orandadır. Buradan, eşlerin aralarındaki sorunları avukatlara başvurmadan halletme düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu duruma duygusallığın ön plana çıktığı eşler arası ilişkilerde sorunların çözümüne de bu açıdan yaklaşılması düşüncesine karşın avukatların bu işi meslek icabı daha çok maddi açıdan yapıyor olmaları ve genelde eşler arasındaki sorunların çözümünden ziyade eşlerin boşanma davalarında avukatlık görevini üstlenmiş olmaları da etkili olmuş olabilir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde avukatların etkisi”nin bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı

bir ilişki bulunamamıştır. (Yerleşim yeri-ilçe (P=0,283), cinsiyet (P=0,088), meslek (P=0,333), eğitim (P=0,068), evlilik müddeti (P=0,905)).

Aşağıda yer alan Tablo 80’de karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 80: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	190	44,7	45,6
Orta	173	40,7	41,5
Fazla	54	12,7	12,9
Cevapsız	8	1,9	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi”nin frekans tablosuna baktığımızda, etkisinin az olduğunu söyleyenlerin oranı %45,6, orta etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %41,5, fazla etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %12,9 olmuştur.

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi “az” ve “orta” düzeylerde yüksek oranlara sahipken etkisinin “fazla” olduğuna dair oran ise çok düşüktür. Aslında nüfusun tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de (bk. Şekil 2) bu oranların tersine olması beklenirken, din görevlilerinin resmi anlamda yetkilerinin olmaması veya Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büro ve Merkezlerinin bu alandaki çalışmalarından yeterince haberdar olunmamasının bu duruma etkisi olmuş olabilir. Batı’da olduğu gibi din görevlilerine bu anlamda resmi yetki verilmiş olursa bu oranlarda olumlu anlamda değişiklik olması mümkündür.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile din görevlilerinin etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe”, “cinsiyet” ve “eğitim durumu” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (P<0,05). “Cinsiyet” ile aralarındaki ilişki, “yerleşim yeri-

ilçe” ve “eğitim durumu” ile aralarındaki ilişkiden; “yerleşim yeri-ilçe” ile arasındaki ilişki, “eğitim durumu” ile arasındaki ilişkiden daha anlamlıdır.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 81’deki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %6, Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %4,6 olarak gerçekleşirken Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %2,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 81: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi	Az	Sayı	68	66	56	190
		Yüzde	16,3%	15,8%	13,4%	45,6%
	Orta	Sayı	62	49	62	173
		Yüzde	14,9%	11,8%	14,9%	41,5%
	Fazla	Sayı	10	25	19	54
		Yüzde	2,4%	6,0%	4,6%	12,9%
Toplam		Sayı	140	140	137	417
		Yüzde	33,6%	33,6%	32,9%	100,0%

P=0,050

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin fazla olduğunu söyleyenler büyük oranda Ümraniye ilçesinde oturan denekler olmuştur. Sonraki en yüksek oran Üsküdar’da oturanlara, en düşük oran ise Kadıköy’de oturanlara aittir. Bu tabloya göre ilçelerde oturanların dini yaşama durumları ile bu soruya verdikleri cevap arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir. Aşağıda Tablo 82’deki araştırma verileri de bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 82: Araştırma Grubunun Oturdukları İlçeler İle Aile Yapıları Arasındaki İlişki

	Oturulan ilçeler						Toplam	
	Kadıköy		Üsküdar		Ümraniye			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Liberal aile	73	7,5	69	6,7	60	7,8	202	7,3
Demokrat aile	751	77,7	756	73,5	518	67,5	2025	73,3
Muhafazakâr aile	593	61,3	708	68,8	588	76,7	1889	68,4
Dindar aile	161	16,6	274	26,6	244	31,8	679	24,6

Tablo’da, araştırma grubunun düşünce yapıları ile oturdukları bölge arasındaki ilişki ele alınmıştır. Tabloda, ailesini “liberal” olarak tanımlayanların ilçelere göre oranları arasında büyük farklılıklar görülmemektedir. Ailesini “demokrat”, “muhafazakar” ve “dindar” olarak tanımlayanların ilçelere göre oranları arasında ise farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna göre, kendini “demokrat” olarak tanımlama eğilimi en fazla Kadıköy ilçesinde görülmektedir (%77,7). Üsküdar ilçesinde ikamet eden aileler de kendilerini “demokrat” olarak tanımlamakla birlikte buradaki oran Kadıköy’ün gerisinde kalmıştır (%73,5). Kendini “muhafazakar” ve “dindar” olarak tanımlama eğilimi ise en fazla Ümraniye ilçesinde görülmektedir.⁷⁵⁹

Bu çalışmada ilçelerde oturan kişilerin “dindarlık anlayışları” ile bu çalışmadaki “eşler arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin” paralellik arzettiği görülmektedir. Tabloya göre kendisini dindar ve muhafazakar olarak tanımlayanlarda en yüksek oran Ümraniye ilçesine aittir. İkinci sırada Üsküdar, son sırada ise Kadıköy gelmektedir. Bahsedilen çalışmada ilçelerdeki dine ve dinle ilgili olana bakış, bu çalışmadaki verilerle de paralellik arz etmektedir. Çünkü eşler arası sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisini “fazla” olduğunu söyleyenlerin çoğunluğu Ümraniye ilçesinde oturanlara aittir. İkinci sırada Üsküdar, son sırada ise Kadıköy gelmektedir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi” ile “eğitim durumu” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 83’deki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde üniversite mezunu deneklerin oranı %,7,7, lise mezunu deneklerin oranı %4,3, ilköğretim mezunu deneklerin oranı %0,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 83: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Eğitim Durumu

			Eğitim Durumu			Toplam
			İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi	Az	Sayı	30	44	116	190
		Yüzde	7,2%	10,6%	27,9%	45,7%
	Orta	Sayı	37	49	87	173
		Yüzde	8,9%	11,8%	20,9%	41,6%
	Fazla	Sayı	3	18	32	53
		Yüzde	,7%	4,3%	7,7%	12,7%
Toplam		Sayı	70	111	235	416
		Yüzde	16,8%	26,7%	56,5%	100,0%

P=0,035

⁷⁵⁹ Yılmaz, *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din*, 112.

Tablodaki verilere göre en yüksek oranın üniversite mezunlarına ve akabinde lise mezunlarına ait olması, eğitim seviyesi arttıkça din görevlilerinin eşler arasındaki sorunların çözümünde etkili olacağına olan inanç ve güvenin de artmakta olduğuna işaret etmektedir şeklinde yorumlanabilir.

Aslında dinle ilgili bir konuda üniversite mezunlarına ait oranın olumlu anlamda daha yüksek olması da dikkat çekicidir. Çünkü toplumda genel kanaat, eğitim seviyesi yükseldikçe dinden ve dinle ilgili şeylerden uzaklaşmanın arttığı yönündedir. Fakat aşağıda Tablo 84’de verileri yer alan bir araştırmaya göre üniversite mezunları kendileri ile ilgili böyle bir yargıya katılmamaktadırlar.

Tablo 84: Dinî Yaşantı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

“Okumuş ve kültürlü kimselerin dine olan ilgisi daha azdır”	Eğitim düzeyi								Toplam	
	Okula gitmemiş		İlköğretim		Lise ve dengi okul		Üniversite			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Katılıyorum	16	28,6	366	26,0	158	18,6	64	16,0	604	22,3
Kısmen katılıyorum	13	23,2	433	30,8	278	32,8	103	25,8	827	30,5
Katılmıyorum	27	48,2	608	43,2	412	48,6	233	58,3	1280	47,2
Toplam	56	100,0	1407	100,0	848	100,0	400	100,0	2711	100,0

$X^2= 42,796$

S.D: 6

P= 0,000

Tablodaki verilere göre eğitim düzeyi yükseldikçe, okumuş ve kültürlü kimselerin dine karşı daha ilgisiz olduğu görüşünde azalma meydana gelmektedir. Yani bir bakıma eğitim görmeyenler, eğitim görenlerin dine karşı ilgisiz olduklarını iddia ederken eğitim görenler bunun aksini iddia etmektedirler.⁷⁶⁰

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi” ile “cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 85’teki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde erkek deneklerin oranı %7,4 olarak gerçekleşirken kadın deneklerin oranı %5,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

⁷⁶⁰ Yılmaz, *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din*, 219.

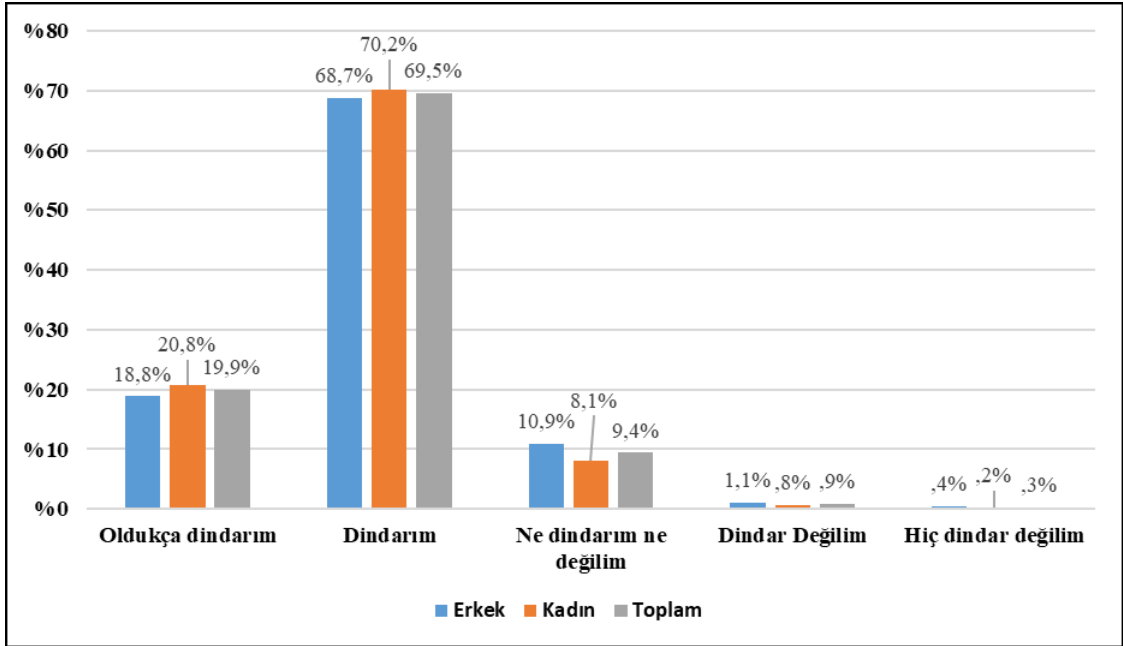
Tablo 85: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Cinsiyet

			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi	Az	Sayı	74	116	190
		Yüzde	17,7%	27,8%	45,6%
	Orta	Sayı	59	114	173
		Yüzde	14,1%	27,3%	41,5%
	Fazla	Sayı	31	23	54
		Yüzde	7,4%	5,5%	12,9%
Toplam	Sayı	164	253	417	
	Yüzde	39,3%	60,7%	100,0%	

P=0,009

Tablodaki verilere göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisinin fazla olduğunu söyleyen deneklerden erkeklerin oranı kadınlardan daha fazladır. Aslında aşağıda Şekil 2'deki verilere göre cinsiyet bazında dini yaşama durumları ile bu soruya verdikleri cevap arasında doğru orantılı bir ilişki olması gerekirken, sonuç aksi yönde olmuştur.

Şekil 2: Cinsiyete Göre Dindarlık Öz Değerlendirmesi

(Şekilde görülen farklılıklar Ki-kare testi sonuçlarına göre $p < 0,001$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.)

Şekil 2'de görüldüğü üzere Türkiye geneli dindarlık öz değerlendirmelerine göre Türkiye'de bireylerin büyük çoğunluğu kendilerini dindar (%70) ya da oldukça dindar (%19,9) olarak tanımlamaktalar. Bu durumda kendilerini en azından dindar olarak tanımlayanlar Türkiye toplumunun %90 oranını oluşturmaktadır. Dindar değilim

ya da hiç dindar değilim diyenlerin toplamı ise ancak %1 civarındadır. Toplumun yaklaşık %11'i kendisini ortada (ne dindar ne de değil) görmektedir. Yine Şekil 2'ye bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında dindarlık öz değerlendirmeleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aradaki fark çok yüksek olmasa da kadınların erkeklerden daha dindar oldukları söylenebilir. Örneğin, “oldukça dindarım” diyen erkeklerin oranı %18,8 iken, bu oran kadınlar için %20,8'dir. Benzer bir farklılık “dindarım” diyenler için de geçerlidir.⁷⁶¹

Yukarıda ifade edildiği üzere karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin fazla etkili olduğu noktasında aralarında çok fark olmasa da erkeklerin oranı kadınlardan biraz daha yüksektir. Halbuki Şekil 2'ye göre yine aralarında çok fark olmasa da kadınların erkeklerden daha dindar olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların daha dindar olmalarına rağmen karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkili olduğu noktasında oran olarak erkeklerin gerisinde kalmalarının sebebi, kadınların fitratları gereği duygusal bağlarla birbirine bağlı aile ilişkilerine aile dışından birinin veya herhangi bir kurumun müdahalesine sıcak bakmamaları veya bu konuda aile dışından biriyle konuşmaktan çekinmeleri olabilir.

Türkiye'de İslâm'ın öngördüğü ilkelere uygun yaşama noktasında toplumsal bir zemin mevcuttur. Şekil 2'deki verilere göre bir anlamda kişilerin hayatını dinin emirlerine göre şekillendirdiğini söyleyen kişilerin toplam oranının %90'nın üstünde olması, dini rehberliğin toplumsal anlamda güçlü bir zemini olduğunu, toplumun her kesiminden insanların dini ilkelere riayet etme noktasında az veya çok hassasiyet taşıdığını göstermektedir.⁷⁶²

Daha önce ifade edildiği üzere 4787 sayılı kanunun 7. Maddesinde belirtilen aile uyuşmazlıklarında destek alınacak uzmanların kimler olacağı noktasında, aynı kanunun 5. maddesinde destek alınacak uzmanların kimler olduğu açıklandıktan sonra “başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır” ifadesiyle istenilen yeterliliklere ve niteliklere sahip olmaları şartıyla uzmanların herhangi bir meslek grubundan da olabileceğini mümkün hale getirmektedir.

⁷⁶¹ Zübeyir Nişancı – Ümmügülsüm Aysan, “Türkiye’de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 39/2 (2019), 315.

⁷⁶² Nişancı–Aysan, “Türkiye’de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri”, 315.

Bu bakımdan aile mahkemesi hâkimlerinin boşanma davalarında uzlaşma için çiftleri, dini rehberlik sunabilecek Diyanet bünyesindeki aile danışmanları gibi farklı uzmanlara yönlendirmesinin önünde aslında kanuni bir engel bulunmamaktadır. Aslında din, inanç ve vicdanın da etkili olabileceği bu konuda, İslam hukukunun dünyevi yaptırımları yanında özellikle uhrevi müeyyideleri, eşlerin tavır ve davranışlarını şekillendirmede de büyük katkı sağlayacaktır. Dini rehberlik ve iletişim alanlarında eğitim almış uzmanlar, tarafların bilmediği ancak bilmiş olsa dikkate alacağı pek çok konuyu gündemlerine alarak aile içi uyuşmazlıkların çözümüne yardımcı olabileceklerdir.⁷⁶³

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Meslek (P=0,065), evlilik müddeti (P=0,062)).

7.7.3. Karı-Kocanın Kendi Meselelerini Konuşarak Halletmesi

Bu bölümde yukarıda faktör analizi ile incelenen “karı-kocanın kendi meselelerini konuşarak halletmesi” alt boyutunda yer alan değişkenlerle ilgili frekans tablolarına ve anlamlı ilişki bulunan Ki-kare analizlerine yer verilmiştir.

Bu alt boyut yapılan çalışmayla tam örtüşme de sorunları kendilerinin çözebileceğini düşünen eşlere bir tercih sunma anlamında deneklere soru olarak yöneltilmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 86’da karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisinin hangi düzeyde olduğu ile ilgili araştırma grubunun düşünceleri yer almaktadır.

⁷⁶³ Temel, “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları”, 330-332.

Türkiye’de

Tablo 86: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	88	20,7	20,8
Orta	123	28,9	29,0
Fazla	213	50,1	50,2
Cevapsız	1	0,2	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %20,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %29, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %50,2 olmuştur.

Tablodaki verilere göre eşlerin aralarındaki sorunları kendilerinin çözmesi gerektiği görüşü yüksek orana sahiptir. Bu durum, aile mahremiyetini de düşünerek eşlerin aralarındaki sorunları hiçbir kimseyi huzursuz etmeden ve ailevi sorunları hiçbir kimseye aksettirmeden kendi aralarında çözmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda karı-koca arasındaki sorunların öncelikle eşler arasında çözülmesini tavsiye eden ilgili ayetlerin (en-Nisâ 4/34, 35, 128) ifadeleriyle de örtüşmektedir.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi”nin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi Ki-kare analiziyle incelendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmıştır:

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$).

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi” ile “yerleşim yeri-ilçe” değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 87’deki veriler incelendiğinde karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisinin “fazla” olduğunu söyleyenler içinde Kadıköy’de oturan deneklerin oranı %18,4, Ümraniye’de oturan deneklerin oranı %17,2 olarak gerçekleşirken Üsküdar’da oturan deneklerin oranı %14,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 87: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe

			İlçe			Toplam
			Kadıköy	Ümraniye	Üsküdar	
Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi	Az	Sayı	19	40	29	88
		Yüzde	4,5%	9,4%	6,8%	20,8%
	Orta	Sayı	43	30	50	123
		Yüzde	10,1%	7,1%	11,8%	29,0%
	Fazla	Sayı	78	73	62	213
		Yüzde	18,4%	17,2%	14,6%	50,2%
Toplam		Sayı	140	143	141	424
		Yüzde	33,0%	33,7%	33,3%	100,0%

P=0,006

Daha önce ifade edildiği üzere Tablo 69 ve Tablo 71'deki verilere göre Üsküdar ve Ümraniye'de oturanlar genelde eşler arasındaki sorunların çözümünde tercihi aile büyükleri ve yakın akrabalarından yana kullanmakta iken Tablo 87'deki verilere göre Kadıköy'de oturanlar ise daha çok eşlerin sorunlarını kendilerinin çözmelerinden yanadır.

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi”nin diğer bağımsız değişkenlerle Ki-kare analizi üzerinden yapılan çapraz ilişki değerlendirmesinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. (Cinsiyet (P=0,106), meslek (P=0,51), eğitim (P=0,414), evlilik müddeti (P=0,921)).

SONUÇ

Bir toplumun sağlıklı ve güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesi, o toplumun temelini oluşturan ailelerin sağlıklı ve güçlü bir yapıya sahip olmasıyla doğrudan ilintilidir. Zira toplumun bekası, sağlam temellerle kurulmuş bir aile ortamında yetişen nesillere bağlıdır. Bu nedenle, ailenin sağlıklı ve güçlü bir şekilde devamının sağlanması ve ailede meydana gelebilecek çözümlerin önlenmesi için gerekli olan sosyal ve hukuki düzenlemelerin yapılması kritik önem taşımaktadır.

Eşler arası sorunlar da dahil olmak üzere aile problemlerinin çeşitlilik arz etmesi sebebiyle bu problemlerin çözümü için sosyoloji, psikoloji, hukuk ve din gibi aile ile ilgili problemlere çözüm üretebilecek teorik bilgi birikimi ve uzmanlara sahip olan farklı uzmanlık alanlarından faydalanılması gerekmektedir. Ancak, aile ile ilgili problemlerin katlanarak arttığı günümüzde bu problemlerin çözümü noktasında dini referansların yeterli derecede kullanılmadığı ya da hiç dikkate alınmadığı görülmektedir. Oysa Türkiye’de nüfusun önemli bir çoğunluğunun Müslüman olması, toplum tarafından ailenin kutsal bir müessese olarak görülmesi ve TÜİK verilerine göre evliliklerde dini nikahın da tercih edilme oranının %90’lı rakamlara ulaşması gibi veriler, aile ile ilgili problemlerin çözümünde dini referansların da kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, aile ile ilgili problemlerin çözümünde dini referansların göz ardı edildiği çözüm arayışlarının yeterli düzeyde başarılı olması mümkün değildir.

Ailedeki sorunlara çözüm arayışları sadece Müslüman toplumlarda değil Budizm, Hinduizm, Şamanizm ve diğer Asya inanç sistemlerinde de önemli ölçüde din adamları ve toplumdaki kanaat önderleri aracılığıyla ortaya konulmuş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Yine Yahudi ve Hıristiyan toplumlarında da din bilginleri, hahamlar, papazlar ve rahipler bu tür problemlerin çözümünde aktif rol oynamıştır. Dolayısıyla dünyadaki bütün toplumlarda bu tarz uygulamalar hayata geçirilmiş, uygulamalarda farklılıklar olsa da günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Kuran ayetleriyle Allah (cc.) tarafından emredilen, Hz. Peygamberin uygulamaları ile vücut bulan ve İslam hukukçuları tarafından uygulama şekilleri belirlenen aile hakemliği müessesesi, Müslüman toplumlarda ailenin korunması noktasında tarih boyunca başarılı bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti’nin son

dönemlerinde ise HAK ile modern kanunlaştırma faaliyetleri çerçevesinde hukuk sahasında yerini almış ve bu kanunlar bazı İslam ülkelerinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Kuran’da emredilen bir hüküm olması nedeniyle, şikâk (şiddetli geçimsizlik) sonucunda ayrılma aşamasına gelmiş olan eşler arasında sulh oluşması için çiftlerin aile yakınlarından birer hakem tayin edilmesi İslam kültüründe aileyi korumak için alınan tedbirlerin başında gelmiş ve tarih boyunca başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Aileyi korumak için getirilen bu emir, eşler arasında sulhu sağlamak için en faydalı usul olarak kabul görmüştür. Hz. Peygamber, Kur’an’ın bu emrini ortaya çıkan anlaşmazlıklarda bizzat uygulamış, Sahabiler de Hz. Peygamber’in bu uygulamasını sünnet olarak devam ettirmişlerdir. Osmanlı döneminde ise bu uygulama “aile meclisi” olarak isimlendirilen bir yapı aracılığıyla eşlerin aralarındaki sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olan bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür.

İslam kültüründeki aile hakemliği müessesesi benzeri uygulamalar, günümüzde genel olarak Doğu toplumlarında “hakemlik”, Batı toplumlarında ise “arabuluculuk” adıyla uygulanmaktadır. Türkiye’de ise hakemlik kurumu yerine “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti” kapsamında aile ihtilâflarının çözümü noktasında çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada, geçmişte olduğu gibi günümüzde de eşler arası sorunların çözümüne büyük katkı sağlayabilecek olan terkedilmiş ve unutulmaya yüz tutmuş bir uygulamanın, yani İslam aile hukukundaki “aile hakemliği” müessesesinin günümüzdeki “aile arabuluculuğu” uygulamaları ile benzer ve farklı yönleri ele alınmış, bu uygulamanın farklı İslam hukukçuları tarafından farklı kültürlere nasıl uyarlandığı incelenmiş ve günümüz hukukuna göre yeniden hayata geçirilmesinin mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.

Nisâ Suresinin 34. ve 128. Ayetlerinde yer alan, eşler arasında geçimsizliğe neden olan kadın ya da erkek kaynaklı nüşûz ile ilgili fakih ve müfessirlerin farklı görüşlerine yer verilmiştir. Nüşûz ile ilgili farklı tanımlamalar olsa da bu tanımların, İbn Âşur’un “karı-koca uyumuna aykırı olan durumlar” şeklindeki genel tanımını altında toplanmasının mümkün olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca kadının veya erkeğin nüşûzu durumlarında sulh yöntemine başvurmanın da çözüm yollarından birisi olarak tavsiye edildiği tespit edilmiştir.

Nisâ Suresi 35. ayette ifadesini bulan ve genel olarak eşler arası şiddetli geçimsizliği ifade eden şikâk ile ilgili fakihlerin ve müfessirlerin farklı görüşlerinin olduğu, bu farklı görüşleri Karaman'ın "ailede huzur ve düzenin bozulması karı-kocanın karşılıklı anlaşmazlıklarından, hukuk ihlallerinden ve geçimsizliklerinden kaynaklanıyor ve bu durum devamı ayrılmalarına, ailenin dağılmasına sebep oluyorsa "şikâk" gerçekleşmiş olur" tanımı altında bir araya getirmenin mümkün olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili ayette şikâk durumunda getirilen çözüm önerisi olan "aile hakemliği" uygulaması ile ilgili olarak;

Hz. Peygamber döneminde eşler arasındaki sorunların çözümü için yapılan uygulamanın tam olarak aile hakemliği kapsamında değerlendirilemeyeceği çünkü yapılan uygulamalarda sorun yaşayan eşlerin ailelerinden birer hakemin seçilmesi yerine, Allah'ın elçisi olması nedeniyle son karar mercii olarak Hz. Peygamberin tek taraflı devreye girerek eşleri uzlaştırdığı tespiti yapılmıştır.

Sahabe döneminde ise, eşler arasındaki sorunların çözümünde aile hakemliğinin tam anlamıyla uygulandığı tespit edilmiştir. Özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde yapılan uygulamaların ilgili ayetin önerdiği çözüm önerisi olan aile hakemliği ile birebir örtüştüğü anlaşılmıştır.

Osmanlı döneminde 1917 tarihli Hukuk-u Aile Kararnamesi'nde yer alan ve "aile meclisi" olarak adlandırılan aile hakemliği uygulamasının, hakemlere karı-kocayı ayırma yetkisi vermeyen ve toplumda hâkim olan Hanefi mezhebi görüşünün aksine günün ihtiyaçlarına daha uygun olduğu düşünülen ve hakemlere eşleri ayırma yetkisi de veren Maliki mezhebinin görüşleri doğrultusunda uygulandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemde "ıslah ediciler" anlamına gelen ve "muslihûn" olarak adlandırılan kişilerin de eşler arası sorunların çözümünde arabuluculuk yaptıkları anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 25 Ekim 1917'de yürürlüğe konulan, 19 Haziran 1919'da ise yürürlükten kaldırılan ve dolayısıyla kısa süren bu uygulamanın diğer Müslüman toplumlarda uzun süre yürürlükte kaldığı tespit edilmiştir. Farklı isimlendirme ve uygulamalar olsa da bu müessesenin Suriye, Mısır ve Irak'ta bir süre daha varlığını sürdürdüğü, Lübnan'da ise günümüze kadar yürürlükte kaldığı anlaşılmıştır.

"İslam Hukukunda Aile Hakemliği Müessesesi" başlığı altında hakem kavramı, hakemlerin tayin edilmesi, hakem olabilecek kişiler, hakemlerde aranan şartlar, aile

hakemliği çalışma alanları, hakemliğin uygulanışı hakemlerin görev ve yetkileri ile hakemliğin sona ermesi konuları Fıkhi mezhepler bağlamında ele alınmıştır.

Hakemlerin kimler tarafından tayin edileceği hususunda ise Fakihler arasında hâkim görüş hakemleri hâkimlerin tayin edeceğidir. İmam-ı Mâlik’e göre hakemleri tayin yetkisi devlet başkanına aittir. Yine Mâlikîlerin bazılarına göre hakemleri eşlerin aileleri tayin eder, bazılarına göre ise eşlerin kendisi tayin eder. Bu görüşlerden farklı olarak rneğin Râzî’ye göre hakem tayini tüm Müslümanların grevevidir. Çünkü ayetteki “hakem gönderiniz” ifadesi tüm Müslümanlara hitap etmektedir. elen’e göre ise hakem tayini arkadaş ve komşular tarafından da yapılabilir. Sonuç olarak hakemleri hâkimlerin tayin etmesi noktasında genel bir kanaat olmakla beraber, farklı görüşlerin de olduğu görülmektedir.

Hakemlerin kimler olacağı hususunda ayetin ifadesine uygun olarak hakemlerin eşlerin ailelerinden olması noktasında tüm mezheplerin ittifak ettiği görülmektedir. Ancak farklı görüşte olanlar da bulunmaktadır. Mâlikîlerde kabul gören bir görüşe göre aileden hakem olabilecek kişi yoksa veya hakemliğe ehil değilse komşulardan da hakem seçilebilmektedir. Köse de bir taraftan hakemlerin aileden seçilmesi gerektiğini ifade ederken diğer taraftan aile üyelerinin tarafsızlıklarını koruyamamaları durumunda çözümün değil sorunun bir parçası olabileceklerine dikkat çekmektedir. elen’e göre aile yeleri dışında İslam hukuku uzmanlarından da hakem seçilebilir. Gürdal ise hakemlerin (arabulucuların) bu işin eğitimini almış evlilik uzmanlarından seçilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak hakemlerin aile üyelerinden seçilmesi gerektiği noktasında bir ittifakın olduğunu söylemek mümkündür.

Hakem olacak kişilerin evli ve aileden biri olması, ahlakının güzel olması, güvenilir olması ve gizliliğe riayet etmesi, aile hukukunu ve karı-koca ilişkilerini bilen biri olması hr, âkil, bâliğ, âdil, Müslüman, erkek, tarafsız ve konu hakkında ehliyet sahibi olması genel kabul gören grşlerdendir. Bununla birlikte hakemlerin hr olması Zeydiler ve Zahiriler’e göre, erkek olması Hanefî ve Zahiriler’e göre, dindarlığı da Hanefiler’in çoğunluğuna göre şart değildir. Hakemin ictihad edebilecek yeterlilikte olması, fıkıh bilgisi, vücut organlarının tamlığı, kafir, fasık, mürted olması, kadın ve cahilin hakemliği ile hakemlik ehliyetinin tayin zamanında mı yoksa hüküm zamanında mı gerekeceği gibi konular ihtilafly şartlardandır.

Hakemlerin görev ve yetkileri konusunda Hanefî mezhebine göre hakemler karı-kocanın vekili konumunda olup tarafları ayırma yetkisine sahip değildirler. Hanefîlerin bu görüşü günümüzdeki arabuluculuk uygulaması ile benzeşmektedir. Çünkü günümüzde de arabulucuların eşler hakkında bir karar verme yetkileri yoktur.

İmam Şafîî'den bu konuda iki farklı görüş nakledilirken tercih edilen görüşü Hanefîlerle aynı doğrultuda olan görüştür. İmam Şafîî'nin farklı görüşleri Şafîî mezhebinin görüşlerine de yansımıştır. Dolayısıyla, bazı Şafîî fıkıhçılar hakemlerin hâkim konumunda olup eşleri ayırmada yetkili olduklarını kabul ederken diğer bir kısmı ise bunu kabul etmemiştir. Buna göre hakemlerin yetkisiz olduğunu savunan görüşün bugünkü arabuluculuk sistemiyle örtüştüğü, diğer görüşün ise bugünkü arabuluculuk sistemine ters düştüğü tespit edilmiştir.

Mâlikî mezhebinin ise hakemlerin tayin edildikleri görevde eşleri birleştirme veya ayırmada tam yetkili oldukları ve verdikleri kararların da bağlayıcı olduğu hususunda görüş birliği içinde oldukları tespit edilmiştir. Malikîlerin görüşünün eşler hakkında karar verme yetkisi olmayan bugünkü arabuluculuk sistemi ile taban tabana zıt olduğu tespit edilmiştir.

Bu konuda Hanbelî mezhebi de iki farklı görüşe sahiptir. Bazı Hanbelî fıkıhçılarına göre hakemler vekil konumundadırlar ve eşlerin izni olmadan onları ayıramazlar. Bazılarına göre ise hakemler hâkim konumunda olup herhangi bir izne gerek kalmadan uzlaşma sağlanamazsa eşleri ayırabilmektedirler. Buna göre hakemleri eşlerin vekili konumunda gören görüşün günümüz arabuluculuk sistemiyle benzeştiği, hakemleri hâkim konumunda gören görüşün ise bugünkü arabuluculuk sistemine ters düştüğü tespit edilmiştir.

Aktan gibi günümüzdeki bazı İslam hukuku uzmanları da geçmişte aile hakemliğinin arzu edilen yetkilere sahip olmadığını, bu sebeple bu müessesenin yeterince işlevsel hale gelemediğini ifade etmektedirler. Yine onlara göre bu sorunun çözümü hakemlik müessesesine gerekli yetkinin verilerek daha işlevsel hale getirilmesidir.

“Batı’da Arabuluculuk ve Aile Arabuluculuğu” başlığı altında genel olarak Batı’da arabuluculuk sisteminin ortaya çıkışı ve aile arabuluculuğu uygulamaları ele alınmıştır.

Genel arabuluculuk uygulamaları Anglosakson hukuk sistemine dahil ABD’de 1964’de Topluluk İlişkileri Servisiyle hayata geçmiştir. Temeli 1960’larda işçi işveren anlaşmazlıklarının çözümü için kurulan yerel adalet merkezlerine dayanmaktadır. Daha sonra ise bu merkezler genel yargı sistemine dahil edilmiştir. İngiltere ve Norveç, arabuluculuğu anlaşmazlıkların çözümünde bir yöntem olarak kullanmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinde de arabuluculuk 1990’lı yıllardan bu yana farklı alanlarda sulh yöntemi olarak sürekli geliştirilip kullanılmaktadır.

Aile arabuluculuğu alanında ilk modern uygulamalar “Boşanma arabuluculuğu” ismiyle ABD’de başlamıştır. Bu uygulama eşlerin yanında çocukların da sürece dahil edilmesiyle “Aile arabuluculuğu” ismiyle 1978 yılından itibaren AB ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır. AB ülkelerindeki uygulamada ABD de olduğu gibi boşanma süreçlerini konu edinmektedir. Bu uygulama ailede sadece eşler alakalı olup daha çok onların boşanma süreçleriyle ilgilidir.

ABD ve AB ülkelerinde aile arabuluculuğu uygulamalarının sadece boşanma ve sonraki süreçlere yoğunlaşması, İslam kültüründeki aile hakemliği ile temelden ayrıştığı noktadır. Çünkü İslam kültüründeki aile hakemliği daha çok evliliğin devam etmesine yönelik çözümlere odaklanmakta, eşlerin boşanmasının önüne geçme gayesine yönelik çalışmaları içermektedir.

Ayrıca Batıda arabuluculuk ve rehberlik çalışmaları ile ilgili gelişmeler kiliseleri de etkilemiş, “Pastoral Care (manevi destek, tavsiye)” olarak isimlendirilen bir danışmanlık alanı ortaya çıkmış, bu uygulama ile din görevlileri, dini görevlerinin yanında “iyileştirme, destekleme, yönlendirme, uzlaştırma, geliştirme” temelinde ailesel konularda da rehberlik etmeye başlamışlardır.

Bahsedilen ülkelerde din görevlileri aile ile ilgili sorunlarda eşlere danışmanlık hizmeti verebiliyorsa, tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de de İlahiyat camiasından uzmanların ve Diyanet personelinin dini konularda olduğu gibi ailesel konularda da rehberlik yapmaları son derece tabiidir ve hatta aile problemlerinin azaltılması ve ailedeki çözümlenin önlenmesi noktasında son derece önem arz etmektedir.

“Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Sisteminin Durumu ve İslam Hukukundaki Aile Hakemli Uygulamasının Günümüz Hukuk Sistemine İntibakı” başlığı altında mevcut hukuk sisteminde genel olarak tahkim ve arabuluculuğun hukuki altyapısı ile aile

arabuluculuğu sisteminin hukuki altyapısı, aile arabuluculuğunda kurumsal çalışmalar ve İslam hukukunda aile hakemliği uygulamasının günümüz hukuk sistemini intibakı hususları ele alınmıştır.

Türkiye'de ailesel konular dışındaki arabuluculuk, 22.06.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) ile özellikle iş ve ticaret alanlarında bir "alternatif uyuşmazlık çözümü" yolu olarak uygulanmaya başlamıştır.

Aile hukuku alanındaki arabuluculuk çalışmaları ise çok daha yenidir. Aslında mevcut hukuk sisteminde tam olarak aile arabuluculuğu kapsamında olmasa da bazı kanunlarda aile arabuluculuğunun temellerini oluşturan düzenlemelere yer verilmiştir. 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği ile 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu.

Aslında Türkiye’de bu düzenlemeler yapılırken önemli bir husus göz ardı edilmektedir. Medeni kanunda olduğu gibi aile arabuluculuğu çalışmaları da ABD ve AB ülkelerindeki çalışmalardan mülhem olarak yapılmaktadır. Bu durum tamamına yakını Müslüman olan Türk toplumunun dokusuyla uyuşmamaktadır. Bundan dolayı toplumun Müslüman kimlik yapısını da dikkate alan çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir.

Bu hukuki düzenlemelerin yanında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti” ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde oluşturulan “Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleri” çalışmaları ile ailesel konularda eşlere rehberlik yapmakta ve kurumsal destek vermektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bilhassa boşanma sürecindeki eşlere destek vermek ve çocukların yararını koruma maksadıyla 2012 yılından itibaren pilot projeler uygulamıştır. Bakanlık bünyesinde kurulan Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri ayrılık davası öncesi, dava aşaması ve ayrılık süreci sonrası şeklinde üç noktada destekleyici danışmanlık hizmetlerini içermektedir. Bu hizmetler ile ailedeki iletişim problemleri sebebiyle ayrılık aşamasına gelmiş eşlere yönelik aile içi iletişim

becerisi kazandırma, çatışmaları çözme eğitimi yanında, mahkemeler vasıtasıyla yönlendirilen ailelere öfkenin kontrol edilmesine yönelik danışmanlık hizmetleri; boşanma sonrasında anne babaların yaşadıkları problemlerin çözümü ile ve varsa çocukları ile ilişki ve iletişimlerinin düzgün yürütülmesi hususlarında rehberlik yapılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde oluşturulan “Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleri çalışmaları 10 Ekim 2003 tarihinden itibaren pilot illerde uygulanmaya başlanmış olup bugün tüm illere yayılmış halde çalışmalarına devam etmektedir. Bu verilerden anlaşıldığı üzere Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, ailelere yönelik rehberlik faaliyetlerine, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’ndan daha önce başladığı anlaşılmaktadır.

“İslam Aile Hukuku Geleneğindeki Hakemlik Müessesesi ile Günümüz Türk Hukukundaki Arabuluculuk Sisteminin Mukayesesi” başlığı altında iki hukuk sisteminin benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Hukuk sistemleri arasında kaynakları itibariyle farklılıkların olması ne kadar doğalsa, temelini insan ilişkilerinin oluşturduğu tüm hukuk sistemlerinde benzer yönlerin olması da gayet doğaldır.

İslam hukuku ile günümüz modern hukuk sistemlerinin benzer yönleri olarak şu hususlar tespit edilmiştir: Her iki hukuk sisteminde de hakemlerin/arabulucuların tayini mahkeme kararıyla olabileceği gibi, eşlerin kendileri de hakemleri/arabulucuları seçebilmektedir. Yine her iki hukuk sisteminde de sistemin temel işlevi, genelde eşler arası sorunları; özelden ise eşleri boşanma aşamasına getiren uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmadır. Ayrıca her iki hukuk sisteminde eşlerin arabulucuları/hakemleri azil yetkileri veya hâkim tarafından tayin edilen arabulucuların/hakemlerin azlini hâkimden talep etme hakları vardır.

Her iki hukuk sisteminin farklı yönleri olarak şu hususlar tespit edilmiştir: İslam hukukunda aile hakemliğinin kaynağı Kur’an’dır, yani kaynak ilahidir. Günümüz hukuk kuralları ise insan aklının ürünü olmaları nedeniyle kaynakları beşeridir, insanidir. Kanun gücüyle yaptırıma dayalı bağlayıcılıkları vardır ama uhrevi müeyyidesi de olan dine dayalı hukuk sistemlerine göre her zaman eksik bir tarafları olacağı gayet açıktır. Yine her iki hukuk sisteminde de esas hedef uyuşmazlıkların çözümü olsa da İslam hukukundaki hakemlik müessesesinin önceliği eşler arasında tekrar birleşmeyi

sağlamaktır. Günümüz arabuluculuk sisteminin öncelikli amacı ise eşleri birleştirmek değil, boşanmayı sağlıklı bir şekilde neticelendirmek, varsa çocuklara olan etkisini en aza indirmektir.

Ayrıca İslam hukukuna özgü olan aile hakemliği uygulamasında hakemlerin öncelikle aile yakınlarından olması gerekir. Buna imkân yoksa, komşu veya başka kişiler de hakem olabilir. Çoğunluğun görüşüne göre hakemin erkek olması esas olup, kadının hakemliği konusu tartışmalıdır. Günümüzde ise arabuluculuk, mesleki belgeye sahip uzman kişilerce yapılmakta olup, erkek de kadın da arabulucu olabilmektedir. Yine İslam hukukundaki hakemlik müessesesi fıkıh mezheplerince ilke ve kuralları belirlenmiş, sistemli bir yapıya kavuşturulmuştur. Ancak Türk hukukunda eşler arası sorunların çözümünde sulha teşvikle ilgili kanuni düzenlemeler mevcut olmakla birlikte mevcut düzenlemeler aile arabuluculuğunun uygulanmasında yetersiz kalmaktadır. Özellikle aile arabuluculuğu özel uzmanlık alanı sayılmalı ve özgün hukuki düzenlemeler getirilmelidir.

Araştırmanın son bölümünde Türk toplumunun, eşler arasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yolları ile ilgili düşünceleri anket tekniği kullanılarak İstanbul ilinden toplanan veriler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırmada %95 güvenilirlik düzeyi ve %5 hata payı için gerekli olan örneklem sayısı esas alınmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, araştırmacı tarafından SPSS istatistik programına yüklenerek değerlendirilmiştir. İstatistiksel çözümlenelerde değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Ki-kare analizlerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar frekans ve çapraz ilişki tabloları halinde numaralandırılarak sunulmuştur.

Anketten elde edilen veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Akraba ve Sosyal Çevrenin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi başlığı altındaki değişkenler açımlayıcı faktör analizi ile incelendiğinde “Akraba ve Sosyal Çevre” alt boyutu ve “Aile Üyeleri” alt boyutu olmak üzere iki alt boyuta ayrıldıkları görülmüştür.

a- “Akraba ve Sosyal Çevre” alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerinde faktör yükü en yüksek grup kayın/görümce olmuştur. Onu sırasıyla baldız/bacanak, elti, yakın akraba, komşular ve arkadaşlar izlemiştir.

Bu verilere göre, karı veya kocaya yakınlık durumu arttıkça eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerindeki etki korelasyon katsayısı da yükselmektedir. O halde, eşler arasındaki problemlerin kaynağı araştırılırken eşlere olan yakınlık düzeylerine göre akraba ve sosyal çevrenin de dikkate alınması son derece önem arz etmektedir.

b- “Aile Üyeleri” alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerinde etkisi en yüksek grup çocuklar olmuştur. Onu sırasıyla anne/baba, kayınpeder ve kayınvalide izlemiştir.

Klasik kaynaklarda eşler arası sorunlara çocukların etkisinden nerdeyse hiç bahsedilmemektedir. Esasen eşleri bir arada tutan en önemli bağlardan biri olan çocuklar bazen anlaşmazlığın sebebi de olabilirler. Özellikle geçmişteki büyük ailelerin aksine ailelerin küçülüp anne baba ve çocuklardan oluşması, çocuklarla tamamen anne babanın muhatap olması, özellikle de eşlerin her ikisinin çalışması durumunda çocukların sorumluluğunu alma konusundaki anlaşmazlıklar, çocuklara karşı eşlerin birbirlerinin hilafına yaptıkları tavırlar, günümüzde çocukları eşler arası sorunların merkezine koymaktadır.

Her iki tarafın anne babasının ikinci sırada yer alması ise, aslında çözümün tarafı olması gereken anne babanın, tarafsız davranmaması nedeniyle bazen sorunun bir parçası haline gelebileceğine de işaret etmektedir.

Kişisel Yaşam Tercihlerinin ve Sosyal Yaşam Örüntülerinin Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunlar Üzerindeki Etkisi başlığı altındaki değişkenler açımlayıcı faktör analizi ile incelendiğinde “Kişisel Yaşam Tercihleri” ve “Sosyal Yaşam Örüntüleri” olmak üzere iki alt boyuta ayrıldıkları görülmüştür.

a- “Kişisel Yaşam Tercihleri” alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerinde etkisi en yüksek etken madde bağımlılığı olmuştur. Onu sırasıyla sadakat ve ahlaki davranışlar, evi ihmal ve arkadaşlarla zaman geçirme, eşlerin işkolik olması ve ailede sosyal yaşam eksikliği, fazla alışveriş ve israf ve gelinin ayrı bir evde oturmaması izlemiştir.

Geçmiş dönemlerde günümüzde olduğu kadar madde bağımlılığı çeşitliliği olmasa da örneğin içkinin eşler arası sorunların baş aktörlerinden birisi olduğu klasik kaynaklarda da ifade edilen bir husustur. Hatta içki sebebiyle eşler arası sorunlara dair Osmanlı dönemindeki yaşanan ve komşuların hakem vasfıyla devreye girmesiyle

sonuçlanan bir olaya araştırmada değinilmiştir. Günümüzde ise uyuşturucu bağımlılığının da artmasıyla birlikte sorunların da artmış olması kaçınılmaz bir durumdur.

Kişisel yaşam tercihleri alt boyutunda karı-kocanın arasının bozulmasına etkisi en yüksek ikinci etken sadakat ve ahlaki davranışlara aykırı söylem veya fiiller olmuştur.

Kur'an'daki ifadesi ile nüşûz yani eşlerin birinden kaynaklı geçimsizlik ve şikâk yani karşılıklı geçimsizlik ile ilgili klasik kaynaklarda yapılan yorumlarda geçimsizliğin sebeplerinden biri olarak da eşlerin sadakatsizliğine, ahlaka aykırı davranışlarına vurgu yapılmaktadır. Eşlerin tek taraflı veya karşılıklı olarak nefrete dönüşen davranışları, yüz çevirmeleri, sırt dönmeleri, bir başkasını sevmeleri sadakate ve ahlaka aykırı davranışlara örnek olarak verilmiştir. Ailenin temeli olan sevgi ve saygı ilkesine ve bir anlamda eş olmanın doğasına aykırı olan bu tür olumsuz tavırlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de eşler arası sorunların başta gelen faktörlerinden bir tanesi olmaktadır.

b- "Sosyal Yaşam Örutüleri" alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunlar üzerinde etkisi en yüksek etken aile içi dedikodular olmuştur. Onu sırasıyla eşlerden birinin yaşadığı psikolojik sorunlar, sosyal medya ve teknolojik aletlerin kullanımı, ekonomik sıkıntılar ve ev işlerinde sorumsuz davranma izlemiştir.

Geçmişle mukayese edildiğinde günümüzde kırsal bölgelerde yaşayanların azalması ve şehirlerde akrabalık ilişkilerinin zayıflaması gibi nedenlerle yakın akrabalarla olan ilişkilen her ne kadar zayıflamış olsa da aile içi dedikoduların günümüzde de karı koca arasındaki sorunlar üzerinde etkili olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü eskiden yüz yüze yapılan aile içi dedikodular, bugün cep telefonu, sosyal medya vb. iletişim araçlarıyla sürdürülmeye devam etmektedir. Yani yöntem farklılığı dışında değışen bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

Burada karı-koca ilişkilerini etkileyen dikkat çekici faktörlerden birisinin de günümüzün tartışmalı konularından birisi olan sosyal medya ve teknolojik araçlara olan bağımlılıktır. Zira bu tür bağımlılıklar eşlerin birbirlerine ayırmaları gereken zamanı kısıtlamaktadır. Bu durum aile üyelerinin birlikte kaliteli zaman geçirmelerini engellemekte ve eşler arasında huzursuzluklara, anlaşmazlıklara ve çatışmalara yol açmaktadır.

Kişi ve Kurumların Eşler Arasında Ortaya Çıkan Sorunların Çözümünde Etkisi başlığı altındaki değişkenler açılımlayıcı faktör analizi ile incelendiğinde “Akraba ve Sosyal Çevre”, “Aile Dışı Kişi ve Kurumlar” ve “Karı-kocanın Kendi Meselelerini Konuşarak Halletmesi” olarak üç alt boyuta ayrıldıkları görülmüştür.

a- “Akraba ve Sosyal Çevre” alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde etkisi en yüksek grup yakın akraba olmuştur. Onu sırasıyla aile büyükleri, arkadaşlar ve komşular izlemiştir.

Aile büyüklerinin de yakın akraba sınıfında oldukları düşünüldüğünde, eşlerin aralarındaki sorunların çözümünde hakem veya arabulucu olarak aile yakınlarını görmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu tespit İslam’daki aile hakemliğinde hakemlerin öncelikle eşlerin ailelerinden olması gerektiğini ifade eden ayetin ruhuyla ve ayetin ifadesinden hareketle ortaya konulan fakihlerin ve müfessirlerin görüşleriyle örtüşmektedir. Bu sonuç Allah’ın insan fitratına uygun olarak ortaya koyduğu çözümlerin zaman değişse de işlevselliğini koruduğunun apaçık göstergesidir.

Türkiye’de aile alanında yapılan araştırmalarda, aralarındaki sorunların çözümüne destek verecek kişilerle ilgili eşlerin tercihinin aile büyüklerinden yana olması da ailelerin olaya duyarsız kalmamaları ve aileyi kurtarmada etkin rol almaları gerektiği şeklindeki tezimizi de desteklemektedir.

Bu tespite göre hakemlerin öncelikle eşlerin en yakınlarından seçilmesi, bu mümkün olmadığında dışarıdan ehliyet sahibi bir hakem heyetinin kurulması ve uygulamanın takibinin sağlanması önem arz etmektedir. Eşler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için oluşturulacak olan “Hakemlik Müessesesi” ile eşler arasını ıslah çalışmaları sayesinde ailenin dağılması ve dolayısıyla da toplumu sarsacak problemlerin ortaya çıkması engellenmiş olacaktır.

b- “Aile Dışı Kişi ve Kurumlar” alt boyutunda eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde etkisi en yüksek grup hâkimler ve mahkemeler olmuştur. Onu sırasıyla avukatlar ve din görevlileri izlemektedir.

Buradaki durumu boşanma aşamasına gelmiş sorunlar olarak algılamak daha doğru olacaktır. Çünkü bu aşamaya gelmemiş sorunlar bir şekilde çözüme kavuşmuş demektir. Günümüzde eşler arasındaki boşanma aşamasına gelmiş sorunların karar mercii mahkemelerdir. Mahkemelerde her ne kadar hâkimler boşama kararı verilmeden

sorunun halli yolunda taraflara tavsiyelerde bulunsa da bu aşamada nerdeyse tüm yollar tükendiği için geri dönüşler çok zor olmaktadır. İkinci sırada avukatların olması ise mahkemelerde tarafların avukatlarının zorunlu olmasa da genel olarak bulunuyor olmaları sebebiyledir. Bu aşamada genel olarak taraflar avukatları, aralarındaki sorunun çözümü için değil, boşama sonrası haklarını korumaları ve mümkün olduğunca daha fazla hak elde edebilmek için tutmaktadırlar.

Günümüzde henüz yaygınlaşmamış olmakla beraber, mahkemeden önce eşler arası sorunların çözümü için avukatlar arabuluculuk faaliyetleri yürütmektedirler. Ancak bu uygulamanın maddi yönlerinin olması ve avukatların bunu bir iş olarak görmeleri sebebiyle, duygusal yönü ağır basan eşler arası sorunların çözümünde ne kadar etkili olacağı tartışılması gereken bir husustur.

Neredeyse tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de aile ile ilgili ihtilafların çözümünde belki de ilk sırada yer alması gereken din görevlilerinin etkisinin oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak, din görevlilerinin resmi yetkilerinin olmaması, bu tarz sorunların çözümünde din görevlileriyle illiyet bağının kurulamaması ve insanların Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Danışmanlığı Merkezi ve Bürolarının çalışmalarından yeterince bilgi sahibi olmaması şeklinde izah etmek mümkündür. Bu büro ve merkezlerin yetkili kılınarak resmi arabuluculuk-hakemlik merkezlerine dönüştürülmesi, mahkeme öncesi buralara başvurunun bir anlamda zorunlu kılınması ve orada çalışan gerekli aile danışmanlığı eğitimlerini almış din görevlilerinin resmi arabulucu-hakem olarak yetkilendirilmesi sorunların çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

c- “Karı-kocanın Kendi Meselelerini Konuşarak Halletmesi” alt boyutunda “eşler sorunlarını kendi aralarında çözmeleri” gerekir cevabı yüksek oranda çıkmıştır.

Aslında bu sonuç, hakeme başvurmadan önce yürütülmesi gereken süreç açısından Nisa Suresi 35. ayetin ruhuna da uygun düşmektedir. Çünkü ayete göre eşlerin, aralarındaki sorunları çözememeleri ve bu durumun şiddetli geçimsizliğe dönüşmesi sonucunda hakem tayini tavsiye edilmektedir. Esas olan eşlerin aile mahremiyetini gözeterek sorunları kendi aralarında çözmeleri, başkalarını içişlerine karıştırmamalarıdır. Özellikle Hanefilerin hakemleri yetkili kılmamalarının altında da aynı gerekçe yatmaktadır. Onlara göre de eşler arası sorunlar ilke olarak aile içinde

çözölmelidir. Günümüzde eşlerin çoğunluğunun, ailenin devamı açısından bu görüşte olması dikkate şayandır.

Genel olarak değeriendirildiğinde İslam kültüründe yer alan Aile Hakemliğı uygulamasının, tamamen olmasa da birçok açıdan günümüzdeki yaklaşımlarla örtüştüğü anlaşılmaktadır. Geçmişte olduğı gibi günümüzde de eşler arası sorunların çözümüne büyük katkı sağlayacak olan bu uygulamanın Türkiye’de mevzuat alt yapısının oluşturularak hukuk sistemine dahil edilmesi ve işlevsel hale getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece mahkemelerin yükünün hafifletilmesi ve toplumun sağlam temellere oturabilmesi için ailenin korunması noktasında önemli bir adım atılmış olacaktır.

Sonuç olarak geçmişten günümüze kadar çeşitli toplumlarda, ailede çözülmeye neden olabilecek problemlerin çözümünde aile büyüklerinin, kabile önderlerinin veya bilge kişilerin üretmiş oldukları çözüm mekanizmaları tarih boyunca ailenin devamı ve sağlıklı bir toplum yapısının sürdürülmesi noktasında son derece faydalı olmuştur. İslam kültüründe ise Kuran ayetleriyle doğrudan Allah tarafından tavsiye edilen hükümler doğrultusunda Hz. Peygamberin bizzat kendisi ya da görevlendirdiğı kişiler tarafından ailedeki problemleri önlemeye yönelik tedbirlerin alındığı görölmektedir. Hz. Peygamberin vefatından sonra ise bu uygulamalar, genellikle farklı bölgelerdeki kültürel yapıyı da dikkate alan farklı mezhepler tarafından farklı fıkhi hükümlere konu olmuştur. Dolayısıyla İslam kültüründe aile ile ilgili problemlerin çözümünde din ve hukuk kuralları, toplumsal yapı ve maslahat dikkate alınarak uygulanmıştır.

İslam kültüründe dini kaynaklı bir tecrübe olan aile hakemliğı ile günümüz toplumlarında görece olarak yeni sayılabilecek hukuki bir uygulama olan aile arabuluculuğı uygulamasının yaygınlaşması ve eşlerin bu konuda bilinçlenmesi, sorunların aşılmasında başta aileler olmak üzere toplum için de önemli kazanımlara vesile olacaktır. Böylece, aile hakemliğı veya aile arabuluculuğı yöntemi ile yargı kurumlarına müracaat etmeye gerek kalmadan eşlere, özellikle aralarındaki şiddetli geçimsizlik kaynaklı sorunların sulh yoluyla çözüme kavuşturulması imkânı sağlanmış olacaktır.

İslam aile hukukunda “aile hakemliğı” uygulaması bağlamında hakemlerin, mahkemelerdeki boşama (tefrik) öncesi, aileyi koruma adına arabuluculuk görevini üstlenmesi, ilgili ayetin zahirine uygun düşmektedir. Hakem görevlendirmeyi, şiddetli

geçimsizlik sebebiyle mahkemelere başvurunun ön şartı kabul edecek kanuni bir düzenleme ile aile hakemliğinin yargı mevzuatına dahil edilmesi de mümkündür. Bu şekilde yapılacak düzenleme ile aile mahkemeleri devre dışı kalacağı endişesi bir yana adli sürecin varlığı korunmakla birlikte, sadece arabuluculuk görevi yapacak hakem heyetinin eşler arasında sulhu sağladıklarında mahkemelerin yükünü hafifletmesi yanında, eşler arasında uzlaşmayı sağlayamadığı takdirde, mahkemelerdeki boşamanın daha nizasız bir şekilde gerçekleşebilmesi için bilirkişi olarak yargıya yardımcı olmaları da mümkündür. Bu durumda da son karar yine yargı mercilerine ait olacaktır. Dolayısıyla aile hakemliği dahil tüm işlemler hukuki mevzuat çerçevesinde yürütülmüş olacaktır.

Gerek geçmişte dini-hukuki bir kurum olarak sosyal hayatta kendisine yer bulan, gerekse günümüzde arabuluculuk uygulaması olarak değerlendirilebilecek olan aile hakemliği müessesesinin gerekli eğitim ve donanımına sahip İlahiyat ve Diyanet personellerinden de destek alınarak, Türkiye’de de aile mahkemeleri tarafından kullanılması ve anlaşmazlık yaşayan eşlerin öncelikle buraya yönlendirilmesine kanunen engel bir durum bulunmamaktadır.

Çünkü daha önce ifade edildiği üzere 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunu’nun 7. Maddesinde belirtilen aile uyuşmazlıklarında destek alınacak uzmanların kimler olacağı hususunda, aynı kanunun 5. maddesinde destek alınacak uzmanların kimler olduğu açıklandıktan sonra “başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır” ifadesiyle istenilen yeterliliklere ve niteliklere sahip olmaları şartıyla uzmanların herhangi bir meslek grubundan da olabileceğine imkan vermektedir.

Türkiye’de aile hukuku alanında oluşum aşamasında olan bu sistem ile ABD ve AB ülkelerindeki uygulamanın aksine İslam’daki aile hakemliği misyonu ön plana çıkarılarak, öncelikle evlilik birliğinin devamının sağlanması amaçlanmalıdır. Dolayısıyla tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de dini esaslar doğrultusunda ve Türk geleneğinin aileye verdiği öneme binaen eşler arası sorunlarda öncelik karı-kocayı ayırmak değil, onları tekrar birleştirmek olmalıdır. Bu sebeple kanunen düzenlenecek aile arabuluculuğu sistemine, aile temsilcileri ile diğer arabulucuların yanında taraflara inandıkları dinin hükümlerini hatırlatarak onları evlilik birliğinin devam etmesine teşvik

edecek olan Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat Fakülteleri gibi kurum temsilcilerinin de dahil edilmesi son derece faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılan Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 04.09.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28401.
- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin. *el-Ahvalü's-Şahsiyye*. Beyrut: Mektebet'ül-İrşâd, 2003.
- Acar, Halil İbrahim. *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2000.
- Acar, Halil İbrahim. "Talâk". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Acar, Halil İbrahim. "Tefrik". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Açık, Fatma. *İslâm Aile Hukukunda Tahkîm Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Akgündüz, Ahmet. "Hakem". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15/171-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.)
- Akkaya, Tolga. "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı". Ankara Barosu Dergisi 4/72 (Nisan 2014), 25-61.
- Aktan, Hamza. "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü". Dini Araştırmalar Dergisi/4 (Haziran 2002), 5-16.
- Albayrak, Adem. "Türk Hukukunda Ticarî Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk". Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu. ed. Ersin Erdoğan. 203-210. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2018.
- Aldemir, Halil. *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İhtilâf Nedenleri-Alanları-Boyutları-Çözüm Yolları*. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2010.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkam*. 4 Cilt. İstanbul: 1330.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî.

Rûhu'lmeânî fitefsîri'l-Kur'ani'l-azîm ve'sseb'i'l-mesânî.tsh. Muhammed Hüseyin Arab. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1997.

Ansary, Sabri Sakir. *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1952.

Atalı, Murat. *Almanya'da Çekişmesiz Yargı Reformu ve Bunun Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Kitapta Bölüm, 150-114). Prof. Dr. Saim Üstündağ'a Armağan. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

Atar, Fahrettin. "Kazâ". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/113-117. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Atar, Fahrettin. "Mahkeme". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/338-341. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Atar, Fahrettin. *İslâm Adliye Teşkilâtı*. Ankara: DİB Yay., 3. bs., 1991.

Atar, Fahrettin. "Muhalea". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Atar, Fahrettin. "Nikâh". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Atar, Fahrettin. "Sulh". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: MÜİF Yay., 1992.

Ateş, Süleyman. "Kitab ve Sünnet Işığında Evlenme ve Boşanmanın Hükümleri" (*Arapça Metin*). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29/01 (1987), 41-82.

Ateş, Süleyman. *Kurân'a Göre Evlenme ve Boşanma*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.

Avcı, Mustafa. "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu". 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı. ed. Ali Arslan. 471-494. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019. Tihek. 12 Mayıs 2020. https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/Sempozyum2_2.pdf

Aydın, Mehmet Akif. "Mahkeme". Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/341-344. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

- Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1985.
- Aydın, Mehmet Akif. “Aile”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bâcî, Ebul Velid Süleyman b. Helef. *el-Münteka Şerhu'l-Muvatta'*. 9 Cilt. Beyrut:Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Balcı, Muharrem. *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*. İstanbul: Danışman Yayınları, 1999.
- Bardakoğlu, Ali. “İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri”. 1. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu. ed. Saffet Köse.1-16. Konya: Mehir Vakfı, 1998.
- Bardakoğlu, Ali. “Hak”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15/139-151. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Başoğlu, Tuncay. “Ta'zir”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bayar, Mesut. “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi 5 (Nisan 2011), 87-111. <https://www.e-sarkiyat.com>
- Behûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn. *Keşşâfu'l-kınâ' 'an Metni'l-iknâ'*. 6 Cilt.Beyrut: Dâru'lkütübi'l-'ilmiyye, 1982.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yay., 1990.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 C. İstanbul: Bilmen Yay., 1992.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı-Kerim'in Türkçe Meal'i-Alisi ve Tefsiri*, 8 C. İstanbul: Bilmen Yay., 1990.
- Birsel, Mahmut Tefik. *TOBB Tahkim Şartnamesi İç Yönetmeliği ve Mevzuatı*. Ankara: TOBB Yayını, 1998.
- BD, Boşanma Danışmanlığı. Türkiye: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012. Erişim 15.08.2014. <http://www.ailetoplumgov.tr/tr/html/23501/Bosanma-Danismanligi>
- Bozan, Ayça. “İslâm Hukukunda Tahkim Müessesesi”. Çerçeve Dergisi 48 (Ekim 2008), 106-110. <https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/cerceve-dergileri/pdf/cerceve48.pdf>

- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v.256/869). *Sahîhu'l-buhârî*. 6 C. Beyrut-Şam: Dar İbn Kesir, 5. bs., 1993.
- Cebeci, Suat. “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dinî Danışma ve Rehberlik”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 53-69.
- Certel, Hüseyin. “Hz. Peygamberin Aile Danışmanlığı Uygulamaları”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 36 (Aralık 2016), 36-67. <https://asosjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=11657>
- Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 5 C. Beyrut: Dâru'l- kütübü'l- 'ilmiyye, 1993.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvâz. *Kitabu'l Fıkh alel Mezahibil Erbaa*. 5 C. Kahire: El-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.
- Çay, Fulya. “Aile Mahkemeleri Uygulamaları Üzerine”. *Sosyal Hizmet Uzmanı*. Erişim 04 Mart 2010. <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailemahkemesi2.htm>
- Çeker, Orhan. “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi: Giriş ve Tarihçesi”. *Mehir Dergisi* (1999), 19-21. https://ktp.isam.org.tr/pdfdr/D01775/1999_3/1999_3_CEKERO.pdf
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çelen, Mehmet. “İslâm Hukukunda Aile Hakemliği”. *Aileyi Korumada Aile Hakemliğinin Rolü Paneli*. 1-31. Adana: Yuva Kurma ve Aileyi Koruma Derneği (YUVA-KUR), 2012.
- Çeliker, Hüseyin. “İslâm Hukukunda Tahkim”. *Diyanet İlmi Dergi* 41/1 (Ocak 2005), 17-46.
- Çolak, Abdullah. “İslâm'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Nisan 2016), 105-137.
- Dağcı, Şamil. *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1996.
- Demir, Sevim Atıla-Genç, Şaziye. “Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (Ağustos 2017), 111-118.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş. *et-Tefsiru'l-Hadis*. (çev. Mustafa Altınkaya), 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Döndüren, Hamdi. “İ'la”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Müt’a”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/174- 180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dür, Orhan. *Arabuluculuk Faaliyeti ve Arabulucuların Hak ve Yükümlülükleri*. Ankara: Adalet Yayınları, 1. bs., 2017.
- Dûri, Kahtân Abdurrahman. *Akdü't-tahkîm fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Bağdat: Matbaatü'l-hulûd, 1985.
- Düstûr (Tertib-i Sâni 8-12 Cilt+1Ek (Mütemmim)). İstanbul: Evkaf Matbaası, 1927-1928.
- Ebu Ceyb, Sa'dî. *Mevsuatü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l, 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 5 C. İstanbul: ÇağrıYay., 1992.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Ahvalü's-şahsiyye*. Kahire: Dâru-fikri'lArabî, 3. bs., 1957.
- Efe, Haydar-Demirci, Murat. “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”. Sayıştay Dergisi 90 (Temmuz-Eylül 2013), 49-72.
- Ercan, İbrahim. *Aile Mahkemesinde Uyuşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümlemesi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul Ensar Neşriyat, 2010.
- Erdoğan, Suat. “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri”. Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (Kasım 2017), 45-57.
- Erol, Muammer. *Türk Hukukunda Arabuluculuk ve Teşkilatlanması*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı (Meal – Tefsir)*. trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Esen, Hüseyin. “İslam Hukukunda Aile”. İlahiyat Akademi Dergisi 11 (Temmuz 2020), 19-56.

- Filiz, Orhan vd. *Türkiye’de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009.
- Güllüoğlu Altun, Yasemin. “*Aile Arabuluculuğu Düzenlemeleri*”. 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı. ed. Ali Arslan. 495-516. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019. Tihk. 12Mayıs2020.
https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/Sempozyum2_2.pdf
- Günay, Hacı Mehmet. “*Nüşüz*”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/303-304. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Güngör, Erol. *İslâm ’ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Gürdal, Ayşe. *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Haddâd, Ebû Abdullah Muhammed (haz.). *Tahrîc-ü ehâdis-i ihyâ-i ulûmid’-d- dîn*. Riyad: Dâru’l- ‘âsime, 1987.
- Hâkim Nisâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (v.405/1014). *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*. 5 Cilt. Beyrut: Mektebû’l-Matbûati’l-İslâmiyye, ts.
- Hamîdullah, Muhâmmmed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yay.,1991.
- İbnü’l Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu’l-Kur’an*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l- Kütübi’l -İlmiyye, 1983.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. 30 C. Tunus: Dâru Sühnûn, 1997.
- İbn Ferhun, Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Ebi’l-Kasım b. Muhammed. *Tabsiratü’l-hukkâm fî usûli’l-akdiye ve menâhîcu’l-ahkâm*. 2 C. Beyrut: Dâr’ul-Kütübi’l-İlmiyye, 1416/1995.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Fethu’l-bâri bi-şerhi sahihi’l-buhârî*. 17 C. Riyad: Dâr-u tayyibe, 1426/2005.
- İbn Hanbel, Ahmed (v. 241 H/855 M). *Müsned*. 6 C. Mısır: Müessesetü Kurtuba, ts.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ*. 11 C. Kahire: Mektebetü Dâri’t-turâs, ts.

- İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b İbrâhim b Muhammed Mısri Hanefî. *el-Bahru'r- Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. ed. Zekerîya Umeyrat. 8 C. Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Teymiyye, Amed b. Teymiyye Takiyyüddin. *Mecmuu'l-Feteva*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed en-Necdi. 36 Cilt. Riyad: Matabiü'r-Riyad, 1962.
- İbnü'l Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid. *Fethu'l-ğadîr li'l-âcizi'l-fakîr*. 4 C. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003.
- İbn el-Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhâmmed. *I'lâmü'l muvakkûin an rabbi'l-âlemîn*. 4 C. Beyrut: Dâru'l-cîl, ts.
- İbn el-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed, *Zadü'l-mead fihedyi hayri'l-bâd*, thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut, Beyrut Müessesetü'r-risâle, 2. bs., 1981.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullâh b. Ahmed, *el-Muğni*. 15 C. Riyad: Dâru Âlemü'l-kütüb, 1997.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 C. Riyad: Dâru Taybe, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî. 2 C. Mısır: yy., 1972.
- İbn Manzûr, Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 10 C. Beyrut: Dâr Sâdir, 1997.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 C. Beyrut: Dâru Sadır, 1968.
- İl, Sunay. "Aile Arabuluculuğu". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi 20/1 (Nisan 2009), 23-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/798165>
- İsfehânî, Huseyn b. Muhammed Ragıb. *el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylani. Kahire: Şeriketu ve Matabaatu Mustafa el-Bani, 1961.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf. *Hayatü's-Sahabe*. çev. Ali Arslan. 4 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayreddin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

- Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı*. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yay., 1992.
- Karaman, Hayreddin. “Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları”. Hz. Peygamber ve Aile Hayatı. Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi. 127-150. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir)*. 5 Cilt. Ankara: DİB Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2. bs., 2006.
- Karlı, Emine. “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”. Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi 1/1(Temmuz 2019), 1-14.
- Karlı, İlyas. *İslam Hukukunda Kazai Boşanma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master (Yüksek Lisans) Tezi, 1988.
- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi' u's-sanâi ' fi tertibi 'ş- şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye, 2. bs, 1406/1986.
- Kâsimî, Cemaleddin. *Mehâsinu 't-te 'vil*. el-Mektebetu'ş-Şamile.
- Kavasoğlu, Abdurrahman – Gündoğdu, Tansu. “Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11/2 (Aralık 2021), 771-789.
- Keleş, Elif Kısmet. *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlıkların Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*. Ankara: Adalet Yayınevi, Mart 2011.
- Keleş, Ekrem. “Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi”. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 3 (2004), 193-209.
- Keleş, Ekrem. *İslâm Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.

- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2. bs., 2014.
- Köse, Saffet. “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Bir Analiz”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 151-174.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Cami’ li Ahkâmî’l-Kur’an*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilali’l-Kur’an*. çev. Hacı Bekir Karlığa vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet neşriyat, 1970.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvattâ*, 2 C. (Beyrut: Dâru’l-garbi’l-islâmî, 1997).
- Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Ahkâmu’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâtu’d Dîniyye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.
- Mavsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (v.683/1284). *Kitâbu’l-ihthiyar li ta’lîli’l-muhtar*. 5 C. Beyrut: Dâru’lMa’rife, 2010.
- Mevdûdî, Ebu’l A’la, *Tefhimu’l Kur’an*. çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccac (v.261/874). *el-Câmiu’s-sahîh*. 3 C. İstanbul: Çağrı Yay., 1992.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref. *Kitabu’l-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzebi li’ş-Şirazî*. 22 C. Kahire: Darü’l-Hadis, 1995.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref. *Ravzatü’t-Tâlibîn ve Umdetü’l-Müttekîn*. 8 C. Beyrut: Daru’l-Marife, 1970.
- Nişancı, Zübeyir-Aysan, Ümmügülsüm. “Türkiye’de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 39/2 (2019), 303-328.
- Ömer Ferruh, Ömer b. Abdirrahmân. *el-Üsre fi’ş-şer’i’l-İslâmî (İslâm Aile Hukuku)*. trc. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: Sebil Yay., 1994.
- Özalpat, Didem. *İslâm Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yay., 1991.
- Özbek, Mustafa. *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 3. bs., 2013.

- Özbek, Mustafa. “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7/2 (2005), 71-102.
- Özbek, Mustafa. “Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 55/1 (2006), 207-292.
- Özen, Şükrü. “İhtilaf”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özuguşurlu, Kurban. *Evlilik raporu*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1990.
- Paçacı, İbrahim. “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Hukuku (Evllenme ve Boşanma Örneği)”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 11 (Nisan 2008), 59–92.
- Parkinson, Lisa. *Aile Arabuluculuğu (Family Mediation)*. Çev. Nikbinlik Tercüme. Sorumlu Editör Av. Arabulucu Yonca Fatma Yücel. Ankara: 2018.
- Pekcanıtez, Hakan. “Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri”. Hukuki Perspektifler Dergisi 5 (Aralık 2005), 12-16.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. trc. Lütfullah Cebeci vd. 16 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Rızâ, Muhammed Reşid. *Tefsîru'l-Kur'an'il-Hakîm (Tefsiru'l-Menâr)*. 12 C. Beyrut: Dâru'l-Marife, 4. bs., 1973.
- Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebîl Abbas Ahmed b. Hamza el-Ensârî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhac*. 8 C. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1984.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhü's-Sünne*. 3 C. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1971.
- Sâbûnî, Abdurrahman. *Medâ hürriyeti'z-zevceyn fi't-talâk*. 2 C. Beyrût: Dâru'l-fikr, 2. bs., 1968.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. trc. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâiu'l-beyân tefsîru Ayâti'l-ahkâm mine'lKur'an*. 2 C. İstanbul: Dersâadet, ts.
- Sahnûn, b. Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 C. Beyrut: Dârü'l- kütübi'l- ilmiyye, 1994.

- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Selbi, Muhammed Mustafa. *Ahkamü'l-Üsreti fi'l-İslam*. Beyrut, yy., 1983.
- Semare, Muhammed. *Ahkamu ve Eseru'z-Zevciyyeti*. Amman: yy., 2002.
- Serahsî, Muhâmmmed b. Ahmed. Ebi Sehl Şemsuddin. *el-Mebsût*. 30 C. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1989
- Süleymanova, Elmira. “*İnsan Hakları Hukukunda Evlilik Birliğinin Korunması ve Aile Arabuluculuğu*”. 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı. ed. Ali Arslan. 426- 441. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019. Tihek. 12 Mayıs 2020. https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/Sempozyum2_2.pdf
- Şa'ban, Zekiyyüddin. *el-Ahkamü's Şer'yye fi'l Ahvali's Şahsiyye*. Beyrut: yy., 1978.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Kitâbü'l-Ümm*. thk. Ali Muhammed vd. 10 C. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Şanlı, Cemal. *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayını, 1996.
- Şanlı, Cemal. *Milletlerarası Ticarî Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1986.
- Şen, Yusuf. “*İslam hukukunda Arabuluculuk*”. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/22 (Aralık 2012), 105-135.
- Şen, Bülent. *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Şîrâzi, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî. *el-Mühezzeb fi fikhi mezhebi'l-imâm eş-şâfiî*. thk. Adil Ahmed Mevcûd. 3 C. Beyrut: Daru'l-Ma'rife 2003.
- Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 6 C. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1999.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed-Abdul Musin b. İbrahim. 10 C. Kahire: Dâru'l-haremeyn, 1995.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an*. 16 C. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1968.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan. *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-ur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-U'lûm, 2005.
- Tanrıver, Süha. "Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 64 (2006), 151-177.
- Tanrıver, Süha. *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukuki ve Sosyolojik Bir Bakış*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2006.
- Tarablûsî, Alâuddîn Ebu'l-Hüseyn Ali b. Halil, *Muînu'l-hükkâm fi mâ yeteraddedu beynel-hasmeyn mine'l-ahkâm*. Mısır: yy., 1973.
- Temel, Ahmet. "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları". *Darulfunun İlahiyat Dergisi* 30/2 (Aralık 2019), 311-336.
- Tercan, Erdal. "Türk Aile Mahkemeleri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (2003), 19-53.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 279 H/892 M). *es-Sünen*, 5 C. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975.
- TMK, Türk Medeni Kanunu. Resmi Gazete 24607 (8 Aralık 2001). Erişim 25 Ocak 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>
- Uygur, Muteber Gülsefa. *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yaman, Ahmet-Çalış, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul İFAV Yayınları, 2008.
- Yücer, Hür Mahmut-Yaşa, Uğur. "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği". 2. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı. ed. Ali Arslan. 442-470. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019. Tihek. 12 Mayıs 2020. https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/04/Sempozyum2_2.pdf
- Yaylalı, Davud. *İslâm Hukukunda Sulh*. İstanbul: Taştan Matbaacılık, 1993.

- Yazar, Eşref. İslâm Aile Hukukunda *Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşûz)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yazıcı, Abdurrahman. “*Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri*”. Ekev Akademi Dergisi 19/62 (2015), 567-584.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yeğengil, Rasih. *Tahkim*, İstanbul: Cezaevi Matbaası, 1974.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 5. bs. 2005.
- Yıldırım, Ferhat. *Avusturya Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Federal Kanunu ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu*. İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2015.
- Yıldırım, Mustafa. “*Tahkîm*”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yıldırım, Mustafa. *İslâm ve Medenî Yargılama Hukukunda Tahkîm*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002.
- Yılmaz, İbrahim. “*İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması*”. Turkish Studies 12/10 (2017), 329–360. dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11774
- Yılmaz, Sinan. *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Yılmaz, Sinan. *Türkiye'de Ailenin Dönüşümü*. Ankara: Divan Kitap, 1. bs., 2012.
- Yılmaz, Sinan vd. *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. bs., 2016.
- Yiğit, İsmail. “*Sıffin Savaşı*”. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/107-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zebidî, Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. 40 C. Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt 1975.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi 't-tenzîl ve uyûni 'l-ekâvîl fî vücûhi 't-te'vîl*. 4 C. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1977.

Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Fıkhu'l-İslâmî fî sevhî'l-cedîd*, 3 C. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1967.

Zeydan, Abdülkerîm. *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fî ş-şeriatî'l-İslâmiyye*. 11 C. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.

Zeydan, Abdülkerîm. *el-Veciz fî usuli'l-fikh*. İstanbul: Dersaadet, ts.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Evlenme ve Boşanma Sayıları	25
Tablo 2: Güvenilirlik Analizi	234
Tablo 3: Yerleşim-İlçe	235
Tablo 4: Cinsiyet.....	235
Tablo 5: Meslek.....	236
Tablo 6: Eğitim Durumu	237
Tablo 7: Evlilik Müddeti.....	237
Tablo 8: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)	239
Tablo 9: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi.....	241
Tablo 10: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayın/Görümce Etkisi*Cinsiyet.....	242
Tablo 11: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Baldız/Bacanak Etkisi	242
Tablo 12: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eltilerin Etkisi	243
Tablo 13: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Yakın Akrabaların Etkisi ...	244
Tablo 14: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Yakın Akraba Etkisi*Meslek	245
Tablo 15: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Yakın Akraba Etkisi*Eğitim Durumu	246
Tablo 16: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Komşuların Etkisi	246
Tablo 17: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Komşuların Etkisi*Evlilik Müddeti.....	247
Tablo 18: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Arkadaşların Etkisi.....	248
Tablo 19: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınvalidenin Etkisi.....	249
Tablo 20: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınvalide Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe.....	250
Tablo 21: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Çocukların Etkisi.....	251

Tablo 22: Çekirdek Aile Yapısı	252
Tablo 23: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Çocukların Etkisi*Meslek	254
Tablo 24: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Çocukların Etkisi*Eğitim Durumu	254
Tablo 25: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi	255
Tablo 26: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Anne/Baba Etkisi*Eğitim Durumu	256
Tablo 27: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasına Kayınpederin Etkisi.....	256
Tablo 28: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınpeder Etkisi*Meslek	257
Tablo 29: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Kayınpeder Etkisi*Eğitim Durumu	258
Tablo 30: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi*Meslek.....	258
Tablo 31: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi*Eğitim Durumu	259
Tablo 32: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)	260
Tablo 33: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının (Alkol, Sigara...) Etkisi.....	262
Tablo34: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının Etkisi*Eğitim Durumu.....	263
Tablo35: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Madde Bağımlılığının Etkisi*Meslek	264
Tablo36: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi	264
Tablo37: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Eğitim Durumu	265
Tablo38: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Meslek.....	266
Tablo39: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sadakat ve Ahlaki Davranışların Etkisi*Cinsiyet	266
Tablo 40: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi	267

Tablo 41: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin Etkisi * Eğitim Durumu	268
Tablo 42: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin* Meslek.....	268
Tablo 43: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Evi İhmal-Arkadaşlarla Zaman Geçirmenin * Cinsiyet	269
Tablo 44: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliğinin Etkisi.....	269
Tablo 45: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliği * Eğitim Durumu	270
Tablo 46: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerin İşkolik Olması-Ailede Sosyal Yaşam Eksikliği * Cinsiyet.....	271
Tablo 47: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi	272
Tablo 48: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi*Meslek	273
Tablo 49: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Fazla Alışveriş ve İsrafın Etkisi*Eğitim Durumu.....	273
Tablo 50: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmamasının Etkisi	274
Tablo 51: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmaması*Eğitim Durumu	275
Tablo 52: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Gelinin Ayrı Bir Evde Oturmaması*Cinsiyet	276
Tablo 53: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi	277
Tablo 54: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Eğitim Durumu	278
Tablo 55: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Cinsiyet	278
Tablo 56: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikodular*Evlilik Müddeti.....	279

Tablo 57: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunların Etkisi	280
Tablo 58: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Eğitim Durumu	281
Tablo 59: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Meslek.....	281
Tablo 60: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Eşlerden Birinin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar* Evlilik Müddeti	282
Tablo 61: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi.....	283
Tablo 62: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya/Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi*Eğitim Durumu.....	284
Tablo 63: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ekonomik Sıkıntıların Etkisi	284
Tablo 64: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranmanın Etkisi	285
Tablo 65: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranma*Meslek	286
Tablo 66: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ev İşlerinde Sorumsuz Davranma*Eğitim Durumu.....	287
Tablo 67: Rotated Component Matrixa (Döndürülmüş Bileşen Matrisi)	288
Tablo 68: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etki Düzeyi.....	291
Tablo 69: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Yakın Akrabaların Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe	292
Tablo 70: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi.....	293
Tablo 71: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe	294
Tablo 72: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etki Düzeyi.....	294
Tablo 73: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi*Eğitim Durumu.....	296

Tablo 74: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi*Meslek	296
Tablo 75: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arkadaşların Etkisi* Yerleşim Yeri-İlçe	297
Tablo 76: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etki Düzeyi.....	298
Tablo 77: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Komşuların Etkisi*Cinsiyet.....	299
Tablo 78: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Hâkimlerin/Mahkemelerin Etki Düzeyi.....	300
Tablo 79: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Avukata Başvurmanın Etki Düzeyi	301
Tablo 80: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi.....	302
Tablo 81: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe	303
Tablo 82: Araştırma Grubunun Oturdukları İlçeler İle Aile Yapıları Arasındaki İlişki	303
Tablo 83: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Eğitim Durumu.....	304
Tablo 84: Dinî Yaşantı İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	305
Tablo 85: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etkisi*Cinsiyet.....	306
Tablo 86: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi	309
Tablo 87: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etkisi*Yerleşim Yeri-İlçe	310

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İllere göre ortalama hane halkı büyüklüğü (2020)	253
Şekil 2: Cinsiyete Göre Dindarlık Öz Değerlendirmesi	306

EK : ANKET FORMU

Değerli Katılımcı;

Bu anket çalışması, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yürütülmekte olan “İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu” isimli Doktora tez çalışması için veri toplama amacıyla hazırlanmıştır. Anketin doldurulmasında göstereceğiniz ilgi ve yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz. (Anket Soruları evli olan kişilere yöneliktir)

Ahmet KAŞDİBİ

1- **Cinsiyetiniz?**

Erkek () Kadın ()

2- **Mesleğiniz?**

Memur () İşçi () Esnaf () Serbest Çalışan ()

3- **Eğitim Durumunuz?**

İlköğretim () Lise () Üniversite ()

4- **Kaç yıldır evlisiniz?**

1-10 yıl () 11-20 yıl () 21yıl ve üstü ()

5- **Tecrübelerinize göre, aşağıdaki kişiler ya da onlardan kaynaklanan sorunlar karı-koca arasının bozulmasına ne oranda etki etmektedir?**

	Hiç	Çok az	Az	Orta	Fazla	Çok Fazla
Çocuklar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kayınvalide	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kayınpeder	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yakın akrabalar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Arkadaşlar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Komşular	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Baldız/Bacanak	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kayın/Görümce	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Öz Anne-Baba	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Elti	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

6- Tecrübelerinize göre karı-koca arasının bozulmasında aşağıdaki etkenler ne oranda etkilidir?

	Hiç	Çok az	Az	Orta	Fazla	Çok Fazla
Ekonomik sıkıntılar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Sosyal medya/Teknolojik alet kullanımı	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Aile içi dedikodular	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Karı ya da Kocadan birinin yaşadığı psikolojik sorunlar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ev işlerinde sorumsuz davranma	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Gelinin ayrı bir evde oturmaması	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Alışveriş-İsraf	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Evi ihmal- arkadaşlarla zaman geçirme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Eşlerin işkolik olması- Ailede sosyal yaşam eksikliği	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Sadakat ve ahlaki davranışlar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Madde bağımlılığı (alkol, sigara..)	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

7- Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aşağıdaki kişilerin arabuluculuğu sizce ne oranda faydalı olur?

	Hiç	Çok az	Az	Orta	Fazla	Çok Fazla
Aile büyükleri	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yakın akrabalar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Arkadaşlar	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Avukat	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Hakim-Mahkeme	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Komşular	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Din Görevlisi	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Arabulucuya Gerek Yok Eşler Kendi Arasında Halleder	(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

NOT: ANKET VERİLERİ TARAFIMIZCA OLUŞTURULMUŞTUR

ANKETİMİZE KATILDIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Korgan İmam Hatip Lisesinden mezun oldu ve aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı, 1996 yılında aynı fakülteden mezun oldu. 2001 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yaptığı "İfa İmkansızlığı" (Özellikle Borçlunun Sorumlu Olmaması Açısından) isimli teziyle Yüksek Lisans mezunu oldu.

1996 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğretmen ve idareci olarak çalıştı. Halen Üsküdar İmam Hatip Ortaokulu'nda okul müdürü olarak görev yapmaktadır.